

664 922

БІБЛІОТЕКА
Інституту
франкознавства

**УКРАЇНСЬКЕ
ЛІТЕРАТУРО-
ЗНАВСТВО**

ВИПУСК

9

МІЖВІДОМЧИЙ
РЕСПУБЛІКАН-
СЬКИЙ ЗБІРНИК

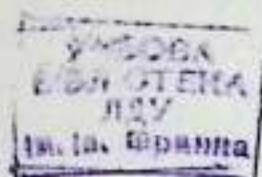
УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ВИПУСК ІХ

ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ЛЬВІВ—1970

667.922
233

9-ий випуск збірника «Українське літературознавство» вміщує дослідження про Ленініану в поетичній, прозовій та драматургічній творчості письменників Радянської України.

Нові матеріали про першого класика нової української літератури, його світову славу та деякі принципи його творчості знайде читач у розділі «Безсмертя І. Котляревського».

В розділі збірника «Художня майстерність» є стаття М. К. Бутенка про творчість Григорія Косинки, дослідження І. О. Денисюка та Й. О. Баглая про майстерність Бориса Грінченка-новеліста і перекладацьку роботу Степана Руданського.

Збірник має великий бібліографічний розділ, що дає повний список української радянської художньої літератури про В. І. Леніна.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Відповідальний редактор — Ф. М. Неборячок, заступник відповідального редактора О. Н. Мороз, відповідальний секретар — А. М. Халімончук, Я. П. Білоштан, Г. С. Домницька, І. І. Дорошенко, І. М. Дузь, Н. Й. Жук, А. О. Ішук, М. П. Комишанченко, П. Я. Корж, Б. Г. Кубланов, В. М. Лесни, П. М. Лісовий, А. І. Луценко, М. І. Рудницький, М. С. Федорчук, П. М. Федченко, С. М. Шаховський, Ф. Я. Шолом.

М. Д. РОДЬКО

Початки української поетичної Ленініани (1918—1925 рр.)

Минатимуть віки і тисячоліття, а творча і революційна діяльність вождя трудящих мас Володимира Ілліча Леніна — великого мислителя і політичного діяча, засновника й керівника Комуністичної партії, організатора першої соціалістичної революції і творця Радянської держави — продовжуватиме привертати до себе увагу істориків і соціологів, філософів і економістів, письменників і композиторів, художників і скульпторів. Його безсмертне вчення, титанічна праця і сам величний образ найлюдянішого з усіх людей завжди займатиме в історії людського суспільства найпочесніше місце. «І не було людини, яка б так, як ця, справді заслужила в світі вічну пам'ять», — писав Максим Горький в нарисі «В. І. Ленін». Історія людства знає багато визначних діячів, що своїми геніальними зусиллями сприяли світовому прогресові, і ці діячі продовжують жити у вдячній пам'яті нащадків, осяяні негаснучим ореолом великої народної любові. Та серед імен видатних людей трудящі всього світу завжди називають з особливою теплотою як одне з найдорожчих — ім'я Леніна. В народній уяві, а саме вона є одним із головних джерел творення образу Ілліча нашими митцями, вождь світового пролетаріату вимальовується як втілення ідеалу революціонера-борця, як конденсована воля мас, як Людина нового світобачення, що володіє здатністю дивитися вперед на цілі епохи. В його образі виразно проступають риси нової радянської людини з її нестримним поривом до дії, залізною цілеспрямованістю, великою силою волі, високими моральними якостями, з внутрішньою потребою жити заради інших людей.

Постать великого Леніна приваблює увагу митців — як радянських, так і зарубіжних — уже понад піввіку, ще з часів Жовтневої революції. Про нього написано сотні віршів, поем, оповідань, п'єс, великих прозових творів. Та на повний зріст і повну силу його образ досі не змальовано. Тема Леніна настільки ж складна, як і приваблива. «Писати його портрет — важко», — говорив Максим Горький. І важко не тільки тому, що він був генієм, людиною неосяжно багатогранних знань і великої душі, а й тому, що в ньому на рідкість, кажучи словами М. Доленго, «діяч та людина надто гармонійно сполучені в єдиній постаті»¹. Очевидно, відтворити цю гармонійність під силу тільки тому митцеві, що сам якоюсь мірою наближається до неї чи принаймні здатний її осягнути. Така вже природа мистецтва: художник або поет відтворити можуть тільки те, що вміщується в їхньому власному серці

¹ М. Доленго. Ленін крізь художню літературу. «Культура і побут», 1928, 22 січня.

чи осягається їхнім розумом. Ще за життя В. І. Леніна російський пролетарський поет М. Полетаєв у вірші «Портретов Леніна не видно...» (1923) не без прикрощів відзначав ті труднощі, що стоять перед митцем при спробі відтворити образ Леніна:

Перо, резец и кисть не в силах
Весь мир огромный охватить,
Который бьется в этих жилах
И в этой голове кипит.

Лише спільними зусиллями протягом тривалого часу митці будуть спроможні створити його образ.

Века уж дорисуют, видно,
Недорисованный портрет.

Очевидно, що трудність у розкритті ленінської теми відчував кожен, хто за неї брався. Та як би там не було, а наша література знає чимало прекрасних творів, де з великою художньою силою розкриті окремі грані портрета великої людини, окремі порухи палаючого смолоскипом для людей його серця. В ліричних творах про Леніна не менш важливе значення має й те, як поет виявляє себе в ставленні до образу Леніна, якими новими гранями він сам розкрився перед читачем і чим збагатив його світ уявлень і почуттів. Це важливо відмітити, бо ж у переважній більшості віршів про Леніна поети не стільки мають на меті створити його образ, скільки відтворюють свої думки і почуття, навіяні ним. І це ліричне саморозкриття допомагає читачеві осмислити і сам образ Леніна з його діяннями і вченням.

В українській радянській літературі перший відомий вірш, присвячений Леніну, був написаний у 1918 р. на Царицинському фронті. Створили його невідомі нам червоноармійці 3-го Революційного українського полку, що брали участь у боях з контрреволюційними силами. Вірш, надрукований у фронтовій газеті «Солдат революции», так і підписаний: 3-ій Революційний український полк. Написаний він був у зв'язку зі звісткою про поранення Леніна есеркою Каплан. Царицинська Окружна військова рада в той час, як свідчать матеріали газети «Солдат революции» від 12 вересня 1918 р., надіслала від імені фронтовиків телеграму Леніну «з побажанням скорішого одужання»². Очевидно, адресований вождеві світового пролетаріату вірш і був викликаний цими подіями. Простими і щирими словами в поетичному посланні висловлювалася глибока любов і повага до титана революційної думки:

Тобі, брате волі,
Щирый наш привіт,
Що ти вождь коханий,
Про те знає світ.

У вірші виразно проголошувалася думка про невмирущість ідей Леніна, які перейдуть у спадок далеким поколінням:

Про те, що ти сієш,
Будуть довгі роки
Пам'ятать на волі...

Вірш пройнятий глибоким почуттям інтимності, саме тим почуттям, яке виявляється у ставленні до найдорожчих, найрідніших людей. Ця інтимність посилюється емоційно забарвленими образами із сфери «мирного» життя.

Те ж, що носим в грудях,
Правнуки почують.
Почують од нени
В співі уночі
Та й од діда в казці...

² Див.: Радянське літературознавство. Наукові записки, книга 5—6, 1940, стор. 32.

На сторінках газети «Солдат революції» зустрічалися й інші вірші українською мовою поетів-червоноармійців. Це були одні з перших ластівок українського літературного процесу радянської доби.

Нові вірші, присвячені В. І. Леніну, появились в 1920 р. Один з них мав також колективного автора і називався «Лист до товариша Леніна від незаможних селян з приводу 50-х роковин його народження». Дружня і радісна праця «на користь усіх» в день 50-річчя вождя — ось центральний мотив поезії. В ній утверджувалися нове буття і новий суспільний лад. Звільнені від гноблення трудящі в процесі становлення радянського побуту сприймають працю як свято, як героїку буднів, бо це була праця в інтересах самих працюючих. І таке, незнане раніше, ставлення до праці було одним із виявів соціалістичної свідомості, що оволодівала незаможниками в ході революційної боротьби. Активна, дійова любов до вождя — це теж прояв нової, соціалістичної свідомості. І хоч вірш з погляду технічної досконалості далеко не бездоганний, та в ньому відбито глибоке розуміння смислу тих революційних перетворень у житті радянського народу, до яких мала пряме відношення діяльність В. І. Леніна. Палітра зображувальних засобів образу вождя в поезії не була щедрою, однак відзначалася публіцистичною виразністю і лаконічною вагомістю слова, позбавленого поетичних прикрас:

Шановний і любий Ілліч-проводар,
Великий всесвітній боєць-пролетар!³

Інший вірш «Тов. Леніну» був написаний самодіяльним поетом Іваном Кащуком і також не відзначався поетичною майстерністю. Правда, дехто з літературознавців все ж знаходить у ньому «героїко-епічне звучання», що йде від «традицій урочистої оповідно-декламаційної народної поезії»⁴. Нас цікавить цей невеликий (на 9 рядків) вірш не стільки своїми поетичними вартостями, бо він все-таки, як відзначив С. Крижанівський, «примітивний своїми зображальними засобами»⁵, скільки відображенням у ньому народного розуміння ролі ленінського вчення про революцію і діяльності вождя в житті трудящих усього світу:

Великий російський комуністе,
В який ти щасливий час родився,
Що ти всьому світу пригодився...
Весь мир тебе кріпко знає...

Вірш, безперечно, узагальнював досвід учасників Жовтневої революції, які вбачали в Ленінові виразника своїх заповітних дум, своїх інтересів і віковичних прагнень до справедливості. Більше того, тут наголошено на революціонізуючій силі безсмертних ленінських ідей, які, долаючи всякі перешкоди, поширюються по всіх «краях-землях».

Буде твоя правда вічно жити,
Буде твоя зірка всьому миру світити⁶.

В станніх двох віршах і ритмічний лад, і образна система надають їм урочисто піднесеного звучання. Помітне намагання поетів говорити про велику людину незвичайними словами, патетично.

У перших українських віршах про Леніна, написаних у часи громадянської війни, висловлювалося, з одного боку, глибоке почуття любові до вождя революції, а з другого, — давалася з позицій народного

³ «Известия-Вісті», 1920, 3 квітня.

⁴ Б. Корсунська. Розбуджені Жовтнем. В кн.: Революційна поезія Жовтня. «Радянський письменник», К., 1960, стор. 36.

⁵ Степан Крижанівський. Образ і час. «Вітчизна», 1969, № 9, стор. 139.

⁶ Революційна поезія Жовтня. «Радянський письменник», К., 1960, стор. 369.

світобачення оцінка його діяльності як великого мислителя і проводиря трудящих мас. Разом з творами російських поетів цього періоду — Дем'яна Бедного («Вождю», «Рабочий привет», третя частина повісті «Про землю, про волю, про рабочую долю»), В. Маяковського («Владимир Ильич»), віршами пролетарських поетів В. Александровського («Стальное имя мир загло», «Вожатому»), С. Обрадовича («Трибун»), І. Іонова («Красный кормчий»), Є. Нечаєва («В. И. Ленину»), О. Соловйова-Нелюдима («Плыл могучий орел...») та інших — вони заповнювали перші сторінки багатотомної світової Ленініани.

Найвизначніші віхи історії нашої країни як у добу Жовтневої революції та громадянської війни, так і в період відбудови народного господарства, були нерозривно зв'язані із іменем Леніна. Геніальні ленінські ідеї входили в буття народу як рушійна сила нового суспільного ладу. Сам образ Леніна в свідомості трудящих переростав у символ епохи, але водночас не втрачав і живих реальних рис земної людини, великого гуманіста, сповненого любові до трудящих. Зв'язок вождя з народом і віра в його творчі сили були безприкладними в історії людського суспільства. Ленін був доступний кожному, хто хотів з ним побачитися і поговорити. До нього за порадами приходили представники від робітників і селян, від інтелігенції та червоноармійців — з усіх кінців неосяжної Радянської країни. Усіх він вражав не лише незвичайною обдарованістю і геніальністю мислення, не лише силою залізної волі, а й особливою простотою в ставленні до своїх однодумців, тією неповторною людською теплотою, що запам'ятовувалася назавжди. Саме ця прекрасна звичайність великої людини і знайшла відображення на початку 20-х років у вірші Василя Еллана «Інтимна» (1921) та поемі В. Сосюри «Навколо» (1921). Автор «Інтимної» згадує про Леніна між іншим, серед розмов про буденні справи та ще й реплікою, що й Ленін не позбавлений буденних потреб. Все це наближувало образ Леніна до читача, робило його зримішим і відчутнішим. Просто, як до близького товариша, звертається до Володимира Ілліча В. Сосюра:

Бонжур, чи то пак, здрастуй, Ленін,
про що думають твої хитрі очі?...
Я приніс тобі привіт од Сени,
тільки на тебе надії робочі.

У цих рядках наявні два плани зображення Леніна. В перших двох рядках вимальовується неповторна простота великої людини, а в інших — масштабність впливу його революційних ідей на трудящих світу.

Цей другий план вплетений у загальну ідейно-поетичну тканину поеми, присвяченої революціоністському впливу Великого Жовтня на суспільні процеси в усьому світі.

До тих перших творів «великої літератури», що виходили з-під пера поетів-професіоналів, в яких згадується В. І. Ленін, відносяться і «римований роман» В. Поліщука «Ярина Курнатовська» (1921) та вірш І. Кулика «І свято таке в нас хворе...» (1922), що став розділом його поеми-щоденника «Одужання».

Ленін увійшов у сферу буття мільйонів людей. З його іменем пов'язували в часи громадянської війни перемогу над ворогами революції, а на початку 20-х років — успіхи на фронті відбудови народного господарства. Воно стало прапором нових трудових перемог і суспільного прогресу. І в найтяжчі, найскрутніші моменти життя люди шукають поради в творах вождя, згадують його наполегливість і витримку, такі потрібні при переборюванні труднощів. То ж і поет І. Кулик, перебуваючи на лікуванні в 5-ту річницю Великого Жовтня, згадує

Леніна як уособлення неугомонної дійсності і великої життєвої радості. Це дає йому і фізичну, і духовну насагу.

Так близько Москва і Ленін,
Так близько і так променисто
Комінтерну щедрі жмені
Розсипають вогняне намисто.

На початку 20-х років появилися перші великі твори про В. І. Леніна — дві поеми під тією ж самою назвою — «Ленін». Автором першої з них був невтомний поет-динаміст Валер'ян Поліщук. Написав він її восени 1922 р., і тоді ж вона вперше побачила світ у газеті «Вісті», а незабаром вийшла окремим виданням. Критика зустріла поему досить прихильно, і її протягом наступних двох років перекладено на російську, білоруську і німецьку мови.

В основу поеми покладено історичний факт з бурхливого 1918 року, коли після розгону більшовиками Установчих зборів есери вирішили вбити В. І. Леніна. Цю постанову мав виконати робітник Усов. Як поет конструктивного напрямку, Валер'ян Поліщук концентрує увагу лише на тих епізодах, у динаміці яких витворювалися нові риси світогляду головного героя поеми Усова, нове його ставлення до революційної дійсності. Психологічне, а одночасно й політичне оновлення Усова відбувається в зіткненнях із розмовами робітників-більшовиків, які сприймали ідеї Леніна як дороговказ у майбутнє, і особливо — з промовою самого Леніна. На перший погляд може здатися, що в поемі під заголовком «Ленін» Володимиру Іллічу відведена епізодична роль. Насправді ж назва твору не випадкова, бо розвиток сюжету в ньому концентрується навколо подій, позначених творчою волею вождя. Дотик діянь Леніна відчувається вже на початку поеми в малюнку великого промислового міста:

Трубний піднявся...
Е-е, та воно й Ганка того...
А наш через місяць і без буржуїв піде.
Да, посувається господарка Леніна.

Під час промови Леніна перед робітниками в Нардомі, в якій викривалась політика угодівців, у тому числі й есерів, з Усова поволі сповзає облуда есерівської демагогії, він поступово усвідомлює, що йому органічно близькі саме ті ідеї, які обстоювали в особі Леніна більшовики. Переродження Усова не було блискавичним, і, змальовуючи наступні дні його сумнівів і вагань, В. Поліщук не втрачає відчуття художньої правди.

Образ Леніна в поемі вимальовується через ті враження, які він викликав безпосередньо в Усова. Такий спосіб створення образу дещо обмежував палітру зображувальних засобів, зводячи її до зарису зовнішнього портрета та реакції від промови Леніна на слухачів. Однак, концентруючи увагу на тих найбільш істотних рисах образу, що западали в свідомість Усова, В. Поліщук з художнім тактом поглиблює їх і робить яскравішими, посилюючи враження героя поеми своїми власними. В безпосередній фіксації баченого Усовим концентрується увага на «ласкавому людському погляді» Леніна та на «широкому лиці і зморшок коло носа», що розходились «у різні боки, як проміння». Ретушуючи ці риси портрета, В. Поліщук додає вже явно від себе, що зморшки ті «різбярені різцем упертості і часу»,

А очі чорні, з огником,
Маленькі, теплі,
А іноді хитренькі
Під розумним шишкуватим лобом.
За твердістю очей
Глибоко причаївся сміх —
Якісь і добрі — і суворі.

Характерно, що цей художній портрет великою мірою збігається із задокументованим у спогадах Г. Кржижановського: «Відсутність зовнішнього, показного блиску була характерною особливістю Володимира Ілліча... Але варто було вдивитись в очі Володимира Ілліча, в ці незвичайні, пронизуючі, сповнені внутрішньої сили й енергії темно-темнокарі очі, як ви починали вже відчувати, що перед вами людина зовсім не звичайного типу»⁷.

В нарисі «В. І. Ленін» Максим Горький згадував, що Володимир Ілліч «був простий і відвертий, як все, що говорилося ним». Простота Леніна в поводженні з людьми, його звичайність як вияв найбільшої людяності відзначалися багатьма сучасниками. Ці риси характеру відображені і в поемі:

Так просто, по-людськи виявив цікавість,
Не почував того, що він є Ленін.
Здавалось, він і не догадувався,
Що він то і є Ленін.

Голос повний, налятий силою життя,
Як яблуко оливне,
Що лле у душу певність.
Слова звичайні.

Правдиве художнє зображення портретних рис Леніна само по собі ще не було б досягненням поета, якби за ними не відчувалася велика духовна напруга вождя, велич його особистості. Робітники сприймають Леніна як свого проводиря («Хай живе Ленін — наш проводир!») і сповнені любові до нього («з любов'ю дивляться на Леніна»). Наснажені силою і правдою ідей Леніна, вони готові «піти у бій за краще майбутнє». Оновлений Усов вбачає в Ленінові людину, що віддає свій розум на службу пролетаріату, несучи йому «науку, чуття і ясні дні». Чим же була зумовлена така активізуюча здатність ленінського вчення? На це питання поет дає відповідь у розмислах того ж Усова. Ленін, міркує недавній есер, «спокійно викладав, підкреслюючи думку, що вже жила неясно у головах мільйонів, а зараз проявляється, як знімок...»

Як бачимо, поет всім плином зображуваних подій наголошує на нерозривній єдності вождя із народними масами. Ленін, як усвідомив Усов пізніше, повернувшись комуністом з фронтів громадянської війни, і «його чуттями володіє. Його думки прояснює і все веде вперед».

У поемі образ Леніна зримий і відчутний, сповнений динаміки і художньої привабливості. Його створення треба вважати, безперечно, творчою удачею поета. Та, на жаль, в цілому поема не стала визначною віхою ні в літературному процесі 20-х років, ні в творчості самого В. Поліщука — і то через недостатню композиційну організованість матеріалу, зумисну фрагментарність та відсутність стереоскопічної об'ємності в зображенні окремих епізодів дії, схематизм у змалюванні образу Усова. Дала себе негативно відчуті і набридлива орієнтація на принципи конструктивізму, що питання форми відсували на задній план. Поема написана незграбним верлібром, який часто переходить у далеко не поетичну прозу. Про це говорити тим більше прикро, що В. Поліщук був талановитим поетом, і тоді, коли він не вдавався до штучного новаторства, з-під його пера виходили справді поетичні твори.

Молодий, тоді ще початкуючий поет О. Донченко написав невелику поему «Ленін» у 1923 р. в зв'язку з сумними вістями про хворобу вождя революції. Картина однієї ночі важко хворого Ілліча і становить її центральну частину. Виснажуюче безсоння, тривожне марення, гострі моменти наступу жорстокої недуги і навіть сама загроза смерті не здатні порушити постійного відчуття Леніним свого органічного

⁷ Г. Кржижановський. Великий Ленін, Держполітвидів УРСР, К., 1956, стор. 16—17.

зв'язку з бурхливою дійсністю зовнішнього світу, із прагненнями та інтересами трудящих. У хворому серці Ілліча вміщуються минуле й майбутнє революційного народу, що недавно ще під його проводом виборював у кровопролитних битвах свободу, а нині здобуває перемоги на трудовому фронті:

Стало сонце на виднокрузі,
Білий пар покурив із землі,
А в нашій убогій кузні
Вже давно свobodно кують ковалі.

Життєвість ленінських накреслень знаходить відгук не тільки всередині Радянської країни, де успішно втілюється в праці його гасло: «Змичка міста з селом!», а й у країнах капіталу, де на страх банкірам робітничий клас проголошує солідарність з більшовиками:

Слава Леніну,
Слава РРФСР!!!

Одужання Леніна вливає нові сили в організм молодого радянського суспільства:

Видужав. Видужав Ленін —
Ні, не вмер!..
Казить павучі кишені
Виставка СРСР ⁸.

Як бачимо, поема О. Донченка була однією з перших спроб показати нерозривний зв'язок суспільно-політичного та господарського життя країни з діяльністю В. І. Леніна. Та треба сказати, що ця проблема в ній розв'язується не стільки в художньо-поетичному, як у публіцистичному плані. У поемі, як слушно зауважив М. Яценко, «переважає зовнішня описовість, риторичність, бідність й одноманітність поетичного змісту» ⁹.

Початковий етап української поетичної Ленініани, твореної ще за життя великого вождя, переконливо утверджував ленінську тему як одну з провідних у соціалістичній літературі. Ця тема ніким не декретувалася, ні в яких солідних працях не обґрунтовувалася, а була покликана до книг поетів самою дійсністю, тією роллю, яку відігравав у житті народу його проводир. «Не годиться, вважають, писати про живих людей. Не ставлять пам'ятників сучасників», — зазначав у передмові до поеми «Ленін» В. Поліщука Сергій Пилипенко і тут же вказував, що «саме про Леніна писати можна». Можна, бо він став символом революційної доби, прапором комунізму. «Ленін, — продовжував С. Пилипенко, — втілення волі пролетаріату до перемоги, його центромозок, його колективні вуста. В цих устах ніколи не почуєте вузького, мізерного «Я», лише широке, могутнє «Ми» ¹⁰. Пишучи ці слова, С. Пилипенко виходив з того досвіду, що його вже мала радянська література, звертаючись до змалювання образу Леніна. Поети створювали його в найтіснішому зв'язку з героїкою радянських буднів, з трудовими подвигами революційного народу.

Велика скорбота огорнула серця трудящих всього світу при звістці про смерть дорогого Ілліча. Невимовне горе, глибокий біль неправої втрати зазвучали в поезіях, присвячених Леніну, що появилися на сторінках тодішньої преси, — в газетах, журналах, альманахах, збірниках. Це був колективний реквієм молодій радянській літератури. Характерним і незвичайним для цього потужного поетичного

⁸ Мається на увазі Всесоюзна виставка досягнень радянського господарства в 1923 р.

⁹ М. Яценко. Безсмертя вождя. «Радянське літературознавство», 1967, № 6, стор. 10.

¹⁰ Див.: Валеріян Поліщук. Ленін. Видання Всеукраїнського управління селянських будинків, Харків, 1923, стор. 3.

реквієму була наявність у ньому мотивів оптимістичного сприймання дійсності, зумовленого усвідомленням невмирущості ленінських діянь і вірою радянського народу в світле майбуття, в комунізмі. Одним з центральних мотивів ленінської теми стає мотив безсмертності ідей Ілліча, його життєтворчих заповітів.

Далека нам путь, але ми не одні:
нам світять його заповіти,
на полі, в заводі, у шахті на дні...
— Комуни ми зоряні діти! —

пише В. Сосюра у «Траурному марші» (1924), чи не найбільш схвилюваному творі з усіх, що були написані на смерть Леніна. Це ж саме, тільки висловлене вже не в ліричному ключі, а в публіцистичному, говорить і в поезії І. Микитенка «День похорон» (1924).

А нас мільйони від краю до краю,
Лава
Непорушна,
До комунізму піде твоїм шляхом,
Ілліч.

Треба сказати, що І. Микитенко чи не єдиний з усіх поетів пов'язував безсмертя великого Леніна з безсмертям народу.

Ти, що світом здвигнув
І запалив
Безсмертним полум'ям нас,
Ти згас?! —

запитує поет і відповідає: «Ні!» Ленін вічно житиме в комуністичних перемогах невмирущого народу.

Ні В. Сосюра, ні І. Микитенко, як чимало й інших поетів, не ставили за мету творити портретний образ Леніна. Вони малюють образ своєї жалоби (В. Сосюра — через відтворення настрою відповідними ритмічно-мелодійними звучаннями, І. Микитенко, — як, до речі, й М. Бажан, О. Донченко, Г. Коляда та М. Шульга-Шульженко, — засобом асоціацій з чорними кольорами («Чорні крила порошить серпанок холодний», «Чорні крила всесвітньої втрати») з одночасним поетичним образним виразом своїх роздумів про Леніна як Людину, Вожда, Філософа.

Два згадані вірші репрезентували собою дві лінії розвитку поетичної Ленініани. Спільним було в них філософське осмислення сутності величчя Леніна, та зреалізовувалося воно, як бачимо, різними засобами. Надавати перевагу якомусь із цих напрямків немає підстав, та трапилося так, що художня публіцистичність у багатьох віршах підмінювалася риторикою, а політичний пафос, без якого важко собі уявити поетичний твір про Леніна, — декларативністю.

Найбільшою удачею в першому випадку треба вважати глибоко поетичний «Траурний марш» В. Сосюри, який, здавалося, ввібрав у себе почуття й настрої мільйонів. Висока лірична напруга поєднується в ньому з такою ж високопоетичною образністю, а головне — з майстерним поєднанням двох планів внутрішнього, інтимного з об'єктивно зовнішнім, що включає в себе явища загальнолюдського значення:

Нам зорі на чола поклали печать
і зорі нам світять в дорогу.
А там у пилу на дорозі лежать
руїни розбитого бога.

У рік смерті В. І. Леніна В. Сосюра неодноразово звертався до його образу. Поеми «Шахт'єр», «Сьогодні», вірші «Надворі віти — голо...», «Сон» були мовби підступами до теми, яка на повну силу розкрилася в «Траурному марші», створеному в грудні сумного року. Власне Ленінові присвячено лише «Сон», в інших творах про нього

наявні окремі згадки, однак уже в них започатковані ті думки, що знайшли відображення в «Траурному марші».

На чорних знаменах був траурний клич:
«Ми ленінці завжди й одніні» —

читаємо, наприклад, у «Траурному марші». Те ж саме, тільки ще більш конкретизовано сказано в поемі «Сьогодні», присвяченій заводським будням у часи ленінського призову у більшовицьку партію.

Так, немає Леніна, немає,
не почуєм ми його тепер.
Але хай і брат і ворог знає,
що завод став членом РКП.

В. Сосюра чи не перший серед поетів оспівав життєдайну наснагу ленінського вчення. Саме в ньому він знаходив джерела оптимізму народу-трудівника, що линує «по непу до комуні» («Сьогодні»).

Я Леніна читаю
і радісно мені —
(«Надворі віти — голо...»)

ось де черпав поет віру в «Комуну, в Едем». У творах Леніна поет знаходить відповідь на найскладніші питання сучасності. Як і кожен видатний поет, він не тільки утверджував соціалістичну дійсність, а й кликав до активної дії, до руху вперед, причому конкретно визначеного:

Читай основи ленінізму,
йди по дорозі Ілліча.
(«Шахтьор»).

Не можна без хвилювання читати поезію В. Сосюри «Сон», в якій образ Леніна змальовується в дусі романтичної балади. Та загальне враження від неї послаблюється відсутністю оригінального задуму, бо вона є лише наслідуванням чи, власне, переспівом, балад австрійського поета І. Х. Цедліца про Наполеона «Нічний огляд» та «Корабель привидів», з якими в свій час познайомили читачів Росії В. Жуковський та М. Лермонтов.

Поетів завжди підстерігали невдачі там, де збивалися вони на проторену дорогу і користувалися зужитим арсеналом художньої образності. Так трапилося і з О. Слісаренком, який у вірші «Пам'яті В. І. Леніна» (1924) по суті повторив те, що сказав Василь Еллан у «Повстанні» (1919), присвяченому трагічній загибелі революціонера А. Заливчого. Ось уривок із вірша О. Слісаренка.

Та не стримає жалоба крил,
Не затулить нам червоний шлях!
Кров Вождя горить у наших жилах,
Кров Вождя на наших прапорах!

А ось його першоджерело (правда, в Еллана — більше словесно-образної напруги):

— Кров горить на наших прапорах,
Наша кров.
— Вперед.

Своєрідне місце в поетичній Ленініані займає поезія Є. Плужника «Він» (1924), про яку чудово сказав Л. Новиченко: «Смертельно боячись риторики (стан, відомий багатьом поетам, що писали про Леніна), Плужник справді зумів велике, всесвітньо-історичне дати в глибоко інтимному і разом з тим урочистому людському переживанні»¹¹. Поезію написано в жанрі філософської медитації — роздумів про вічність ленінської правди. Мабуть, у жодному вірші 1924—1925 рр. про

¹¹ Леонід Новиченко. По той бік спокою. — В кн.: Євген Плужник. Вибрані поезії. «Радянський письменник», К., 1966, стор. 9.

Леніна, за винятком «Траурного маршу» В. Сосюри, не відчутно такої глибинності особистого горя, як у цьому творі. Вражає вміння автора надати творові відповідної тональності не через безпосередні вияви настрою, а, навпаки, через ліричне відсторонення, бо ж не про себе він говорить і навіть не про своїх сучасників, а лише про майбутні покоління.

Та якщо не зміст, то інтонаційно-образна система вірша дає привід говорити про присутність автора в кожному подиху рядка. Елегійна схвильованість автора відчувається в переboях урочисто уповільненої оповіді, яка ніби не витримує великої напруги почуттів і переходить в уривчасту:

Проминуть, мов сон, десятиріччя,
Болю, крові, боротьби і війн,
Але вічна правда робітнича —
Він...
...Пам'ятатимуть дорослі й діти,
Хто в цей час в минулому помер!
Через віщо —
всім гудкам гудіти
Три хвилини! — як гули тепер!

Конденсованим виявом великої скорботи народу став вірш П. Тичини «Ненависті моєї сило...» (1924) з відомими і не раз цитованими літературознавцями рядками.

Я б не кричав так, я б не кликав —
не можна крику втамувати.
Бо головного в нас титана
уже нема, нема...

Смерть Леніна викликала в серці поета почуття невтамованого болю і розгубленості:

кому свою я чисту душу,
до кого душу понесу? —

запитував з тривогою він. Відповів на це питання П. Тичина усією своєю великою творчістю, віддавши свою поетичну душу рідному народові, оспівуючи радянську дійсність з позицій ленінської партійності.

Леніна як людину титанічної діяльності оспівав у поезії «Смерть Леніна», написаній 22 січня 1924 р., В. Поліщук:

Коли титан вмирає тілом —
Він символом стає в віках.

Перед нами — не що інше, як вагоме філософське узагальнення, висловлене у формі афоризму. Афористичність надавала поезії урочисто пафосного звучання і підсилювала значущість діянь вождя, тому-то до неї часто зверталися й інші поети.

Леніна померло тіло,
Геній Леніна переживе віки! —

читаємо у вже згадуваному вірші О. Слісаренка «Пам'яті В. І. Леніна». Афористично звучать і інші рядки цього вірша, а поезія В. Ярошенка «Революції в сьомий рік» (1924) майже повністю складається із афоризмів. «Здійснений Ленін — це і є комунізм!», «Ленін — Ара-рат пролетаріату», «Ленін — Комуністичної партії орбіта», «Ленін — серце світових мас» і т. д. Цілоком у дусі народних крилатих висловів звучать рядки з вірша М. Терещенка «Ленінський заповіт» (1924):

довіку буде згадувати трудящий світ
ленінський заповіт...

Філософське осмислення безсмертності ленінського вчення, його заповітів властиве переважній більшості поетичних відгуків на смерть Ле-

ніна. Воно наявне не тільки у згадуваних творах, а й у поезіях 1924—1925 рр. П. Усенка, Г. Коляди, М. Бажана, І. Дніпровського, А. Лісового, Я. Савченка, Ю. Дубкова, О. Журливої, Ю. Яновського, О. Ведміцького, П. Голубничого, І. Кириленка, Ф. Кириченка, Г. Шкурупія і багатьох інших. Це був перегук поетів високої громадянської зрілості, що підносили ім'я Леніна, як прапор, як символ доби.

Піднісши свій стяг жалібний
І зціпивши серце своє,
Встає він, і вождь, і водій,
Ленін мільйонний встає! —

писав М. Бажан про робітничий клас Радянського Союзу, який провів у останню путь свого вождя, в поезії «21 січня 1924 року». Ця ж думка, тільки висловлена в публіцистичному обладунку, знайшла місце і у вірші «Ленін» (1924) І. Коляди:

Не вмер Ілліч!
Живі його ідеї.
Комуністична партія на чолі людства.

Образ «мільйонного Леніна» вимальовується у віршах Я. Савченка «Ленін» (1924):

Хіба ж океаном клекоче
В мільйонному,
В нашому серці —
Не серце твоє? —

та О. Ведміцького «Непорушний» (1924)

В мільйонах розсипано — Ленін,
Мільйонам він — рух і маяк.

Безсмертність ленінського вчення, що творчо наснажувало трудящих до будівництва нового світу, жахала ворогів соціалізму в усьому світі. Про це свідчить конфіскація за рішенням Львівського окружного суду в часи окупації Західної України буржуазною Польщею збірки поезій Гео Шкурупія «Жарини слів» (Харків, 1925). У примірнику, доданому до судових актів у справі конфіскації, червоним і синім олівцями були обведені ті рядки віршів, що становили, на думку суду, особливу загрозу для польської держави, в тому числі повністю вірш «З нами Ленін» з такими рядками:

Він живий!..
Діло Леніна ми закінчимо,
Нам зірвати фашистський фрак.
Ми останній шуруп загвинтимо,
ми — РКП, Комсомол, Спартак¹².

Мотиви скорботи були провідними хіба що у віршах О. Донченка («Серце-бетон»), М. Шульги-Шульженка («Вмер Ілліч»), П. Тичини («Ненависті моєї сило...») — в інших певною мірою поступалися перед усвідомленням необхідності продовжувати розпочату Леніним справу. По-комсомольському, бадьоро й молоді цей мотив зазвучав у поезіях П. Усенка («Ідуть», «Енгелева пісня», «Юнацький марш», «21 січня 1924 року»). Поет оспівує армію комсомольців, що у відповідь на заклик Леніна з трибуни ІІІ з'їзду комсомолу вчитися комунізму, опановувати теорію і поєднувати її з практикою комуністичного будівництва, засіла за книгу.

Ідуть незборимими лавами —
З Леніним жити, творить!
З Леніним книги і глави —
Всім мільйонам розкрить
(«Ідуть»).

¹² Львівський обласний державний архів, фонд № 110, оп. 3, од. зб. 726.....

В усьому світі трудящі сприйняли заповіти Леніна як дороговказ до світлого майбуття.

Париж і Лондон вже тремтять,
Червоний стяг — огнем! — на Рейні!
В устах, в серцях у всіх ім'я:
— Ленін!

(А. Лісовий. «21 січня 1924 р.»).

Нерідко поети, прагнучи своїми віршами наблизити прекрасне майбутнє, використовували заклики В. І. Леніна з конкретною настановою і надавали їм агітаційно-публіцистичного звучання, на зразок:

До комуні кличе Ленін.
Гей же, молодь, за нами іди.
(П. Голубничий. «Комсомолом всесвіт вагітніє...»).

Поетичною інтерпретацією ленінського гасла про змичку міста із селом зазвучали слова А. Лісового.

Сполука братніх двох заліз —
Серпа і молота — довічна!
Ми йдемо з ними в комунізм —
Цей шлях величний!
(«21 січня 1924 р.»).

Тема класового єднання робітників і селян в українській поезії не була новою. Її порушував ще В. Чумак у «Гартованій поезії»:

...Єднанням
братніх заліз
викуєм зорю останню:
соціалізм.

Та тепер, у період відбудови народного господарства, вона звучала як конкретний заклик до налагодження тісніших зв'язків промислового міста з хлібодайним селом.

Не важко помітити, що майже в усіх віршах, присвячених пам'яті Леніна, тема вождя перебуває у тісному зв'язку із темою комуністичного будівництва в нашій країні та темою всесвітньої революції. Таким чином, вона переростала в тему всеперемагаючого вчення ленінізму. Образ Леніна в поезії 1924—1925 рр. вимальовується як образ ідеального борця за інтереси народу, титана філософської думки, геніального вчителя, друга трудящих. Урочисто піднесена розповідь наснажувала вірші високою патетикою, але й відсторонювала увагу поетів від буденних чи прозаїчних деталей, а заодно і від конкретних фактів біографії Леніна. Звеличення образу Леніна до надземних масштабів свідчило про глибоку любов і пошану до нього з боку народних мас, виразником почуттів яких і стали поети. Це звеличення нерідко супроводжувалося втратою реальних, живих рис людини в образі Леніна, надавало йому узагальнених абстрактних рис, що в кращому випадку підносило цей образ у символ епохи, а в гіршому зводило до плакатної схеми.

Характерно, що в поетичних творах про Леніна в цей період майже не зустрічаються портретні риси образу Ілліча. Лише у кількох віршах є рядки про його «ясне чоло», («В село» М. Драй-Хмари), «мудрі очі» («Лівадія» І. Кириленка), «погляд ясний» («На людній площі» В. Мисика), зовсім поодинокими є такі реалістичні портретні деталі, як «сутулий, потомлений» («Дві тисячі літ...» М. Йогансена), «такий самий, як на картині» («Добридень, Ленін» І. Дніпровського).

На останніх трьох творах варто зупинитися окремо, як на таких, що позначені глибоким ліризмом. Це зближує їх з розглянутими вище поезіями В. Сосюри та Є. Плужника. В поемі І. Дніпровського «Добридень, Ленін» переплітаються два плани: виразно публіцистичний і ліричний. Але емоційний заряд її послаблюється відсутністю сюжету,

декларативністю і риторичністю. Поема складається з низки фрагментів-роздумів, навіяних смертю вождя. Зміст цих роздумів — Ленін живий у мільйонах — варіюється в багатьох малюнках-видіннях. В одному з них, як і в «Сні» В. Сосюри, В. І. Ленін підводиться вночі з труни, з батьківською турботою оглядає, як живуть трудящі:

Вночі, як ляже спать Союз
І Комінтерну делегати,
Він устає. У всі краї

Струмить він проміння крилате.
Він устає, і каже він:
«Спи, мій спрацьований Союзе...»

В інших поетично змальовується буття Леніна в ділах і думках усього народу:

Чи чули ви, нене,
Чи, може, приснилось мені?
На машині великій чудній

Цілий день до зорі
Орав наші ниви
Ленін.

Відчуття глибокої духовної близькості вождя майстерно передане і в невеликому вірші В. Мисика «На людній площі» (1924). За своїми художніми якостями цей вірш належить, безперечно, до числа кращих в українській Ленініані. В ньому йдеться про скульптурне зображення Леніна, що, стоячи на площі села, стає уособленням селянських прагнень і звершень:

На людній площі — з каменю простого,
Такий тутешній, дивиться на шлях,
Веселий блиск затиснувши в очах,
На довгі валки, що пливуть повз нього.

Системою характерних епітетів (*простий, такий тутешній, веселий блиск в очах*) підкреслює поет буквально фізично відчутну єдність вождя з народом. З великим художнім тактом він одухотворює скульптурне зображення і наділяє його світосприйманням трудівників села:

А прийде ранок — рух безперестанку.
Він виглядає трактори між хат.
Ось котять....
Гляньте: тут Ілліч щоранку
Прийма парад.

У вірші В. Мисика спостерігається виразне прагнення надати образіві Леніна реальних, земних рис, підкреслити в ньому мудру звичайність і людяну простоту. Ще більш помітне це прагнення у поезії М. Йогансена «Дві тисячі літ були б ви богом...» (1924), яка має полемічне спрямування проти шаблонних і недалеких «поетиків убогих» з їхніми потугами перетворити живий динамічний образ Леніна на застиглу ікону. Глузливий тон цієї поезії там, де йдеться про літературних іконописців, змінюється на сумовитий, сповнений почуття глибокої любові до вождя:

Сутулий, потомлений станули перед очима
І дивитесь з нами на наші поля зелені.
Схилилася тихо земля горбата, родима
І каже з нами: вмер товариш Ленін.

Позиція М. Йогансена знайшла активну підтримку у В. Еллана, який у 1925 р. виступив у журналі «Всесвіт» під псевдонімом **Не поет** з поезією «Про пам'ятник», виявивши глибоке розуміння обов'язку митця, що взявся створити образ Леніна. Поет закликає писати так, щоб поетичні твори не перетворювалися лише на пам'ятники Леніну, а виховували «цілі армії під прапорами: Ленін». Поезія про вождя, на думку автора, — це не рядове чергове слово до знаменної дати, а високо художнє втілення найблагородніших і найширших почуттів і настрою у творах великої емоційної напруги:

— Несіть себе — не жмені із землею —
На пам'ятник народної жалоби!
Несіть — ізлитих в сталь, в єдину масу, **щоб**
Розбити ланцюг, нове кувати нею —

Але, одне, — до вас, поети, клич:
— Себе утримувать зумійте сами
І не тягніть на пам'ятник стосами
Поем та од на тему: «О Ілліч»...

Василь Еллан, як бачимо, не тільки підсумував досвід першого етапу української Ленініани, а й накреслював шляхи її дальшого творчого розвитку.

Українська поетична Ленініана 1918—1925 рр. переконливо засвідчила здатність представників молодого радянської літератури успішно піднімати найважливіші теми суспільно-політичного життя. І хоч не завжди їх творчі шукання виливалися в художньо зрілі твори, та набутий ними літературний досвід мав велике позитивне значення для дальшого розвитку громадянської лірики. А такі кращі твори поетичної Ленініани цього періоду, як вірші В. Сосюри, Є. Плужника, П. Тичини, В. Мисика, М. Йогансена, Василя Еллана, назавжди залишаться в золотому фонді української літератури.

Ленінська тема в творчості Івана Микитенка

Багатонаціональна література соціалістичного реалізму зміцнюється і зростає під впливом марксизму-ленінізму, завдяки керівництву Комуністичної партії. Всім своїм розвитком вона стверджує ленінський принцип партійності літератури. Радянські митці завжди звертались і звертаються до ленінського слова, як до невичерпного джерела натхнення, творчого піднесення та духовного збагачення. Виступаючи на пленумі Спілки письменників України, Л. М. Новиченко сказав: «Радитися з Леніним — для письменника означає — знову й знову збагачувати своє філософське розуміння епохи, знову й знову вивіряти своє художнє «людинознавство» вищою стратегією сучасних класових битв, в яких вирішується вікове питання про вільну й щасливу людину, знову й знову вчитися бачити конкретні суспільні явища з погляду «мільйонів людей і відносин між мільйонами» (В. І. Ленін). Це означає, разом з тим, зміцнювати і поглиблювати своє розуміння самої літературної справи»¹.

Ці слова цілком можна віднести й до тих, хто на зорі існування радянської літератури палко і наполегливо боровся за здійснення ленінської, партійної лінії в її розвитку.

Почесне місце серед заспівувачів молодой літератури зайняв Іван Кіндратович Микитенко, один з визначних діячів соціалістичної культури.

Прозаїк і драматург, поет і нарисовець, критик і пристрасний публіцист, добрий організатор І. Микитенко був надійним бійцем Комуністичної партії на фронті соціалістичного мистецтва.

У своїй праці він завжди прагнув глибоко вивчити теоретичну спадщину Маркса, Енгельса, Леніна, уважно прислухався до вказівок Комуністичної партії і намагався їх здійснювати.

Двадцять років характеризуються гострою і напруженою літературно-політичною боротьбою. Це роки палких дискусій, зіткнення різних поглядів на мистецтво, роки складних, інколи трагічних пошуків правильних ленінських шляхів у розвитку нової літератури.

У полемічному запалі І. Микитенко висловлював інколи і помилкові думки, давав надто суб'єктивну оцінку літературних явищ, збивався на шлях «групівщини», але за всім цим відчувається щире, наполегливе шукання партійного підходу до оцінки літературного процесу.

Комуніст, людина активної дії, яка завжди втручалася в життя, він закликав оволодівати марксистсько-ленінською методологією, вивчати все духовне теоретичне багатство класиків марксизму. Уся твор-

¹ «Літературна Україна», 14 лютого 1969 р.

чість, публіцистична і організаторська діяльність письменника, — бойовий відгук художньо-образними засобами на актуальні питання тогочасного життя. До нього можна застосувати відомий вираз В. Маяковського:

Я себя под Лениным
чищу
Чтобы плыть в революцию — дальше.

І. Микитенко звівся з компасом партії, з ленінським вченням про партійність літератури. Він належить до тих митців, які, за яскравою характеристикою Миколи Бажана, «...творили, глибоко усвідомлюючи всесвітньо-історичне значення великого мислителя революційного пролетаріату, будівника і вождя першої в історії соціалістичної держави»².

У своїх виступах, доповідях, у праці газетяра і журналіста, в творчій діяльності І. Микитенко завжди звертався до ленінської спадщини. З цього погляду досить показовим є те, що він намагається глибоко зрозуміти ленінське вчення про національні культури, щоб у своєму творчому житті не збиватися на манівці, а мати надійну зброю у боротьбі проти буржуазно-націоналістичних збочень.

26 січня 1924 року на сторінках одеської газети «Червоний степ» надрукована стаття І. Микитенка «Володимир Ленін та національне питання», в якій він наголошує на величезному значенні праць геніального проводиря всесвітнього пролетаріату В. І. Леніна з національного питання. Завершується стаття рядками: «Будем пам'ятати, що в братньому єднанні «працюючих усіх націй» наша перемога, наша доля, наш національний розвиток і наші майбутні культурні досягнення».

Через усі виступи І. Микитенка проходить єдина думка про глибоке розуміння всієї невичерпної спадщини класиків марксизму. Виступаючи на III пленумі Спілки письменників Радянського Союзу в березні 1934 року, І. Микитенко наголошує на одному з найважливіших завдань: «Це по-справжньому, серйозно і систематично вивчати Маркса, Енгельса, Леніна — вивчати за їх творами, а не із статей і збірників, де ці твори цитують».

Письменник-комуніст ніс палке слово ленінської правди за кордон, у кола прогресивної зарубіжної інтелігенції. У своїй доповіді «Нація і культура» на Міжнародному конгресі захисту культури, який відбувся у Парижі в 1935 році, І. Микитенко з гордістю заявляє перед усім світом: «Ми всі, радянські письменники, черпаємо пізнання дійсності з джерела Ленінської теорії і живої революційної практики нашого життя».

Гнівний голос митця, виразника думок всього прогресивного людства, зазвучав з усією пристрастю і силою в 1937 році на Міжнародному антифашистському конгресі в Мадриді.

Як один із керівників ВУСППу, а пізніше Спілки радянських письменників України І. К. Микитенко не міг обходити таких питань, як здійснення ленінської національної політики та боротьба проти буржуазного націоналізму і великодержавного шовінізму. Складність боротьби полягала і в тому, що буржуазні націоналісти хитро маскувалися. Секретар ЦК Комуністичної партії України П. П. Постишев, виступаючи на пленумі Спілки радянських письменників України в 1935 році, підкреслював: «Усі, майже всі ідеологи українського куркуля, всі оці Єфремови, Ніковські, Чеховські та інші представники української націоналістичної інтелігенції, підвизалися в галузі худож-

² «Вітчизна», 1969, № 4, стор. 144.

ньої літератури як письменники, літератори, історики літератури, критики»³.

Виходячи з лєнінських праць, війовничий публіцист у своїх виступах гостро картає буржуазних націоналістів і великодержавних шовіністів, які намагалися збити літературу з правильного лєнінського шляху. Чимало було й таких «теоретиків», які спотворювали лєнінське вчення. Комуністична партія своєчасно викривала всі ці виступи (Ларіна, Ваганяна). В. Ваганян видав у 1927 році книжку «Про національну культуру», яка була пронизана великодержавництвом. В одному з своїх виступів Н. К. Крупська вказувала: «Коли читаєш книгу т. Ваганяна, то бачиш, що він уявляє собі шлях до інтернаціональної культури через зживання національних культур. Це, звичайно, невірно»⁴.

І. Микитенкові довелося боротись проти неправильного розуміння організації єдиної спілки пролетарських письменників. У 1929 році відбувся II з'їзд ВУСППу, на якому він виступив з доповіддю як один із керівників цієї організації. Докладно зупинившись на характеристичі процесу утворення Всесоюзного об'єднання пролетарських письменників, І. Микитенко піддав гострій критиці окремі випадки нігілістичного ставлення до національного питання або його недооцінки. Вказуючи на такі факти, він наголосив, що «партія встигла не тільки «услідити» за цим, а встигла навіть вимести зі своїх лав Ваганяна разом з його «інтернаціоналізмом», що намагався стягти партію з лєнінських позицій у національному питанні»⁵.

Боротьба за правильну лінію в організації Всесоюзного об'єднання пролетарських письменників досить виразно виступає на Всесоюзному з'їзді пролетарських письменників (1928 р.). Як згадував І. Микитенко, «наша делегація виробила проект засад Всесоюзного об'єднання асоціацій пролетарських письменників окремих республік СРСР як рівних і повноправних членів нашого об'єднання»⁶.

Вона виходила з постанови Політбюро ЦК Комуністичної партії (більшовиків) України, де зазначено, що треба прагнути до об'єднання «у Всесоюзну спілку літературних федерацій всіх народів СРСР на засадах пролетарського інтернаціоналізму, з поборюванням деяких національних протиставлень або претензій на гегемонію чи зменшення самостійної культурної творчості кожного народу».

Деякі керівники РАППу висунули принцип поступового приєднання організацій окремих республік до Російської асоціації пролетарських письменників. Їм була протиставлена позиція ВУСППу, яку підтримала і організація «Кузница», про об'єднання асоціацій пролетарських письменників на рівних правах як членів-організаторів (РАПП, ЗаКАПП, БіЛАПП, ВУСПП та інші) у створенні Всесоюзного об'єднання (ВОАПП), і ця позиція перемогла. На тому ж з'їзді з ініціативи української делегації висловлено рішучий протест проти проявів великодержавного шовінізму, що траплялися на сторінках газет, як, наприклад, «ЧИП» («Читатель и писатель»). Отже, у своїй організаторській, публіцистичній та критичній діяльності І. Микитенко весь час прагне захищати лєнінський принцип партійності літератури та лєнінські партійні погляди в національному питанні.

³ Цит. за кн.: О. Романовський. З історії підготовки I з'їзду радянських письменників, 1958, стор. 85.

⁴ Цит. за роботою Е. Шабліовського. В. І. Ленін і українська література, К., 1969, стор. 173.

⁵ І. Микитенко. Зібрання творів в 6-ти томах, т. 6, стор. 88.

⁶ Там же, т. 6, стор. 47.

Не міг письменник, пропагандист нового, соціалістичного суспільства, не звернутися і до безпосереднього відтворення образу великого вождя і вчителя В. І. Леніна у своїй художній творчості. Перші спроби ще молодого поета зв'язані з Одесою, де починався його творчий шлях. У газеті «Червоний степ», що видавалася в Одесі, 1 лютого 1924 року був надрукований вірш «День похорон», як відгук на те велике горе, що спіткало партію і народ, усю країну — смерть В. І. Леніна.

Лише починався творчий шлях митця, недостатньо вправна його рука, але невимовне горе, щирість, глибока туга, розуміння єдності партії і народу, прагнення передати волю до дальшої боротьби у здійсненні ленінських заповітів виразно відчутні у творі.

«Ленін незабутній,
Ленін любий —
А нас мільйони від краю до краю,

Лава непорушна
до комунізму піде твоїм шляхом.
Ілліч»⁷.

Уже в цьому вірші підкреслюється інтернаціональне значення ленінського вчення для всього світу «від Китаю аж до Норвегії».

Пізніше, в тій самій одеській газеті до Жовтневих свят 1925 року був надрукований під портретом Леніна вірш «Ми трубарі», в якому, звертаючись до великого Вчителя, поет заявляє про вірність радянських людей ленінським заповітам.

«Непереможні ми!
Ми сильні!
Гей, сильні ми, Ілліч».

В одеській газеті «Известия» 21 січня 1925 року надруковано уривки з поеми «Бо нас гукав на це Ілліч», в яких розкривається складність тодішнього життя, завдання боротьби не тільки на фронтах війни, але і на фронті культури, бо переможе народ, адже наша зброя — Ленін:

— «Това-
риші!
— Ми звалим ніч!
Бо нас гукав
На це Ілліч!»

Газета «Червоний степ» 2 березня 1924 року публікує добірку віршів, присвячених В. І. Леніну під назвою «Луна скорботи» — це відгуки селян на смерть Ілліча. Закінчується огляд рядками про село, яке «хвилиною могутньою відгукнулось на смерть свого великого проводаря». Автор статті впевнений, що творчість селян про Леніна буде зростати, і висловлює побажання: «хай же горить в селі полум'я творчості, запалене незабутнім Іллічем».

В агітзбірнику «Пам'ять Леніна», який видав Одеський губсільбуд у 1925 році, як сповіщає у листі до автора статті син письменника О. І. Микитенко, вміщені також матеріали письменника, але без підпису⁸.

Уже згадувалося в статтях про п'єсу «За Леніним», написану І. Микитенком спільно з О. Воробчуком і надруковану в одному з одеських агітзбірників за 1925 рік.

У віршах і поемах середини двадцятих років «Сай», «На чорній землі», «Епохи» є звернення до Леніна. Поема «Епохи» присвячена

⁷ І. Микитенко. Зібрання творів в 6-ти томах, т. 3, стор. 293.

⁸ Складаємо найщирішу подяку О. І. Микитенкові, який у своєму листі дав цікаві, нові відомості про ленінську тему в творчості письменника.

Тарасу Шевченкові. Завершується поема зверненням до сучасності, що породила велику людину, якої

Ім'я безсмертне —
Ленін!

Як бачимо, в середині двадцятих років ленінська тема знаходить своє художнє розкриття у віршах, поемах та інсценізаціях І. Микитенка. Щоправда, не доводиться замовчувати художню незавершеність, недостатню глибину цих творів.

Зростає талант митця, і ленінська тема ще більше надихає його, визначає ідейне спрямування прози і драматургії. Твори І. Микитенка палко і яскраво розповідають про боротьбу за побудову нового життя та про здійснення ленінських заповітів у Радянській країні.

Репортаж про подорож групи радянських письменників за кордон («Голуби миру») насичений згадками і фактами про те, як потужно сіють Ленінське зерно в радянській країні, як слово Леніна впливає на робітників Німеччини, допомагаючи в боротьбі проти опортунізму німецької соціал-демократії.

У повісті «Брати» письменник образно стверджує думку про єдність робітників і селян у побудові нового життя. Никанор приїздить до брата на завод, і тут він бачить погруддя Леніна.

«Підійшов ближче. Погруддя Леніна. Став. — І тут! Він! Серед заліза. І там... Як ділили землю... Він. Довго стояв. Думав». Образ Леніна стає тією величезною силою, що допомагає усвідомити всю складність життя і єдність інтересів трударів (робітників і селян).

У тканину художніх творів, написаних письменником-комуністом, органічно входять ленінська думка та ленінське розуміння явищ і подій, ленінські ідеї.

П'єси «Кадри», «Дівчата нашої країни», «Диктатура», «Соло на флейті» — це бойове ствердження нового життя, нових героїв, нових моральних норм. Інколи висловлювання В. І. Леніна письменник використовує як епіграф до твору, інколи навіть в текст твору вводиться безпосереднє посилання на Ілліча, але найчастіше ленінська концепція розкривається і стверджується в усій системі образів твору. Найяскравіший приклад — п'єса «Диктатура». Пізніше про надзвичайно важливу суть диктатури пролетаріату виразно говорить М. Погодін у «Кремлівських курантах». У п'єсі «Кадри», «Справа честі» та інших в уста провідних героїв вкладається думка про необхідність глибокого оволодіння теорією Маркса—Леніна. А хіба п'єса «Соло на флейті» не спрямована проти спотворення ленінського вчення про роль особи в суспільстві, не викриває поряд з гнилою філософією Ярчуків і спроби насадження культу особи?

В останні роки свого життя І. Микитенко звернувся і до відтворення образу В. І. Леніна в конкретних рисах.

У 1936 році Центральний Комітет Комуністичної партії і Радянський уряд закликали митців на честь 20-річчя Великого Жовтня створити книги про В. І. Леніна, про революцію, про нашу соціалістичну країну. Чимало письменників відгукнулось на цей заклик. П'єси М. Погодіна, К. Треньова та О. Корнійчука ввійшли в художню Ленініану 30-х років.

Відгукнувся на заклик партії і драматург-комуніст І. Микитенко, який починає наполегливо працювати над темою про велику Жовтневу соціалістичну революцію. В його листах знаходимо рядки: «Я дістав спеціальне замовлення на п'єсу, присвячену Жовтневій революції. Ця п'єса повинна бути здана в Комітет у справах мистецтв при Раднаркомі СРСР до 1 квітня 1937 р.».

За свідченням сина письменника⁹, п'єса до 1 квітня 1937 р. у першій редакції була закінчена і передана на обговорення. «П'єсу читали керівники партії і уряду на Україні, зокрема Г. І. Петровський», — пише О. І. Микитенко. Проте остаточно відшліфувати п'єсу драматург не зміг. Трагічно обірвалося його життя. Перша назва п'єси була «Святою кров'ю», але потім вона змінена, і п'єса відома з 1962 року під назвою «Як сходило сонце»¹⁰.

Ознайомлення з цією п'єсою залишає враження, що драматург надзвичайно уважно вивчав праці В. І. Леніна, і том історії громадянської війни, познайомився зі спогадами робітників Київського заводу «Арсенал», спогадами В. П. Затонського, матеріалами партійних та державних архівів. П'єса «Як сходило сонце» — один з перших творів української драматургії, де змальовано конкретний образ В. І. Леніна.

Ленін і партія, Ленін і народ — ось що виразно виступає в п'єсі. За своїм характером це багатоплановий твір. Події розгортаються на Україні і в Петрограді в час імперіалістичної війни, боротьби за Жовтень, нарешті в жовтневі дні.

Образ В. І. Леніна проходить через всю п'єсу, він натхненник і організатор Комуністичної партії, керівник Жовтневої революції. Сила його в єдності з народом, у глибокому розумінні прагнень і дум народних. Персонажі п'єси у значній частині конкретні історичні особи, але є домислені автором образи учасників великих подій.

Драматург намагається показати у своїй п'єсі, як марксистсько-ленінські ідеї запалюють людей і гартують лави партії, лави стійких і відданих бійців за революцію.

У п'єсі змальовується діяльність більшовицької організації на Київському заводі «Арсенал» в час імперіалістичної війни. Ширяться слова ленінської правди, нові і нові люди стають у лави бійців. Ні царський терор, переслідування, ні підступні дії ворогів не можуть зламати, чи підірвати діяльність партії. Більшовики-ленінці наполегливо працюють серед робітників «Арсеналу». Автор зображує збори підпільної більшовицької організації і словами одного з її керівників Богдана Верховинця говорить про відчуття того, що наближається революція.

«Від Петрограда до Владивостока, від Архангельська до Кавказу — скрізь діє партія. В горах Швейцарії невтомно працює Ленін, ми чуємо його голос через кордони. На заслання наші українські товариші — Петровський, Ворошилов, Косіор... Десятки і тисячі більшовиків. Вони працюють повсюди. Партійні осередки в заплілі — здорові, вони діють. Партія розкидана, але вона живе, вона сильна»¹¹.

І хоч реакція посилює свої утиски, хоч відправляють на фронт більшовика Богдана Верховинця, проте слова більшовицької правди не можна придушити. Партія згуртовує під свої прапори нових бійців.

Драматург показує, як селянська дівчина Марія Стоколос теж приходить у лави більшовиків. Лютнева революція і приїзд В. І. Леніна, боротьба проти націоналістичної Центральної ради і боротьба за Жовтень на Україні і в Петрограді знаходять своє конкретне відтворення в п'єсі. Драматург чітко протиставляє дві сили, що зіткнулися в боротьбі — революційний народ і сили реакції, де об'єднані поміщики і куркулі, білогвардійці і буржуазні націоналісти різних відтін-

⁹ Лист до автора статті від 10. VI 1969 р.

¹⁰ Вперше надрукована в журналі «Жовтень» за 1962 р. № 11, пізніше з деякими скороченнями в збірнику «П'єси сезону», 1966—1967 рр., «Мистецтво», 1967 і в збірці «Ленін з нами», т. III, «Дніпро», К., 1969.

¹¹ Збірник «Ленін з нами», т. III, «Дніпро», К., 1969, стор. 83.

ків. Звертаючись до засобів сатири, драматург змальовує галерею образів людей, що очолювали націоналістичну Центральну раду, зокрема Грушевського та Винниченка. Драматург чітко показує, як Ленін боровся за єдність партійних лав, рішуче засудив виступ Зинов'єва і Каменєва в час боротьби за Жовтень.

Змальовуючи події в Києві, І. Микитенко виводить образи представників тієї групи, яка намагалася збити більшовицьку організацію на шлях протиставлення Леніну, заперечення Квітневих тез В. І. Леніна та його вчення про націю. У п'єсі зображені образи Ю. Пятакова та інших представників «опозиції», що боролися проти ленінської лінії в національному питанні.

Ленінські ідеї, діяльність більшовицьких організацій, які здійснюють ленінський план боротьби за владу робітників і селян, за диктатуру пролетаріату, виразно розкриті в публіцистично загостреній п'єсі. Це п'єса-хроніка героїчних часів.

Але драматург подає і конкретний зримий образ В. І. Леніна. П'єса складається з 4-х дій, 14 картин. У 5-ій картині зображено приїзд Володимира Ілліча Леніна в квітні 1917 року із Фінляндії в Петроград. Сцена відбувається у вагоні 3-го класу. Ленін серед робітників, солдатів. Він розмовляє зі своїми супутниками. Скромність, увага до співбесідників, чіткість визначення поточних завдань характеризують образ В. І. Леніна. Разом з іншими він співає пісню, і це ще більше підкреслює близькість вождя до народу.

Другий раз у п'єсі образ Леніна показаний у 9-ій картині. Петроград. Конспіративна квартира. Дія відбувається в ніч на 25 жовтня. Напружене чекання звісток з міста, відчуття того, що «зволікання смерті подібне». У розмові з фінським комуністом Рах'я, що охороняє Леніна, розкривається позиція керівника партії, який націлює партію на негайний збройний виступ і йде в Смольний, щоб очолити всі сили в боротьбі за перехід влади до рук трудівників.

У варіанті, який надруковано на сторінках журналу «Жовтень» у 1962 році, ця сцена звучить так. Ленін звертається до Надії Костянтинівни Крупської: «Повстання починається. Я йду...» «Ми переможемо, Надіє! Оддати життя, але відкрити браму, за якою сходить сонце Комуни! В Смольний, товариші!»

У пізніших публікаціях ця сцена подається без участі Н. К. Крупської. Рядки п'єси, коли Ленін іде в Смольний, пов'язуються з характеристикою ставлення до подій на Україні. «Ленін. Так! При спільній дії робітників українських і російських вільна Україна можлива. Без цього про неї не можна й думати. (Надягає стару фінську кепку, перекидає через плече шарф, закриваючи ним частину обличчя). В Смольний, товариші»¹⁴. Через всю п'єсу проходить думка про спільні дії та дружбу російського і українського пролетаріату. На допомогу повсталим робітникам київського «Арсеналу», що ведуть напружену боротьбу з петлюрівцями, приходить Червона Армія, збройні загони робітників з Росії.

І Микитенко не зміг як слід доробити п'єсу. Вона переобтяжена великою кількістю подій і фактів. Окремі монологи надто довгі. Не всі характери достатньо художньо змальовані. Проте, в художній ленініані 30-х років вона повинна зайняти своє місце.

Усією своєю творчою працею І. Микитенко утверджував ленінські ідеї, пристрасно боровся за літературу соціалістичного реалізму.

¹⁴ «Ленін з нами», стор. 137.

Образ В. І. Леніна в українській радянській драматургії 30-х років

У створенні художньої Ленініани взяли активну участь українські драматурги. До драматургічної Ленініани 20-х років слід віднести п'єси Я. Мамонтова «До третіх півнів», М. Куліша «97», «Комуна в степах», І. Микитенка «Диктатура». В названих творах ще не виступав конкретний образ вождя. В них позитивні герої часто згадують В. І. Леніна, ведуть героїчну боротьбу за здійснення його ідей.

У 30-х роках героїка Жовтня та громадянської війни стає однією з провідних тем українських радянських драматургів. На цю тему були написані п'єси «Арсенальці» Д. Бедзика, «Щорс» О. Дольд-Михайлика, «Щорс» В. Вінера, «Осінь двадцятого» С. Голованівського, «Загибель ескадри» О. Корнійчука, «Дума про Британку» Ю. Яновського. І в інших п'єсах Володимир Ілліч безпосередньо не діє. Образ В. І. Леніна подавався через думки, уяву і помисли людей. Ім'я великого вождя об'єднувало всіх чесних людей на боротьбу за свої людські права, за завоювання Жовтня. Не всі з названих п'єс витримали іспит часу, але такі високохудожні твори, як «Загибель ескадри» О. Корнійчука і «Дума про Британку» Ю. Яновського, є вагомим внеском у радянську драматургію.

Напередодні двадцятої річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції перед радянськими драматургами було поставлено завдання створити п'єси, присвячені Жовтню, й показати в них В. І. Леніна як вождя революції. В російській драматургії з'являються п'єси М. Погодіна «Людина з рушницею», К. Треньова «На березі Неві», а в українській — «Як сходило сонце» І. Микитенка і «Правда» О. Корнійчука. Це був новий етап у змалюванні образу В. І. Леніна засобами драматичного мистецтва.

Історико-революційна драма «Правда» широко відома радянському читачеві і глядачеві; про п'єсу написано чимало статей, досліджень.

О. Корнійчук у статті «Неиссякаемый источник вдохновения» з хвилюванням пише: «Найважливішою подією довоєнного часу для мене була праця над п'єсою «Правда». Напередодні 20-річчя радянської влади Платон Михайлович Керженцев запросив у Комітет в справах мистецтва групу письменників-драматургів. В їх числі був і я... Керженцев зачитав нам партійний документ, в якому було поставлено завдання створити п'єси, присвячені Володимирі Іллічу Леніну»¹.

Драматург розповідає про напружену роботу над п'єсою, про глибоке вивчення творів В. І. Леніна та матеріалів, що стосуються його революційної діяльності, про допомогу, що її молодий письменник одер-

¹ «Вопросы литературы», 1969, № 1, стор. 6.

жав від старих більшовиків, які особисто знали В. І. Леніна і брали участь у революційній боротьбі.

П'єсою «Правда» Олександр Корнійчук пропагував ідею віковичної дружби українського і російського народів, показував співдружність двох братніх народів у їх спільній боротьбі за перемогу соціалістичної революції. Положення В. І. Леніна про те, що «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови»² лягло в основу ідеї драми «Правда».

У п'єсі відображено найбільш напружений період революційної боротьби народу — період між Лютневою і Жовтневою революціями. В першій дії п'єси яскраво показано, яке становище створилося на Україні після Лютневої революції. На маленькій станції в степу готуються зустрічати Керенського. Поміщики, куркулі, піп, прапорщик, телеграфіст, що був у партії есерів, виявляють прихильність до Тимчасового уряду. Селяни обурені політикою цього уряду. Існуючі порядки критикує і стрілочник. Вороже до Керенського ставиться начальник станції, бо його сина вбили на фронті.

У першій дії показано суперечності між російськими й українськими поміщиками. Українські поміщики намагалися спрямувати гнів селян на російських поміщиків. Проте обдурити селян їм не вдалося. Селяни підпалили фільварок Басова і фільварок Чубатенка.

О. Корнійчук уже в першій дії п'єси сконцентрував увагу на соціальних і політичних питаннях. Він розкрив контрреволюційну суть політики Тимчасового уряду, яку народ не хоче терпіти. Селянські маси прагнуть правди, але шляхів до неї ще не знають. Їм на допомогу приходить робітничий клас.

У першій же дії на станції зустрічаються український селянин, солдат Тарас Голота, з російським робітником, токарем з Балтійського заводу Кузьмою Рижовим. Тарас розповідає, що селян козаки били за те, що вони почали міряти панську землю. Його теж побили й заарештували, але він утік і прямує в Сибір шукати правду. Кузьма Рижов умовляє Тараса Голоту їхати з ним до Петрограда, де буде вирішуватися доля всіх народів Росії.

Поступово звужується коло подій, але підсилюється динаміка дії і гострота конфлікту. У другій і третій дії події відбуваються в Петрограді — на квартирі у Кузьми Рижова, в солдатських казармах, у кабінеті Керенського і, нарешті, в Смольному. Вдалою є сцена (дія третя, картина перша), в якій показано Керенського та його оточення. В ній Керенський виступає як авантюрист і виразник інтересів буржуазії. Ця сцена остаточно викрила політику Тимчасового уряду й показала, що врятувати країну може лише пролетарська революція. Логічно і послідовно переносить драматург події в Смольний — штаб революції, сконцентровує їх на вирішальному етапі боротьби — підготовці революційної армії до штурму Зимового палацу. У фіналі п'єси показано перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції.

У центрі п'єси — образ українського селянина в солдатській шинелі Тараса Голоти. Образ селянина-солдата є центральною постаттю в п'єсі М. Погодіна «Людина з рушницею» (Іван Шадрін) та в п'єсі К. Треньова «На березі Невы» (Сергій Котов, Федір Князев). І це не випадково, тому що питання, за ким піде селянство, було однією з важливих проблем революції. Велика історична заслуга більшовицької партії, очолюваної В. І. Леніним, була в тому, що вона зуміла об'єд-

² В. І. Ленін. Твори, т. 20, стор. 14.

нати бідняків-селян з пролетаріатом і підняти їх на штурм капіталізму.

Ленін і народ — основна тема п'єси «Правда». Зображення нерозривної органічної єдності В. І. Леніна з трудящими масами досягається драматургом завдяки яскравому змалюванню образів рядових людей. Таким представником солдатської маси в п'єсі є Тарас Голота.

Життєвий шлях Тараса Голоти — це шлях всього українського трудового селянства. Правду українському селянину допомагає знайти російський робітник Кузьма Рижов. Тарас Голота знайшов правду в ідеях В. І. Леніна, в лавах повсталого народу, в боях за нове життя. В Смольному він з'являється вже помічником командира загону революційних солдат, що вирушають на штурм Зимового палацу. Тарас Голота твердо усвідомив, що його життєва дорога разом з партією більшовиків, разом з В. І. Леніном, тому закономірним є прохання селянина-українця прийняти його в партію більшовиків.

«Правда» О. Корнійчука — п'єса про революцію, про буремні дні 1917 року — стала разом з тим і п'єсою про вожда революції. В. І. Ленін — перший в історії людства державний діяч, який нерозривно був зв'язаний з трудовим народом, вірив у непереможну силу трудящих і впевнено повів їх на рішучий бій за нове життя. Образ В. І. Леніна — ідейний центр п'єси О. Корнійчука.

В розвитку сюжету «Правди» кульмінацією є сцена, в якій Тарас Голота і Кузьма Рижов зустрічаються з В. І. Леніном. Ця сцена підготовлена розвитком попередніх подій.

Не можна погодитись з Н. Зайцевим, який, порівнюючи «Правду» О. Корнійчука з п'єсою М. Погодіна «Людина з рушницею», приходить до висновку, що в п'єсі О. Корнійчука «поява Леніна не була так органічно підготовлена розвитком сюжету, де Ленін виступає лише в самому кінці, причому, головним чином, як оратор»³. Цієї ж думки мистецтвознавець дотримується і в одному з останніх своїх досліджень⁴.

Аналіз п'єси «Правда» дає можливість зробити інші висновки. Драматург так побудував п'єсу, що з першої дії і до останньої переконливо розкривається велика любов робітників, селян, солдатів до вожда революції, готовність трудящих перетворити його ідеї в життя.

Вже в першій дії Кузьма Рижов у розмові з шахтарем говорить, що на Україну він приїхав з метою передати українським робітникам наказ партії більшовиків готуватися до збройного повстання. Кузьма Рижов уточнює: «Це наказ ЦК, Леніна...»⁵ Шахтар відповідає: «Шахтарі готові, починайте швидше» (стор. 197). У кінці першої дії Кузьма Рижов від імені більшовиків Петрограда закликає фронтовиків-солдатів до останнього вирішального бою: «...Мирна революція закінчилась — почались бої... Від більшовиків Петрограда я закликаю вас, фронтовики, — готуйтеся до останнього бою за мир, за землю селянам, за фабрики робочим, за нову життя...» (стор. 204). Кузьма Рижов закликає активно проводити в життя ленінські ідеї.

У другій дії Тарасу Голоті, що опинився в Петрограді, робітники на заводі розповідають про народну правду, про правду Леніна. Він стає свідком суперечки між рідними братами Рижовими і перекону-

³ Н. Зайцев. Николай Федорович Погодин. «Искусство», М.—Л., 1958, стор. 140.

⁴ Н. Зайцев. Правда и поэзия Ленинского образа. «Искусство», Л., 1967.

⁵ Олександр Корнійчук. П'єси. ДВХЛ, К., 1959, стор. 197. Далі посилання на це видання даються в тексті.

ється, що для робітника-комуніста справа Леніна дорожча за все. Кузьма Рижов, дізнавшись, що його брат Тимофій пішов працювати складальником у друкарню есерівської газети, на сторінках якої друкувалися наклепницькі статті про Леніна, гнівно говорить братові: «Коли піднімають ніж на Леніна, цілять у моє серце, а ти спокійно набираєш» (стор. 212). Ці слова робітника глибоко западають у душу селянина Голоти.

На Тараса Голоту сильне враження справляє мужня поведінка солдата-більшовика Василя Сидорова. Провокатори, які діяли серед солдатів, хотіли примусити Сидорова вітати представників партії меншовиків і есерів. Солдат-більшовик рішуче відмовляється це робити і з гордістю заявляє, що говорить від партії Леніна. Безмежна відданість справі революції, ідеям Леніна, мужність, чесність більшовиків звучать в його словах, і це переконує Тараса Голоту, що таким людям можна вірити, що такі люди знають, за що вони борються, і ніколи не зійдуть з обраного шляху.

Деякі критики негативно оцінюють сцену, в якій з'являється В. І. Ленін в оточенні моряків, робітників і солдатів. З. Богуславська рішуче заявляє: «Цей помпезний вихід, яким автор, звичайно, хотів підкреслити славу і всенародну любов до вождя, ніяк не в'язався з самою особою Ілліча...»⁶. Такої ж думки дотримується і літературознавець В. Гебель⁷. Обидва критики вважають більш вдалим варіант цієї сцени, створений у Московському театрі Революції.

На нашу думку, ці зауваження спростовуються таким твердженням О. Корнійчука: «Я виробив для себе непорушний принцип зображення ленінської теми в мистецтві. Ленін — найвеличніший геній. Його образ грандіозний сам по собі; зовсім неприпустимі, на мій погляд, всілякі побутові подробиці, які здрібнюють фігуру генія... На сцені повинен завжди бути присутній титан, великий творець партії і Радянської держави»⁸.

Таким чином, О. Корнійчук послідовно відстоює свій принцип зображення В. І. Леніна засобами драматичного мистецтва. Письменник підкреслює: «Я навмисне увів в дію Володимира Ілліча в найбільш напруженому місці п'єси. Ленін предстає перед глядачами як історичний діяч, як керівник революційних мас»⁹. У вирішальний момент боротьби двох антагоністичних таборів з особливою силою виявились геніальні здібності Леніна як організатора мас і воєнного стратега. Промова Володимира Ілліча, звернена до солдатів революції, розкриває революційний оптимізм вождя, його віру в перемогу революції. В гаслах В. І. Леніна «За владу Рад, за землю селянам, за мир народам, за хліб голодним — вперед, товариші! Ми переможемо, неодмінно переможемо!» (стор. 230), розкривається ще одна з важливих рис Володимира Ілліча — ленінський гуманізм.

В. І. Ленін завжди радів, коли бачив, що робітники піднімаються до високого рівня класової свідомості. Володимир Ілліч багато працював у напрямі виховання революціонерів-професіоналів з середовища робітничого класу. З великою увагою слідкував він за зростанням політичної активності робітничої маси й окремих її представників. Цим і пояснюється, що Ленін запам'ятав виступ Рижова. При зустрічі з

⁶ Зоя Богуславська. Драматург і театр. «Радянський письменник», К., 1961, стор. 31.

⁷ В. А. Гебель, А. Е. Корнейчук. Очерк драматургического творчества. Изд-во Академии наук СССР, М., 1957, стор. 57.

⁸ Александр Корнейчук. Неиссякаемый источник вдохновения. «Вопросы литературы», 1969, № 1, стор. 7.

⁹ Там же, стор. 8.

Рижовим у Смольному Володимир Ілліч говорить: «Рижов... З Балтійського заводу?... Ви на Першому Всеросійському з'їзді виступали передо мною... Добре виступали... Пам'ятаю» (стор. 231). Драматург таким чином розкрив одну з важливих рис Ілліча. Ця деталь показує органічний зв'язок вождя з трудовим народом. Вона одночасно викликає в нас почуття поваги і любові до великої людини, життя якої було невіддільне від життя народу.

Діалог між В. І. Леніним і українським селянином Тарасом Голотою відзначається напруженістю і динамізмом. Ленін у ньому виступає, як живий, з характерним для нього глибоким знанням життя, умінням у кожний момент розширювати і поглиблювати знання дійсності та блискавично робити висновки з нових даних, з нових фактів, про які йому розповіли.

В. І. Ленін ставить перед Тарасом декілька запитань. Одержані відповіді дають йому можливість зрозуміти настрої селян України.

З короткої розмови між В. І. Леніним і Голотою ми бачимо, що Ленін не забуває про трудящих України, про трудящих інших народів нашої Батьківщини. Втілюючи в життя ідеї пролетарського інтернаціоналізму, Ленін впевнений у перемозі. Ця впевненість передається і всім іншим.

Після того, як за рекомендацією російського пролетарія Кузьми Рижова і вождя революції В. І. Леніна Тараса Голоту було прийнято до лав Комуністичної партії більшовиків, він щиро і впевнено говорить: «Довго шукав я правду і тут найшов її. Веди, Кузьма, тепер ми знищимо все, що стане на дорозі нашій...» (стор. 232).

Український народ, як і інші народи нашої Батьківщини, в ленінських ідеях знайшов правду, а в особі Леніна — вождя. В цьому епізоді О. Корнійчук переконливо розкрив перші кроки важливого процесу — формування нового світогляду, формування нових рис рядового солдата революції.

П'єса «Правда» закінчується промовою В. І. Леніна на Другому з'їзді Рад про значення Жовтневої Революції, про союз робітничого класу з селянством, про створення першої в світі соціалістичної держави. Ленін у цій сцені розкривається як палкий трибун, натхненник і організатор блискучої перемоги трудящих.

У ювілейний 1970-й рік Київський театр імені Івана Франка поновлює постановку п'єси О. Корнійчука «Правда». Про це повідомляє директор театру народний артист УРСР О. В. Омельчук: «Ще у довоєнні роки окрасою репертуару франківців була п'єса О. Корнійчука «Правда». Зараз автор разом з режисером Д. Алексідзе працює над новим варіантом твору, який театр має показати напередодні великої дати»¹⁰.

Драматична хроніка І. Микитенка «Як сходило сонце» була надрукована у 1962 році («Жовтень», № 11) і вперше побачила світло рампи на сцені Тернопільського театру у 1967 році.

П'єса І. Микитенка привернула увагу літературознавців. Й. Кисельов, характеризуючи п'єсу, підкреслює, що вона залишилась незавершеною¹¹. Такої ж думки про п'єсу І. Микитенка і Ю. Костюк. У статті «Образ Леніна в українській драматургії»¹² критик знайомить читачів з темою драми й переказує зміст картин, в яких зображено В. І. Леніна. Користуючись матеріалами рукописної спадщини драматурга,

¹⁰ «Культура і життя», 21 вересня 1969 р.

¹¹ Юсип Кисельов. Драматурги України. «Дніпро», К., 1967, стор. 377; «Літературна Україна», 5 серпня 1969 р.

¹² «Радянське літературознавство», 1965, № 4.

Ю. Костюк наводить картину з п'єси, в якій змальовувалась зустріч В. І. Леніна з петроградськими робітниками на Фінляндському вокзалі, та його виступ з броньовика. Цієї картини немає у надрукованому тексті п'єси¹³. Ю. Костюк також наголошує: «На жаль, повторюємо, твір Івана Микитенка залишився недовершеним»¹⁴.

У чотирьох діях п'єси І. Микитенка чотирнадцять картин. У ній виступає дуже багато дійових осіб. Все це робить її розтягнутою й в окремих місцях недостатньо сценічною. Дальше її опрацювання повинно було йти по шляху скорочення й конденсації дії. Саме в такому розумінні можна говорити про незавершеність п'єси. Загалом же твір закінчений і задум автора цілком ясний.

Хронологічно п'єса І. Микитенка охоплює події від кінця літа 1916 р. до початку 1918 р. У першій дії показана класова боротьба, що відбувалась з кінця літа 1916 р. до березня 1917 р. у Київському «Арсеналі» й на селі. Письменник знайомить з дочкою бідняка Марією й сином волосного старшини Филімоном, які потім будуть брати участь у класовій боротьбі, що розгорнулася у Києві. У цій же дії ми знайомимось з робітничим активом «Арсеналу» й керівником більшовицького парткому Богданом Верховинцем, якого за політичну діяльність відправляють на фронт. У першій дії вже виступає і Андрій Іванов — солдат, який був на фронті, а тепер працює робітником в «Арсеналі». Отже, в першій дії письменник показав органічний зв'язок подій, що розгорталися в місті, на селі й на фронті. В ній також показано спільність інтересів українських і російських трудящих.

Друга дія відкривається картиною, в якій змальована маніфестація на майдані Богдана Хмельницького біля Київської Софії в березні 1917 р. Націоналісти й церковники намагаються обдурити маси. Над народною революцією нависла загроза. Це зрозуміла Марія. Вона проривається на трибуну й вдало викриває тих, які виступали перед нею. Сила її промови в тому, що вона посилається на В. І. Леніна. Вона підкреслює, що треба у капіталістів забрати фабрики, в поміщиків — землю, треба припинити війну, тоді й буде свобода Україні. Марія читає праці В. І. Леніна, з якими її познайомив ще перед від'їздом на фронт Богдан Верховинець. Ім'я В. І. Леніна і зміст промови Марії лякають й обурюють націоналістів. Маса, навпаки, сприймає їх прихильно, про що свідчать окремі репліки. Про існування сили революційного народу свідчить і робітнича демонстрація, що наближається з співом революційних пісень.

У наступній картині показано В. І. Леніна серед солдатів у вагоні поїзду, що на початку квітня 1917 р. прямував через Фінляндію до Петрограда. Серед солдатів бачимо й Богдана Верховинця, делегата на з'їзд Рад. В основу розмови В. І. Леніна покладено ідеї знаменитих Квітневих тез. Роз'яснюючи Богдану Верховинцю, якою повинна бути тактика партії, В. І. Ленін говорив, що свобода України повністю залежить від перемоги робітничого класу. Виразник корінних інтересів трудящих, друг України, геніальний вождь революції — таким ми бачимо В. І. Леніна в п'єсі І. Микитенка.

Звертаючись до солдатів, В. І. Ленін пояснює їм завдання, яке стоїть перед трудящими: «Насамперед — миру, хліба, свободи й землі всім народам Росії. І дати все це зможуть тільки Ради. От у цьому напрямку й будемо рухати революцію, товариші солдати»¹⁵. В словах Володимира Ілліча були розкриті основні програмові положення партії

¹³ «Жовтень», 1962, № 11.

¹⁴ «Радянське літературознавство», 1965, № 4, стор. 18.

¹⁵ Іван Микитенко. Як сходило сонце. «Жовтень», 1962, № 11, стор. 29.

більшовиків, і ці слова знайшли гарячий відгук у серцях простих людей, бо були їх мрією, були змістом їхнього життя. І. Микитенко в цій картині розкрив людяність В. І. Леніна, його вміння розмовляти з народом широко і безпосередньо, здібність читати найсокровенніші думки трудящих мас.

Це викликало у трудящих велике довір'я до вождя, бажання поділитися з ним своїми заповітними думками.

Важливою є спроба І. Микитенка відтворити геніальну здібність В. І. Леніна підводити трудящих на основі їх власних дум і прагнень до політичних висновків та направляти їх революційну енергію на єдино правильний шлях.

У першій та другій картинах третьої дії зображені події, що відбуваються в Києві після проголошення Леніним Квітневих тез. Українську і російську буржуазію єднає ворожість до трудящих, до революції, до більшовицької партії. Помічниками ворогів революції виявилися П'ятаков, Нудель і Євгенія Бош. Вони активно виступають проти Квітневих тез Леніна, але їх викривають і висміюють більшовики на чолі з Івановим. Комуністка Бутовська від імені робітників гнівно кидає в очі П'ятакову та його однодумцям: «Ми життям своїм готові заплатити за той маршрут, який нам дає Ленін»¹⁶.

У третій картині солдати-фронтовики під проводом Богдана Верховинця розправляються з контрреволюційними офіцерами, приєднуються до більшовицьких частин і вирушають у Петроград, до Леніна.

У четвертій, останній, картині третьої дії зображено В. І. Леніна на конспіративній квартирі в ніч на 25 жовтня. В. І. Ленін розмовляє з своїм охоронцем Ейно Рах'я і з глибоким хвилюванням чекає пошланців з донесенням про початок повстання. Він обурений зрадницьким вчинком Зінов'єва й Каменева, який поставив під загрозу успіх повстання. У зв'язку з цим В. І. Ленін енергійно доводить, що не можна гаяти ні хвилини, бо зволікання — смерті подібне.

Входять учасники повстання, серед яких Богдан Верховинець. Вони доповідають, що директива Центрального Комітету в дії. Незважаючи на небезпеку, В. І. Ленін негайно направляється в Смольний, щоб особисто керувати історичними подіями. При цьому він встигає сказати Верховинцю, щоб той після перемоги виїжджав на Україну.

Четверта дія знову переносить нас до Києва. Перша картина показує єдність білогвардійців та петлюрівців, друга — зрадницьку діяльність націоналістів.

У третій та четвертій картинах зображено становище в «Арсеналі», героїчну боротьбу робітників проти наступаючих петлюрівців.

І. Микитенко більшу увагу приділив подіям, які розгорталися на Україні. Петрограда, в якому вирішувалась доля всієї країни, ми майже не бачимо. Цим можна пояснити, що образ В. І. Леніна вийшов не досить яскравим. Ми, звичайно, не заперечуємо цінності створеного І. Микитенком образу В. І. Леніна. Автор вдало показав окремі риси вождя та його вплив на маси.

Проте здебільшого це робиться засобами публіцистики. Публіцистичність виразно виступає в п'ятій картині, в якій показано В. І. Леніна в вагоні серед солдатів і ще більше в дев'ятій картині, де вождь на конспіративній квартирі розмовляє з Рах'я, а згодом з Богданом Верховинцем.

Драматург вдало використав твори В. І. Леніна, але не урахував, що для створення живого образу слід у більшій мірі, ніж це він зро-

¹⁶ Іван Микитенко. Як сходило сонце, «Жовтень», 1962, № 11, стор. 37.

бив, використати джерела, які характеризують практичну діяльність вождя, розкривають багатогранний характер його як людини.

Українська драматургічна Ленініана успішно розвивалася і в наступні роки. В післявоєнний період до цієї важливої теми звернулися В. Суходольський (п'єса «Арсенал»), Ю. Дольд-Михайлик (п'єса «Богунці»), О. Левада та А. Малишко (драматична поема «Жива легенда»), В. Собко (п'єса «Останній вечір»).

Українські радянські драматурги створюють нові п'єси, присвячені образу вождя.

Відтворюючи образ В. І. Леніна, радянські письменники допомагають нам глибше пізнати засновника Комуністичної партії, керівника першої в світі переможної пролетарської революції, засновника соціалістичної держави, вождя міжнародного робітничого класу.

З іменем Леніна

(Образ Леніна у творчості
письменників Західної України)

Ім'я В. І. Леніна — генія революції, творця радянської держави, керівника Комуністичної партії було широко відоме на Західній Україні в 20—30-х роках. Ні штучні кордони, які розділяли тоді українські землі, ні заборона поліції не могли перешкодити популяризації творів великого вождя.

Ленінські ідеї кликали до революційної дії, освітлювали шлях борцям за визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Революційні письменники Західної України В. Бобинський, Ст. Тудор, О. Гаврилюк, Я. Кондра, М. Марфієвич та інші, незважаючи на утиски і переслідування, оспівували геній Леніна, прагнули засобами художнього слова донести його велич до народу. Не завжди ці прагнення увінчувались успіхом. Власті, наче вогню, боялись хоч би згадки про В. І. Леніна. В січні 1924 р. був сконфіскований вірш революційного поета М. Марфієвича «На смерть Леніна», опублікований в газеті «Воля народа», яку видавав у Львові Кузьма Пелехатий. Через кордон, понад мури і загорожі летіла на поневолену Україну вістка про смерть В. І. Леніна. Сумна подія 21 січня 1924 р. спричинилась до інтенсивної розробки ленінської теми в радянській літературі. Було написано багато прекрасних поезій, пісень, жалобних маршів, появилися перші поеми на Радянській Україні. Вірші М. Бажана, В. Сосяри, П. Усенка, Ю. Яновського, Є. Плужника та багатьох інших радянських поетів пройняті сумом, болем і скорботою, та в них звучала тверда віра в те, що вічно житиме ленінська воля, ленінська думка, ленінське вчення.

На цю сумну подію відкликається і Микола Марфієвич, який одним з перших на Західній Україні звернувся до образу В. І. Леніна.

Підкреслюючи трагізм великої втрати, якою була смерть В. І. Леніна для трудящих всього світу, поет простими щирими словами, лаконічно, але виразно пояснював народові Західної України, ким був В. І. Ленін для трудового народу.

Загули вітри сніжні студені,
Пролунав останніх вістей зміст, —
Відійшов від нас товариш Ленін,
Наш учитель, батько, комуніст.

Відійшло у вічність сонце ясне,
Світоч щастя людського погас,
Згасло серце дороге й прекрасне,
Що любило, зігрівало нас.

Вістка про смерть Леніна потрясла весь світ.

Пролунали світом скорбні вісті,
Вчули їх народи всіх країн.
Безпартійні друзі, комуністи
Шлють глибокий Леніну поклін.

Поет вірить, що смерть В. І. Леніна не похитне мужність революціонерів. Ленін живе в серцях людей праці.

Хай радіють вороги шалені,
Ми з'єднаєм ще міцніш ряди,
Ні, не вмер наш любий — рідний Ленін.
Ленін з нами житиме завжди ¹.

У цьому ж 1924 р. М. Марфієвич, рятуючись від репресій, виїжджає на Радянську Україну, де пише свою поему «Микола Шугай» про боротьбу гуцулів проти гнобителів. На цю боротьбу запалює їх ім'я Леніна, з його іменем на устах і гине герой поеми Микола Шугай.

У січні 1927 р. в роковини смерті В. І. Леніна, в газеті «Червоний клич» було вміщено вірш «Ленін» без підпису автора. Невідомий поет пише про велике значення діяльності В. І. Леніна для народів світу.

Революційні письменники Західної України в умовах буржуазної Польщі в 30-х роках, в часи розгулу реакції не могли в друкованих творах безпосередньо звертатись до образу В. І. Леніна, але вони віддавали йому глибоку шану, втілюючи в життя його ідеї, оспівуючи героїв — революціонерів, що йшли шляхом, вказаним В. І. Леніним. Вони працювали над творами про Леніна, які друкувались на Радянській Україні, або побачили світ вже після визволення західних областей України. Відомий західноукраїнський поет Василь Бобинський, який в 1930 р. виїхав на Радянську Україну, в 1931 р. тут опублікував свій полум'яний вірш «Сім років», присвячений Леніну. З поезії В. Бобинського постає величний образ Леніна революціонера-борця, титана думки і праці.

Завжди — діло на першому місці, Завжди в ділі — глибокий глузд. В кожному слові, в найменшій рисці Діло й думка — могутній союз.	Злидарям, що вмирили в розпуці, Бунтарям, що згорали в злобі, Ти дав зміст, Ти дав ціль:
Творчий чин Революції, Найвеличнішу мисль В найпочеснішій боротьбі ² .	

У 30-х роках працював над своєю повістю «День отця Сойки» Ст. Тудор. В ній вперше в західноукраїнській прозі змальовано образ В. І. Леніна. Перший том повісті був закінчений у квітні 1937 р., а другий, за свідченням П. Козланюка, був готовий до друку вже в 1939 р. 1934 р. в альманасі «Поцейбіч» друкувався уривок із повісті «Один день Михайла Сойки».

Степан Тудор, який сам активно боровся за радянську владу на Україні, бачив, як ідеї вождя втілюються в життя народом, до глибини збагнув велику силу ленінської правди. Він був невтомним пропагандистом ленінізму, популяризатором марксистсько-ленінської філософії і естетики. Найкращою перлиною спадщини письменника є образ В. І. Леніна в повісті «День отця Сойки».

Жанр викривального твору ставив перед письменником складне завдання, вимагав особливих засобів у створенні образу В. І. Леніна. У своїй повісті «День отця Сойки» титанічну постать геніального вождя пролетаріату Ст. Тудор показує через сприймання хитрих, підступних ворогів комунізму.

Майстерно вплітає письменник у сюжет повісті фрагменти «звідомлень з революції, прочитуваних отцем Льотті на зібраннях прелатів», наводить уривки з промов Леніна. Найповніше образ В. І. Леніна

¹ Революційні поети Західної України. «Радянський письменник», К., 1958, стор. 115.

² В. Бобинський. Сім років, «Вітчизна», 1969, № 9, стор. 1.

вимальовується з розмов охоронців капіталізму, релігії, соціального рабства прелата Лютті та отця Сойки.

«Хто він такий — допитується Сойка. Не все вам одно, хто такий? — відповів Лютті». Він показує Сойці портрет Леніна і говорить: «А він громовладний промовець з північної столиці, бурхливе живло, що вирвалося на волю. Дух загального знищення, що витає над головами людей і не признає ніяких сумнівів, ні перешкод, ніяких труднощів, ні людських обрахунків. І коли вже йде про те мова, — пригляньтесь мій любий, зверніть увагу, чи є щось горячкове в тих очах, щось здібне до ілюзії. Чи не подібні вони радше до очей, що проглядають наскрізь, що бачать далекі кораблі на обріях, правдиві кораблі, де для інших очей тільки небо стикається з землею»³.

Велич генія революції пригнічує ворогів; вони відчують своє безсилля в боротьбі з його вченням. Степан Тудор дуже майстерно підкреслює це, показуючи переживання і поведінку прелата Лютті та Сойки під час оглядання ними портрету В. І. Леніна. Оглядаючи портрет вождя пролетаріату, прелат «зібгався в плечах, похитувався мовчки, ... стиснувши ручки між колінами, перевів очі на вікно і засміявся впівголос, по-дитячому». Де поділася пиха і сміливість цього мракобіса, він став таким маленьким і безпорадним. Дуже вдало використовується письменником пестливе слово «ручки», а сміх прелата порівнюється з сміхом дитини. Страх Лютті ще більше посилюється тоді, коли він побачив, що ідеї Леніна живуть серед пролетарів Італії, кроки Жовтня чути на вулицях Риму. Почувши з уст демонстрантів вигуки «Хай живе Ленін», Лютті скулився й запався в себе, як западається земля, коли в її нутрі відчиниться глибока пустка. І у Сойки від цього оклику, якби «вогняна змійка побігла вздовж хребта». Він злобно подумав, що полум'я комуни докотилося і до його «родового гнізда в долині Серету»⁴.

В повісті «День отця Сойки» Ст. Тудор показує повернення В. І. Леніна з-за кордону в Петроград у квітні 1917, проголошення ним Квітневих тез. Ст. Тудор у хвилюючих епізодах змальовує зустріч вождя на фінляндському вокзалі з робітниками, солдатами, матросами, перед якими з броньовика Ленін проголошує палку промову. Ці епізоди ще раз підкреслюють великий вплив ленінських ідей на трудовий народ.

Ленін у повісті Ст. Тудора виступає не тільки як вождь російської революції, він вождь пролетаріату всього світу. На постріли поліції демонстранти на вулицях Риму відповідають словами «Eviva Lenin». «Над Римом гриміло ім'я Леніна, як бойове гасло, не знало ні меж, ні кордонів».

Традиції Степана Тудора успішно продовжував у нових умовах, в радянський час Петро Козланюк, який у своєму романі «Юрко Крук» (1956) створив повні хвилюючої правди сторінки про значення Леніна для борців за визволення Західної України та возз'єднання її з Радянською Україною.

Ідеї Леніна проникали в свідомість героїв роману, «давали їм крила до льоту в прекрасне майбутнє, коли не буде ні багатих, ні бідних, а буде скрізь вільна і радісна сім'я трударів у селі і місті»⁵.

Засуджена на смерть Марія Вісник кидає як виклик своїм катом слова «Хай живе Ленін!».

³ Ст. Тудор. День отця Сойки, К., 1959, стор. 386.

⁴ Там же, стор. 387.

⁵ П. Козланюк. Твори в двох томах: т. II, К., 1954, стор. 308.

Ідеї Леніна гартують у боротьбі західноукраїнського юнака Юрка Крука. «Чуєте пани? Юрко Крук не зганьбив ім'я Леніна», — говорить він. Під впливом Леніна він мужніє, стає на шлях революційної боротьби.

Західноукраїнська Ленініана збагачується новими творами в 1939 та 1940 рр., коли вперше на визволеній землі вільно зазвучало слово вже радянських письменників вчорашньої уярмленої Західної України.

Твори про Леніна пов'язані з історичною подією возз'єднання західноукраїнських земель. З віршами про Леніна виступають Я. Кондра, О. Гаврилюк, А. Волощак, П. Карманський, Ю. Шкрумеляк.

Оспівуючи возз'єднаний край, з словами найщирішої подяки вони звертаються до Леніна, як вождя Жовтневої революції, завдяки всеперемагаючому вченню якого стала вільною Західна Україна.

Я. Кондра у вірші «Ленін на Західній Україні» звертається до Леніна як до свого сучасника. Ленінову ходу чує визволений народ у марші бійців-визволителів, Леніновим іменем вітає їх:

— Здрастуй, Ленін, ти знов переміг!
Твоїм ім'ям вітаєм бійців,
Бо цей твій хід в їх тупоті ніг
І твій усміх на їхнім лиці.

Не спинити ворогам бійців — визволителів.

Це свобода і правда гряде,
Тобі сліз уже більш не ронить!
Ходить Ленін немов геодет,
Розпайовує панські лани⁶.

Величний образ Леніна, ленінської мудрості і правди епічно розгорнений у патетично-публіцистичному вірші О. Гаврилюка «Мавзолей». Поет-революціонер, який 14 разів заарештовувався польською поліцією, два рази перебував у концтаборі Береза Картузька, де йому не дозволялось мати навіть клаптика паперу та олівця і він лише пам'яті свого друга недолі, наче картці паперу, довіряв рядки складених за ґратами поезій; нарешті, має змогу вільно публікувати свої пристрасні твори.

Поет у художніх образах відтворює героїчний шлях першої в світі соціалістичної держави, переможний хід ідей Леніна по всьому світі.

Розливається ленінська сила
По планеті, і Леніна стяг
Крізь кордони тріпоче, як крила,
Розцвітає у людських серцях.

Могутнім акордом звучить віра поета в триумфальну ходу ленінізму по всьому світі. Безсмертя Леніна у пошані і любові до нього трудового народу.

В мавзолеї на площі Червоній,
Там схоронене в камінь лежить
Серце світу в гранітному лоні,
Як набій для розгрому століть.

І надходять віки величаві,
І зближаються обриси мет.
Спить гігант у незрівнянній славі.
Похід світу прямує вперед⁷.

Вірш «Мавзолей» був останнім твором О. Гаврилюка, але він став своєрідним прологом нової радянської поезії у Львові та на всій Західній Україні. Немає такого письменника, який не звертався б до найвеличнішого образу Леніна.

⁶ Я. Кондра. Ленін на Західній Україні, «Літературна Україна» 19. VIII 1969 р.

⁷ О. Гаврилюк. Вибране, К., Держлітвидав України, 1955, стор. 77.

Майже одночасно з Я. Кондрою та О. Гаврилюком про Леніна пишуть свої твори поети П. Карманський («На свято Жовтня») та Ю. Шкрумеляк («Жовтень»). Відомо, що ці письменники стояли осторонь революційного руху на Західній Україні. Їм у нових, радянських умовах доводилось переглядати свої політичні та естетичні позиції. Не дивно, що в їх перших поезіях, присвячених В. І. Леніну, домінує декларативність та лише констатація тих змін, які принесла Велика Жовтнева соціалістична революція.

Звернення до образу В. І. Леніна допомагало ідейному і політичному їх зростанню, вірному розумінню ролі історичної особи в суспільному житті, опануванню марксистською теорією та методом соціалістичного реалізму.

Перші твори західноукраїнських письменників про В. І. Леніна мали велике ідейно-виховне значення. Вони ж започаткували розкриття найвеличнішої теми в революційній літературі на колишніх західноукраїнських землях.

У роки Великої Вітчизняної війни, в чорні дні окупації на західноукраїнських землях поширювались партизанські листівки, в яких ім'я В. І. Леніна кликало на смертний бій з ворогами.

Образ Леніна стає у центрі уваги письменників західних областей України у післявоєнні роки і на сучасному етапі. З цим образом вони пов'язують соціальне визволення Західної України, перемогу радянського народу у Великій Вітчизняній війні, відбудову народного господарства, могутню ходу нашої країни до комунізму. В багатьох поезіях образ Леніна пов'язується з темою Батьківщини, ідеєю патріотизму.

Ти нині красуєшся світу на подив	Дорогу, що Ленін відкрив, Україно;
У здруженім колі державних народів,	Ти нею зійшла на вершини стрімчасті
Бо серцем обрала дорогу єдину,	Для буйного зросту при силі і щасті ⁸ .

Глибокою любов'ю до Радянської України пройнятий вірш Д. Павличка «Україно моя». Поет гордий тим, що Україна, яка «за волю боролась віками», перша за Росією пішла шляхом, вказаним Леніним.

Україно моя! Ти леліяла Леніна слово,
За Росією першою ти стала з катми на прою,
Ти зорю піднесла до небес,
Що сіяє тобі пурпурово, —
Непогасну навіки свободи зорю⁹.

Сильніше зазвучала в цей період тема «Ленін і партія», Партія і Ленін — єдине ціле. Цю думку, висловлену В. Маяковським, розвивають всі радянські поети. Темі «Ленін і партія» присвятили свої поезії А. Шмигельський («Ленінський стяг», «Ленінці ми»), Д. Павличко («Партії», «Партія — очі мої»), Р. Братунь, («Жовтень у Львові») та інші.

Славлячи Комуністичну партію, її величні звершення, поети вбачають у цьому виконання заповітів Ілліча. У вірші «Партія — очі мої» Д. Павличко пише:

До комунізму — стрімкі плаї —
Йде Україна — зоря моя.
Партія — серце її,
Ум її — партія!¹⁰

Ленін — найбільший друг українського народу на всіх етапах його визвольної боротьби, — цей аспект ленінської теми відбито в поезіях А. Шмигельського «Ілліч у Карпатах» та «Легенда» Р. Братуня. У вір-

⁸ А. Шмигельський. Землі окраса, «Каменярь», 1964, стор. 29.

⁹ Д. Павличко. Бистрина, вид-во художньої літератури, К., 1959, стор. 2.

¹⁰ Д. Павличко. Пелюстки і леза, «Дніпро», К., 1964, стор. 97.

ші А. Шмигельського прості карпатські лісоруби допомагають В. І. Леніну під час бурі в Карпатах.

І лісоруб з горян бувальний
Його провів до полонин
Крізь водопади, перечали
І білі грані Верховин.

І хоч зійшло з гірських потоків
З тих пір чимало вже води,
Там, кажуть, досі є глибокі
Живого Леніна сліди.

«Живого Леніна сліди», які «Вночі горять, мов зорі», асоціюються з ідеями ленінізму.

Щоб цих слідів вітри не стерли
І віхоли не замели,
Над ними крила розпростерлі
Здіймають сторожно орли ¹¹.

У вірші Р. Братуня «Легенда» Ленін, в «якому було щось, що плечі розправляло», як великий учитель трудящих, легендарний мудрець іде по Західній Україні, його щирої радісно вітає народ, подаючи воду з «криниць джерельних».

Його проводили громадою далеко
Туди, де хрест врізався в синій обрій.
Приходьте ще! — просили галичани
Приходьте, брате, чоловіче добрий ¹².

Ці вірші А. Шмигельського і Р. Братуня сприймаються як поетичні легенди, легендарних рис набирає в них образ улюбленого вождя.

Особливого поширення набрав у творчості поетів західних областей у післявоєнні роки та й на сучасному етапі образ шляху, освітленого ідеями Леніна, по якому прийшла воля в 1939 році. Цей образ зустрічається в поезіях А. Волощак, А. Шмигельського, Т. Одудька, Д. Павличка, Р. Братуня, В. Колодія.

Різноманітною за тематикою є поетична Ленініана, вона включає в себе окремі епізоди з життя В. І. Леніна, міжнародне значення ленінського вчення, патетичні, публіцистично-пафосні звертання до геніального творця революції.

У своїх творах поети змальовують місця, зв'язані з ленінським ім'ям, іноді їх творча фантазія приводить В. І. Леніна в ті місця, де він ніколи не був, але де діяли його воля, його думка, його ідеї. З багатьох поезій постає Ленін як геніальний вождь революції, борець і мислитель, а також чуйна, проста людина, повністю віддана людям.

Як людину великої душевної доброти показує В. І. Леніна В. Колодій у своїй «Баладі про правду». У робочий кабінет Леніна приходять ходаки.

Він зайшов, привітний, добродушний,
Кип'ятком без цукру частував
І тоді із клунків хліб насущний
Кожен перед Леніним поклав ¹³.

Тепло і задушевно розмовляє з селянами Ленін: «а за хліб спасибі вам сердечне, — в дитбудінок дар цей віднесуть». Цю рису ленінського характеру підкреслює також М. Романченко у вірші «Ленін».

Майже в кожному вірші В. І. Ленін сприймається як наш сучасник, який разом з радянськими людьми розорює цілину, прокладає нові шляхи, будує міста, запалює вогні електростанцій, летить у космос, радіє успіхам нашої країни (Р. Братунь «Лампочка Ілліча», М. Романченко «Вогники»).

¹¹ А. Шмигельський. Партія — серце народу, Львів, 1959, стор. 3.

¹² Р. Братунь. Пора любові, Книжково-журнальне вид-во, Львів, 1960, стор. 11.

¹³ В. Колодій. Рапсодія райків, «Каменяр», Львів, 1966, стор. 14.

Леніна змальовують поети як найріднішу людину, з якою можна поділитись і радістю, і горем. Індивідуальне авторське сприймання образу Леніна, як порадника, друга зливається з почуттями і помислами усього народу.

Я іду до нього на людську пораду,
Я йому стремління сина віддаю.
Ленін дасть у скруті щирі мені раду,
Ленін осієє будучність мою.

Кажуть: Ленін — сонце, що в житті палає,
Кажуть: Ленін — в злетах віра і привіт...
Слухайте сучасники! Я вам заявляю:
Ленін — це для кожного пречудовий світ!¹⁴

«Ленін завжди живий, Ленін з нами», «Ленін іде» — це лейтмотив всієї поезії. Ленін живий, бо вічний лєнінізм. У зверненні поетів до Леніна як до живого, як до нашого сучасника є глибокий філософський сенс. Ленін — це не тільки конкретна людина, великий політичний діяч, мислитель. Ленін — це символ, ідея комунізму.

То правда, що Ленін — не тільки людина,
Ленін — ідея, і дія, і путь!
У вічності Леніна

вічна людина,
Бо вічні ідеї,
що в ньому живуть!¹⁵

Часто зустрічається в поезії образ живого Леніна, що встав з домовини, або зійшов із п'єдесталу пам'ятника.

А там, де падали убиті
За свято Ленінських ідей,
Величний в бронзі і граніті
Наш Ленін вулицею йде!¹⁶

Цей поетичний прийом умовностей має великий емоціональний вплив на читача, промовляє до його уяви.

Улюбленою темою поетів є поетизація вулиць, майданів, проспектів, що носять ім'я Леніна, яким часто поети надають символічного значення. Наприклад, вулиця Леніна у Львові — це «магістраль сонячного дня», це шлях, по якому прийшли бійці — визволителі, яким «до щастя йде Галичина» («Вулиця Леніна у Львові» В. Колодія, «Не одна у Львові вулиця чудова» Д. Павличка).

Оспівуючи конкретні місця, поети прагнуть до широких узагальнень. Д. Павличко пише:

Не одна у Львові вулиця чудова
Та люблю найбільше з них одну
Бо на ній наш Ленін, що здобув для Львова
В Петербурзьку осінь юності весну!¹⁷

У поетичній Ленініані багато поезій. Є вірші — легенди, патетичні, публіцистично-пафосні, ліричні. Найбільше публіцистично-пафосних творів, та поети намагаються також дати ліричне трактування Ленінської теми.

Наприклад, у збірці «Веселка над селом» В. Когута, поета з ліричним світосприйманням, опублікований ліричний вірш «Строфи про Леніна».

Про нього дзвенить за селом колосок,
Прещедрої вдачі, як воїн,
Що в кігтях блокади останній пайок
З тобою розділить надвоє.

Про нього співають колеса в путі,
Як їдеш у гості до мами.
Там Леніна фото у рамці простій
Рушник український обрамив!¹⁸

У радянській літературі, соціалістичній за змістом і національній за формою, образ Леніна у поетів різних національностей часто при-

¹⁴ П. Мах. Наш чудовий світ. «Жовтень», 1965, № 4, стор. 14.

¹⁵ Т. Одудько. «Жовтень», 1967, № 4, стор. 2.

¹⁶ А. Шмигельський. «Землі окраса». «Каменярь». 1964, стор. 29.

¹⁷ Д. Павличко. Любов і ненависть, «Молодь», К., 1953, стор. 31.

¹⁸ В. Когут. Веселка над селом, «Каменярь», Львів, 1965, стор. 1.

крашений тими прикрасами, асоціюється з тими образами, які найхарактерніші для кожного народу. До таких образів можна віднести і вишиваний український рушник, яким український народ обрамляв портрети своїх улюблених героїв, видатних поетів.

Гуцульську хату під дзвінками
струмами
Торкає бір, мов велет-птах
крилом,
Під рушниками, вишитими
думами,
Замріялося Ленінське чоло ¹⁹.

Серед багатьох творів, які становлять помітний внесок у поетичну Ленініану, відзначимо насамперед цикли поезій Д. Павличка, поезії А. Волощака, Р. Братуня.

А. Волощак показує велич В. І. Леніна для народів світу.

Відомий світу Ленін не один	На перехрестях світу він пала
З-над Волги Ленін, Ленін із-над Влтави	Й палатиме, немов маяк довічно
Із Лондона, із Цюрихських вершин,	Від Леніна в епоху цю космічну
Парижа гість, не гість — трибун яскравий.	Мов казка, путь в майбутнє проляга ²⁰ .

Д. Павличко у сонеті «Ленін» немов продовжує цю думку. Він стверджує, що по всьому світі

Повинні впасти мурі кам'яні,	І вирвавши планету з темноти,
На волю в'язні вийти мають конче,	Племенам і народам, наче сонце,
Здобути владу мають ясні дні,	Його ім'я сіятиме завжди ²¹ .

Пафосне піднесення, глибоке ліричне проникнення характерне для цих поезій широкої громадянської теми.

Всесвітньоісторична значущість і велич ленінізму розкрита у вірші Д. Павличка «Ленін іде».

Ленін іде! Жити в ярмі доволі —	...Ленін іде! Наче на ріках крига,
Громи весняні гудуть.	Тріскають плити броні.
Ленін іде! Тануть сніги неволі —	Ленін іде! Не зимова відлига —
Квіти свободи ростуть	Світ захитався в борні ²² .

Рефрен «Ленін іде» набуває у вірші метафоричного значення: уособлює рух, творчість, боротьбу.

В останні роки молодші поети західноукраїнських областей В. Лучук, В. Лазарук, Р. Лубківський, Б. Стельмах та інші звертаються до світлого образу вождя, продовжують традиції поетів старшого і середнього покоління. Для них Ленін це «велич днів» «жовтнем початого віку».

Влучні художні тропи, характерні деталі знаходимо у творчості молодих поетів, які прагнуть найбільш повно відтворити образ Леніна. З поезії В. Лучука постає символічний, узагальнений образ Леніна — борця за визволення «гноаних і голодних»

Ленін — це хліб і сіль
Тим, що його не мали,
Що серед панських піль
Тільки горби наживали ²³.

Р. Лубківський звертається до узагальненого образу «Ленінського годинника», окрему деталь — годинник у руках Ілліча — поет підносить до символу.

¹⁹ В. Романюк. «Львівська правда», 22 квітня, 1967.

²⁰ А. Волощак. «Жовтень», № 4, 1960, стор. 3.

²¹ Д. Павличко. Бистрина. Вид-во художньої літератури, Львів, 1959, стор. 7.

²² Д. Павличко. Вказ. праця, стор. 5.

²³ В. Лучук. Осоння, «Молодь», К., 1963, стор. 44.

...Зве неправду на поєдинок,
І для всіх народів та сторіч
Б'є годинник, лєнінський годинник,
Що його над світом звів Ілліч ²⁴.

Поряд із змалюванням образу Леніна молоді поети показують красу життя на оновленій землі, всі вони відчують себе учасниками будівництва того майбутнього, яке заповів Ленін.

Почуття молодих поетів висловив Р. Кудлик у вірші «Прометей»

Одному на століття
Дано бути Леніним,
Я щасливий,
Що лєнінцем дано бути мені ²⁵.

У ювілейний рік письменники Львова, Ровно, Тернополя, Івано-Франківська, Луцька, як і всі радянські митці, працюють над новими творами про вожда.

Лєнініана росте, розвивається, вбираючи в себе пафос історії і будівництво нового суспільства, бо ж Лєнінові «В століттях жити і сонцем нашу землю осявати» (М. Рильський).

²⁴ Р. Лубківський. Рамена. «Дніпро», К., 1969, стор. 33.

²⁵ Р. Кудлик. Розмова, Держ. вид-во художньої літератури, К., 1963, стор. 3.

Про поетичну Ленініану періоду Великої Вітчизняної війни

На всіх етапах розвитку багатонаціональної радянської поезії ленінська тема в ній розроблялась насамперед як тема інтернаціональна. Так було і в роки Великої Вітчизняної війни. До ленінської теми зверталися поети багатьох національностей: росіяни М. Тихонов і С. Щипачов, українці М. Рильський і А. Малишко, дагестанець А. Гафуров, башкир С. Кудаш та інші. Хоч в цілому поетична Ленініана воєнної пори порівняно небагаточисленна, але нам дорогий кожний її талановитий твір. Та, на жаль, як це не дивно, критика і літературознавство, по суті, обійшли своєю увагою поетичну Ленініану Вітчизняної війни.

Із всіх творів фронтової Ленініани лише два стали об'єктом більш-менш докладної розмови — це відома поема «Будиночок в Шушенському» С. Щипачова (в кн. С. Баб'янишевої «Степан Щипачев», М., ГИХЛ, 1957) і «Балада про ленінізм» І. Сельвінського (в кн. О. Резніка «Жизнь в поэзии», М., «СП», 1967). Про деякі поезії, присвячені В. І. Леніну, говориться в критичних оглядах — побіжно, мимохідь. Показовий і такий факт: у 1966 р. у видавництві «Художественная литература» вийшов досить об'ємний збірник поезій «Священная война». В ньому досить широко і багатогранно подається багатонаціональна поезія Вітчизняної війни. Ленініана ж воєнних років тут представлена лише трьома творами («Ленин с нами» Д. Бедного, «Ленинское знамя» М. Тихонова і «Ленин в Праге» Левітанського). З поетичної Ленініани навіть такі напрочуд талановиті речі, як «Балада про ленінізм» і «Будиночок в Шушенському» не включені ні в згаданий вище збірник, ні у двотомну «Антологию русской советской поэзии» (1957), ні у двотомну збірку «Пою мое Отечество» (1969), ні в тритомну серію «Ленінські читання» (1969).

Як же, справді, складалася поетична Ленініана у вогненну пору воєнної стради, які грані величного образу відтворені в ній, яка її жанрова фактура. Перші поезії про Леніна з'являються з першими вибухами війни. 22 червня 1941 р. позначені декілька поезій про Ілліча, у тому числі вірш О. Берггольц «Перший день».

На початку війни ленінська тема трактується переважно публіцистично. Образ Ілліча в поезіях цього часу — це насамперед образ-прапор, що палахкотить над колонами воїнів, які йдуть на битву з ворогом, образ-пам'ятник, що проводить і надихає бійців на подвиг. Таким постає він у згадуваній поезії О. Берггольц. По вулицях легендарного Ленінграда ідуть війська. Вони прямують до історичної площі біля Фінляндського вокзалу, де стоїть гранітний Ленін на броньовику.

Идут войска, идут — в который раз
где Ленин, руку простирая,
на грозный подвиг призывает нас ¹.

Два мотиви становлять основу цієї поезії: безсмертя і надихаюча сила Леніна та пряма перекличка двох героїчних епох Жовтневої революції та Вітчизняної війни як продовження боротьби за торжество революційних завоювань. Звідси відповідні аналогії та асоціації:

Так шли в Семнадцатом — к тому ж вокзалу,
в предчувствии страданий и побед.
Так вновь идут.

И блещет с пьедестала
Неукротимый ленинский завет ².

Перегук, естафета двох епох, животворна і надихаюча сила Леніна, ленінізму — головний пафос багатьох поетичних творів воєнних років, і не тільки російських, але й українських, білоруських, естонських, латиських та інших.

У багатьох поезіях образ Леніна, ленінське знамено виступає не тільки як джерело натхнення, але і як символ нашої незламної віри в перемогу, як заорука цієї перемоги. Наприклад, у вірші А. Малишка «Заповіт» читаємо:

Полків тверда хода на багрім видноколі.
Чужинців виженем! Судьбою так дано,
Бо ленінське шумить, гвардійське знамено,
В далеких дим-полях, над арміями волі ³.

Про надихаючу, дійову силу ленінського заповіту говорить азербайджанський поет М. Рагін у вірші «Ленін» (1943):

Ты завещал оберегать Отчизну.
И мы — вперед — сквозь орудейный гром,
Во имя радости, во имя жизни —
С твоим великим именем идем.

(Пер. А. Плавника) ⁴.

Тут ширше, ніж у попередніх поезіях, пояснюється суть ленінських заповітів, підкреслюється їх гуманістичний пафос.

Ще докладнішу трактовку ленінських заповітів і традицій знаходимо у воєнних поезіях М. Рильського. Завжди — у дні революції, в роки соціалістичного будівництва, у грозову пору Вітчизняної війни — завжди Ленін був, є і буде прапором нашої боротьби. Цією думкою просякнута поезія М. Рильського «Ленін з нами».

Коли родився світ новий, у прах
Повергнувши затруєне віками, —
Ми у боях, стражданнях і трудах
Слова несли: «Великий Ленін з нами» ⁵.

У Леніні заорука щастя України, — говорить М. Бажан у поезії «Ленінський стяг» (1941):

Він — в кожному серці чесної людини,
Він — в партизанських впевнених руках
Підноситься, як щастя України —
Наш Ленінський непереможний стяг ⁶.

¹ Ольга Берггольц. Стихи. Проза. М.—Л., ГИХЛ, 1961, стор. 300.

² Ольга Берггольц. Стихи. Проза. М.—Л., ГИХЛ, 1961, стор. 300.

³ А. Малишко. Твори в трьох томах, т. 2, ДВХЛ, К., 1956, стор. 34.

⁴ М. Рагін. Весна. Альманах азербайдж. лит. «Азернешр», 1945, стор. 72.

⁵ М. Рильський. Поезії 1910—1950, ДВХЛ, К., стор. 84.

⁶ Твори українських радянських письменників про В. І. Леніна, в трьох томах, т. 1. Поезії, «Дніпро», К., 1969, стор. 28.

У вірші М. Рильського «Ленін», написаному пізніше, Ілліч виступає як всюдисущий, всеосяжний, як надія і віра не тільки воюючих, але й прийдешніх поколінь.

Він у всьому:

В очах дітей допитливо-розумних,
Його очей відсвічує вогонь.
Безсмертний він в красі заводів шумних,
В цвітінні нив, у потиску долонь⁷.

Вже в перших поезіях воєнного часу про Леніна ще в нерозгорнутому його портреті-образі поети виділяють, підкреслюють одну особливо примітну рису вождя — його інтернаціоналізм, те, що в ньому яскраво втілено загальний життєвий ідеал народів, розкріпачених Жовтневою революцією, що Ілліч здружив, побратав народи великої Росії. В поезії М. Рильського «Портрет» читаємо:

Його портрет — в селянській хаті скромній,
Його портрет — в землянці у бійця, —
Портрет того, хто в праці неутомний
З'єднав народів золоті серця⁸.

Саме тому, що В. І. Ленін проклав мости дружби між народами, він безсмертний, незабутній у пам'яті, — говорить естонський поет М. Рауд у вірші «Безсмертя»:

...Міцніше, ніж у напису скам'янілу вроду,
Ім'я це вкарбувалося в душу народів...

Про Леніна як дороговказ, що до братерства всіх людей веде, пишуть латвійський поет Я. Судрабкалн («Ленін»), український поет І. Гончаренко («Леніна не зміряти віками») та інші.

Дуже важливо те, що, вже починаючи з 1942 року, в поетичній Ленініані намічається тенденція до поглибленої трактовки ленінського образу, до збагачення арсеналу художніх засобів, покликаних відтворити цей образ. Розширюється жанровий діапазон Ленініани.

На другому етапі війни, крім публіцистичних, нерідко плакатних поезій про Леніна, в поезію про Ілліча приходять балада, сюжетний вірш, ліричний розум про Ілліча. Це «Балада про ленінізм» І. Сельвінського, «Балада про пам'ятник» С. Маршака, поезії «Ленінська фортеця» дагестанського поета А. Гафурова, «Ілліч» і «Дитяча балада» українського поета А. Малишка, «Ленін» осетинського поета Кайтукова, балада «Ленін і боець» башкирського поета С. Кудаша.

Образ В. І. Леніна дається в цих і інших кращих творах тієї пори не декларативно і не в статистиці; він розгорнутий сюжетно і має велику внутрішню динаміку, а інколи і надзвичайно яскраву експресію. Це стосується і тих поезій, які присвячені ленінським пам'ятникам. На наших очах тьмяна бронза, холодний мармур набувають нестримної сили живої людини-борця. Саме так пише І. Сельвінський:

Чистеньких, грамотных	Странная статуя
Дикарей	Жест, как сверло,
Встретил памятник	Брови крылатые
Грудью своей.	Гневом свело ⁹ .

Так за допомогою персоніфікації автор оживляє бронзовий ленінський пам'ятник. Процес магічного перевтілення на цьому не закінчу-

⁷ М. Рильський. Твори в трьох томах, т. I, ДВХЛ, К., 1956, стор. 274.

⁸ Твори українських радянських письменників про В. І. Леніна.

⁹ Русская советская поэзия. Сб. стихов 1917—1952 гг., М., 1954, стор. 28.

ється. Ленінською силою, його наснагою, що раптом ожила в легендарному пам'ятнику, як світоносною енергією, наповнюється все єство політрука, якого гітлерівці вирішили повісити на цоколі ленінського пам'ятника і який прийняв смерть з ленінським жестом — заклик до боротьби:

И, как явление,
Бронзе во след,
Вырос
Ленина
Силуэт ¹⁰.

Ленінська суть героя виявляється тут не зовні. Ленінізм — у крові і плоті його. В похмуру пору фашистського насильства він дає героєві сили для стійкості, непохитної віри в перемогу, підносить його до подвигу. Всеоб'ємне поняття «Ленінізм» у І. Сельвінського до такої міри конкретизується, що набуває зримих якостей людського образу (поет «зображує» ідеї ленінізму в їх живому людському прояві).

Дивовижні метафоричність і лапідарність «балади». Ось як природа переживає загибель героя:

Будто о собственном
Сыне — навзрыд
Волнами об стену
Море гремит ¹¹.

Глибоко драматична за своїм змістом і емоціональною забарвленістю «балада» сповнена непохитної віри в перемогу ленінізму.

На жаль, така перлина Ленініани не увійшла до антології. Немає там і чудової поезії Х. Юсуфі «Любов і правда» (1942), в якій так образно, афористично і яскраво розкрита народна любов до Леніна:

Если любовь — это пламя,
то любовь к Ленину —
Это солнце, которым озарен мир сердца!
Если правда — это солнце,
то правда Ленина —
Не солнце, нет —
сотней солнц я назову ее! ¹²

До речі, образне порівняння Леніна з сонцем дуже часто зустрічається в поетичній Ленініані воєнних років: у М. Рильського («Портрет Леніна»), у Джамбула в його знаменитому талгау «Ленінградці, діти мої», у Я. Судрабкала, який пише:

...Латиші в майбутнє стелять шлях
з Леніним, як сонце на світанку ¹³
(«Ленін». Пер. А. Малишка).

Уважно простежуючи шлях розвитку поетичної Ленініани воєнних років, не можна не помітити її філософського поглиблення і жанрового укрупнення.

Це поглиблення думки про безсмертя і надихаючу силу Леніна знаходимо в поезії А. Малишка «Ілліч» (1943).

Камінь тліє, точиться незримо,
Молодість вітрами лине в ніч,
Лиш стоїть в віках неборимо,
Непохитно й молоді — Ілліч.

...От чому через війни розпяття,
Через ночі світлі, як свіча,
Ми несемо іскру на багаття,
Що взяли у серці Ілліча ¹⁴.

¹⁰ Русская советская поэзия. Сб. стихов 1917—1952 гг., М., 1954, стор. 288.

¹¹ Там же, стор. 289.

¹² Очерк истории таджикской литературы, АН СССР, М., 1961, стор. 127.

¹³ Ленінські читання. Вип. перший. Вірші поетів світу про В. І. Леніна, «Дніпро», К., 1969, стор. 94.

¹⁴ Ленін з нами. Твори українських радянських письменників про В. І. Леніна, Поезії, том перший, «Дніпро», К., 1969, стор. 100.

Крім ліричних роздумів, сюжетних зарисовок і балад, на третьому, останньому етапі війни з'являються поеми про Леніна. Це, наприклад, «Зоряний час» П. Семиніна (1944), «Будиночок в Шушенському» С. Щипачова (1944) і «Ленін і борець» С. Кудаша (1943).

Сюжет твору С. Кудаша нескладний. Із фашистського полону тікає радянський патріот. Він довго блукає по білоруських лісах у пошуках партизанів. Поворотним моментом у його пошуках виявляється бронзовий Ленін, якого зустріне борець на лісовій стежці. Ілліч виведе патріота на правильний і бажаний шлях. Уже в цій сюжетній канві ми відчуваємо глибокий підтекст.

У поемі три основних образи: Ленін, радянський воїн і старий-партизан, який охороняє ленінський пам'ятник, вивезений месниками далі від гітлерівських погромників. У зв'язку з цими образами у поемі намітилися два плани — реальний і легендарний. У реальному плані вирішуються доля і вчинки бійця, хоч він місцями описаний в епічно-казковому тоні. В народноепічному плані витримана сцена зустрічі бійця з Леніном, клятва воїна, яку він дає Іллічу:

Отец, отстал я от бойцов,
Но свой позор я смою,
Пролью я вражескую кровь,
Иль лягу головою!

(Пер. з башкирської В. Цевлева)¹⁵

В. І. Ленін у поемі С. Кудаша постає не тільки як натхненник подвигу бійця, але і як мудрий радник партизан, незмінний супутник їх бойових походів. Він дається в основному в інтерпретації старого партизана, чудового оповідача. Звідси своєрідна народно-поетична забарвленість.

Ленін зображений у поемі в легендарно-героїчному плані, його образ зігрітий любов'ю народу.

Філософську трактовку отримує ленінська тема в поемах С. Щипачова і Б. Семиніна. Не ставлячи перед собою завдання широкого зображення епохи, С. Щипачов все ж зумів у поемі «Будиночок в Шушенському» через конкретний епізод із життя Ілліча розкрити ідею нерозривності долі покоління з великими ленінськими накресленнями, показати нездоланність революційних традицій, непереможність нащадків Леніна. Ідея великої філософської узагальнюючої сили нерідко «проривається» і через побутові деталі, наприклад, сцену зимової прогулянки, де:

...Ребята...
Свои следы в его вплетают след¹⁶.

У засніженому Шушенському на зорі революції Ленін вирішував долю Росії. І фашизму, — говорила щипачовська поема, — не залякати мільйонів людей, які скинули з себе ярмо експлуатації. Не здолати ленінізму з його високою гуманістичною суттю. Намагання філософськи осмислити епоху Леніна, її відношення до культурних надбань народу позначена поема П. Семиніна «Зоряний час», в якій є досить вагомі рядки:

Коммунизм и есть венец трудов
Всех наук и философских сводов,
Синтез высшей мудрости веков,
Цель земного шествия народов¹⁷.

¹⁵ Сайфи Кудаш. Стихотворения и поэмы, ГИХЛ, М., 1953, стор. 116.

¹⁶ Русская советская поэзия 1917—1952 гг., М., 1954, т. 2, стор. 263.

¹⁷ П. Семинин. В сложном и простом. Стихотвор. и поэмы, ГИХЛ, М., 1968, стор. 52.

Таким чином, простежуючи вирішення ленінської теми в поезії воєнних років, можна визначити певну закономірність в її розвитку. У перший період війни ленінська тема вирішувалась переважно декларативно-публіцистично або узагальнено-символістично (Ленін — знамено, ленінський образ, втілений у граніт і бронзу). На другому етапі війни поети знаходять засоби, фарби і звуки для створення життєво конкретного, реалістичного, сюжетно розгорнутого ленінського образу.

Нарешті, в останній період воєнної стради в творах про Леніна символіка і предметна вірогідність немов би зливаються воєдино і на новому ґрунті виростають твори широкого філософського звучання.

Звичайно, в умовах культу особи ленінська тема в певній мірі приглушувалася. Та все ж і за цих обставин вона займала почесне місце в поезії.

Це обумовлено тим, що весь смисл і пафос боротьби, яку вів радянський народ проти гітлерівських загарбників, зводилися до захисту жовтневих революційних завоювань, безпосередньо зв'язаних з неперевершеним історичним подвигом Леніна, до захисту ленінізму — святої святих нашого суспільства, всіх його народів. Звідси широка, інтернаціональна розробка ленінської теми в поезії як гідне продовження традицій М. Горького і В. Маяковського, Д. Бедного і В. Чаренца у створенні Ленініани. Зрозуміло, що під час війни поети не вирішили та й не могли вирішити всіх проблем, зв'язаних з Ленініаною. Бо ж образ Леніна — це невичерпне, вічно рухоме явище, в якому кожна епоха буде знаходити все нові й нові грані і якості. Адже Ленін, як правильно сказав український поет Іван Гончаренко:

Невмирущий Ленін вічно з нами
У серцях гарячих буде жить.
Леніна не зміряти віками
і в тисячоліттях не вмістять ¹⁸.

При всій своїй скромності внесок поетів воєнного часу в загальну Ленініану надзвичайно важливий. Він стосується найдорожчої для нас проблеми і свідчить про безперервність її розробки, допомагає прослідкувати за розвитком смислової, жанрової і стильової еволюції поетичної Ленініани.

¹⁸ Ленін з нами, стор. 62.

З Леніним на гвардійських прапорах

Герой трилогії Олесь Гончар «Прапороносці» урочисто і водночас тепло говорить про літеру «Л», якою позначені дороги, що їх пройшли радянські бійці, несучи з собою визволення поневоленим фашизмом народам та світло великих ідей ленінізму.

— «Л, Л! Всюди йдеш ти за нами!.. Буде тебе скрізь — по горах, і по долинах, і по чужих країнах!»¹.

Перша літера прізвища великого генія людства асоціюється в свідомості бійців з дорогим іменем і стає символом безсмертя ленінських думок, символом перемоги. Де б не ступили радянські воїни, всюди супроводжує їх, як дороговказ до перемоги, невмируще ім'я вождя.

Ця ж літера з'являється, як висока посмертна нагорода, як символ вірності ідеям ленінізму, на могильній брилі, під якою поховано Юрія Брянського — чисту і прекрасну в своїй любові і вірності до Батьківщини людину, провідника вчення вождя в життя.

В своєму романі Олесь Гончар проводить думку про глибоке осмислення радянськими бійцями величчя ідей Леніна, їх значення для інших країн. Майор Воронцов ніби підсумовує думки бійців, коли говорить: «Але зате які багаті ми з вами у чомусь незмірно важливішому. Багаті вченням своїм, правдою своєю, що її несемо на наших ленінських прапорах»².

Вінчає трилогію сповнений високого лірико-романтичного пафосу уривок про рапорт, який складають різні військові делегації великому Леніну по закінченню війни. Письменник знайшов точне художнє означення, що тісно зв'язане з усім розвитком попередньої думки. Кімната, де колись відбувалась Празька партійна конференція, стала «високим КП геніального стратега революції». За допомогою романтичних тропів О. Гончар створює повну саява і барв урочисту картину, яку закінчує величними словами: «Ось він, тріумфальний похід ленінізму, втілений матеріально, видимий і відчутний вже всій планеті»³.

З провідною ідеєю «Прапороносців» Олесь Гончар співзвучні й інші твори періоду Великої Вітчизняної війни, в яких письменники звернулися до дорогого нам образу Ілліча. У віршах, оповіданнях, новелах, записних блокнотах та щоденниках письменників ім'я вождя постає, як символ правди народу, символ нового світу та його безсмертя.

Про Леніна пишуть у роки війни Максим Рильський, Володимир Сосюра, Андрій Малишко, Олександр Довженко, Натан Рибак та інші українські митці слова.

¹ О. Гончар. Прапороносці, Дніпро, К., 1967, стор. 436.

² Там же, стор. 286.

³ Там же, стор. 436.

У 1942 році виходить збірка «Оповідання про Леніна» О. Кононова, сповнена глибокої теплоти і людяності. А в 1944 році видавництво «Искусство» випускає до Ленінських днів репертуарний збірник, куди увійшли твори М. Тихонова, В. Брюсова, М. Рильського, С. Щипачова, В. Кожевникова, Сави Голованівського.

Радянські письменники пишуть у цю важку для країни годину про Леніна, як про найближчу людину, як про друга і порадника. Ось як занотовує в своєму щоденнику великий людинопоклонник О. Довженко: «Буду, хочу жити добром і любов'ю до людства, до найдорожчого й великого, що створило життя, — до людини, до Леніна»⁴.

У роки війни соціалістичний лад, Радянська Батьківщина, Комуністична партія, які нетлінними узами зв'язані з іменем вождя революції, пройшли суворі випробування на міць і довголіття, на вірність вченню Леніна. Таке випробування разом з країною пройшла кожна людина. Це стало в центрі уваги письменників.

У творах воєнного часу відчутна впевненість і непохитна віра радянського народу в перемогу ленінізму.

Ідеї вождя глибоко проникли в свідомість кожної радянської людини — такий висновок величного гімну про радянську жінку — новели О. Довженка «Мати». Письменник ще раз стверджує в цій новелі, як в роки війни зміцніла дружба народів нашої Вітчизни, основи якої були закладені Леніним. Народ проніс і зберіг, продовжив своїм життям думки великого вождя про єдність народів соціалістичної держави.

Марія Стоян, героїня новели О. Довженка, врятовує від смерті двох льотчиків, хлопців-росіян, які стають їй такими ж близькими, як рідні сини. Мати гине разом з бійцями, але до останньої хвилини життя захищає льотчиків. Сила її впевненості в святому ділі, яке вона робить, настільки велика, що навіть вдова убитого партизанами начальника поліції змушена підтвердити, що російські юнаки — сини Марії Стоян. Прославляючи подвиг радянської жінки, Довженко вбачає в ньому вияв високої моральної сили і краси, вихованих соціалістичним ладом, партією Леніна.

— «Були ви комуністкою чи ні? Чи був у вас партійний квиток? — звертається письменник до загиблої матері. — Напевно не було. Але зерно, посіяне великим сіятелем Леніним, зійшло і виросло у вашому серці...»⁵.

Закінчується новела символічною картиною: бійці, проходячи повз мертву матір, складають шану її життю і героїчній смерті, яку вона прийняла, усвідомлюючи в цей грізний час велику відповідальність за розквіт основ Радянської влади, Радянської держави.

Чи не таким же величним виявом високої свідомості радянських людей, глибокого проникнення в неї ідей ленінського вчення є захист від фашистів міста революції, міста Леніна?

І зараз не можна без хвилювання читати рядки клятви моряків Ленінграда радянському народу, яку в тривожні дні 1941 року надрукувала газета «Красный Балтийский флот»: «Поки бачать очі, поки кров тече у наших жилах, поки руки тримають зброю — не бути німецьким фашистам у місті Леніна!»⁶.

Нечуваних випробувань зазнали захисники Ленінграда за 900 днів небаченої в історії воєн облоги. Але ні вогонь, ні голод не зломали духу і стійкості міста.

⁴ О. Довженко. Твори в 5-ти томах, т. 5, «Дніпро», К., 1964, стор. 214.

⁵ О. Довженко. Твори в 5-ти томах, т. 1, «Дніпро», К., 1964, стор. 182.

⁶ «Літературна газета», № 84, 25 жовтня 1957 року.

Тема захисту Ленінграда знайшла висвітлення в циклі нарисів М. Тихонова про Ленінград, нарисах Вс. Вишневського, К. Федіна, віршах О. Берггольц. Теплою і пристрасною пройняте послання Джамбула «Ленінградці, діти мої!», М. Терещенко пише вірш «Грози над Невною».

Мужніх героїв Ленінградської блокади оспівав Максим Рильський у вірші «Ленінград» (1943). Яскравими фарбами малює поет довоєнний Ленінград, його красу, його молодість. Це є контрастом до днів війни. Змінюються кольорові означення: ворог порівнюється з чорним удавом, змією, важкі дні блокади — з крижаною ніччю. Але блокада прорвана!

Ступивши на безсмертя путь,
Безсмертні діти Ленінграда
Тропою Леніна ідуть⁷.

Ніщо не може витравити з душі радянської людини соціалістичні ідеї.

У коротких новелах-нотатках С. Скляренка, надрукованих у «Літературній газеті» 26 квітня 1945 року під назвою «Ленін з нами», говориться, що бійці, мирне населення, діти, молодь, вивезена в фашистську неволю, несуть, як бойовий клич, як знамено, ім'я Леніна.

Схвилювано звучать слова звернення дівчини-полонянки до матері в одній з нотаток С. Скляренка, для якої автор обрав форму листа. В далекій Німеччині дівчині допомагає переносити горе і знущання портрет Леніна, який вона свято береже. Як і в серці цієї дівчини, в серцях всіх радянських людей, в їх свідомості не меркне ленінська думка.

З ім'ям вождя у серці йдуть у найважчі бої. Образ Леніна надихає радянських бійців у їх звитяжній боротьбі проти гітлерівців. Стаття Олександра Довженка «Україна в огні» майже повністю побудована на палких закликах письменника до народу, сповнена високого громадянського пафосу, кличе до бою за Леніна: «Воїне, сину мій дорогий! Вогонь за Леніна, великого Леніна, який поставив тебе першим під свій червоний прапор, просвітив тебе і вивів у перші ряди гідних народів людства»⁸.

Впевненістю в перемозі над ворогом пройнятий вірш М. Рильського «Ленін» («В очах дітей...»). Подих ленінської мислі відчутний скрізь, а особливо в бою:

Коли твій брат, твій син, твоя дитина
Тне ворога з-за правого плеча,
Коли за волю бореться країна, —
Веде в бою правиця Ілліча⁹.

І там, де, здавалось, неможливо перемогти, з іменем вождя вершили чудеса героїзму і перемогу здобували. Саме про це розповідає Сава Голованівський в оповіданні «Ленін з нами»¹⁰. У найважчий момент бою великою моральною підтримкою для бійців стає танк «Ленін», який був символом нездоланності, символом грізної сили, яка подолає фашизм.

До немирущого імені вождя звертається Андрій Малишко в циклі «Полководець». Останні вірші цього циклу, пройняті глибокою любов'ю поета до рідної людини — Ілліча, мають велику силу звучання.

Поет бачить, як за покликом Леніна встають молоді полки на захист революції. Вогонь в очах робітників, готовність на велику битву запалив Ленін. Вождь веде полки до перемоги. Картини минулого

⁷ М. Рильський. Твори в 10-ти томах, т. 2, Держлітвидав, К., 1960, стор. 197.

⁸ О. Довженко, т. 4, 1964, стор. 28.

⁹ М. Рильський, т. 2, стор. 240.

¹⁰ «Україна», 1945, № 1.

подаються в переплетенні з сучасними подіями — подіями Вітчизняної війни. Як у громадянську війну, так і зараз, у час великої битви з фашистською чумою, в бій веде Ленін:

Тож сьогодні в нашій батальйоні
Кличуть в бій до помсти і меча,
На гвардійським знамені червонім —
Невмирущі очі Ілліча ¹¹.

Використовуючи яскраві художні засоби, зокрема метафоричне зображення, поет говорить про скороплинність життя, підкреслюючи вічність і невмирущість ідей ленінізму.

Камінь тліє, точиться незримо,
Молодість вітрами лине в ніч,
Лиш стоїть в віках неборимо,
Непохитно й молоді — Ілліч ¹².

Наснагу в імені Леніна, в ленінському житті черпали не тільки фронтовики, а й населення тимчасово окупованих земель та радянського тилу.

Натан Рибак у нарисі «Солнце Башкирии» розповідає, як нескінченним потоком ідуть люди в невеликий будиночок в Уфі, де колись жив Володимир Ілліч. Студенти, робітники, колгоспники, учні, домогосподарки йдуть сюди за моральною підтримкою. «І звідси виходять, виносячи в серці ясне почуття віри в життя, в перемогу, в торжество ленінської правди» ¹³.

Подібні думки висловлює Олексій Кундзіч у фрагментах «Тут прагнуть збагнути», «Юнак вдивляється в Леніна», «Господар», «Мандрівка в молодість» ¹⁴. По Леніну жити, по Леніну звіряти свої плани — такі прагнення у відвідувачів музею вождя.

З гордістю говорять поети про велику виховну силу ленінізму, про його вплив на всі народи світу. Почуттям любові до вождя, готовності йти в найважчий бій за вчення Леніна сповнений вірш Івана Неходи «Ми — з країни Леніна». Фашизм ніс народам Європи поневолення і знищення. З сонцем порівнює автор Радянську Армію, що визволила Польщу, Чехословаччину. І на запитання: звідки прийшли такі богатирі-бійці з гордістю відповідають: «Ми — з країни Леніна» ¹⁵. Ці слова повторюються як рефрен.

Для багатьох творів характерний мотив безсмертя вождя, його думок, ідей, заповітів. Письменники розкривають причини невмирущості ленінського вчення: його правдивість, його життєдайність, його відповідність прагненням широких мас.

Ідея безсмертя Леніна знайшла художнє втілення в новелах Юхима Мартича «Вулиця Леніна», Сави Голованівського «Подарунок від Леніна».

Юхим Мартич передає в своїй новелі розповідь фронтовика-учасника подій. Коли бійці зайняли вулицю Леніна, ніщо не могло примусити їх залишити її ворогові: ні несприятливі умови бою, ні сама позиція, ні переважаюча сила ворога. В діалозі, який відбувається між радянськими воїнами, автор декілька разів вживає повторення: «Ми не можемо залишити цю вулицю!» Любов до Леніна, усвідомлення ленінського безсмертя керує бійцями. Тому «воля воїнів порушила всі умови, сила виявилась незламною: ми відстояли вулицю Леніна і пішли далі і далі, на захід, на захід» ¹⁶.

¹¹ А. М а л и ш к о. Вибрані поезії, т. I, Держполітвидав, К., 1947, стор. 384.

¹² Там же, стор. 383.

¹³ Н. Р ы б а к. Солнце Башкирии, ССПУ, «Фронт і тил», 1943, стор. 13.

¹⁴ Надруковані в «Літературній газеті» 26 квітня 1945 року.

¹⁵ «Літературна газета» 26 квітня 1945 року.

¹⁶ «Україна», 1945, № 4—5, стор. 37.

Своєрідно вирішує питання вічності лєнінських ідей Сава Голованівський у новелі «Подарунок від Леніна». Для людей, які залишилися на тимчасово окупованій території України, все життя нерозривно зв'язане з іменем дорогого вождя. Впевненість у невмирущості Леніна пройняті думки старої колгоспниці, які автор розкриває в діалозі з оточеними бійцями, що їм бабуся принесла харчі:

— Живі, синочки?

— Живі, — нерішуче відповів Карпенко.

— А я вам хліба принесла і молока... Це від Леніна, — сказала вона, розламуючи хлібину.

— Від Леніна?

— Від Леніна, синочки, від Леніна... Хоч і німець у селі, а Ленін живий...¹⁷.

І в роки війни продовжує жити в свідомості і серцях людей колгосп, що носить ім'я Леніна.

Справа вождя безсмертна, він завжди з нами — на всіх етапах розвитку нашої країни — така думка пронизує вірш Максима Рильського «Портрет Леніна»:

Коли кипить за волю бій великий,
Ми бережем і в попелі руїн
Його портрет — і збережем навіки,
Бо у серцях живий довіку він¹⁸.

А Микола Терещенко, ніби продовжуючи цю думку, обирає рефреном свого вірша слова:

«Безсмертне Леніна ім'я»¹⁹.

Думою про безсмертя вождя сповнений вірш Тереня Масенка «Ленін». У дні революції Ленін був «сонцем і вогнем» для народу. З ним пригноблені здобули собі світло і вільне життя. Променем лєнінського вчення освітлювалися дороги бійців у час війни. І тоді, коли вже чути кроки перемоги,

«Ленін — правда, Ленін — перемога,
Наша слава — в славі Ілліча»²⁰.

Т. Масенко виражає віру в те, що в Леніні — «молодість віків».

У роки війни митці слова прагнули передати риси Леніна як людини, конкретизувати образ вождя.

Велич його мудрості, геніальність і багатогранність його натури з глибокою любов'ю розкриваються у вірші М. Рильського «Пам'ятник Леніну», що по праву може зайняти одне з перших місць у мистецькій Ленініані. Великим будівничим, стратегом нечуваних боїв називає М. Рильський Леніна. З вірша «Пам'ятник Леніну» вождь постає живим і зримим:

Він стоїть з простертою рукою
На майданах наших сіл і міст,
Повен весняного неспокою.
Вождь, трибун, мислитель, комуніст²¹.

Так само піднесено і разом з тим задушевно звучить вірш В. Сосюри «Ленін». Майже повністю побудований на порівняннях, він уславлює «кращого з людей між людьми»:

¹⁷ «Україна», 1945, № 1, стор. 3.

¹⁸ М. Рильський й. Твори, т. 2, стор. 197.

¹⁹ «Література і мистецтво», 25 січня 1945 року.

²⁰ Т. Масенко. Ленін. «Радянська Україна» 22 квітня, 1945 року.

²¹ М. Рильський й. Твори, т. 2, стор. 256.

Ленін — це поклик до бою,
Правди окрилений стяг,
Ленін — зорі золотої
Сяйво, немеркле в віках ²².

Кращі доблесні дивізії, полки, частини нагороджувалися в роки Великої Вітчизняної війни новим, незнаним до того часу, званням гвардійців і почесним гвардійським прапором, на якому майорів образ дорогого вождя.

На знаменах — ленінські завіти,
З ними в бій нестримно ідемо,
Уставай, радянський вольний світе,
Ми тебе фашисту не дамо! ²³

так писав Андрій Малишко у вірші «Розвівайся, знамено червоне».

Цілуючи край священного прапора, бійці давали клятву Іллічу, партії, Батьківщині виправдати високу нагороду. В боях радянські воїни захищали гвардійський прапор своїм життям. З ім'ям Леніна йшли в бій. Під прапором Леніна перемагали.

²² «Літературна газета», 26 квітня 1945 року.

²³ А. М а л и ш к о. Твори, 1962, стор. 97.

З Леніним у серці

(На шляхах до створення
сценічного образу Ілліча)

Історичним, справді епохальним роком у розвитку радянської драматургії та театру став 1937 рік. Саме тоді, в дні двадцятиліття Великого Жовтня, п'єсами «Людина з рушницею» М. Погодіна, «Правда» О. Корнійчука, «На березі Неві» К. Треньова було складено іспит на ідейну зрілість та художню довершеність драматичного мистецтва. Перед мільйонами глядачів у всій величі та неповторній красі розкрилась найвеличніша тема сучасності, з'явився сценічний образ найбільш людяної і земної людини, вождя і генія — Володимира Ілліча Леніна.

Творчий подвиг піонерів розробки ленінської теми в драматургії важко переоцінити. Немає жодного сумніву, що він навечно залишиться яскравою сторінкою в історії вітчизняної культури. Але разом з тим народ з великою увагою та любов'ю буде звертатися і до їх попередників, до тих письменників, що довго і вперто шукали шляхів до створення сценічного образу Володимира Ілліча. Тоді оживуть сотні п'єс багатонаціональної драматургії, що своєю ідейною наснагою, розвитком сюжету та композиційною обумовленістю завдячені історико-революційним фактам, зв'язаним з життям та діяльністю В. І. Леніна. Тут п'єси різних років та найрізноманітніших тематичних обріїв.

Серед цих творів особливе місце належить п'єсам, що становлять українську драматичну Ленініану: драми М. Куліша та Я. Мамонтова, О. Корнійчука та І. Микитенка, О. Довженка і В. Суходольського, О. Левади та В. Собка, М. Ірчана та Я. Галана, Ю. Яновського, Ю. Дольд-Михайлика, Ю. Мокрієва та інших.

Одним з перших українських письменників до ленінської теми звернувся Микола Куліш. В його п'єсі «97», що вийшла окремим виданням у 1925 році, вже на перших сторінках зустрічаємо згадку про Володимира Ілліча. Світло ленінських ідей, сила оптимізму, незборимої віри в торжество народної правди захопили і зачарували простого українського селянина Мусія Копистку. Ганні Стоножці Мусій твердо відповідає:

«Ти чула, що казав Ленін? Тоді світ новий настане, як ми з тобою рихметики вивчимось... Рихметики й усякої політики вивчимось...»

Ці ленінські настанови, заклик до навчання, а через нього до побудови нового життя, визначають ідейні основи та оптимізм п'єси «97».

Значно ширше образ Володимира Ілліча подано в п'єсі Миколи Куліша «Комуна в степах». Творці нового життя — комунари — всі свої думи і почуття звертають до Леніна. Своему вождю комунари зв'язують совість і сумління, освідчуються в новій вірі та любові.

В коротенькій картині фінальної сцени драматург правдиво передав тривогу трудового народу, зв'язану з хворобою Володимира Ілліча.

Комунарка Хима оздоблює червоний куток. Вона прикріпила портрет Володимира Ілліча, квітчає його листям і розповідає про свій сон. Бачиться дівчині широкий степ. Зима і хуга. По дорозі пливе човен, а за ним «товариш Ленін без шапки і руки в кишеньках. А сніг метеликами його вкрив і немов тане на лобі. Я й думаю: холодно ж, а він усміхається та до нас в комуну... Я й прокинулася...»

Шкодує комунарка, що обірвався чарівний сон. Шкодує й циган. О, він би не прокинувся, не зупинив би дивовижного видіння, він про все у Леніна розпитав би, і навіть про те, «чи можна буде за соціалізму мінятися кіньми».

В тісному гурті з'являється думка написати Володимирі Іллічу листа. А про що? Звичайно ж, про своє життя, про свою комунарську долю, про мрії та надії.

«Написала б отак, — говорить Химка. — Товаришу Ленін, Ілліч дорогий. Ми живемо комунією, й циган у нас. Наша комуна в степах...»

Не закінчила дівчина своєї думки. Ворожа куля перериває мрію. Перериває, але не знищує. Не загинула Химка. Вона повернеться до громадської праці і усе своє життя віддасть за торжество ленінської правди. Вона повірила в цю правду тоді, коли агітувала, посилаючись на слова Леніна, про прийом до комуні цигана. Вона вірить в цю правду і зараз, стоячи віч-на-віч із своїм класовим ворогом.

Ленінська сцена вінчала п'єсу «Комуна в степах». Вона служила тим емоційним ключем, що визначає перспективу нашого життя, вказувала, за висловом Максима Горького, «третю дійсність» — обрії соціалістичного будівництва.

В п'єсі «Комуна в степах» зустрічаємо й іншу площину трактування образу Володимира Ілліча. Драматург зривав маску з тих, хто намагався спекулювати ім'ям Леніна, хто на свій лад припасовував думки та висловлювання вождя. Характерним з цього погляду є образ замаскованого ворога, хитрого і підступного куркуля Ахтительного. В своїх прагненнях підірвати бідарську комуну цей «діловий чоловік», за характеристикою контрреволюціонера Вишневого, вдається до гидких спекуляцій ленінськими партійними настановами.

«А тепер до діла, — блюзнірськи закликає Ахтительний. — Як казав товариш Ленін: поменше балачок та більше діла. І сам було ніколи зайвого слова не кине, а вже як скаже, то зразу оберне на діло. Будем же і ми наслідувати його».

Подальший розвиток подій покаже, до якого діла закликав Ахтительний, до чого зводились його спекулятивні махінації.

Принагідно зазначимо, що ота друга площина трактування ленінського образу знаходить своє відбиття в п'єсі Івана Микитенка «Диктатура». Куркуль Андрій Чирва, в господарстві якого розкопують схованку із добірною пшеницею, передчуваючи свій економічний і політичний крах, також звертається до авторитету Володимира Ілліча, кличе його в свої заступники:

«— Не копайте! Благаю вас, не копайте... Господом богом, Ісусом Христом... Леніном прошу вас! Та він же був за народ».

Скільки в цих словах єзуїтства! Як майстерно таким прийомом драматург розкрив хижацьке нутро куркуля!

Поряд з п'єсами Миколи Куліша варто поставити спроби Якова Мамонтова наситити свої п'єси вогнем революційного завзяття та пристрастю революційного триліття. Цікавою з цього погляду є п'єса «До третіх півнів». У ній змальовані зламні роки в житті українського народу — жорстока і непримиренна боротьба за становлення молоді Радянської влади. В незнайомій Димарівці від рук зрадників-односельців та німецьких інтервентів гинуть безіменні борці революції. Вони по-

вірили у велику ленінську правду, в «правду тисяч, мільйонів», у правду цілого світу.

Знаменним є пролог до п'єси. В ньому письменник проголошував своє громадське і мистецьке кредо.

«Зараз ви побачите маленький клаптик життя, — писав драматург, — те, що було в селі Димарівка в 1917—1918 роках.

Нікому з вас, мабуть, не відоме ні це село, ні ті люди, що загинули в ньому та в його околицях. І їхніх імен ніхто з вас не назове, коли ви будете розповідати своїм дітям і онукам про велику пролетарську революцію. Малі то люди: не видно їх за обрієм села, не чути за своєю околицею.

Так, малі то люди.

Але без них людство не побачило б величезних подій, пов'язаних з ім'ям Леніна та ленінської партії...»

Як бачимо, мірилом, критерієм героїки людського життя для Якова Мамонтова було ім'я Леніна та партії більшовиків, їх ідеї та ідеали, їх віра та перспектива.

Таким же пафосом, ленінською наснагою сповнені ряд п'єс Леоніда Первомайського. Це, зокрема, можна сказати про трагему «Невідомі солдати» та драматичну поему «Початок життя («Коммольці»).

Заспівом до трагеди «Невідомі солдати» є натхненні слова інтродукції про безсмертя народу-борця, про вірність партії, жадання своїм життям відстояти і ствердити революційні заклики Ілліча.

Вставайте з могил! Стоїть під ударом
Республіка Рад — маяк рабам!
Кине наказ нам наш командарм
Партія — рви грім, барабан!

Вставайте з могил! Зброя на зброю.
Багнет на багнет! І світ старий
З вірою, правдою, зрадою старою, —
Спалахне і згорить... Згорить!

Та коли тут, в інтродукції, драматург тільки накреслює основні лінії, програму революційного діяння невідомих солдатів денікінського запілля, то всім послідуєчим розвитком сюжету він стверджує їх вірність комуністичній партійності.

Найбільш повно ця відданість молодих борців революції звучить в пристрасному монолозі Іди. В найтрагічніші хвилини свого життя вона звертається до партії, висловлює їй свою віру та відданість.

О, партіє моя! Вогонь і криця,
Напруження і впевненість! Хода
твоїх зусиль в мені іскриться
і твердістю твоєю я тверда!

Говорячи про партію більшовиків, сповідуючи перед нею свої думи і почуття, Іда думає про вождя партії, про Леніна. Ці два поняття для неї нерозривні, невіддільні. Про це добре сказав інший персонаж трагеди революціонер Борода. Він висловлює народну віру в непереможність справи Леніна, яку своїм життям відстоювали героїчні «невідомі солдати».

Нас жменька тут більшовиків,
але за нами маса, — чуєш? Маса!
Ну що ти зробиш партії, вождю, який
веде на бій весь робітничий клас?

Етапним твором української радянської драматургії стала п'єса Івана Микитенка «Диктатура». Вона вся наснажена ленінськими ідеями про союз робітничого класу та селянства, його вченням про диктатуру пролетаріату. Письменник в яскравих художніх образах втілює святу святого ленінізму, що вищим принципом диктатури пролетаріату є союз робітничого класу з селянством при керівній ролі робітничого класу.

Виразником цих ідей, борцем за їх торжество є робітник-суднобудівельник, більшовик Григорій Дудар. Відповідаючи на провокаційне питання: «Чому ж диктатура пролетаріату? Що воно таке ота диктатура?», рядовий партії комуністів відповідає:

«...Що таке диктатура пролетаріату? Я скажу. А ти слухай, ти, дядюшко Малоштане. Радянська влада, спілка робітників з трудящим селянством — оце тобі й є диктатура пролетаріату. Це, брате Малоштане, класова боротьба пролетаріату, що переміг і взяв до своїх рук політичну владу, проти буржуазії, яку переможено, але ще не знищено. Розумієш?.. Вона ще не зникла, ще гострить проти нас зуби. Хіба ти цього не бачиш? Так ти, браток, розплющ очі. Тоді побачиш, що пролетарська диктатура це — во! Спілка непохитних захисників соціалізму з хиткими його спільниками, з такими, наприклад, як ти. Пролетаріат тебе з пазурів експлуататора викидає, а ти ще й опинаєшся, питаєш, чому диктатура!»

Устами Григорія Дударя письменник малює прозоро алегоричну картину керівної ролі робітничого класу в умовах диктатури пролетаріату. Він показує на журавлиний ключ, що летить у теплі краї. Все товариство ведуть передні, розтинаючи своїми грудьми хмари. Вони добре знають шлях, їх ніхто не зіб'є з дороги, для них ясна і усвідомлена мета.

В цьому яскравому монолозі Григорія Дударя ідейна наснага п'єси «Диктатура», образне розкриття вчення Володимира Ілліча про диктатуру пролетаріату.

Та крім згаданої сцени, в п'єсі Івана Микитенка неодноразово ведуться, як зауважує агітпроп комсомольського осередку Небаба, «теоретичні суперечки». Дискутуючи з Павлом Ковалем, Оксана пристрасно відповідає на нею ж поставлене запитання: що таке диктатура. «Це, — говорить вона, — коли ворог зломлений, але не добитий. І він стереже тебе на кожному кроці... І треба з ним боротись. І треба його перемогти. Розбити на всіх фронтах!».

Така відповідь не може задовольнити секретаря комсомольського осередку Ковалю. Він уточнює визначення диктатури пролетаріату, посиляючись на авторитет Леніна, на його лаконічну і вичерпну формулу: «Диктатура пролетаріату є уперта боротьба, кривава й безкровна, силомісна і мирна, воєнна й господарська, педагогічна й адміністративна, проти сил і традицій старого суспільства».

До ленінської теми звертається і ряд інших драматургів. У 1930 році Дмитро Бедзик публікує драму «Крик землі». Дія твору відбувається на лівобережній Україні в 1917—1918 роках. Думи про землю, про краще життя, про свободу українські селяни зв'язують з партією більшовиків, з ім'ям Володимира Ілліча. Відкидаючи мерзенні зазіхання панського економа Петровича, українська селянка Катерина, що стала на шлях революційної боротьби, говорить про свої мрії та надії. Вони зв'язані з Леніним.

Катерина. Щоб я з тобою зв'язала свою долю, саме тепер, коли мені перед очима розвиднілось, коли нам зійшло сонце?

Петрович. Не вір, Катерино, то сонце недовговічне. Воно от-от згасне.

Катерина. Не згасне, о, ні! Воно в наших серцях.

Петрович. Повір моєму слову — сюди йдуть війська. Ваших активістів перестріляють, мов зайців.

Катерина. Ні, Петровичу, цим ти мене не злякаєш. Про нас думає Ленін. Він якось допоможе нам збороти твого пана».

Один тільки штрих, але який він промовистий. Народ вірить Леніну, сподівається на його допомогу.

З ім'ям Леніна, діянням партії комуністів, революційним сяйвом Великого Жовтня зв'язаний розвиток сюжету п'єси Ярослава Галана «Осередок» (1932). Пролетаріат Західної України прилучається до ленінської спадщини, черпає в ній натхнення, бачить перспективу революційної боротьби. Справа Леніна, партії більшовиків — Жовтнева соціалістична революція — стають їм світлим дороговказом.

«Ніякої іншої дороги не знайдеш, брате, крім власної своєї, і не забудеш — забути не можеш, що одне тільки слово твоє — слово міцне, грізне, робоче слово: Жовтень!»

І якщо на дорозі до Жовтня — травень, товариші, і червень, і липень, і в кожному з них по тридцять наших чорних днів, хай кожний день буде бойовим гаслом, хай кожний день буде нашим кроком вперед!».

У 1933 році на Всесоюзному конкурсі на кращий драматичний твір третьою премією була відзначена п'єса Івана Кочерги «Майстри часу» («Годинникар і курка»). В ній змальовано привабливий образ робітника, справжнього майстра часу, більшовика-ленінця Черевка. Автор зумів показати основні мотиви революційної та трудової діяльності машиніста. Вони в твердій вірі рядового бійця партії в силу ленінського генія, у велику правду ленінського вчення. В найскрутніші хвилини життя Черевко своїми думками і помислами звертається до образу Володимира Ілліча. Коли товариш Ленін каже, — говорить машиніст, — то я мушу зробити. Рівняючись на Леніна, звіряючи за Леніним кожен крок свого життя, Черевко знаходить справжнє людське і громадянське щастя.

Ленінська тема полонила і наснажила таких самобутніх та оригінальних письменників, як Олександр Довженко та Юрій Яновський. Кожен з них з великою обережністю та пійтетом підходив до розробки образу вождя і залишив чудові зразки психологічного заглиблення в об'єкт своїх тривожних і невсипущих студій.

У 1935 році О. Довженко пише драматичну поему «Потомки запорожців». Вона вся осяяна світлом ленінського генія, вболіванням за вірність його ідеям та ідеалам.

Однією з центральних сцен п'єси є та, де рядові колгоспники викривають Гусака, його прагнення будь-що пролізти в партію. Вони волають до його совісті. «Одумайся, Харитоне, — говорить Шерстюк, — Скільки ти біди наробиш! Скільки переплутаєш державного плану! Розведеш бюрократизм, підлабузництво, крутість. Переведеш худобу, реманент. Почнеш обдурювати вищестоящі установи. Та почнуть люди під твоїм керівництвом нудитися, та бідніти, та опустяться в них руки».

Коли й це не допомагає, Захарко Тихий обіцяє «платити за нейтралітет подушне, гонорар за іждивеніє». Але й це не зупиняє Гусака. — «Мені потрібна партія. Чуєте?» — вигукує він.

«— Ну, партія тобі, може, й потрібна, так ти їй не потрібний!» — відповідає Гусаку Запарко Тихий. — Партії потрібні люди не тільки чесні, а й розумні... Партія — це комунізм».

А що ж таке комунізм? Відповідаючи на це запитання, Захарко Тихий — допитливий, чесний і трудящий чоловік — звертається до всемогутнього авторитету Володимира Ілліча.

«Ще кажуть, Ленін писав у «Правді»: партія — розум, честь і совість нашої доби...»

Герої п'єси О. Довженка звертаються до образу Володимира Ілліча в хвилини душевної тривоги, викликані порушенням норм радянського співжиття, діляться з вождем радістю перемоги над косністю та бюрократизмом.

Коли над Петром Скиданом нависла загроза арешту, він звертається до колгоспників із щирими словами зізнання у вірності великій справі Леніна. Коли восторжествувала правда, і Левко-Цар думає про той слід, що залишає його в житті людина, про джерела безсмертя, виміром його знову ж таки стає «бездоганна ленінська міра».

«Безсмертне людство, товаришу мій, — відповідає Левкові секретар обкому Орацький. — І в ньому людина знаходить безсмертя через свої діла. Якість содіяного і буде його мірою в комунізмі. Іншої міри життя я не знаю. Бездоганна ленінська міра, безсмертного Леніна».

Ось ті критерії, якими керуються в своєму житті та діяльності позитивні герої драматичної поеми О. Довженка «Потомки запорожців».

Та є в п'есі О. Довженка ще один чітко окреслений алегоричний образ, який подібно до чутливого барометра відбиває найменші порухи людської душі. Йдеться про назву колгоспу «Пам'ять Леніна». Згадується цей образ в п'есі тричі, і кожен раз з іншим, але по-справжньому глибоким підтекстом.

Перший раз на загальних колгоспних зборах Скидан пропонує обрати до правління артіль «Пам'ять Леніна» нову колгоспницю Уляну Нечитайло. В такій обстановці і в такому семантичному оформленні звучить назва колгоспу, як давно утверджений, цілком зрозумілий, більше того, навіть як буденний факт.

Та ось над чесними людьми, над керівниками колгоспу збираються чорні хмари наклепів, заздрощів та провокацій. Петрові Скидану вручено ордер на арешт. Народ піднімається на захист. Колгоспники розуміють, що то наруга не над однією людиною, особистістю. Ні, це грубе порушення ленінських норм. Тепер знову звучить назва колгоспу, але який глибинний підтекст вкладено в ці, здається, прості слова:

«Бери вже й нас, — говорить колгоспник Мина Нечитайло. — Арештовуй разом з нами всю «Пам'ять Леніна».

Третій раз назву колгоспу згадує секретар обкому партії Орацький. Він розібрався в злісних наклепах Вигури та Гусака. Вони викриті та розвінчані. Оголошена війна вигурівщині. Війна не тільки цим конкретним носіям зла, а всій бездушності, байдужості, казенщині, дурості — всьому тому, що «ображає «Пам'ять Леніна» і гідність народу».

Так знову назва одного колгоспу з алегорії переростає в прозорий та узагальнений образ великої правди життя.

Незабаром після закінчення Великої Вітчизняної війни О. Довженко пише кіноповість, а потім п'єсу «Життя в цвіту». В ній письменник знову звернувся до образу Володимира Ілліча. Як і в попередній п'есі драматург не змалював сценічного образу вождя. Але вся п'єса, і особливо третя дія, насичені ленінськими думками, характеристиками, поглядами на історію суспільства та закономірності розвитку природи.

В п'есі «Життя в цвіту» знаходимо два лаконічних, але надзвичайно промовистих епізоди, в яких відтворені думи Володимира Ілліча та ставлення до нього великого перетворювача природи. Обидва вони побудовані на історичних фактах та цілком обґрунтованому авторському домислі. В спогадах багатьох осіб, що близько знали Володимира Ілліча, знаходимо цікаві свідчення про те, як Ленін захоплювався невтомною працею Мічуріна, висловлював бажання познайомитись з ним, відвідати його сад. Є свідчення про те, що Ілліч запрошував природодослідника на товариську розмову, але Мічурін, боячись відібрати у керівника партії та держави дорогоцінний час, не поїхав у Москву. Добре відомо, що вже після смерті Володимира Іллі-

ча в мічурінському саду побував Михайло Іванович Калінін. Під час бесіди з Мічурінім багато разів з теплотою і любов'ю згадувалося ім'я Леніна.

Ці факти дали можливість О. Довженкові сказати дуже багато. В першій сцені, коли учень Мічуріна Рябов переконує вченого в необхідності їхати до Москви, письменник передав велику силу народної любові до Ілліча. Мічурін наче акумулює в собі думи і почуття кожної трудової людини, висловлює своє захоплення титанічністю діяння та енергії Ілліча. Щиро і задушевно звучить монолог Мічуріна, звернутий до відчутно зримого, але уявлюваного образу Володимира Ілліча.

«Дорогий товаришу, я не приїду до вас... Я запізнився. Я старий, помічники зелені, а недоробленого так багато, що я не можу відірватись. Не судилося мені щастя побачитися з вами. Не трибуна судилась мені, а грядка. Тут мене тримають убогі мої витвори ось уже півстоліття. Коли стане вам легше, приїздіть сюди помріяти про долю людства. Ви уявити не можете, як тут хороше! Тільки зима сувора і зла. Коли морози скують російські ріки, птахи падають на льоту, дорогий Володимире Іллічу. Товариш...»

У другому сценічному епізоді О. Довженко зумів передати глибокий інтерес нашого народу до спадщини Володимира Ілліча, до його дум, окремих, хай навіть принагідно висловлених зауважень чи побажань.

Письменникові вдалося написати лаконічний, але такий промовистий монолог М. І. Калініна. В ньому відбиті риси характеру Леніна, його ставлення до людини та результатів її праці. Відповідаючи на запитання Наташі про те, що Володимир Ілліч любив у людині, Михайло Іванович говорить:

«Любов до праці. Любов до праці і фантазію, без якої, як він казав, не може бути пошуків істини. Вільну працю любив на вільній землі. Любив красу в людині і красу, яку шукають художники і поети в природі: квіти, плоди і насіння, посіви і жнива, ранок і вечір. Він був великий з великих і веселий, абсолютно гармонійна людина з неосяжною фантазією».

Так драматург розкривав ленінську велич і простоту, оті риси, які афористично визначив Володимир Маяковський: «Найбільш земного з усіх земних людей».

Не менш привабливою є драматургія Ю. Яновського і, зокрема, п'єса чи, як її іменує письменник, «Трагедія на чотири дії» — «Дума про Британку».

Вже в назві п'єси та визначенні її жанру письменник підкреслював епічність, масштабність та героїзм боротьби українського народу за торжество пролетарської революції. Юрій Яновський вдається, на перший погляд, до історичного факту — організації в тилу денікінської грабармії соціалістичних форм співжиття — проголошення «Британської республіки Рад Херсонської губернії».

Це історичний факт. Мав він місце восени 1919 року. Подібні республіки були створені в ряді інших сіл України. Але Британська республіка була своєрідним історичним явищем. Вона протистояла не тільки денікінцям, але й розперезаному анархізмові. В неї була яскраво виражена прорадянська орієнтація. Підкреслюючи цю особливість, Юрій Яновський устами уповноваженого Ревкому товариша Єгора заявляє:

«Республіка. В селі Британка. Аякже! Од Москви Армія Червона вдарить, а тут на шляхах — республіка червона. Закрутяться кадети! Одне село — одна республіка... Сто сіл — сто республік в тилу у Денікіна. Сто республік назустріч Червоній Армії! Всі республіки

разом ударять. А тоді разом житимемо. Одною, радянською залізною республікою».

Бойову програму «республіканців» — керівників республіки та рядових її членів — визначають і регламентують вчення Володимира Ілліча, діяння партії комуністів. Голова республіки мужній та хоробрий Лавро Мамай виявляє надзвичайну силу витримки, передбачливості, почуття відповідальності перед народом. Він категорично виступає проти Несвятипаски, що закликає зібрати одчаюг і бахнути кадетів по печінках. Ні, — заявляє комуніст, — не анархія, не одчаїдушність одчаюг, а сувора партійна дисципліна, організованість та віра в силу соціалістичних перетворень є запорукою успішної соціалістичної боротьби. В цьому поєдинку Мамая та Несвятипаски дорогою вказом голові республіки служать ленінські передбачення.

«Ленін каже, — говорить Мамай, — що з іскри возгориться полум'я, а з республіки встане свідомість! Об'єднуються люди в Радянську владу, соціалізм».

Ленінська мрія і віра — велика, світла, революційна, — насажує бійців республіки на героїчні подвиги. Мамай важко поранений, він фактично залишився без ніг (ще одна виняткова ситуація), але навіть в такий трагічний момент комуніст-ленінець не впадає у розпач, знаходить у собі сили підняти народ на боротьбу. Він готовий до будь-яких випробувань в ім'я торжества справи великого Леніна.

«Мене на тачанку винесуть... Коні в небо рвуться. Автомат справний... За мрію!.. За Леніна!.. За майбутнє!.. Тільки людям не кажіть, що я без ніг», — звертається Мамай до своїх побратимів по боротьбі.

Нове життя. Весна людського щастя в уяві бійців республіки весь час асоціюється з ім'ям Володимира Ілліча. Про це говорять голова республіки Лавро Мамай, уповноважений ревкому Єгор Іванович, що «шість разів із каторги тікав, у смертній камері сидів, Леніна бачив!» Про це ж говорять прості, звичайні люди, які ще не пройшли революційного гарту і тільки в ході класової боротьби зрозуміли своє покликання та місце в громадському житті. Одним з таких представників трудового народу є Ганна Іванцева. Перед лицем свого страшного людського горя вона усвідомлює важливість свого обов'язку.

«Немає в мене дому без чоловіка мого... Перед охвицерами стану, у вічі їм плюну, я теж республіка, я теж комуністка, і син мій комуніст...»

Прибита горем Ганна посилає прокляття своїм класовим ворогам, визначає дальший шлях свого життя, вона всім серцем, душею і діянням засвідчує і стверджує свою відданість партії комуністів. Ганна і не подумала про те, що приналежність до більшовиків потрібно оформити організаційно. Та чи мав у ті грозові дні таке вже вирішальне значення акт прийому до партії? Комуністична партійність засвідчувалася боротьбою, життям, революційним подвигом кожної людської особистості. Відчуття партійності, відданості справі Леніна приходило як закономірно історичний процес прозріння та утвердження комуністичної свідомості народу.

Це добре зрозумів Юрій Яновський і правдиво передав у змалюванні характеру Ганни. Коли перший спалах її класової ненависті до ворогів революції та усвідомлення свого обов'язку перед партією комуністів був зв'язаний з особистим горем — вбито чоловіка, згоріло все господарство, — то в наступних картинах він має суспільне підґрунтя. Іванцева думає не про себе і свої особисті людські справи та взаємини. Її цікавить доля всіх односельців. Ганна живе не тільки сьогоdnішнім днем, а проглядає у майбутнє, у «третю дійсність». Рішуче звучить заповіт Ганни сестрі — «дітей моїх... у комуністи... виведи...» А на

жахні торттури розперезаної контрреволюції українська селянка, що всіма помислами і життям зв'язала себе з партією комуністів, відповідає не зреченням, а гордою нескореністю:

«Од комуни не одхрестюсь, од Леніна не одкажусь! Я теж комуністка, і діти мої комуністи! Землю вашу порізала, землі вашої нема, і життя вам не буде!»

Так образами революціонерів старшого та молодшого поколінь, вихопленими із життя типовими представниками українського народу, Юрій Яновський стверджував безсмертя ленінського вчення, вплив його на становлення свідомості народу, вирішував кардинальну проблему — Ленін і Україна.

З образом Володимира Ілліча зв'язані кульмінація та розв'язка трагедії «Дума про Британку». В найскладніший період існування Британської республіки, коли стала очевидною неминуха поразка, приймається історичне рішення — йти до Леніна.

«До Леніна звістку дамо, — чекаємо Червоної Армії й живі не здамося, делегата нашого прийміть, це живий голос республіки. Підтримайте нас, товаришу Ленін».

Люди обирають посланця. Вони висловлюють свої потаємні, найсердечніші думи і почуття. «Республіканці» жадають, щоб Ленін підняв інші республіки, щоб написав про них хоч слово, щоб в його словах на весь світ закричала пролита за вільну Британку кров.

Коли ж вибір випав на Устима Семеновича Мамая, люди благословляють посланця в далеку дорогу. Чується застереження Гапки: «Гляди, щоб баба тобі з порожніми відрами дороги не перейшла, щоб піп або заєць...»; звучить настанова: «Про хату не забудь, скажи хатою не клопочемось, аби денік побити!...»; висловлює прохання вчитель: «Скажете: ...народний учитель стоїть з народом!»; ще раз проявляється твердість Ганни: «дітей у комуністи виведу, не діждуться офіцери по-кори!...»

Відповідаючи на напуття народу, Устим Мамай дякує і клянеться:

«Спасибі, люди, за честь. Через гори перелізу, через ріки перепливу, перед Леніним стану...»

Наведена сцена чарує не тільки драматургічною знахідкою письменника, своєрідним та оригінальним сюжетним ходом. Найбільша її вага в силі народного оптимізму, твердої віри у чуйність та всесилля Володимира Ілліча. В його, як говорить Єгор Іванович, — «обов'язкову поміч!»

Мужньо і з гордістю виконав Устим Семенович доручення народу. Він доніс до Володимира Ілліча звістку про героїчну Британку, приніс слова втіхи та віради:

«Через гори переліз, — говорить він, — через ріки переплив, перед Леніним став! Поклін вам посилає великий чоловік...»

Британська республіка розгромлена, але не знищений народ. В ленінських словах, в його земному поклоні джерело народних сил, нескореності, нового життя. Загинули випробувані бійці, та під прапор, що на його червоному тлі баба Гапка вишила силует вождя, стає нове покоління. Його осіняє ленінське ймення і образ, а видно ж його звідусіль і вишитий він нитками, що «ні порвуться, ні злиняють». Цими промовистими алегоріями і метафорами ще і ще раз підкреслюється оптимізм народу, його віра в непереможність ленінського вчення.

В реалістичному зображенні історичних подій, у правдивому художньому розв'язанні теми — Ленін і Україна, в оптимізмі твору — велике значення трагедії Юрія Яновського «Дума про Британку».

Цією п'есою письменник вписав яскраву сторінку в українську драматургічну Ленініану.

Одним з найвизначніших творів радянської драматургії початку тридцятих років є п'єса О. Корнійчука «Загибель ескадри». В її основі — ленінські декрети, статті, настанови, телеграми. Корнійчук, — писав у ті роки Іван Микитенко, — «надзвичайно вдало вибрав бойову, хвилюючу трагедійну тему і показав на сцені такий незабутній історичний момент пролетарської революції, як телеграма тов. Леніна Чорноморській ескадрі з наказом потопити кораблі, щоб вони не потрапили в руки імперіалістичних інтервентів»¹.

У п'єсі немає сценічного образу Володимира Ілліча, але його дух, енергія, пристрасть і на сцені, і в залі для глядачів.

Про свої спостереження за глядачами під час прем'єри «Загибель ескадри» О. Корнійчук пише:

«Я згадую атмосферу глядального залу під час прем'єри. Вона неначе наснажена електрикою. В той момент, коли на сцені один із героїв п'єси, Стрижень, читає шифровану радіограму Леніна: «Принято решение уничтожить суда в Новороссийске... Моряки обязаны понять, что правительство решается на эту страшную меру только потому, что другого исхода нет... Ульянов...»

Потім Стрижень спалює шифровану радіограму, в цей час гасне світло, і в міру того, як згоряє в руках Стрижня радіограма, в темноті зникають суворі обличчя схвилюваних комітетчиків.

Мені доводилось бувати на багатьох спектаклях «Загибелі ескадри» і завжди після читання на сцені ленінського документу зал вибухав бурею оплесків.

Така сила ленінського слова. Працюючи над п'есою, я зрозумів, який емоційний заряд несуть в собі ленінські документи... Поезія цих документів справді невичерпна».

О. Корнійчукові вдалося і зрозуміти, і відтворити поезію ленінських документів, а разом з нею відтворити образ стратега революції, передбачливого і тонкого дипломата, вождя народу. Риси характеру Володимира Ілліча, його непохитна воля, визначаючи хід історико-революційних подій, обумовлюють розвиток сюжету, композицію та образну систему твору. Кожний позитивний герой п'єси увібрав у себе, в свої помисли та діяння частку ленінської мудрості, людяності, комуністичної принциповості та далекоглядності.

Та щоб краще зрозуміти рівняння драматурга на Володимира Ілліча в процесі творення людських характерів, хоч коротко нагадаємо факти історії.

У березні 1918 року, загарбавши Україну, німецько-австрійські війська розпочали окупацію Криму. Вони прагнули насамперед прорватись до Севастополя і захопити Чорноморський флот. На вислугу до німців пішли українські буржуазні націоналісти. Вони вступають у переговори з командуванням флоту, вимагають визнати Центральну раду, підняти на кораблях жовто-блакитні прапори.

Здати Чорноморський флот німецьким окупантам чи їх найманцям з націоналістичної Центральної ради, як цього вимагала Брестська мирна угода, означало послабити сили революції. Радянський уряд повинен був вирішити дипломатично тонко і розумно цю складну міжнародну проблему. Потрібно було, як говорив В. І. Ленін, «лавірувати, відступати, вичікувати»².

¹ Іван Микитенко. Твори в шести томах. «Наукова думка», К. 1964—1965, том 6, стор. 213.

² В. І. Ленін, т. 27, стор. 323.

У зв'язку з цим Вища військова рада в квітні 1918 року дає розпорядження евакуювати флот до Новоросійська. Після бурхливого обговорення цього наказу революційні моряки приймають резолюцію, в якій категорично заявляють: «Революційний Чорноморський флот був авангардом революції, ним і буде, і прапор революції ніколи не спустить...» (Морской сборник, — 6, 1938).

Слідом за цим більшість бойових кораблів перебазувались у Новоросійськ. Це порушило всі плани німецьких окупантів. Вони своїм ультиматумом вимагали повернення кораблів до Севастополя. В разі невиконання ультиматуму командуючий окупаційними військами загрожував розпочати військові дії по всьому Чорноморському узбережжю.

В. І. Ленін повідомляє німецьке командування, що Радянський уряд дає згоду повернути флот у Севастополь і в той же час шифрованою телеграмою наказує потопити бойові кораблі в Новоросійській бухті.

Ці два документи, відкрита заява німецькому командуванню і шифрована телеграма революційним морякам викликали пристрасну боротьбу серед моряків. Знайшлися такі, що відверто пішли за контрреволюціонерами та націоналістами, вони закликали повернутись у Севастополь і тим самим виконати директиву уряду, інші вагались, нічого не розуміючи. Рішучу і послідовну позицію зайняв тільки революційний більшовицький комітет. Він мужньо протистояв контрреволюційній пропаганді. 18 червня 1918 року на кораблях Чорноморського флоту було піднято гордий сигнал: «Гину, але не здаюсь!» А слідом за цим, підірвана мінами, ескадра пішла на дно. Моряки-чорноморці силою зброї пробились через зайняту ворогом територію і влились у регулярні частини радянських військ.

Цей драматично насичений, трагічний епізод революційної боротьби послужив драматургові відправним моментом для створення п'єси високого політичного звучання.

Кульмінаційним моментом трагедії є сцена розшифрування радіограми Володимира Ілліча. Це найбільш напружений, динамічний та сценічно виражний епізод. Він вмотивований всім попереднім розвитком сюжету, становленням людських характерів, наростанням інтриги. Коли все, здається, доведене до краю і потрібно приймати категоричне рішення, на флагман прибувають дві радіограми. Одна — звичайна — адміралові та друга — шифрована — комітетові.

В салоні адмірала зібрались комітетчики. Одне за одним розшифровуються слова. Вимальовується весь трагізм політичної ситуації, окреслюється чітка перспектива. Ленінська мудрість та залізна логіка зворушили та переконали бійців революції. Тепер ясна мета. Вона осягається йменням і образом Леніна.

Так О. Корнійчук вперше в своїй драматургії звернувся до образу Леніна, склав екзамен на зрілість, підготував себе до сценічного відтворення образу Володимира Ілліча.

Такі хвилюючі і плідні шукання української радянської драматургії на шляхах до створення сценічного образу Володимира Ілліча. Вони пам'ятні та незабутні. Вони стали тим ідейним та художнім підґрунтям, на якому була створена «Правда» О. Корнійчука, «Як сходило сонце» Ів. Микитенка, «Арсенал» В. Суходольського та ряд інших п'єс, що стали золотим вкладом у всесоюзну драматургічну Ленініану.

Образ В. І. Леніна в українській поезії для дітей

Багата образами і тематично різноманітна українська радянська поезія. І в цьому багатстві одне з найголовніших місць належить образу Леніна. Звертаючись до постаті великого Ілліча, українські поети показали юному читачеві дорогі риси Леніна-вождя і Леніна-людини. Вони розкрили багатство ленінських діянь, планів і мрій, відобразили безсмертя ленінських ідей.

Перші твори з дорогим образом Леніна в дитячій поезії «Сон» (1924) і «Колискова» (1925) В. Сосюри, поема Гео Шкурупія «Чудесний патишок» (1929) з'явилися майже тоді, коли були написані поеми В. Поліщука «Ленін» (1922), І. Дніпровського «Добридень, Ленін» (1922) вірші Є. Плужника «Ленінові» (1924), В. Мисика «На людній площі» (1924).

Уже для цих перших віршованих творів про Леніна поети знайшли найніжніші слова і найяскравіші фарби, щоб дохідливо показати дітям мудрість вождя, його безмежну любов до трудящих. У вірші В. Сосюри «Сон» образ Леніна постає в уяві ліричного героя, якому здається, ніби великий вождь прийшов на допомогу бідному хлопчикові і повів його з собою складними шляхами історичних битв за революцію. У «Колісковій» поет через роздуми батька над колискою сина створює образ Леніна-мислителя, який відкрив трудящим шлях у щасливе майбутнє. В. Сосюра з почуттям гордості говорить про вірність народу ленінським заповітам:

Буде у нас, мої ручки малі,
Не на стіні, а у серці Ілліч¹.

Деякі поети в ці роки робили спроби змальовувати образ Леніна більш конкретно, передаючи риси ленінської вдачі чи якусь деталь портрету вождя. Гео Шкурупій у поемі «Чудесний патишок», розповівши про довге поневіряння дівчинки Надійки в куркульських наймах, показує, що героїня, нарешті, знайшла своє щастя в дитячому будинку. Тут тепло зустріли сироту, оточили її ласкою і турботами. Почуття радості Надійки поет передає не лише через зміни, що відбулися в настрої дівчинки, але й з допомогою веселої усмішки Леніна, яку спостерігала Надійка на портреті, що висів на стіні:

Одвів міліціонер Надійку прямо в дитбудинок,
Де враз змінилося її життя злиденне,
Де посміхався до дітей зі стінок
Своїм веселим оком Ленін².

У роки довоєнних соціалістичних п'ятирічок були написані вірші, в яких поети змальовували Леніна в безпосередніх зв'язках з дітьми,

¹ В. Сосюра. Твори в трьох томах, том I, ДВХЛ, К., 1957, стор. 154.

² Гео Шкурупій. Двері в день, «Радянський письменник», К., 1968, стор. 324.

прагнули розкрити риси характеру вождя, показати, як легко він знаходив шлях до дитячих сердець. Одним із таких творів є віршоване оповідання Н. Забіли «Хатинка над озером» (1940). У ньому поетеса відтворила лише один епізод з життя вождя революції, але досить важливий — перебування Леніна в сім'ї фінського робітника на озері Кафі-Ярві в часи панування Тимчасового уряду. Змалюовуючи взаємовідносини Леніна з трудовою сім'єю і особливо з дітьми господаря, Н. Забіла розкрила багатий зміст діяльності Леніна, показала щирість і гуманність вождя в стосунках з дітьми робітника.

Твір розпочинається казковим зачином, що надає розповіді урочистості:

Не за синіми глибокими морями, Де озера розлягаються блискучі, —
Не за дальніми високими горами, Там жили собі із мамою і татком
А в країні, де ліси стоять дрімучі, У хатинці два білявеньких хлоп'ятка ³.

«Хатинка над озером» твір сюжетний. Поетеса відтворює момент прибуття Леніна в сім'ю фінського робітника, показує, як він знайомиться з господарями та з їх дітьми, і як потім це знайомство переросло в щире дружбу між Іллічем і дітьми:

І лишився гість у хатці жити,
і до нього зразу звикли діти,
Бо такий же він ласкавий та хороший
І такий-то він на інших не похожий ⁴.

Говорячи про пошану людей до вождя, Н. Забіла показує, що не лише люди, а й природа розкриває свої обійми дорогому гостеві, вдало використовуючи при цьому засіб персоніфікації:

В лісі сосни величаються столітні,
Зустрічають гостя гомоном привітним,
А над озером, над синім Кафі-Ярві,
Посміхаються їм квіти різнобарвні ⁵.

А даючи відповідь на запитання хлоп'ят, — хто ж такий цей лагідний і дорогий для дитячого серця чоловік, — поетеса через розмову їх батька з Леніним з'ясовує, хто такий Ленін і що він зробив для трудящих:

— Знаю я про тебе, чоловіче,
Як ти борешся за щастя робітнице,
За нове життя, за вільну працю,
А пани усі тебе бояться ⁶.

Без вишуканих слів, через розкриття рис ленінської вдачі Н. Забіла малює дорогий образ вождя трудящих, чие ім'я стало символом революційної боротьби всіх народів світу за визволення з-під капіталістичного гніту.

Над образом Леніна працювали поети і в роки Великої Вітчизняної війни. Окремі з них написали чудові вірші про вождя для дітей: М. Рильський — «Портрет Леніна» (1942), А. Малишко — «Дитяча балада» (1943), В. Бичко — «Листок календаря» (1944) і «Ленінський сад» (1945).

Основна думка, що її проводить М. Рильський у вірші «Портрет Леніна», — показати всенародну любов трудящих нашої країни до великого вождя революції, з іменем якого радянські люди в грізний час війни йшли на бій з німецьким фашизмом і перемогли.

³ Н. Забіла. Під ясним сонцем, «Молодь», К., 1953, стор. 29.

⁴ Там же.

⁵ Там же, стор. 30.

⁶ Там же.

Вірш відзначається стислістю виразу, емоціональною наснаженістю кожного слова:

Його портрет — в селянській хаті скромній,
Його портрет — в кімнаті шахтаря, —
Портрет того, хто в праці неупомній
Сіє нам, як провідна зоря⁷.

У цікавому, написаному милозвучною дворядковою строфою вірші «Листок календаря» В. Бичко відтворив хвилюючий випадок з життя однієї радянської сім'ї в часи фашистської окупації. Важка підневільна праця на фашистів, кругом морок і злидні. І ось якось батько, відкривши скриню, побачив там старого календаря, на листку якого був портрет Леніна. Образ вождя піднімав настрій усієї сім'ї, вселяв волю до життя й боротьби, надихав вірою у швидку перемогу:

З того часу потайки щодня
В гурт тісний збиралася рідня.
Одмикали скриню, і нараз
Усміхалось сонечко до нас.

Ми листок держали у руці,
Знали, чули: йдуть до нас бійці!
Аж земля гуркоче і гуде —
Ленінова армія іде⁸.

Створюючи портрет Леніна, В. Бичко порівнює образ вождя з променем сонця, зорею. Іноді на якомусь із цих образів побудована ціла метафора («Одмикали скриню, і нараз усміхалось сонечко до нас»).

Героями «Дитячої балади» А. Малишка є діти-школярі, які, рятуючись від фашистської неволі, шукають шлях до Леніна:

— Як дійти, скажіть, до Леніна,
Ми — з німецької неволі⁹.

До Леніна дітей веде нестерпне бажання розказати про кривди, заподіяні фашистами українському народові, попросити захисту. У кожного з дітей є і свій рахунок до загарбників:

— В мене дід убиті
В ночі грозовиті.
— В мене сестру увосені
Замучено в житті¹⁰.

У «Дитячій баладі» А. Малишко малює картину важкого життя дітей на окупованій фашистами землі. Ось старенька бабуся «варить борщ несолений». У довгих і тяжких пошуках захисту діти гинуть, але в уяві поета і читачів вони залишаються живими. Ми бачимо їх на дорозі до Леніна. Серед маленьких героїв особливо виділяється Маруся-білоруса:

Голосок — як б'є в дзигарки,
Просить помочі в живих.
Кожен бачить її здалеку
В далях воєн вікових.

Сині очі, хустка ненина,
Перша зморшка на чолі...
І ведуть її до Леніна,
Не забуту на землі¹¹.

Перше післявоєнне десятиріччя (1946—1956) ознаменувалося появою нових творів для дітей з образом Леніна. У ці роки поети створюють вірші, в яких у різних творчих планах змальовують образ Ілліча. Образ Леніна зустрічається в двох великих творах Н. Забіли — віршованій «Повісті про Жовтень» (1953) і віршованому нарисі «Наша Батьківщина» (1947). У «Повісті про Жовтень» образ Леніна вимальовується з діалога між дідусем і внуком. Старий комуніст детально розповідає внукові історію грізних битв проти ненависного царського ладу,

⁷ М. Рильський. Твори в десяти томах, том 2, ДВХЛ, К., 1960, стор. 197.

⁸ В. Бичко. Сійся, родися, зерно, Дитвидав, К., 1959, стор. 57.

⁹ А. Малишко. Твори в трьох томах, том 2, ДВХЛ, К., 1956, стор. 212.

¹⁰ Там же.

¹¹ Там же.

розказує про наростання революційних подій і про те, яку велику роль у цих подіях відіграв В. І. Ленін:

Під проводом Леніна
Йшли ми невпинно,
Щоб вільною стала
Радянська країна ¹².

У «Нашій Батьківщині» образ Леніна постає з хвилюючої авторської розповіді про ті великі перетворення, які відбулися в СРСР за ленінським планом електрифікації країни:

І скрізь спалахують весь час
Нові вогні численні.
Це люди здійснюють наказ,
Що дав великий Ленін ¹³.

Над образом Леніна в ці роки успішно працював М. Рильський. Йому належить авторство багатьох творів про вождя для дорослого читача — це «Ленін», «Ім'я Леніна», «Кімната Леніна в Празі», «Музей Леніна в Пороніно», «Над Дніпром», «Партія» та інші. Для дітей М. Рильський написав «Володя Ульянов», «Ілліч і дівчинка», «Про Леніна».

Вірш «Володя Ульянов» (в окремих виданнях його названо «Портрет Володі Ульянова») написано як роздуми автора біля портрета Леніна в дитячі роки. Це той самий широко відомий дітям і дорослим портрет, який носять у значках на грудях жовтенята, який часто зустрічають малята в книгах і журналах:

Хлопчєня з розумними очима,
Із чолом високим та ясним, —
Гріє серце постать ця любима,
Це обличчя рідне нам усім ¹⁴.

Вживанням пестливих і зменшувальних слів (хлопчєня, маленького хлопчика) у ставленні до Володі Ульянова, яскравих епітетів, що виначають портретні риси Леніна-дитини (розумні очі, високе, ясне чоло, любима постать, рідне обличчя) поет зігріває образ авторським теплом.

Від портретних рис Леніна-дитини М. Рильський веде читача шляхами бурхливого життя Володимира Ілліча, розповідає про революційну діяльність Леніна, коли він піднімав народи Росії на боротьбу проти кривавої неправди, а потім будував молоду Радянську державу, навчав народи кріпити дружбу.

Осмислюючи багатий політичними подіями шлях Ілліча, поет показує юному читачеві заслуги Леніна перед народом. І тут він знаходить таке поетичне слово й художні засоби, які були б зрозумілі юному читачеві і, разом з тим, були милі його слуху. Ленінську славу М. Рильський позначає епітетом безсмертна, партію, створену Леніним, називає великою, дружбу, що Ленін заповів народам берегти і зміцнювати, — прекрасною.

Вірш «Ілліч і дівчинка» («Про дівчинку й Ілліча») написано у формі ліричної розповіді. Уява читача переноситься в роки громадянської війни, коли в країні ще панували голод і розруха, кругом діяла до зубів озброєна зовнішня і внутрішня контрреволюція, а Ленін не лише державою керував, але й думав про долю дітей, особливо тих, що залишилися сиротами.

Типізуючи обставини, в яких відбуваються події, автор використовує розмовну мову з побутовою лексикою («Та він узяв маля, зігрів, дав

¹² Н. Забіла. Під ясным сонцем, стор. 21.

¹³ Там же, стор. 46.

¹⁴ Веселка. Антологія української радянської художньої літератури для дітей, том 2, Дитвидав, К., 1960, стор. 241.

їсти, дав і пити»). Вживаючи символічний образ бою за п'ятикутні зорі, поет створює картину боротьби трудящих під проводом Леніна за соціалістичний лад.

Вірш пройнятий ідеєю соціалістичного гуманізму, який народжувався в жорстоких класових боях трудящих з ворогами. Автор досить точно визначає суть цього гуманізму, беручи за взірць ленінське ставлення до ворогів і до бідноти:

Ілляч ненавидіти вмів,
Та вмів він і любити ¹⁵.

Своєрідну поетичну біографію великого вождя створив М. Рильський у вірші «Про Леніна». З десяти чотирирядкових строф перед читачем постає майже весь шлях життя й діяльності В. І. Леніна, починаючи з тих часів, коли «над Волгою-рікою росло мале дитя» і аж до створення Леніним Радянської держави.

Незважаючи на невеликий розмір вірша, окремі етапи життя вождя поет змалював надзвичайно точно і яскраво. Ось як, наприклад, передано рішення молодого Леніна вести революційну боротьбу шляхами, що вказали Маркс і Енгельс:

З'єднати треба лави Щоб стать за діло праве
Усіх робітників, Проти усіх катів! ¹⁶

Для змалювання картини грізної боротьби трудящих під керівництвом Леніна проти ненависного капіталізму поет використовує художній засіб алегорії, підкреслюючи могутність спільних зусиль партії й народу:

І тюрми захитались, Коли бійці з'єднались
І в трон ударив грім, Під прапором одним ¹⁷.

Тісну єдність і згуртованість мас навколо вождя автор розкриває засобом влучного порівняння — «і друзі оточили борця, як полк один». Більшість епітетів, вжитих М. Рильським у вірші «Про Леніна», — оригінальні, свіжі; вони глибоко виражають суть явищ і образів: великий Ленін, пора гірка, діло праве, година радісна.

Життя й діяльність В. І. Леніна не раз привертала увагу П. Тичини. Його вірш «Слухаєм про Леніна» (1950) є одним з кращих творів для дітей про вождя. Як і в більшості творів цього поета для дітей, у вірші «Слухаєм про Леніна» тлом для змалювання подій поетові послужили предмети і явища, близькі й зрозумілі дітям: сад, вишня в цвіту, пташки, трава, сонце, хмарини.

Вірш «Слухаєм про Леніна» — глибоко ліричний твір. Весь він пройнятий елементами народної ліричної пісні. З народнопісенних мотивів поет взяв образ вишні в цвіту, яка символізує красу відродженої України. Виразні метафори («Вітер по траві ступає, цвіт із вишні обсипає», «Хмарка в небі он біжить»), як і алегоричні порівняння («Ленін встав, як світ-зоря», «Радянське щастя те, мов ця вишня ось цвіте») також ідуть з народної пісні.

У післявоєнні роки над образом Леніна працювали й інші поети: В. Бичко, І. Нехода, М. Нагнибіда, М. Стельмах, М. Познанська та інші. У кожного з них, звичайно, є щось своє в трактуванні образу вождя, свої засоби зображення, але разом з тим у всіх поетів є багато спільного з представниками старшого покоління — М. Рильським і П. Тичиною. Це, зокрема, прагнення показати великий вплив ленінських ідей на нашого сучасника.

¹⁵ Веселка. Антологія української радянської художньої літератури для дітей, том 2, стор. 242.

¹⁶ Хрестоматія з української дитячої літератури, «Радянська школа», К., 1964, стор. 264.

¹⁷ Хрестоматія з української дитячої літератури, стор. 225.

Особливо зріс інтерес поетів до образу В. І. Леніна в останнє десятиріччя, після історичних рішень XX і XXII з'їздів КПРС та в зв'язку з підготовкою до відзначення 100-річчя від дня народження великого вождя. Поети стали більше писати про його життя і діяльність. І тепер це вже не окремі вірші, а цілі книги, збірки, цикли віршів, віршовані оповідання, такі, як «Подарунок Ілліча» (1965) Г. Донця, книга віршованих новел В. Бичка «До нас прийшов Ленін» (1966), цикл поезій І. Кульської «Завжди з Іллічем», який було надруковано в книзі «Країно моя, Піонерія» (1967).

Більшість віршованих творів згаданих тут поетів написана на основі історичних подій і фактів, взятих з життя і діяльності В. І. Леніна. Ставлячи в центрі твору якийсь епізод чи окремий факт з біографії вождя, поети розкривали риси характеру дорогого Ілліча, показували його гуманізм, життєрадісність, вміння бачити перспективи розвитку суспільства, завжди проявляти гордість за свій народ, рідний край.

У вірші «Іллічеві ковзани» І. Кульська зображує життя й діяльність Леніна в час сибірського заслання в далекому Шушенському. Поетеса показала тісний зв'язок його з дітьми бідного селянства, допомогу молодому поколінню в організації навчання й побуту.

Перебуванню В. І. Леніна в Разливі присвячені віршоване оповідання Г. Донця «Ленін і Миколка» й віршована новела В. Бичка «Живий пам'ятник». У двох різних за задумом творах багато спільного — час і місце дії, герої, адже конкретно мова йде про зв'язок Леніна з сім'єю більшовика Ємельянова. Г. Донець у своєму творі в плані епічної розповіді зображує прибуття Леніна в Разлив, детально показує, з якою серйозністю більшовик Ємельянов продумував кожен крок по влаштуванню життя вождя. Автор зображує знайомство Леніна з сином Ємельянова Миколкою, розповідає, як це знайомство переросло потім у дружбу хлопчика з вождем.

В. Бичко у віршованій новелі «Живий пам'ятник» з цілого ряду фактів узяв лише один — образ кремезного дуба, якого колись Ленін посадив разом з дітьми Ємельянова. Цей дуб є тепер живим пам'ятником, що нагадує про перебування вождя в Разливі. Навколо факту посадки дерева поет веде з читачем досить цікаву, хвилюючу розмову про В. І. Леніна, з'ясовуючи йому суть наполегливої діяльності вождя в ці роки:

І відав хто, що цей косар,
Немов в одно з косою злитий,
Такий у серці носить жар,

Якого стане, щоб спалити
Весь світ старий, щоб засвітити
В душі людей вогонь надії¹⁸.

Переважна більшість віршів, написаних в останні роки, присвячена відображенню великої любові й пошани дітей до Леніна. Це велике почуття поети розкривають по-різному. У вірші І. Кульської «Вінок із перших квітів» воно виражається через покладання піонерами квітів біля пам'ятника Леніну, у віршованих новелах В. Бичка («Снігурі», «Гвоздики», «На лісовій дорозі») — через незвичайні дитячі подарунки Іллічу.

Згадані вірші В. Бичка приємно зворушують і хвилюють юного читача не лише тим, що поет говорить про гарячу любов дітей до Леніна, що подарунки вождю від його маленьких друзів були різноманітними й передані з великою урочистістю, а й тим, що в розповіді про такі подарунки автор втілює дотепну творчу вигадку, яка робить його віршовані новели яскравими й захоплюючими.

Герой віршованої новели «Снігурі» хлопчик Єгорка, зібравшись у гості до Леніна, несе йому в подарунок заховані в пазусі «два, як

¹⁸ В. Бичко. До нас прийшов Ленін, «Веселка», К., 1966, стор. 4.

жар той, снігурі». Ленін з великим задоволенням прийняв подарунок хлопчика, але зразу ж випустив снігурів на волю. І на здивування Єгорки мудро, по-ленінськи, пояснив:

Гарно вийшло, краще де вже!
Всі у вигоді й добрі:

І дарунок я одержав,
І на волі снігурі...¹⁹

Розповідь про такий же незвичайний подарунок В. Бичко поклав в основу віршованої новели «Гвоздика». Героїня її дівчина-квітникарка посилає тяжко хворому Іллічу букет вирощених нею чарівних гвоздик, які для Леніна були найкращими ліками — даром всенародної любові.

У книзі віршованих новел В. Бичка «До нас прийшов Ленін» є чимало творів, у яких ставляться важливі морально-етичні та естетичні проблеми, що їх автор тісно поєднує з образом В. І. Леніна («На суботнику», «Дві зустрічі», «Найніжніша до людей любов», «Зустріч з революцією»). Поет розкриває в них погляди Леніна на життя, показує ленінську справедливість, гуманність, любов вождя до добра й краси.

Хто з читачів не захопиться простотою і людяністю Леніна, читаючи віршовану новелу «На суботнику», в якій автор розповідає про участь Володимира Ілліча в першому комуністичному суботнику! Кого не схвилює розповідь про випадок з Леніним на полюванні, коли траплялась нагода вбити лисицю, а Володимир Ілліч, замилювавшись красою звіра, навіть не вистрілив («Дві зустрічі»).

Про те, як любив Ленін все нове, хороше в побуті дітей, говорить В. Бичко у творі «Зустріч з революцією». Після виступу вождя на Першотравневій демонстрації до нього підійшла група дітей у національних костюмах. З юрби чулися голоси на різних мовах. Ленін був приємно вражений і щиро захоплений такою цікавою грою дітей. Найбільший інтерес вождя викликав костюм дівчинки, яка символізувала революцію. Довго милуючись дотепною вигадкою дітей, Ленін особливо високо відізвався про образ революції:

...Як весна,
Пізнав її. Така ж красуня,
Це — Революція. Вона!

Такий і погляд в неї чистий,
Терпіння теж таке тверде.
Все держить прапор променистий.
Уміє ждати. Безсонно жде²⁰.

Здавалося б, такий серйозний зміст, а як просто розкриває його читачеві поет.

Не можна не відзначити, однак, що в окремих творах про В. І. Леніна для дітей зустрічаємо значні ідейно-художні вади. Багато загального, неістотного, декларативного в таких творах, як «Свято в Горках» Г. Донця, «Ленін дивиться на нас» І. Кульської, «Перше вогнище» і «Землі української хліб» В. Бичка.

Іноді вражають незграбні конструкції речень, неточні вирази, неправильні наголоси в словах. Важко догадатися дітям, що означає вираз «дівчинка трудешною була», або як розуміти «Натягла кохтиночку на груди». В народі кажуть: «На плечі натягла» («Гвоздика» В. Бичка).

На щастя, переважній більшості віршів про вождя ці огріхи не властиві. Створюючи образ В. І. Леніна, українські поети прагнули знайти точне слово і яскравий художній засіб, щоб глибоко відобразити життя й боротьбу великого вождя в різні періоди його діяльності. Вони розкрили тісний зв'язок Леніна з народом, показали його як керівника й організатора революції, як вождя народних мас, скромну людину, щирого друга дітей.

¹⁹ В. Бичко. До нас прийшов Ленін. «Веселка», К., 1966, стор. 25.

²⁰ Там же, стор. 40.

П. П. ОХРИМЕНКО і О. Г. ОХРИМЕНКО

„Енеїда“ І. П. Котляревського і світова література

Перший визначний твір / нової української літератури — поема І. П. Котляревського «Енеїда» — тісно зв'язаний з світовою літературою. Про це свідчать не тільки передумови появи прославленої поеми, її зміст та форма, але й широкий розголос у критиці та літературознавстві і успішне поширення твору (в уривках чи повністю) багатьма мовами, а також його відгук у ряді літератур. Все це характеризує «Енеїду» Котляревського як культурне явище світового значення.

І. П. Котляревський на свій час був високоосвіченою людиною. Він добре знав історію, етнографію, фольклор і літературу, причому не тільки свого народу. Зокрема, він був досить ґрунтовно обізнаний з російською і західноєвропейською літературою, починаючи з античної. Знайомство з ними полегшувалось тим, що Котляревський добре знав кілька іноземних мов.

Перший біограф письменника С. П. Стеблін-Камінський відзначив, що ще в семінарії Котляревський «особливо любив... Вергілія» і можливо ще тоді задумав свою «Енеїду»¹. Дійсно, у її створенні велику роль відіграла однойменна поема Вергілія, яка — як класичний зразок епічної поезії — протягом століть обов'язково вивчалась у середніх і вищих школах багатьох країн.

Як відомо, перші частини «Енеїди» І. П. Котляревського були видані в Петербурзі 1798 року, а повністю (шість частин) вона з'явилася (в Харкові) тільки 1842 року, хоча закінчена була десь на початку ХІХ століття. До цього часу «Енеїда» Вергілія не тільки справила великий вплив на багато поколінь письменників європейських літератур, але й неодноразово перероблювалась та пародіювалась як найбільш популярна класична поема, що теж було своєрідним відгуком її впливу на пізнішу літературу. В довгій низці бурлескно-травестійних переробок цього твору найпочесніше місце в світовій літературі посіла саме «Енеїда» Котляревського.

Найвідомішими переробками «Енеїди» Вергілія до виступу в друкові І. П. Котляревського були французька і німецька травестії — Скаррона (1648—1653) і Блюмауера (1784—1788), а в російській літературі — «Энейда» Осіпова (1791—1796), закінчена Котельницьким (1802—1808). Всі вони стоять далеко нижче «Енеїди» Котляревського, хоча в якійсь мірі послужили зразком для українського поета, — кращі з переробок твору Вергілія стали творчим імпульсом для його знаменитої поеми².

¹ Див. І. П. Котляревський у критиці та документах, К., 1959, стор. 62.

² Див.: Н. Дашкевич. Малорусская и другие бурлескные (шуточные) Энеиды. «Киевская старина», 1898, XII, стор. 145—188.

Особливо очевидний зв'язок між «Енеїдою» Івана Котляревського і «Енейдой» М. П. Осіпова³. Хоча до цього часу остаточно не вирішена проблема, який з цих творів (йдеться про перші частини поем) з'явився в рукопису першим, все ж, очевидно, саме поема Осіпова в значній мірі стимулювала появу «Енеїди» Котляревського; не виключено також і те, що вони створювались у тісному взаємозв'язку. Російська і українська поеми, будучи досить далекими за ідейним спрямуванням, чітко проявляють генетичну спорідненість, що становить одну з цікавих і важливих сторінок історії українсько-російських літературних взаємин, причому таких сторінок, які пов'язані з світовою літературою.

І. П. Котляревський як творець «Енеїди» з літературних джерел мав на увазі насамперед поему Вергілія. Проте ставлення українського письменника до античного зразка було, як підкреслюють всі дослідники творчості Котляревського, винятково оригінальним, своєрідним. Він тільки відштовхувався від сюжетної основи поеми Вергілія, творячи на її зручній канві свої неповторні малюнки національного характеру. Про це сам Котляревський виразно сказав у третій частині своєї «Енеїди», приступаючи до змалювання пекла:

Тепер же думаю, гадаю,	Виргилій же, нехай царствує,
Трохи не годі і писать;	Розумненький був чоловік,
Ізроду пекла я не знаю,	Нехай не вадить, як не чує,
Нездатний, далебі, брехать;	Та в давній дуже жив він вік.
Хіба, читателі, пождіте,	Не так тепер і в пеклі стало,
Вгамуйтеся проти, не галдіте,	Як в старину колись бувало
Піду я до людей старих,	І як покійник написав;
Щоб їх о пеклі розпитати	Я може що-небудь прибавлю,
І попрошу їх розказати,	Переміню і що оставлю,
Що чули од дідів своїх.	Писну — як од старих чував.

При умові такого творчого підходу до літературного джерела — до «Енеїди» Вергілія — під пером українського письменника виник цілком оригінальний твір, у якому в цілому реалістично відтворене українське життя свого часу⁴. На сюжетній схемі античної поеми Котляревський розробив зовсім нову тему, відобразив життя різних верств України другої половини XVIII століття з їх характерним побутом, звичаями і обрядами, з становою нерівністю і свавіллям «богів», які знущались з пригніченого народу. Такого новаторсько-сміливого підходу до «Енеїди» Вергілія не було ні в одного попередника Котляревського.

Якщо більшість авторів переробок «Енеїди» Вергілія до появи поеми І. П. Котляревського головну увагу звертали на пародіювання, то українського поета захопило травестування («переодягання»). В зв'язку з цим він відкинув староримську міфологію або замінив її українським фольклором і взагалі значно скоротив твір (якщо у Вергілія поема має дванадцять книг, то у Котляревського — тільки шість частин), зробивши його динамічним і — головне — земним. Античні боги та герої в поемі Котляревського, як і в попередніх переробках поеми Вергілія, теж пародіюються, звичайно подаються в образах українського чиновного панства та козацької старшини. І це зроблено настільки вдало, що під пером Котляревського, за визначенням М. Максимовича, «пародія Вергілієвої «Енеїди» була поваленням кумирів класичної поезії, від якої залишився тільки голий кістяк»⁵. Однак ні травестування, ні пародіювання не були основною метою автора української «Енеїди».

³ Див.: И. Стешенко. И. П. Котляревский и Осипов в их взаимоотношениях. «Киевская старина», 1898, № 7—8, стор. 1—82.

⁴ Див.: А. П. Шамрай. Проблема реалізму в «Енеїді» І. П. Котляревського. Предмова до першого тому академічного «Повного зібрання творів у двох томах» І. П. Котляревського, К., 1952, стор. 9—62.

⁵ І. П. Котляревський у критиці та документах, стор. 69.

Пародіювання «Енеїди» Вергілія в XVII—XVIII століттях у ряді європейських літератур було скероване насамперед проти канонів класицизму, який відживав свій вік. В українській же літературі класицизму як певно визначеного напрямку в літературі не було, бо тут не було і його суспільно-політичної основи — національної форми абсолютизму. Котляревський ставив більш складне і серйозне завдання: в бурлескно-травестійній формі твору показував реальне життя України свого часу, відтворював типові риси характеру і яскравий побут її народу. Це і є новаторська суть «Енеїди» Котляревського, що вигідно виділяє її з усіх переробок поеми Вергілія.

У «Енеїді» Івана Котляревського в бурлескно-травестійній формі намальоване життя українського народу другої половини XVIII століття рукою вельми здібного художника, який за рівнем таланту набагато перевищував своїх попередників і сучасників, що переробляли з тою чи іншою метою знамениту поему Вергілія. Ніхто з них так не вмів користуватися багатствами народної мови та фольклору, як український поет, ніхто не міг так яскраво намалювати різноманітні типи і характери, а головне — ніхто з попередників та сучасників Котляревського, які зверталися до «Енеїди» Вергілія, не ставив таких серйозних завдань у зображенні життя, як це зробив український поет. Крім усього, він рішуче став на бік «мужичої правди» — на бік народу, зреалізувавши свій задум з позицій гуманізму та просвітництва. Ось чому саме Котляревський так блискуче завершив травестування «Енеїди» Вергілія в світовій літературі, перенісши його з основної традиційної сфери боротьби літературних напрямків у сферу естетичних принципів реалістичного відтворення дійсності. В цьому велика заслуга українського поета перед світовою культурою.

М. П. Дашкевич, відомий дослідник нової української літератури і, зокрема, зв'язків творчості Івана Котляревського з зарубіжною літературою, справедливо відзначив, що «з усіх нам відомих наслідувань італійського бурлеску, зокрема в пародіюванні «Енеїди», поема Котляревського займає перше місце по народності»⁶. Незважаючи на деяку орієнтацію на своїх попередників, український поет «вперше в українській літературі» подав «з своєю різко окресленою індивідуальністю всю Малоросію... Взагалі «Енеїда» Котляревського незрівнянно народніша від усіх своїх попередниць і багатша кількістю різноманітних рис народності й сучасності»⁷. Саме «ця позитивна сторона «Енеїди» Котляревського — її народність — підносить її над рівнем травестії... Поема Котляревського може бути названа широкою картиною малоросійської громадськості в рамках травестії і бурлеску»⁸, вона «являє поєднання пародії і бурлеску з більш глибокими думками»⁹. Особливо цінний у ній сатирично-викривальний струмінь, що становить значні риси критичного реалізму. За правильним визначенням Дашкевича, «сатиризм Котляревського набуває грандіозного значення», — переростає в явище світового значення, бо «наближається за своїм змістом до основної ідеї «Похвали дурості» Еразма Роттердамського, до іронічного зображення світу в Аріосто і взагалі до концепції великих сатириків»¹⁰. Ще в дожовтневому літературознавстві «Енеїда» Котляревського ставилася в один ряд з найвизначнішими творами викривального змісту світової літератури.

Не дивина, що «Енеїда» І. П. Котляревського ще до публікації перших її частин набула широкого поширення в рукописних списках серед

⁶ І. П. Котляревський у критиці та документах, стор. 91.

⁷ Там же, стор. 93.

⁸ Там же.

⁹ Там же, стор. 95.

¹⁰ Там же, стор. 94.

читачів не тільки України, а й інших земель Російської імперії. Після виходу поеми в світ цей успіх значно розширився, і незабаром, уже на початку XIX століття, «Енеїда» Котляревського стала знаною і за кордоном.

Після перших видань поеми І. П. Котляревського (1798, 1808, 1809) незабаром з'явилося про неї і її автора в українському і російському друкові чимало заміток і статей, як правило, прихильних і похвальних¹¹. Вони ще більше привернули увагу читачів до «Енеїди».

Поема Івана Котляревського широко розповсюдилась перш за все в Росії. До речі, сам автор цієї поеми розраховував не тільки на українських, але й на російських читачів. Це видно хоча б з того, що до «Енеїди» він додав короткий українсько-російський словник, який мав полегшити розуміння твору російськими читачами.

Поширення «Енеїди» серед російських читачів приносило велику культурну і громадську користь. Завдяки їй, як відзначалося в «Отечественных записках» за 1839 рік, росіяни «ближче пізнали своїх кривих братів і полюбили їх ще більше — ось неоціненна, велика заслуга Котляревського»¹².

«Енеїда» І. П. Котляревського зміцнювала і дружбу, і культурне єднання українців з росіянами. Для прикладу можна послатися на творчість таких письменників, як Нарєжний (у романах якого виразно відчувається демократичний характер і гумор «Енеїди», зокрема в зображенні бурсаків, а також побутових сцен)¹³ і особливо Гоголь.

М. В. Гоголь був особисто знайомий з Іваном Котляревським. Під час підготовки до друку «Москаля-чарівника» російський письменник збирався правити коректуру цієї комедії¹⁴. До своєї книги «Всякой всячины» він заніс багато цитат з «Енеїди» і три з них використав як епіграфи до «Сорочинской ярмарки». Ці епіграфи «звичайно внутрішньо пов'язані з характеристиками героїв і деякими комічними ситуаціями повісті Гоголя»¹⁵.

Микола Гоголь щиро захоплювався поемою І. П. Котляревського, значення якої «виходило за межі української теми і навіть української літератури»¹⁶. Український письменник багато в чому допоміг йому стати на шлях реалізму¹⁷. Не випадково ще в дожовтневий час дослідники відзначали, що Гоголь «є ученик Котляревського в реалізмі»¹⁸.

«Енеїда» І. П. Котляревського з початку XIX століття була добре відома не тільки в Росії, а й у Білорусії¹⁹. Про це свідчить насамперед поема «Энеида навыварат» — перший визначний твір нової білоруської літератури, яку відомий білоруський поет і літературознавець Максим Богданович вважав «переробленою з українського»²⁰.

Білоруська «Энеида навыварат» написана невідомим автором (чи авторами) десь після 1812 року. В ній, як і в «Енеїді» Котляревського,

¹¹ Див.: Іван Стешенко. И. П. Котляревский в свете критики, «Киевская старина», 1898, № 7—8.

¹² І. П. Котляревський у критиці та документах, стор. 37—38.

¹³ Див.: «История русской литературы», Вид-во АН СРСР, т. V, 1941, стор. 283—284.

¹⁴ «Живая старина», 1892, вип. 1, стор. 66.

¹⁵ Н. Е. Крутікова. Гоголь та українська література, К., 1957, стор. 34.

¹⁶ В. В. Гиппиус. «Вечера на хуторе близ Диканьки» Гоголя. «Труды Отдела новой русской литературы...», т. 1, 1948, стор. 25.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Ів. Стешенко. «Енеїда» Котляревського і Котельницького в порівнянні з іншими текстами, К., 1911, стор. 33.

¹⁹ Див.: Е. Ф. Карский. Белорусская Энеида наизнанку. С приложением текста сохранившихся отрывков. Харків, 1908, стор. 4, або його ж «Белорусы», т. III, ч. 3. Пг., 1922, стор. 10.

²⁰ М. Багдановіч. За сто лет. «Творы», т. II. Мінськ, 1928, стор. 23.

яскраво відтворені побут і важливі моменти життя білоруського народу, його високі моральні якості, працьовитість і прагнення до волі, а також сатирично змальовані образи панів-гнобителів. Поема пронизана оптимізмом і гумором, співчутливим ставленням до працюючих. Все це споріднює білоруську і українську «Енеїди».

На жаль, «Енеїда наываварат» не збереглася повністю (можливо, вона взагалі не була завершена). Однак і з відомого нам уривку видно, що вона перебуває в прямій залежності від «Енеїди» Котляревського і частково від «Енейды» Осіпова²¹. У деяких давніх списках білоруської поеми прямо відзначалося, що написана вона «по образцу малороссийской Котляревского» або «с малороссийского на смоленский язык переложенная».

Залежність білоруської «Енеїди наываварат» від «Енеїди» І. П. Котляревського в ряді випадків очевидна. Для підтвердження цього можна зіставити початок поем.

У Котляревського:

Еней був парубок моторний
І хлопець хоть куди козак,
Удавсь на всеє зло проворний,
Завзятіший од всіх бурлак.
Но греки, як спаливши Трою,

Зробили з неї скирту гною,
Він, взявши торбу, тягу дав;
Забравши деяких троянців,
Осмалених, як гиря, ланців,
П'ятами з Трої наживав.

У «Енеїдзе наываварат»:

Жыў-быў Эней, дзяцюк хупавы,
Хлапец няўвошта украсіў;
Хоць пан, але удаўсь ласкавы,
Даступен, вецел, неграбіў.
Ды грэкі вуйму нарабілі:

Як ляда, Трою ўсю спалілі.
Кашэль ён згробшы — науцёк,
І, швыдка зробіўшы чаўнок,
Траянцамі яго набіў
Ды ў мора з імі ён паплыў.

Як відзначив відомий білоруський вчений акад. Ю. Ф. Карський, «Енеїда наываварат» не являє собою перекладу «Енеїди» Івана Котляревського, а лише побудована за її зразком²². Дійсно, в цих творах прямих збігів мало. Багато місць мають тільки віддалену подібність. «Енеїда наываварат» слідом за «Енеїдою» Котляревського подає яскраві описи національних побутових картин, дає досить детальний перелік національних наїдків, білоруських народних розваг, танців, ігрищ і т. д. Все це надає їй неповторного білоруського характеру, свідчить про високе обдарування невідомого автора, якого деякі історики літератури (наприклад, Кіркор) не без підстав вважають «геніально здібним письменником»²³. Він талановито вишивав свої узорі по канві поеми Котляревського, включив у свій твір оригінальні побутові та етнографічні деталі, відтінив типові риси поведінки героїв, відповідні їх класовому становищу і звичкам, користувався місцевим географічним колоритом.

Автор «Енеїди наываварат» був не тільки талановитим письменником, але й прогресивним культурно-громадським діячем свого часу, про що свідчить підкреслена антикріпосницька, антипанська тенденція його твору. Очевидно, саме за цю соціальну гостроту, за реалістичне зображення життя білоруських селян, хай навіть дещо знижене бурлескним тоном, про «Енеїду наываварат» похвально відгукувався Тарас Шевченко²⁴.

Все ж, будучи в цілому оригінальним, автор «Енеїди наываварат» не досяг би таких результатів у створенні одного з перших класичних творів нової білоруської літератури, яка ще не мала своїх міцних тра-

²¹ Е. Ф. Карский. Белорусы, т. III, ч. 3, стор. 17—18.

²² Там же, стор. 17.

²³ «Живописная Россия», 1882, стор. 326.

²⁴ Рамуальд Зямкевіч. Тарас Шаўчэнка і беларусы. «Наша ніва», 24 лютого 1911 р.

дицій, якби не існувало відповідних зразків у братніх літературах, насамперед «Енеїди» Котляревського. В даному випадку з усією очевидністю виявляється велике значення культурно-літературних взаємин українського і білоруського народів.

«Енеїда» Івана Котляревського справила вплив, правда, не такий очевидний, як на «Енеїду наываварат», і на деякі інші твори нової білоруської літератури, зокрема на поему «Тарас на Парнасе»²⁵. Так, характеристика красуні Венери в ній дуже близька до характеристик Дідони і Лависі у Котляревського. Описи гулянок та розваг «богів» у білоруській поемі теж нагадують замальовки пиру «троянців» у Дідони в «Енеїді» і «Енеїдзе наываварат». Все це свідчить про стильову близькість «Тараса на Парнасе» до поеми Котляревського (а також «Енеїди наываварат»).

Таким чином, «Енеїда» І. П. Котляревського, зробивши великий вплив на подальший розвиток бурлескної української літератури²⁶, досить голосно відгукнулася і в найближчих братніх літературах — російській та білоруській. Зокрема, вона зіграла помітну роль у становленні нової білоруської літератури, у розвитку та зміцненні в ній традицій реалізму.

Прославлена поема Івана Котляревського не забарилась потрапити і за межі Російської держави. Так, у статті «К 100-летнему юбилею малороссийской литературы», опублікованій 1898 року в газеті «Кубанские ведомости», між іншим, відзначалось, що «її знали і за-порожці, які перебували на території Туреччини, і Наполеон I, який захопив її в Москві»²⁷. Скоро українська «Енеїда» стала відомою в більшості слов'янських країн, а також у багатьох інших країнах Європи і в Америці. У зв'язку з цим один з дослідників писав, що Котляревський у значній мірі «розкрив перед усім світом багатства народної душі і народного слова українців»²⁸.

За кордоном перші відгуки про «Енеїду» І. П. Котляревського з'явилися в Німеччині, Чехії і Польщі. Згодом про неї стали писати в Америці, Англії, Італії та багатьох інших країнах. У ряді випадків одночасно з цим почали з'являтися і переклади уривків з «Енеїди», а в нашу епоху — і повні переклади цієї поеми.

У Чехії ім'я Івана Котляревського стало відомим ще за життя письменника, насамперед з праць таких учених-славістів, як Й. Добровський і П. Шафарик²⁹. Ще 1814 року Добровський у своїй «Слованці» (виданій німецькою мовою) високо поставив українську «Енеїду» як гумористичний твір, написаний живою мовою. Такий же високий відгук про неї дав і Шафарик 1826 року в своєму відомому дослідженні про слов'янські мови та літератури³⁰.

1839 року Вацлав Ганка в журналі «Часопис чеського музею» опублікував некролог «Малоруський поет Котляревський», що є по суті

²⁵ Про це більш детально в статті цього ж автора «І. П. Котляревський і білоруська література», опублікованій у «Наукових записках» Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського, вип. I, Полтава, 1958, стор. 55—56.

²⁶ Див.: «Українські пропілеї». Харків, 1928; «Бурлеск і травестія в українській поезії першої половини XIX ст.», К., 1959.

²⁷ І. П. Котляревський у критиці та документах, стор. 108.

²⁸ С. Б р а й л о в с к и й. Памяти И. П. Котляревского по случаю 50-летней годовщины со дня его смерти. «Филологические записки». Воронеж, 1889, № 2, стор. 31.

²⁹ Михайло М о л ь н а р. Твори Івана Котляревського в чеських і словацьких перекладах. «Літературна газета», 15 вересня 1955 р.; й о г о ж. Українська література в Чехії і Словаччині. «Міжслов'янські літературні взаємини (Збірник статей)». К., 1958, стор. 290; Анатолій З а л а ш к о. І. П. Котляревський в країнах народної демократії. «Полтава» (альманах), № 2, 1959, стор. 185—188.

³⁰ Михайло М о л ь н а р. Твори Івана Котляревського в чеських і словацьких перекладах. «Літературна газета», 15 вересня 1955 р.

перекладом з «Северной пчелы» статті С. С. К. (С. Стебліна-Камінського). В ньому відзначена насамперед «Енеїда» за «незрівнянний гумор», «невимушену сатиру, нечувану веселість, зразкові дотепи». Зокрема підкреслена думка про те, що, «пишучи з натури, Котляревський ніколи не погрішив проти правди». Тут же висловлювався жаль з тої причини, що «Енеїда», тоді вже закінчена, ще не була повністю надрукована.

У Польщі, як і в Чехії, ім'я Івана Котляревського стало відомим теж ще за життя письменника. У польських виданнях перша згадка про нього з'явилася 1815 року³¹ (тільки на рік пізніше, ніж у Чехії). Вона належить вченому Самуелю Бандке, який, доводячи (у статті «Нотатки про чеську, польську й сучасну російську мови») великі потенціальні можливості української мови, посилався на «Енеїду» Котляревського.

Твори І. П. Котляревського стали поширюватися в Польщі з початку XIX століття (в ряді випадків внаслідок зацікавленості до них галичан), даючи відчутний відгомін у польській культурі³². Особливо великим успіхом серед польської шляхти, насамперед тієї, що жила на Україні, користувались «Енеїда» та «Наталка Полтавка». Ці твори справили певний вплив на польський романтизм, зокрема на представників «української школи» в польській літературі першої половини XIX століття, таких як Т. Падура, А. Шашкевич, Ян Комарницький та інші.

Прямий вплив «Енеїди» І. П. Котляревського відчувається в багатьох творах нової польської літератури середини XIX століття: в драматургії К. Гейнча, в байках С. Осташевського, в повістях Я. Биковського «Слобода» і Томаша Єжа «Василь Голуб». До речі, в останньому творі автор, характеризуючи головного героя, пише: «Спостерігаючи його невимушену, спокійну, а по мимо того зухвалу зовнішність, можна було б про нього сказати словами, котрими небіжчик Котляревський охарактеризував свого Енея: «хлопець хоч куди козак». Взагалі бурлескна традиція «Енеїди» виразно позначилася на багатьох творах польської літератури. Поема Котляревського була найвищим зразком у сфері бурлескно-травестійної творчості не тільки на Україні, а й у всій Європі.

Ще за життя І. П. Котляревського про його творчість знали також у деяких неслов'янських країнах, насамперед у Німеччині, Америці, Англії, Франції³³.

У Німеччині перший відгук про «Енеїду» І. П. Котляревського з'явився 1801 р. (в «Геттінгенських відомостях для вчених справ»). З 1840-х років замітки та інформації німецьких авторів про українського письменника стали друкуватися відносно часто.

Першим популяризатором українського письменника в країнах з англійською мовою була американська письменниця Тальві (Тереза Робінзон), батько якої деякий час працював професором Харківського університету. В Харкові майбутня письменниця вивчила українську мову і згодом, виїхавши в Америку, почала перекладати слов'янські пісні. 1834 року вона написала «Історичний огляд слов'янських літе-

³¹ В. Полєк. Польські голоси про І. П. Котляревського. «Всесвіт», 1968, № 7, стор. 91.

³² Ці дані взяті з доповіді Р. Ф. Кирчіва «Відгомін творчості І. П. Котляревського в польській літературі», яка була оголошена на 5-х республіканських читаннях, присвячених вивченню творчості Котляревського (23—24 вересня 1967 року).

³³ Ці дані взяті в основному з доповіді Г. А. Нудьги «І. П. Котляревський за рубежом (Нотатки до теми)», яка була оголошена на 5-х республіканських котляревських читаннях.

ратур і мов», який був згодом (1837 року) виданий окремою книжкою в перекладі на німецьку мову. В цій праці говориться і про Котляревського як талановитого автора «Енеїди».

У Франції творчість І. П. Котляревського стала відомою теж на початку ХІХ століття. Французів вперше познайомили з українським письменником через паризькі видання польські емігранти, які покинули батьківщину після невдалого повстання 1830—1831 рр.

У Франції, як і в багатьох інших країнах (Чехії, Польщі, Америці, Німеччині, Угорщині і т. д.), переклади творів І. П. Котляревського почали з пісень «Наталки Полтавки». Значні уривки не тільки з неї, але й з «Енеїди» були опубліковані у французькій «Антології української літератури», що вийшла 1921 року. Це один з перших перекладів з поеми Котляревського на іноземну мову.

Дуже прихильно віднісся до творчості Івана Котляревського англійський вчений, професор Кембріджського університету другої половини ХІХ—початку ХХ століття Уільям-Річард Морфілл. Він одним з перших читав англійським студентам лекції з україністики. Морфілл кілька разів побував на Україні. Він високо цінував, зокрема, твори Котляревського, його патріотизм, любов до рідної мови та фольклору.

У другій половині ХІХ століття І. П. Котляревський разом з Тарасом Шевченком потрапляє на сторінки історій світової літератури, що видавалися в Західній Європі. З них слід відзначити насамперед такі, як двотомна «Загальна історія літератур світу в їх найхарактерніших представниках» німецького літературознавця Г. Карпелеса (тут підкреслено, що в «Енеїді» і драматургії Котляревського відтворені типові риси українського народу) та багатотомна «Історія всесвітньої літератури» італійського культурного діяча А. де Губернатіса, який широко використав праці М. Драгоманова та відомості К. Білиловського. Слідом за ними цей дослідник назвав Котляревського «справжнім батьком українського письменства»³⁴.

Велика література про І. П. Котляревського, а також нові переклади з його творів з'явилися в багатьох країнах світу після 1898 і 1903 років, коли на Україні відзначили століття «Енеїди» і відкрили пам'ятник письменнику-гуманісту в Полтаві. Саме після цього Котляревським ближче зацікавилися, зокрема, в південно-слов'янських країнах.

Окремо слід відзначити пильну увагу до українського класика шведського вченого-славіста Альфреда Єнзена, який написав про нього спеціальну розвідку. Вона друкувалася і на Україні: в «Записках Наукового товариства імені Шевченка» (1913) і у збірнику «Привіт Іванові Франкові в сорокалітє його письменської праці. 1874—1914» (1916); ця розвідка була видана і окремою брошурою у Перемишлі 1921 року під назвою «Перелицьована «Енеїда» Котляревського». До речі, в ній українській поемі відведено перше місце серед усіх переробок «Енеїди» Вергілія.

Численні закордонні відгуки та інформації про І. Котляревського привертали увагу багатьох представників різних країн світу до його творчості, головним чином, до «Енеїди» і «Наталки Полтавки», які набули широкої міжнародної слави. Це особливо чітко виявилось в нашу епоху.

Як відзначалося вище, «про Котляревського в Чехії було написано чимало. Але безпосередньо з його творчістю чеський читач познайо-

³⁴ Микола Базилівський. Італійське відлуння. «Вітчизна», 1965, № 4, стор. 154.

митися не мав змоги. Тільки після 1945 року в новій народно-демократичній Чехословаччині був відкритий для українського класика прямий шлях до широких кіл чеських та словацьких читачів»³⁵.

Визначною культурною подією для Чехословаччини було видання 1955 року в перекладі на чеську мову всієї «Енеїди» І. П. Котляревського.

Ця складна праця здійснена колективно — М. Марчановою, Я. Туречком-Ізерським і З. Ганусовою. Переклад виданий з серії «Безсмертні», до якої входять багато ілюстровані твори кращих майстрів художнього слова світової літератури.

«Енеїда» Івана Котляревського в чеському перекладі відразу привернула увагу читачів. Про це свідчить той факт, що твір був визначений як «книжка тижня», а уривки з нього передавались чехословацьким радіо.

Чеське видання «Енеїди» І. П. Котляревського добре ілюстроване і оформлене художником М. Ваша, ґрунтовно прокоментоване і пояснене післямовою Ореста Зелінського, який досить детально знайомить читачів з суспільною і літературною ситуацією та історією створення, суттю і значенням видатної української поеми. Детально розібратися в ній допомагає чеським читачам і спеціальна книга Мікулаша Неврлі «Іван Котляревський і його будительське діло», яка вийшла за рік до появи чеського перекладу «Енеїди». В ній ґрунтовно розглядається весь шлях письменника і значення його творчості, насамперед «Енеїди» та «Наталки Полтавки».

В Болгарії уривки з третьої частини «Енеїди» І. П. Котляревського з'явилися 1959 року в антології української класичної поезії³⁶. Поет Б. Струма досить вправно передав рідною мовою важкий для перекладу оригінал.

В передмові до антології проф. С. Русакієв дає загальну характеристику «Енеїди»³⁷, створеної «родоначальником нової української літератури»³⁸.

В народно-демократичній Польщі теж велика увага приділяється творчості Івана Котляревського. Такі його твори, як «Енеїда» і «Наталка Полтавка», вивчаються на філологічних факультетах університетів, а про їх творця чимало пишеться в періодичній пресі³⁹.

Слід відзначити, що за кордоном твори Івана Петровича Котляревського видаються не тільки в перекладах, а й в оригіналі — українською мовою.

Наприклад, 1922 року в Берліні з'явилося розкішне видання «Енеїди» з вступною статтею та коментарями; ілюстрації і заставки до нього виготовував німецький художник Я. Штірен.

Особливо велике значення в світовому розголосі «Енеїди» І. П. Котляревського нашого часу мають її російські переклади, які користуються успіхом не тільки серед російських читачів, а й серед представників багатьох інших народів, що знають російську мову. Таких перекладів за останні роки з'явилося аж три, причому вони перевидувалися: «Энеида» в перекладі І. Бражніна (Москва, 1953; 1955) в перекладі К. Худенського (Калінінград, 1957; Харків, 1961) і в перекладі В. Потапової (Москва, 1961; Москва—Ленінград, 1964) і в перекладі К. Ху-

³⁵ Михайло Мольнар. Твори Івана Котляревського в чеських і словацьких перекладах. «Літературна газета», 15 вересня 1955 р.

³⁶ «Українська класическа поезия», Софія, 1959, стор. 27—30.

³⁷ Там же, стор. 7.

³⁸ Там же, стор. 25.

³⁹ З листа проф. Маріана Якубця від 4 липня 1955 року до Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського.

денського (Харків, 1961) ⁴⁰. Культурно-громадське значення цих перекладів беззаперечне.

У наш час творчістю І. П. Котляревського цікавляться в усьому світі. Про нього пишуться все нові праці, а його твори повністю чи в уривках перекладаються не тільки на слов'янські, а і на англійську, німецьку, французьку, португальську та інші мови.

Як відзначив у свій час Іван Вагилевич, «Енеїда» І. П. Котляревського «буде завжди оздобою літератури» ⁴¹. Цей перший визначний твір нового українського письменства, що ввібрав у себе кращі досягнення світової бурлескно-трагестійної поезії, блискуче завершив різномірні переробки класичної поеми Вергілія. «Енеїда» Котляревського відразу стала не тільки помітним фактом, але й фактором світової літератури. Вона викликала захоплення багатьох представників різних народів, знайшла собі щирих прихильників на світовій арені. Поема Котляревського протягом багатьох десятиліть активізувала як українську, так і ряд інших літератур, насамперед білоруську, російську і польську, а також дала відчутний відгук у критиці та літературознавстві багатьох країн. Ця поема відкрила нову сторінку в історії рідного письменства і широкі перспективи розвитку писемно-художнього слова українського народу.

Українська «Енеїда», що творчо використала кращі досягнення світової літератури в галузі сатири і бурлеску, в свою чергу стала помітним явищем, яскравим і понині дійовим твором міжнародного значення. В створенні такого шедевр — безсмертя слави Котляревського, який увійшов до плеяди найвизначніших культурних діячів українського народу.

⁴⁰ Всі ці переклади одержали високу оцінку критики (див., наприклад, передмову О. І. Білецького до першого видання «Енеїди» в перекладі Віри Потапової, рецензію М. Т. Рильського в «Новом мире», 1954, № 3, статтю М. М. Пархоменка «Новый перевод «Энеиды» И. П. Котляревского» у зб. «Мастерство перевода», М., 1964 і ін.).

⁴¹ І. П. Котляревський у критиці та документах, стор. 50.

Принципи народності

І. П. Котляревського-митця

«Письменник, — підкреслював М. Горький, — ніколи не є випадковістю, а завжди є історичною необхідністю; він — явище, покликане до життя духовною працею нації, насичене її творчою силою, виправдане її необхідністю бачити відображенням у мистецтві своє життя...

Кожен твір мистецтва покликаний духом і запитам нації, суспільства...»¹

Ніхто не сумнівається, що не був випадковістю, хай і найщасливішою, письменник І. П. Котляревський. Його твори, насамперед «Енеїда» і «Наталка Полтавка», — наслідок і здобуток історичної епохи кінця XVIII—початку XIX ст.

Біографи, мемуаристи, пізніші дослідники дали чимало матеріалу для розуміння суспільних умов і культурних обставин, в яких формувались і утверджувались національні, соціальні та естетичні погляди родоначальника нової української літератури. Співробітник і друг М. Рєпніна, О. Куракіна і М. Новикова, керівник освітніх інституцій, директор театру, знавець багатьох мов, енергійна, невгамовна людина, душа культурного товариства Полтави, член ложі «Любов до істини», І. П. Котляревський з обов'язків і з цікавості був, безумовно, обізнаний з широким світом мистецтва. Про постійну жадобу знань автора «Наталки Полтавки» свідчать і записи фольклору, які він робив спеціально і принагідно, і його невелика, але різноманітна бібліотека та переписування новинок літератури (наприклад, п'єси І. Крилова «Трумф»), і глибоке проникнення у факти історії. І. Котляревський не тільки був обізнаний з літературними школами і напрямками, а й своєю творчістю сприяв розхитуванню запізнілого класицизму з його догмами, раціональною нормативністю щодо тематики, образів і засобів малювання, використовував деякі засоби сентименталізму і романтизму, започаткував і утвердив в українській літературі побутовий реалізм.

Епоха просвітництва в Європі, народних повстань у Росії і на Україні, епоха «швидкої ломки феодально-абсолютистських установ» (В. І. Ленін) породила Руссо й Вольтера, Державіна і Жуковського, Карамзіна і Крилова, Фонвізіна і Капніста, Сковороду і Радіщева, Грибоедова і Рилєєва — діячів дуже різних і своєрідних. Справа не в тому, що І. П. Котляревський жив у цей час і прямо чи дотично зазнав впливу декого з них, а в тому, що тогочасні обставини примусили й українського письменника шукати, бути новатором. Котляревський також зумів написати свою славу сторінку як письменник, педагог і громадський діяч.

¹ 36. «Русские писатели о литературном труде», т. 4, Л., 1951, стор. 22.

У час навчання, а далі в час праці Котляревського над «Енеїдою», «Наталкою Полтавкою» та іншими творами вітчизняна, в тому числі українська, література переймалася духом народності, народність ставала її «альфою і омегою» (В. Белінський). Уже журнали І. А. Кривола «Почта духов», «Зритель», «Санкт-Петербургский Меркурий» (1789—1793) відстоювали національну самобутність російської літератури, виступали проти галломанії, висловлювали сумніви щодо «вибраності» дворянства, співчутливо говорили про кріпаків. «Московский журнал» (1791—1792) Карамзіна з позицій сентименталізму виступив проти класицизму. Нові напрями літератури, просвітительський гуманізм відстоювали журнали, близькі до «Вольного общества любителей российской словесности» (членом якого пізніше стане І. Котляревський) — «Журнал Российской словесности» (1805), «Санкт-Петербургский вестник» (1812), «Соревнователь просвещения и благотворения» (1818—1825). Патріотичні почуття, ненависть до засилля іноземщиною пробуджував журнал «Сын отечества» (що почав виходити з 1812 р.). Українська тематика проникає в статті журналу «Вестник Европы», в деякі художні твори (О. Шаховський, В. Капніст, В. Нарєжний, К. Рилєєв та ін.).

Немаловажне значення для появи Котляревського як письменника мав дух опору українського народу проти наступу царизму і цісаризму на рештки державної самостійності України, на давні традиції (ліквідація Січі, встановлення царської адміністрації, асиміляційна політика урядів, розчленування території та ін.), проти всякого соціального і національного гніту.

Про кого, для кого, з яких ідейних позицій і як писати в цей час? Такі запитання виникли перед І. Котляревським уже на самому початку його творчості. Епоха підказала талановитому митцеві єдиний шлях: писати слід про народ, для народу, з позицій народу і його мовою. Про це свідчить вся художня спадщина зачинателя нової української літератури, окремі висловлювання в «Енеїді», «Наталці Полтавці». Звичайно, до критеріїв народності Котляревського ми підходимо історично і обережно. Мусимо пам'ятати, що самого терміна «народність літератури» до 1815 р. у вітчизняній науці і критиці не вживалось та і пізніше він змінювався і поглиблювався. Але ж і не можна не помітити, що твори Котляревського мають систему естетичних принципів і суспільного світогляду народного спрямування.

Одним з найочевидніших виявів справжньої народності творів І. Котляревського є їх мова. У зятягненій суперечці про те, чи автор бурлескної «Енеїди» свідомо чи несвідомо обрав розмовну мову українського трудівника як мову літературну, переконливо поставив крапку П. К. Волинський². Письменник завершив довгу еволюцію української літератури щодо літературної мови, обрав слово тих, з ким жив, хто становив більшість суспільства, хто був носієм національної культури, обрав для своїх творів мову, у силу і майбутнє якої вірив. І якщо «Енеїда» ще дає якусь щілину для сумнівів у твердості мовного кредо письменника, то його п'єси опонентам доказів не залишають. Автор наділив своїх персонажів-трудівників і діловою, і натхненною, і дотепною мовою, він вкладає в уста позитивних героїв серцем породжені мелодійні, лірично-чутливі пісні. У відомій сцені з II дії п'єси «Наталка Полтавка» Котляревський навіть полемізує з О. Шаховським, який примітивно передавав мову українця, «дуже перевертав слова». Понад 20 років, які відділяють згадану драму від появи перших частин «Енеїди», — час, який засвідчує незмінну позицію Котляревського у виборі

² Історичний ідеал Котляревського, «Радянське літературознавство», 1969, № 9.

літературної мови, його «твердий намір писати тільки малоросійською мовою» (О. Бодянский, 1835). Навіть зараз твори письменника вражають і захоплюють багатством стилів, тонких нюансів у виборі слова, величезним лексичним словником. Такого успіху він досяг тим, що поставився до мови народу не «збоку», а виходячи з неї самої.

Це був важкий, але почесний іспит — і не тільки письменника, а й української культури взагалі. Ще М. Костомаров у 1873 р. стверджував, що мова, яку обрав Котляревський для своїх творів, «правильна, блискуча, народна у найвищій мірі», що вона сприяє розвитку літературної освіченості. «Багато хто з сучасних рецензентів, — писав критик, — називають це прагнення писати по-малоросійському незрозумілою примхою, але думають безпідставно: воно є потребою часу, бо виходить з того начала, яке оживляє сучасне суспільство»³.

Що сміливий, осмислений почин І. П. Котляревського був сприйнятий як закономірність розвитку культури, свідчать не так численні переписування його творів, наслідування його манери, жанрів, образів тощо, як збагачення, урізноманітнення, творчі пошуки наступників зачинателя нової ери української літератури. Навіть бурлескні твори Гулака-Артемівського, Александрова, Білецького-Носенка, Думитрашка, Кухаренка та інших не можна назвати «котляревщиною».

Доброю школою і наставницею для І. П. Котляревського як людини і письменника стала народна творчість. З нею він подружив з дитинства, народившись і живучи у «великому селі», якою була тоді Полтава. Праця вчителя у поміщицьких дворах, зокрема у Золотоніському повіті, давала змогу у вільний від роботи час зблизитися з селянином. «Тут і в цю епоху життя свого, — пише перший біограф Котляревського С. Стеблін-Камінський, — бував він на зборищах і забавах простолюду і сам, переодягнений, брав участь у них, уважно слухав і записував пісні і слова, вивчав мову, спостерігав звичаї, обряди українців, ніби підготовляючи себе до майбутньої праці» (стор. 62).

І. П. Котляревський називав фольклор скарбом народу, він обвинувачував своїх сучасників учених у слабкій активності по збиранню й збереженню народної словесності. «А скарби дедалі більше гинуть, — скаржився поет І. І. Срезневському, — і скоро ні над чим Суде потрудитися: бувало десятками, сотнями чуєш старовинні пісні і думи, а тепер раз на рік доводиться почути одну. Хай би ці скарби залишились не більше як тим, чим лишились піраміди Єгипту, все ж таки лишились б пам'яткою народу, що вартіть пам'яті...» (стор. 33).

У згаданій розмові з видавцем «Запорожской старины» звертає на себе увагу те, що Котляревський був проти модничання фольклором, проти поверхового використання словесних багатств трудівника. Йому, мабуть, були відомі підробки народних пісень, які друкувалися як оригінальні (робив це і сам Срезневський).

На факти багатогранного використання Котляревським фольклору, творення за його зразками звернуло увагу немало дослідників — М. Максимович, М. Петров, П. Житецький, В. Перетц, М. Сумцов та інші. Хочеться наголосити на тому, що твори українського поета і драматурга зберегли не тільки ту чи іншу тему і форму, але й дух народної словесності. Це один з головних принципів в естетиці І. Котляревського, це важливий критерій народності його творів. Боги в «Енеїді» змальовані так само знижено, як у народному бурлеску; фрівольні сцени нагадують відповідні анекдоти; ідіоматика,

³ І. П. Котляревський у критиці та документах. К., 1959, стор. 55. Далі цитується за цим виданням з зазначенням у дужках сторінки.

тропи у поемі служать «приземленню» жителів Олімпа, грішників і навіть праведних; у дусі народної словесності створив автор афоризми («Мужича правда єсть колюча, а панська на всі боки гнуча», «Ледащо син — то батьків гріх», «Правдивий воїн не дрімає», «Де общее добро в упадку, забудь отца, забудь і матку, Лети повинність ісправлять», «Живе хто в світі необачно, Тому нігде не буде смачно» та ін.).

Котляревський, як відомо, сам підкреслював, що він пише, «як од старих чував». Сюжет комедії «Москаль-чарівник» взяв в основному з відповідних народних анекдотів.

В «Енеїді» І. Котляревського згадано десятки пісень, використано чимало пісенних зворотів. «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник» — це своєрідні фольклорні збірки. Народні, перероблені і власні пісні мають тут один народний ключ, споріднені складом і настроєм, даються не для інкрустації, а для розкриття характерів. Мова персонажів дуже вдало пересипана приказками, порівняннями і фразеологізмами. Цікаво, що Тетерваковського і Финтика, як «пухлину» на здоровому тілі народного життя, І. Котляревський домальовує саме такими піснями, які стоять поза нормами фольклору, а вжиті Возним приказки (за волею автора і з викривальною метою) перекручені або ж «з-письменна» розжовуються («Наука — тее-то, як його — в ліс не веде, письменство не єсть преткновеніє ілі поміха», «поєлику же я — возний, то по привілегії, статутом мені наданной, заповідаю всім: «де два б'ються — третій не мішайся»). Лише там, де возний забуває про свою зверхність і стає просто людиною, він говорить і співає по-людськи, народні звороти стають на своє місце (наприклад, розмова з виборним і остання пісня у І дії).

Твори І. Котляревського — енциклопедія народного побуту, української етнографії. Одежа, їжа, танці, військові доспіхи, обряди, ворожіння, способи народного лікування, вірування і т. д. нерозривно і майстерно вплетені в сюжети і навіть на віддалі багатьох десятиліть дають уяву про будень і святкові дні української простолюдини. Ще Я. Головацький помітив, що «Котляревський виобразив цілий свій нарід, цілий бит його описав» (стор. 51). У будь-якому жанрі письменник любить і уміє деталізувати побут, уміє подати такі художні рисочки, обрати такі епітети, порівняння, метафори, ідіоми тощо, які розкривають професію персонажа, його фізичний і психологічний стан. Пригадаймо описи бенкетування енейців у Дідони, картину кулачного бою Ентелла і Дареса, опис поїздки Венери до Нептуна, характеристику наливок і горілок, які мали праведні в раю та ін.; про Наталку Полтавку як персонаж багато говорить те, що вона «виходить з хати з відрами на коромислі», що вона не соромиться «прясти, шити і носити воду»; обсяг і форма думання Тетерваковського повністю видає його професію і силу влади на селі; без додаткової характеристики ми пізнаємо маєтковий стан і характер виборного Макогоненка з його репліки, сповненої побутового змісту: «Випроваджав гостя: до мене заїжджав засідатель наш, пан Щипавка; так уже, знаєте, не без того, — випили по одній, по другій, по третій, холодцем та ковбасою закусили та вишнівки з кварту укутали...» Бідна людина так зробити не мала змоги. Кожному ясно, що не тільки ради сюжету Котляревський вводить у водевіль «Москаль чарівник» сцену чаклування; по ходу дії драматургові в пригоді стає обстановка хати — піч, запічок, припічок, лавка тощо.

Введення у твори побутових, етнографічних сцен і деталей, любовне використання фольклору було першими кроками реалістичного малювання. І. Котляревський ішов цим шляхом ще й для того, щоб познайомити читача і глядача з народом, з його життям, з його

духовним багатством. Побутописання давало змогу ввести в літературу нового героя — перш за все селянина, до того ж ввести його з інших, ніж класицисти чи сентименталісти, естетичних позицій — з позицій реалізму (на той час реалізму побутового).

Своїми творами І. Котляревський звернув увагу багатьох сучасників на майже непочате для художників поле спостережень, нахнення — на життя і побут народу, вказав правильну дорогу і повів їх за собою.

Прогресивне розуміння народності виявив І. Котляревський, розкриваючи історію України, українського трудівника, козацтва. «Енеїду» дехто з дослідників взагалі вважає (і не без якоїсь рації) алегоричним твором, виступом проти розгрому Катериною II Запорізької Січі, художнім показом мандрів козацтва. Зрозуміло, що так прямо і звужено ставити питання не слід. І все ж з поеми не можна не побачити кохання Котляревського героїзмом українського народу у боротьбі проти турецьких загарбників, захоплення полками запорожців, прославлення спільних з російським народом звитяг над шведами і французькими колонізаторами. В «Наталці Полтавці» також з гордістю говориться про час, коли

козаченьки
з москалями
Потішились
Над врагами;
Добре білись за Полтаву,
Всій Росії в вічну славу.

Котляревський з народних позицій величає Максима Залізняка, дає нищівну характеристику зрадникові Мазепі.

Саме так зрозумів свого попередника, «батька» Т. Шевченко, який у вірші «На вічну пам'ять Котляревському» говорив, що він

Всю славу козацьку, за словом єдиним
Переніс в убогу хату сироти.

На той час історія українського народу, за кількома винятками, не стала ще темою художньої чи наукової літератури — і заслуга патріота Котляревського в прославленні героїчного минулого свого краю немала. І. П. Котляревський любить рідною землею, природою, він прямо чи принагідно протестує проти реакційних поглядів на «малоросійське» питання. Одночасно він підкреслює свою повагу до інших народів, зокрема до російського, виявляє себе як інтернаціоналіст. Це і є однією з причин шанування українського митця не тільки на Україні, а й поза її межами.

Нема потреби замовчувати того, що у творах І. Котляревського не відчутний революційний запал його сучасника Радіщева, що у них знайдемо поклони у бік «царя білого», у бік добрих губернаторів. Але ж не забуваймо, що письменник славив справді «мудрого, сміливого» царя Петра I за перемогу над шведами, О. Б. Куракіна за те, що той «крутеньку загадку... задав панам», що прибирав до рук «паналюдоїда». Добро і зло людини, діяча-громадянина, справжню моральність кожного І. Котляревський намагався оцінювати міркою народного світогляду, з позицій «мужичої правди колючої». В цьому глибокий смисл народності творців українського митця, вияв його гуманізму.

З гуманних позицій, з позицій добрих людських відносин у поемі «Енеїда» було осміяно моральну нищість богів, не дозволено Тетерваковському «получити во вічне і потомственное владініє» Наталки, а їй і Петрові волею автора даровано «згоду в сімействі... мир і ти-

шину», у водевілі осуджено залицяльника і піжона Финтика, за доброту і працелюбство прославив письменник О. Куракіна. Котляревський не терпить моральних викривлень і тому у пекло посилає батьків, «які синів не вчили», жінок, які «через міру мудрували», тих, що ходили з «куделями на головах», які для зваби мужчин щоким терли манією, різних відьом, шептук, ворожок і т. д.

Але найбільш захоплюючим є те, що український письменник майже у всіх своїх творах дбав про соціальний аналіз життя, виявив у них класове розуміння суспільства. Т. Шевченко у п'єсі «Близнець» недаремно підкреслював велику людяність Котляревського, говорив про нього як про діяча, «любящего все благородное»; академік М. П. Дашкевич зазначав, що «Енеїда» «осіяна світлом гуманної думки, якої в той час не так було багато в суспільстві» (стор. 95).

Справді, народний і класовий світогляд, глибокий гуманізм Котляревського пробивається і у виборі ним позитивних героїв, і у змалюванні їх вчинків, і в авторських характеристиках негативної поведінки панів, чиновників, попів, дяків та інших п'явок. Адже у пеклі, за мрією і віруванням народу,

Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали;

Тут були:

Начальники п'явки людські
І всі прокляті писарі,
Ісправники все ваканцові
Судді і стряпчі безтолкові,
Повірені, секретарі;

Мук зазнавали «ченці, попи і крутопопи» та інші. Гостру характеристику соціальних порядків тогочасного суспільства знаходимо в словах І. Котляревського з «Енеїди»:

Буває щастя скрізь поганцям,
А добрий мусить пропадати;

чи у відомій іронічній похвалі:

У нас хоть трохи хто тямущий
Уміє жить по правді суцїй,
То той, хоть з батька, то здере;

чи у запереченні автора, з якого видно, що до раю не можуть потрапити ті, хто має «грошей повні скрині», які мають «товстий живіт», «ті, що в золотих шапках» — тобто царі, королі, єпископи; це бачимо у характеристиці царя Латина і його сім'ї, у насмішці над «златими днями Астреї» — тобто над епохою царювання Катерини II... Незадоволення трудящих проникло в оду Котляревського на честь князя Куракіна. Поет досить сміливо змалював тут кривди простим людям, які чинили пани:

І таких було доволі,
Що прохали на панів,
Що пани, по їх злій волі
Не дають пахати нив;
Ще козацькими землями,

Сінокосом і полями
Вередують, мов своїм.
Суд у правду не вникає,
За панами потокає...

Силу і чарівну красу нев'янучої квітки нашої культури п'єси «Наталка Полтавка» І. Тобілевич визначив у «правді і, найголовніше, в любові автора до свого народу, в любові, котра з серця Котляревського перейшла на його утвір» (стор. 117). Любов автора драми до народу виявилась у викритті суспільних відносин, коли

Всякий, хто вище, той нижчого гне,
дужий безсильного давить і жме.
Бідний багатого — повний слуга..

у підкресленні нерівності Наталки і пана возного («Ви пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду»), у співчутті таким біднякам, як Терпелиха, Микола, Петро. «Цей глибокий гуманізм, першим оповісником якого був Сковорода, — підкреслював І. Франко, — стає основою всіх кращих творів української літератури ХІХ ст.» (стор. 136). Додамо, що не тільки літератури того періоду, а й пізніших часів — аж до сьогодні.

Говорячи про принципи народності І. П. Котляревського, не можна не нагадати, що славнозвісний зачинатель нової української літератури надавав величезної ваги питанням народності форми, краси і образності слова. Його твори — це скарб народного гумору чи глибоких душевних роздумів, скарб пісенності, зразок сильної конфліктності, а відтак і джерело зацікавленості змальованими подіями. І. Котляревський, безумовно, розумів, що твір не дійде до народу, якщо він не буде по-справжньому мистецьким. І в цьому як письменник він невмирущий зразок відповідальності перед читачем і глядачем, носій прекрасного.

„Наталка Полтавка“ в постановці О. В. Марковича

Опанас Васильович Маркович — видатний український фольклорист і громадський діяч — багато зробив у справі художньо-творчого осмислення «Наталки Полтавки» І. П. Котляревського, розуміючи її вагу і роль у розвитку театру, культури на Україні.

В період 60-х років XIX ст. у зв'язку з піднесенням збирацької роботи різних жанрів фольклору, а особливо пісенної творчості, з активізацією наукових досліджень цих матеріалів, «Наталка Полтавка» сприймалась по-новому.

Безперечно, велику роль в обґрунтуванні революційно-демократичних основ літератури та утвердженні принципів матеріалістичної естетики відіграли праці М. Г. Чернишевського та творчість Т. Г. Шевченка. Чернишевський і Шевченко вважали правду життя основним критерієм творчості митця.

«Наталка Полтавка» правдивим відображенням дійсності, народно-фольклорним елементом, вплетеним у тканину твору, стала в цей час першою п'єсою в репертуарі аматорських труп, що були основною формою музично-театральної культури на Україні.

Ми маємо намір висвітлити питання художньо-мистецького осмислення опери «Наталка Полтавка» творчими колективами 60-х років під керівництвом О. В. Марковича. Адже найчастіше він виступав «у деяких виставах як режисер-постановник, диригент і композитор»¹.

Ще під час перебування в Немирові (1855—1858) Маркович поставив «Наталку Полтавку» на сцені Немирівської гімназії за своєю партитурою в 1857 році.

«Любитель і знавець народних пісень, О. В. Маркович, з допомогою М. О. Маркович, — читаємо ми, — підібрав до створених (взятих. — О. К.) для п'єси пісень мелодії із кращих народних зразків, відповідно ходу п'єси, характеру осіб і метру вірша, подекуди переробляючи (пристосовуючи. — О. К.) останній для щасливо знайденого, в інших відношеннях готового народного мотиву»².

Понад 18 мотивів пісень було внесено Опанасом Марковичем у п'єсу без зайвих, набридливих намагань показати їх. Пісня найчастіше була необхідністю для вираження почуттів, настроїв героя, виконуючи ту ж функцію, що і в п'єсі першого зачинателя класичної драматургії І. П. Котляревського. Сучасник Марковича розповідає про те, що створені таким чином мотиви для пісень «Наталки Полтавки»

¹ Л. Архимович. Українська класична опера, Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музлітератури, К., 1957, стор. 93.

² Основа, Петерб., 1862, III, стор. 71—72.

(18 номерів) були випробувані перед М. А. Туловим *, який достойно їх оцінив.

Капельмейстер почесного попечителя гімназії графа Болеслава Потоцького, талановитий Іоган Лендвер написав музику для оркестру (14 інструментів), «вдало використовуючи під час написання її будь-які зауваження повідомлюючого (тобто Опанаса Марковича. — О. К.) йому ноти для партій і невелику увертюру декількох пісень, що ввійшли в оперету. Зрідка звучали й знайомі із попередньої партитури ** мотиви, але, чудово оркестровані, з'явилися у новому осяванні»³.

Відомий радянський музикознавець Л. Б. Архимович пише: «...композитори й музиканти, які займалися обробкою й редакцією музики до «Наталки Полтавки» (А. Єдличка, О. Маркович, М. Васильєв та ін.), вносили в п'єсу кожен по-своєму в міру своїх сил і здібностей, — то нові пісні, то нові прийоми їх обробки. Час відбирав і фіксував найбільш вдалі знахідки, і вони ставали органічною частиною твору»⁴.

Опанас Маркович сам керував режисурою. «Ролі розучувались, — зазначається в рецензії, — під керівництвом Оп. Марковича і виконувались так, що глядачі бачили живих, справжніх людей, а не ходячих носіїв чеснот і пороків»⁵. Декілька разів ставилась у Немирові «Наталка Полтавка», викликаючи загальне захоплення публіки. А в наступному році знову глядачі мали щастя побачити її. А бажаючі віддати 10 крб. сріблом за місце не змогли його придбати через багатолюдність⁶.

Як бачимо, ще до постановки «Наталки Полтавки» на Чернігівщині опера за партитурою О. В. Марковича була апробована й високо оцінена немирівською культурною громадськістю.

Написання партитури «Наталки Полтавки» О. В. Марковичем не є випадковістю. Адже Маркович був музично обдарованою людиною, з незвичайною пам'яттю й прекрасним слухом. Це викликало захоплення й подив знайомих, друзів, фольклористів й музикознавців. «Він мав, — читаємо ми, — незвичайні музичні здібності; про що довів, написавши партитури до двох малоросійських оперет «Наталка Полтавка» і «Чари»⁷.

Сучасники Марковича неодноразово наголошують на вправності фольклориста, що в своїй роботі керувався методом найточнішого запису не лише тексту пісень, але й їх мелодій. Дмитро Маркович, письменник, племінник Опанаса Марковича, пише: «...в зал зайшла юрба хлопців. Всі статечно розмістились і почали співати колядки. Мені здавалось, що вони дуже голосно, але чудово співають. Дядько довго тримав цю юрбу і записував від них пісні, а коли вони пішли, поставив ноти на фортепіано і проспівав їх. Я був приголомшений тим, як це він достовірно точно й добре записав»⁸.

Це також засвідчив видатний російський музикознавець і композитор О. М. Серов, якому Маркович по прибутті з-за кордону до Петербурга *** охоче дав для статті «Музыка южнорусских песен» прекрасні зразки пісень. О. М. Серов, вважаючи Марковича справжнім

* Видатний прогресивний вчений-філолог.

** Йдеться про партитуру до опери «Наталка Полтавка» Алоїза Єдлички.

*** Маркович перебував у Петербурзі з вересня 1860 р. по червень 1861 р.

³ Основа, Петерб., 1862, III, стор. 72.

⁴ Л. Архимович. Українська класична опера, Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музлітератури, К., 1957, стор. 86.

⁵ М. З., А. В. Маркович. (біографическая заметка), Чернігів, 1896, стор. 22.

⁶ Основа, Петерб., 1862, III, стор. 72.

⁷ М. З., А. В. Маркович. (біографическая заметка), Чернігів, 1896, стор. 22.

⁸ Киевская старина, К., 1893, IV, стор. 58.

знавцем українського народного співу, вказує на його вміння найточніше записувати текст й мелодії пісень й контролювати вірогідність їх за допомогою особливої музичної пам'яті й слуху⁹.

Інші з сучасників характеризують Марковича як знавця мелодійної структури пісень і як вправного виконавця, а саме: «Народну пісню і голоси її (мелодії. — О. К.) Маркович не тільки знав, як ніхто, але він жив нею, він розумів її душу. В кожному гуку, що давала струна спід пучок, чути було слова незримої народної душі»¹⁰.

Крім того, О. М. Лазаревський у своїх спогадах сказав про Марковича як про «незвичайного знавця духовної сторони народного життя», який «особливо старанно вивчав народну музику»¹¹.

Та й сам Маркович у листі до О. М. Лазаревського від вересня 1862 р. із Новгород-Сіверського засвідчив про задум видання збірника текстів народних пісень з мелодіями¹².

Таким чином, усі ці факти переконують у тому, що О. В. Маркович був досвідченим фольклористом, який, розуміючи важливість всебічного вивчення народнопісенних зразків, доклав чималих зусиль для відтворення їх словесно-музичної палітри. І, безумовно, Маркович був цілком підготовлений для написання особливо близької йому і такої важливої партитури до опери «Наталка Полтавка».

Опера «Наталка Полтавка» була поставлена О. В. Марковичем під час перебування його на Чернігівщині в 60-х роках XIX ст.

Зауважимо, що фольклорист мав найтісніші зв'язки з чернігівською громадою, представники якої, — Л. Глібов, О. Лазаревський, С. Ніс, І. Андрущенко, П. Єфименко та інші, — групувалися навколо «Черниговских губернских ведомостей» і «Черниговского листка». Члени Чернігівського осередку організовували недільні школи, розповсюджували серед народу українські книги, портрети письменників Гребінки, Квітки-Основ'яненка та Котляревського¹³, а також читали заборонену літературу, бо в Андрущенка «завжди були цікаві недозволені видання та книги, напр. «Колокол» Герцена, «Полярная звезда»...¹⁴. Про це також свідчать архівні документи¹⁵.

З огляду на ці події особливо стає зрозумілим інтерес культурно-освітнього осередку до «Наталки Полтавки». Адже надавалось великого значення театральним гурткам, носіям народного слова, пісні, музики.

Маркович, розуміючи важливість розвитку театру та його значення в суспільному житті, також покладав надії на нього в справі популяризації літературно-народних духовних здобутків. Але він, як і інші члени громади, дивився на театральні вистави, як на засіб збору коштів для видання й розповсюдження українських підручників для шкіл та книжечок-метеликів для народу. Про такі заходи, звичайно, не повідомлялось в афішах.

Зауважимо, що до постановки «Наталки Полтавки» на Чернігівській сцені під керівництвом О. В. Марковича аматорські гуртки ставили п'єси низькопробні, відірвані від життя й позбавлені правди. Уже назви їх промовляли за себе, а саме: «Разбитая чашка», «Прежде скончались, потом повенчались», «Харьковский жених», «Первый день

⁹ Основа, Петерб., 1861, IV, стор. 91.

¹⁰ Правда, Львів, 1889, XI, стор. 113.

¹¹ Киевская старина, К., 1892, IX, стор. 408.

¹² Там же.

¹³ Україна, ДВУ, 1927, кн. 6, стор. 123.

¹⁴ Леонід Глібов, Твори, Сяйво, К., (1827—1927), стор. 19.

¹⁵ а) ЦДІАМ, ф. 109, 1863, I експ., од. зб. 97, ч. 70, арк. 10. б) ЦДІАЛ, ф. 1405, оп. 61, за 1863, од. зб. 6401 б; Колекція 1410, оп. I, од. зб. 2—43.

брака» і інші. Такі п'єси не могли задовольнити допитливого й дещо вже вимогливого глядача. Л. І. Глібов відгукнувся рецензією в «Черніговском листке». Він назвав подібні п'єси легенькими водевільчиками, про які «абсолютно нічого сказати: поки сидиш в театрі і бачиш знайомі особи, що діють на сцені, час минає начебто весело й приємно, але вийдеш із театру — і не несеш ніякого враження». «...Не всяка п'єска, — пише рецензент, — пошита на французький лад, може задовольнити в даний час»¹⁶.

Ці зауваження в такому авторитетному виданні про критичне осмислення репертуару, а також орієнтація Глібова на класичні зразки української драматургії та на п'єси Островського («Не в свої сани не садись»), проголошення вимог перед театром — виховувати найкращі почуття у глядачів до українського народу, до його мови, пісні — були досить важливими.

Не задовольняла знавців мистецтва постановка «Наталки Полтавки» за партитурою Єдлички, що була далекою від справжнього відбиття народних мелодій, через підсолоджено романсове трактування їх¹⁷. А тому на людину, яка знала побут, звичаї народу, була обізнана з піснею, народною музикою, таке осмислення опери справляло важке враження.

Саме з цього погляду постановка «Наталки Полтавки» силами чернігівського гуртка «Товариства кохаючого рідну мову» або «Шановців своєї народності» за партитурою й режисурою Опанаса Марковича була рішучим поворотом у театральній практиці в бік народності й реалізму.

Вражало правдиве відображення на сцені життя, побуту, звичаїв українського народу, характеру його музики. Таке трактування твору було досить цінним і потрібним, особливо в час панування серед акторів поверхового підходу до розкриття образів, а також насаджування засобів мелодраматизму у вираженні почуттів.

«Можна сказати сміливо, — писав рецензент у рецензії «Український спектакль в Чернігові...», — що «Наталка Полтавка» ще ніколи не була так зіграна»...¹⁸.

Зауважимо, що Опанас Маркович ставив «Наталку Полтавку» не лише в Чернігові, а й в Новгород-Сіверському, використовуючи для цього будь-яку нагоду. До речі, він був членом від уряду мирових з'їздів у зв'язку з селянською реформою 1861 р. А тому мав можливість перебувати в Стародубі, Глухові, а найчастіше в Новгород-Сіверському. Дмитро Маркович згадував: «...пам'ятаю його приїзди в Новгород-Сіверський. Незважаючи на масу роботи та занять, він встиг ...поставити «Наталку Полтавку»¹⁹. Правда, «Наталка Полтавка» вже раніше ставилась на сцені Новгородсіверської гімназії (1858 р.) під орудою Ф. Л. Метлинського. Але вона була далека від художньо-мистецької досконалості.

Н. Ш-ов зауважує, що «виконання музичної частини в п'єсах... багато дещо уступало тому виконанню, яке після було при О. В. Марковичу»...²⁰

Звичайно, робота Марковича над «Наталкою Полтавкою» з двома колективами на Чернігівщині допомагала дещо врізноманітнювати постановку, знаходити нові засоби вираження правди в ній, прийоми сценічного перевтілення виконавців ролей п'єси. Спогади очевидців,

¹⁶ Черниговский листок, 1862, № 1, стор. 2.

¹⁷ Основа, Петерб., 1862, III, стор. 73.

¹⁸ Там же.

¹⁹ Киевская старина, К., 1893, IV, стор. 63.

²⁰ Там же, V, стор. 266.

учасників та рецензії на вистави допомагають, таким чином, дещо ширше осягнути режисерську та композиторсько-диригентську роботу Марковича.

Дмитро Маркович так згадував про одну із репетицій у Новгород-Сіверському: «І ось на репетиції дядько диригує оркестром і режисує виконавцями. Тиша на сцені; це не гомінка репетиція веселих аматорів... Ні, це якесь священнодійство. Виходить Микола і розпочинає пісню; дядько весь в голосі, в оркестрі. В місцях форте — він зростає, обличчя грізне, брови насуплені, руками махає, постукує; але ось піано, і дядько весь присів, обличчя добре, руки й палочка в руках ледве, ледве рухаються, вся його постава припинила, завмерла, весь він собою захоплює: і оркестр, і співака.

Юрко закінчив і вже в обіймах дядька, він на руках несе верзилу Юрка по сцені й цілує його»²¹.

Маркович дбав про правду звучання пісні й слова, відчував найменшу фальш, болісно реагував на будь-яке порушення цілісного звучання ансамблю. «Пам'ятаю, під час однієї з останніх репетицій, — пише Дмитро Маркович, — Юрко співав улюблену дядькову чудову пісню, заспівав, голос його зірвався, і в ту ж мить дядько упав на підлогу і закричав: «убив, убив, зарізав!» Такого ентузіазму, невідробленого глибокого почуття і різких переходів від гніву до похвали — мені ніколи не довелося зустрічати. І все це напрочуд впливало на присутніх — глибока віра, щирість почуття захоплювала їх»²².

Спогади інших сучасників допомагають дещо додати до цього, побачити кипучу, творчу натуру Марковича й відданих справі виконавців. Олександр Лазаревський писав так про репетиції в Чернігівському театрі: «Але треба ж було бачити А-сія В-ча (Марковича. — О. К.) на репетиціях цих опереток... («Наталки Полтавки», «Чар». — О. К.). До втоми бився він, лаявся, кричав, поки та чи інша партія не була нарешті вивчена... Особливо багато праці поклав А. В. при постановці оперетки «Чари», партію співала прекрасна співачка Мел. Авд. Загорська...»²³.

Режисер-постановник О. В. Маркович умів працювати з людьми й досягати успіхів. Можна погодитись із характеристикою, яку давали Марковичу, відзначаючи, що «він володіє тією здатністю, яка може ледве тліючу іскру роздмухати в пожежу, розтопити лід, розворушити й схвилювати тих, які здавались непридатними до будь-якого руху, до будь-якого почуття»²⁴.

Він найчастіше розшукував серед народу виконавців, напрочуд талановитих, з різко вираженими типовими рисами. Так, наприклад, в Новгород-Сіверському Маркович познайомився з однією літньою жінкою і зразу ж повідомив, що вона «Терпелиха».

— Що ви, Опанасе Васильовичу! Я, я Терпелиха?

— Та ви ж така Терпелиха, якої й не бувало!

— Бійтесь ви Бога! Я старуха, мати трьох синів, а буду ахтьоркою? Да я із стида згорю, я на вулицю не вийду...²⁵

Дмитро Маркович згадує, яка це була чудова Терпелиха. Але багато докладалось зусиль, щоб переконати людину взятись за цю роль: «Дядько Панас на коліна ставав, цілував руки, кричав, погрожував, благав, знову цілував руки — і уламав»²⁶.

²¹ Киевская старина, К., 1893, IV, стор. 64.

²² Там же.

²³ Киевская старина, К., 1892, IX, стор. 409.

²⁴ Там же, К., 1893, V, стор. 267.

²⁵ Там же, К., 1893, IV, стор. 64.

²⁶ Там же.

Примітив також Маркович і «Миколу» в Новгород-Сіверському, юнака, який мав чудовий, сильний баритон. А співав він, «засвоївши манеру народну, відкрито, вільно, з незвичайною експресією»²⁷.

Знайшов випадково Маркович і «Наталку», Меланію Авдіївну Загорську, вродливу, з незвичайними голосовими здібностями, яку найчастіше прозивали «українським соловейком». Про неї писали: «Як Остап Вересай був останнім бандуристом, так і М. А. була останньою співачкою «жіночих пісень». Краще неї ніхто не співав, знати пісень більше неї — ніхто не знав. Майже весь 3-ій випуск народних пісень М. В. Лисенка записаний з її уст»²⁸.

Загорська правдиво створювала образ, особливо вдало використовуючи пісенний компонент. О. Тищинський був очевидцем того, «як виходив із себе Маркович при найдрібнішій фальші і як він плакав, коли Меланія Авдіївна Загорська, граючи Наталку Полтавку, співала «Видно шляхи полтавській»²⁹.

Прекрасним виконавцем ролі Миколи в чернігівському театрі був відомий етнограф і фольклорист, лікар Степан Данилович Ніс. Він бачив у пісні, за його словами, «жагучу властивість, красу зовнішню й внутрішню, змістовність», а маючи голос, «як фамільний, родовий спадок», він «дістав широке визнання не тільки за висоту й силу голосу, але й за вміння відтворювати зміст пісні»³⁰.

А тому не випадково в усіх рецензіях на спектакль «Наталка Полтавка», який ставився декілька разів, високо оцінюється гра С. Д. Носа (Миколи), з яким «ледве чи хто міг змагатися у виконанні бурлацьких пісень»³¹. Ніс захоплював глядача тим, що вдало «відтворював своєрідний тип бурлаки-запорожця, так близького йому, і залишав неповторне враження... особливо сильним і прекрасним співом:

Гомін, гомін по діброві,
Туман поле покриває...»³²

А «Черниговский листок» писав так: «Роль Миколи, цього бездомного, але з твердою істинно козацькою душею, сироту-парубка, виконав С. Д. Ніс. Героїчна пісня «Гомін, гомін по діброві» проспівана з великим почуттям... Взагалі роль С. Д. Ніс вів досить типово»³³.

Взагалі сучасники підкреслювали, що виконавцями були «знавці народного життя і народної музики, так би мовити спеціалісти», і що «Наталка» стала відродженням феніксом»³⁴. А особливо наголошувалось на тому, що кінець II дії був найкращим місцем опери³⁵.

З цього стає зрозумілим, що найбільш кульмінаційний момент твору, з допомогою якого драматургу вдалося відбити почуття Наталки і Петра й боротьбу за своє щастя, а також жаль до бідної матері, завдяки вдалій музиці й пісенному супроводу, був правдиво розкритий. Все це подавалось так, що «кожен був не глядачем того, що відбувається на сцені, а людиною, яка близько стояла і брала участь у здійснюваному явищі народного життя»³⁶.

О. А. Тищинський, «добрий знавець сцени і штуки»³⁷, так говорив: «Багато бачив я спектаклів, бачив і трупу Кропивницького, але

²⁷ Киевская старина, К., 1893, IV, стор. 64.

²⁸ Там же, стор. 76.

²⁹ М. З., А. В. Маркович (біографічна записка), Чернігів, 1896, стор. 25.

³⁰ Киевская старина, К., 1893, VI, стор. 511—512.

³¹ Основа, Петерб., 1862, III стор. 74.

³² Киевская старина, К., 1901, IX, стор. 379.

³³ Черниговский листок, 1862, № 1, стор. 3.

³⁴ Основа, Петерб., 1862, III, стор. 74.

³⁵ Там же.

³⁶ Там же.

³⁷ Правда, Львів, 1889, IX, стор. 113.

не бачив нічого подібного до тих спектаклів, які споруджував Опанас Васильович. Та й сили ж були добірні»³⁸. О. А. Тишинський також підкреслював, що правда життя була основним критерієм, яким керувалися виконавці. «В трупі Кропивницького, навіть у грі його самого (Виборний), — пише О. Тишинський, — не обходилося без шаржу, а в Чернігівській і в Полтавській «Наталці» його ніколи не спостережеш було і на макове зерно»...³⁹.

Опанас Маркович, як і режисер полтавської трупи Дмитро Старицький (Виборний), з великою увагою й шанобою ставився до твору І. П. Котляревського. Вони, було, кажучи словами Тишинського, «доти не призначать дня спектакля, доки на репетиціях не запевняється, що в спектаклі ніхто ні разу не сфальшивить ні словом, ні голосом, ні рухом»⁴⁰.

Як бачимо, під час роботи над постановкою опери «Наталка Полтавка» на Чернігівщині помітним було поєднання творчо-мистецьких можливостей виконавців-знавців життя, побуту, звичаїв, мови, пісень народу, — з прекрасною музикою О. В. Марковича та його бездоганно вимогливою, справжньою режисурою.

Крім «Наталки Полтавки», також ставились на сцені Чернігівського театру фольклорно-етнографічні етюди на тему «Улиця» з виконанням пісень «Король по городу ходитъ», «Ой у полі озерце», «Ой я тобі, моя мати, перекир нароблю», на тему «Досвідки» з піснями: «Головонько моя бідная», «Ой піду я до Дунаю», «Зеленая моя ліщинонько», «Ой у полі нивка», а також «Гадання на вінках» і «Чумацький табур» з піснями: «Ой високо сонечко сходить», «Запив чумака, запив бурлака», «Ой іде чумака та дорогою», «Ой бре, море бре! Сип, шинкаро, ще»⁴¹ й інші.

Ці мальовничі етюди з характерною українською музикою, живописом та поезією мали багато спільного з «Наталкою Полтавкою» та з іншими спектаклями із сільського життя. Тому не випадково Л. І. Глібов на сторінках «Черниговского листка» писав: «Вистави ці були немов уособленням художньої України. ...Різномірні мелодії южноруської пісні, найпрекрасніші із сцен звичайного життя і могутні вірші нашого кобзаря Шевченка привертати по черзі увагу слухачів, діючи на них магічною силою рідного слова, рідної природи й рідної мелодії»⁴².

Глібов, автор усіх рецензій в «Черниговском листке» на театральні вистави, висловив прогресивні погляди, співзвучні Опанасу Марковичу, який шукав засобами постановки «Наталки Полтавки» та фольклорно-етнографічних картинок нових форм вираження багатства фольклорного матеріалу та його значення для музики, літератури й драматичної творчості.

Безперечно, велику роль відіграла в цьому партитура до опери «Наталка Полтавка» О. В. Марковича, яка ще задовго до партитури М. В. Лисенка (1889) своєрідно, свіжо й досконало в художньо-мистецькому звучанні показала красу, багатства народнопісенного джерела, важливого в творчій практиці митця.

Яка ж доля партитури «Наталки Полтавки» О. В. Марковича?

Сучасники неодноразово підносили питання про важливість розшуків обох партитур Марковича до «Чар» і «Наталки Полтавки», а особливо останньої.

³⁸ М. З., А. В. Маркович, (биографическая заметка), Чернігів, 1896 стор. 23.

³⁹ Правда, Львів, 1889, XI, стор. 114.

⁴⁰ Там же.

⁴¹ Чернігів і північне Лівобережжя, ДВУ, 1928, стор. 454.

⁴² Черниговский листок, 1863, № 6, стор. 42.

Так, О. М. Лазаревський в 1892 р. зауважував, що музика обох речей не збереглась⁴³.

Але в 1893 р. у статті «К воспоминаниям об А. В. Марковиче» Н. Ш-в (М. Шугуров. — О. К.) писав так: «З приводу цього (тобто партитури «Наталки Полтавки». — О. К.) треба сказати, що аркуші, яких не зберегло немирівське товариство, не розгубились у Новгород-Сіверському: уся партитура «Наталки Полтавки» в тому вигляді, як ставив цю оперетку О. В. Маркович у Новгород-Сіверському, збереглась в колишнього вчителя Новгород-Сіверської гімназії А. І. А-га, який опісля сам ставив по ній «Наталку Полтавку» і який, як нам повідомляли, зберігає цю партитуру як скарб, дуже бажав би, щоб вона стала громадським надбанням і через те був би радий, якщо знайшовся б видавець для неї»⁴⁴.

І в 1896 р. Марія Загірна (Грінченко) писала «Дуже було б бажано, щоб на зауваження п. Н. Ш-ова було звернено увагу і щоб, таким чином, партитура «Наталки Полтавки» не загинула безслідно, як загинула до оперети «Чари», що була написана Марковичем і теж мала великий успіх»⁴⁵.

Але, на жаль, кожен із цих авторів лише обмежився повідомленням у пресі і не доклав будь-яких зусиль, щоб своєчасно розшукати й опублікувати партитуру опери «Наталка Полтавка» — цінного доробку, важливого для вивчення й дослідження історії розвитку українського музикознавства.

В зв'язку з тим, що діяльність фольклориста О. В. Марковича і надалі не досліджувалась, питання його музикознавчих інтересів теж залишилось поза увагою.

Працюючи над монографічною роботою «О. В. Маркович як фольклорист», ми не поминули цього важливого питання. Але наполегливі розшуки партитури О. В. Марковича до опери «Наталка Полтавка» не дали бажаних наслідків.

Нам вдалося встановити, що А. І. А-г — це Анатолій Ігнатович Асінг, учитель Новгород-Сіверської гімназії. В нього й знаходилась партитура «Наталки Полтавки».

Г. А. Кашуба, вчителька Новгород-Сіверської школи-інтернату, 14. IX 1957 р. до автора цих рядків пише: «Перш за все точно мені сказала В. В. Беленкова, що партитура Марковича зберігалась в Анатолія Ігнатовича Асінга (Це той А. І. А-г). Сам А. І. Асінг писав ноти. Він написав «Тоска по родине» і запропонував для продажу Михайлу Миколайовичу Александеру, але ця музикальна річ не користувалась успіхом. (Ці відомості дала мені Ольга Миколаївна Балухта, яка в педучилищі вела уроки музики)»⁴⁶.

Могло бути, що партитура згодом перейшла до рук сина А. І. А-га — Анатолія Анатолійовича Асінга, який захоплювався музикою й театром. На жаль, його дружина Валентина Михайлівна Асінг, яка проживала в Алма-Аті, померла. Обривається остання ниточка, що вела до партитури Марковича. А партитура ще довго використовувалась в Новгород-Сіверському. З того ж листа Кашуби читаємо: «Ще відомості дала Зінаїда Василівна Беленкова про свою матір. (Мати — Конвесар'єва Наталія Костянтинівна грала роль Наталки Полтавки за партитурою Марковича в 1874 році»⁴⁷.

⁴³ Киевская старина, К., 1892, IX, стор. 409.

⁴⁴ Киевская старина, К., 1893, V, стор. 263.

⁴⁵ М. З., А. В. Маркович (биографическая заметка). Чернівці, 1896, стор. 23.

⁴⁶ З особистого архіву.

⁴⁷ Там же.

Ми глибоко переконані, що син Асінга, Анатолій Анатолійович Асінг, любитель музики й театру, не міг занедбати партитуру Марковича. Можливо, в якомусь із архівів зберігається ця партитура. Могло бути, що копія її знаходилась також і в Марка Вовчка. Вона писала якось у листі за жовтень 1863 р. Опанасу Марковичу із-за кордону: «...Та ще чи б не можна було тобі прислати мені з мамою ноти і «Натал(ки) Пол(тавки)»..., копію у себе zostавивши з них? Коли б можна, то пришли, дуже прошу»⁴⁸.

Розшуки партитури необхідно продовжувати. Хочеться вірити, що до її долі будуть небайдужими як літературознавці, так і музикознавці.

Адже цілком імовірно, що своїм художньо-музикальним рівнем партитура О. В. Марковича, якщо зважати на захоплені відгуки сучасників, стояла на рівні кращих класичних зразків оперного мистецтва.

⁴⁸ Марко Вовчок, Держвидав худож. л-ри, К., 1956, т. VI, стор. 418—419.

Тематично-ідейна співзвучність „Енеїди“ І. П. Котляревського з античною поемою „Батрахоміомехія“

Первісток нової української літератури, «Енеїда» І. П. Котляревського, — продукт літературного процесу кінця XVIII і початку XIX ст. Світогляд Котляревського як просвітителя й письменника формувався, звичайно, у зв'язку з суспільним життям і розвитком передової суспільної думки та естетичних принципів того часу. Але нашому сучасникові треба як слід усвідомити, що в основі розвитку всіх тодішніх культурних процесів і явищ лежала панівна також у Росії й на Україні класична освіта, яка давала перевагу античним (латинській і грецькій) мовам та літературам. Тому і вплив античної культури на сучасників Котляревського був значно сильнішим, ніж ми сьогодні уявляємо. Тим-то Котляревський і перелицьовував саме «Енеїду» римського поета Вергілія (70—90 до н. е.), яку в семінарії вивчив у латинському оригіналі мало не всю напам'ять. Через те й Василь Рубан (1742—1795) свій переклад на російську мову найдавнішої античної пародії, героїко-комічної грецької поеми «Батрахоміомехія» («Війна жаб і мишей») видав аж двічі (1772 та 1788), а К. І. Думитрашко в 1859 р. надрукував свою «Жабомишодраківку» українськими гекзаметрами, що і свідчить про популярність цього псевдогомерівського твору.

Наше дослідження, оперте на зіставленні «Енеїди» Котляревського з «Енеїдою» Вергілія та з першою грецькою пародією «Батрахоміомехія», привело до констатації, що автор знаменитої української пародії-травестії знав цю добре відому протягом двох тисячоліть родоначальницю пародійного жанру в європейській літературі. Цим ми аж ніяк не твердимо, що тільки вона надихнула нашого видатного полтавця на його великі літературні заслуги. Ми лише наголошуємо на тому, що серед факторів, які мають відношення до генезису української травестії «Енеїди», займає своє тільки що намічене, але помітне й цілком зрозуміле в межах пародійно-травестійного жанру місце також його прамати — «Батрахоміомехія». І цей фактор для даних конкретно-історичних умов, близьких до літературного класицизму, цілком природний і нітрохи не надуманий.

Цей зв'язок «Енеїди» І. П. Котляревського з античною «Батрахоміомехією» атестований не тільки рядом аналогій у спільних чи близьких мотивах, образах і деталях, але й ідейною співзвучністю обох комічних творів. Під виглядом безпретензійного сміху — невинного гумору або грубуватих веселощів — обидва письменники зачепили ряд серйозних суспільно-політичних та ідеологічно-культурних проблем і виростають до рівня носіїв і поборників прогресивних ідей.

«Батрахоміомехія» відображає суспільні відносини в стародавній Елладі наприкінці чи після революційного періоду, що охоплював VII—VI ст. до нашої ери й характеризувався розпадом родових відносин та появою торгово-ремісничої демократії. Автор цього комічного епілія

засвідчив свою продемократичну орієнтацію тим, що спрямував вістря своєї сатири проти застарілих традицій пізньородового суспільства й висміяв пиху та чванство родовой аристократії. Демократично настроєний поет зобразив представників знаті бундючними Надуйгубами й порожніми хвальками:

Що ж ти про рід мій випитуєш, друже? Усі його знають —
Люди, боже і птаство, що ген у блакиті ширяє...

[Батр. вірш 25 і наступні ¹]

До того ж ці гонористі аристократи ще й природжені паразити-дармоїди (Крихтохапи, Скибокрази, Хлібогризи), яким

...притаманна властивість
Гризти усе, що в людей. Від мене тобі не сховати
Хліба з найкращого борошна в кошику круглім нікуди,
Ні пирога довгошатного з сиром масним на сезамі,
Ні вудження шматочка...

[Батр. 33 і д.]

Так антична пародія примітивними ще засобами розкривала експлуаторську суть нової, рабовласницької знаті.

Належним чином сприйняти ідейний зміст і сатиричну спрямованість старогрецької пародії Котляревському не було важко на тлі зародження капіталізму в Росії, селянських повстань на Україні (Коліївщини 1768—1769 рр., у с. Турбаях на Полтавщині 1789—1794 рр.), на фоні французької буржуазної революції 1789—1794 рр. тощо, котрі провіщали кінець феодалізму й перехід до нової формації. Український поет, хоч і належав до дворянства, стояв завжди на боці народу, як і його земляк народний філософ Г. С. Сковорода (1722—1794). Котляревський з боєм дивився, як козацька старшина, відірвавшись від рідного народу, перетворилася в «благородне російське дворянство», допомагала російським царям і чиновникам закріпачувати й експлуатувати українське селянство й просте козацтво. І всю цю сумну картину суспільно-політичних відносин на Україні — духовну порожнечу нового українського панства, його моральний упадок, паразитичний зміст його життя — Котляревський віддзеркалив у своїй талановитій травестії римської «Енеїди»: так він осучаснив і українізував Вергілієвих героїв, перенісши їх в українську дійсність XVIII ст.

В образах земних героїв: «пані благородної» Дідони, «старого скупинді» Латина, «чепурухи» і «моргухи» Лавінії, «царка» Турна, «добродія песиків і сучок» Авентія, «ласощохлистів», «фертиків», «мартоплясів» — поет висміяв тваринне животіння хутірського панства ² з його політичним недоумством, некультурністю, користолюбством, розкошуванням за рахунок експлуатації кріпацьких мас.

Божий Олімп втілює в собі такі ж негативні риси, тільки в ширших масштабах і в рафінованіших формах. П'яниця-самодур Зевс, «дряпичка» Нептун, хабарники Еол та Цібелла, інтриганки «суча дочка» Юнона й «непоследня шльоха» Венера, «завзятіша од всіх брехух» Іри-ся та інші олімпійці уособлюють бюрократичні верхи — російських та українських чиновників-вельмож. В їх особі Котляревський викрив і засудив хабарництво й зди́рство, продажність і підкупність, протекціонізм та інтриганство, свавілля й паразитизм чиновного панства.

Усіх жорстоких кріпосників, нечесних чиновників та інших народних п'явок видатний сатирик покарав — ідучи за народними повір'ями свого часу — найбільшими муками в пеклі.

¹ Батрахоміомахія, тобто Війна жаб і мишей, переклав з грецької П. С. Стрільців, у зб. «Іноземна філологія», випуск 13 [«Питання класичної філології», № 6]. Львів, 1967, стор. 98—104. Тут і далі подані цитати з цього перекладу.

² А. П. Ш а м р а й. Перший твір нової української літератури, Київ, 1951, стор. 51.

Користуючись прийомом художньої антитези для контрастного змалювання експлуататорів та експлуатованих, Котляревський дав вираз своєму великому народолюбству й глибокому гуманізму. Таким знали його сучасники, таким він залишився навічно в пам'яті свого народу.

Світлом гуманної думки осяяна й антимілітаристська тенденція обох порівнювальних поем. У «Батрахомахії» вона помітна не тільки в тому, що вістка про війну «немало стривожила жаб», які «гостро Надуйгубу лаяли» (в. 145—146), як призвідника війни. Пародист розповідає про кровопролитні бої «нищівної війни» без кепкування і навмисне згущує фарби воєнних жахів і численних смертей, щоб антимілітаристський висновок для самого читача був очевидним:

Списа загнав йому в груди: цього, як звалився додолу,
Чорна застукала смерть, і з тіла душа полетіла.
[Батр. в. 209—210].

А Крадьколиз у відплату за друзів невинно полеглих
Вмах проколов Зеленастому нутроші — саму печінку:
Ниць той упав перед ним, і душа до Аїда майнула
[Батр. в. 235—237].

Влучив у череву саме: тому ж усередину ціла
Очеретина ввігнала — і вилізли зараз на землю
Тельбухи всі, коли шарпнув він піку рукою твердою.
[Батр. в. 245—247].

За найдавнішою європейською пародією закріпилася слава й найдавнішого антимілітаристського памфлета. Уже його автор усім своїм пародійним твором ілюструє викривальну тезу, що війни — результат особистих примх царів та власть імущих вельмож, що від викликаних ними воєн найбільше терплять широкі народні маси. Цю думку підкреслює навіть така дрібна художня деталь, як епітет війни «нищівної», який рефреном повторюється декілька раз.

Докладно такі самі погляди на війну знаходимо також у Котляревського, який тільки виразніше й відважніше їх виражає:

Війна в кривавих ризах тут:
За нею рани, смерть, увіччя,
Безбожність і безчоловіччя
Хвіст мантиї її несуть. (Стор. 155).

Застрільниками й провідниками «війни кривавої» (стор. 162) і в «Енеїді» Котляревського виступають цариця Амата, царьок Турн та їхні вельможі, яких шкурницькі інтереси демаскує навіть Латин:

Не дуже хочете ви битись,
А тільки хочете нажитись. (Стор. 149).

Несправедлива війна звалюється невинним нещастям на безневинний простий люд, який, ховаючи «убитих воїнів на полі... для примхи їх князьків» (стор. 240), проклинає винуватців кровопролитної війни:

Багацько трупа там палилось...	Жінки, порозпускавши коси...
Там батько сина-парубійку	Латинів проклинали рід;
Оплакував і кляв злодійку	Про Турна ж всі кричали сміло,
Війну і ветхого царя...	Що за своє любовне діло
	Погубить даром авесь народ. (Стор. 226).

У ряди великих гуманістів поставив себе наш національний поет, спрещизувавши своє людинолюбне кредо в повних щирого пафосу словах:

Не звір я — людську кров пролити,
І не харциз, людей щоб бити,
Для мене гідкий всякий бой. (Стор. 148).

Проте нема жодної суперечності в тому, що з миролюбною тенденцією аналізованих творів перебуває в діалектичному зв'язку і зображення яскравих проявів патріотизму й військового героїзму. Уже в ан-

тичності дивилися на тваринний епос про війну жаб і мишей як на алегоричний твір. У великій віршованій байці вбачали алегорію греко-перських війн на початку V ст. до н. е. Під мишами розуміли сухопутну державу деспотичних перських царів, що своїми незліченними арміями здійснювали загарбання всього тоді відомого світу; за жаб приймали волелюбний грецький народ, що розрізненими державами-полісами заселяв басейн Егейського моря і прославився своїм морським флотом (-раки в поемі), який перемогою при острові Саламіні (480 р. до н. е.) завдав вирішальної поразки персам. І хоч у грецькій поемі не дошукатися певних підстав для алегоричного її тлумачення, то все-таки відчутні авторові симпатії до нападених жаб — гіпотетичних греків. Насельники вод не схвалюють поведінки свого верховода Надуїгуби, але без вагання й самовіддано обороняють рідні житла від напасників; їх урятувати рад і Зевс.

«Езопівською мовою» розгорнутої літературної алегорії покористувався й Котляревський у широкому відтворенні на сюжеті римської «Енеїди» українського життя свого часу, українізував образи античної поеми, правдиво змалював український побут і так, завдяки українському національному колоритові, створив невмирущу українську національну поему — «Перелицьовану Енеїду». Однак алегоричність визначного твору не обмежувалася тільки локалізацією й етнографічним реалізмом. Багато з сучасних і пізніших читачів та й критиків розтлумачували скитання Енеєвої ватаги як «історичні мандри» запорозького козацтва після зруйнування з наказу цариці Катерини II в 1775 році Запорізької Січі, коли рештки запорожців заснували нову Січ на турецькому боці Дунаю, а потім переселилися на Кубань³. Основою для такої інтерпретації послужили неприховані симпатії Котляревського до троянців-козаків, образи яких він любовно вивів не пензлем сатири, а тільки добродушного гумору. Високе розуміння патріотизму троянці-запорожці засвідчують героїчними подвигами та власною кров'ю, як-от: «вірні козаки» Низ та Евріал. І навіть звичайному читачеві впадає в очі, як у розроблюванні патріотичних мотивів Котляревський, сам щирий патріот, мимоволі переходить від травестійно-бурлескного тону на героїчно-патетичний, як у голосі цього козацького нащадка бринить «ледве вловимий меланхолійний сумний тон при згадці про історичні долі вітчизни»⁴.

Алегоричний смисл травестійної поеми Котляревського легше розкривається завдяки яскравим натякам самого поета, що не вельми намагається приховати свій тематично-ідейний задум. І зовсім інший цей задум у римській поемі: Вергілій прославляє юлійський рід свого імператора Августа, що нібито виводився від Іла, сина троянця Енея, який після падіння Трої прибув до Італії, щоб стати засновником Римської імперії; оспівує велич і право Рима, як нової Трої.

Твір українського патріота І. П. Котляревського будив і виховував патріотичні почуття і в його читача.

Розходяться з «Енеїдою» Вергілія обидва комічні твори також у питаннях релігії. Згідно з піднесеним тоном римської поеми та її тенденцією, Вергілій своїх богів ідеалізує, а головного героя Енея наділяє основною рисою добродетельного римлянина — побожністю, поряд з доблестю. Грецький же пародист, навпаки, визнав можливим посміятися зі своїх божеств. Ідейного коріння цієї все-таки гострої пародії на богів у

³ П. П. Хропко. Іван Петрович Котляревський. Літературний портрет, Київ, 1958, стор. 28—29.

⁴ Павло Грабовський, Твори в двох томах, том. 2, «Дніпро», К., 1964, стор. 266.

«Батрахоміомахії» треба дошукуватися в тогочасній грецькій філософії Фалеса, Анаксимандра, Анаксімена, Ксенофана й Геракліта (VII—VI ст. до н. е.), які дуже критично ставилися до міфології та релігії⁵. Під незаперечним впливом названих мислителів — стихійних матеріалістів — олімпійські боги в пародії позбавлені давньої могутності, величчя й святості і стягнуті до рівня звичайних людей. Вони не тільки з боягузтва відпекуються від участі в земних боях, але й цілком безсилі навіть проти капостей мишей і жаб. Пародист показує, що навіть цим дрібним створінням не страшні вже колись грізні Зевсові громи: раки виявилися сильнішими за небожителів. І грецький пародист великодушно залишає богам єдину роль нікому не потрібних пасивних спостерігачів за тим, що коїться на землі...

Автор української травестії І. П. Котляревський далі розвиває критичну лінію найстарішого пародиста в поглядах на релігію. Боги «Перелицьованої Енеїди» вже нічогісінько-таки божого в собі не мають; це — люди і навіть не звичайні, а найгіршого гатунку, з незмірно великими моральними вадами, це, так би мовити, — реальні уособлення людських пороків у квадраті чи кубі. Усі вони виявляють свої хибі в суперлативах, і всі вони тут нездоланні, як і личить богам... Учти, пиятики, догоджання своїм надмірним фізіологічним похотям — оце й увесь зміст «божественного життя»:

В се врем'я в рай боги зібрались
К Зевесу в гості на обід.
Пили там, їли, забавлялись,
Забули наших людських бід. (Стор. 72).

Правда, літопис їх високої «діяльності» доповнюють ще й нескінченні сварки й колотнечі, особливо поміж богинями, яким могли б позаздрити навіть бублейниці з чималим стажем базарної красномовності:

Венера лайки не стерпіла,
Юнону стала кобенить;
І перепалка закипіла,
Одна другу хотіла бить...
І, як перекупки, горланять,
Одна другу безчестять, ганять
І рід ввесь з потрухом кленуть.
(Стор. 205).

Боги іноді не від того, щоб погратися в опікунів своїх земних улюбленців. Але принципи їх етики невисокої марки й дозволяють їм у найвищішальнішу міру залишити свого підопічного напризволяще. Так само Турн, якого Юнона, добившись корисної угоди з Зевсом, покинула без вагання, гине безпомічний у бою, а в «в Олімпі ж могорич пили».

Боги «Батрахоміомахії» не були, кажучи сьогодишнім стилем, матеріально зацікавлені у воєнному втручанні й допомозі: адже ніяка з воюючих сторін не вшанувала їх бажаним жертвоприношенням (теж прикметна ознака нових часів!). Герої Котляревського, розкусивши користолюбну суть вершителей людської долі, добиваються їхнього сприяння за допомогою осучасненого виду жертви — «базаринки», хабара. Тож під час небезпечного шторму Еней знає, як «помолитися» богові морів Нептуну:

Еней кричить, що я Нептуну
Півкопи грошей в руку суну,
Аби на морі шторм утих.
Нептун іздавна був дряпичка,
Почув Еней голосок;

⁵ А. С. Брагінець. Нариси історії філософії, домарксівський період. Вид-во Львівського ун-ту, Львів, 1967, стор. 30—35.

Шатнувся зараз із запічка,
Півкопи для нього кусок!
(Стор. 47—48).

Коли герої «Батрахоміомахії» вже не бояться своїх богів і в запеклій битві навіть «з богами побитися ладні» (в. 196), то герой Котляревського «молодець» Еней здатний на рішучий протест проти цілковитої не уваги богів до людського горя, проти їх обурливого безділля й нечуваного егоїзму. Так, бачачи пожежу на своїх кораблях, Еней «олимпських шпетив на всю губу»:

Гей ти, проклятий стариганю!
На землю з неба не зиркнеш,
Не чуєш, як тебе я ганю,
Зевес! — ні усом не моргнеш...
(Стор. 78).

Тим-то в обманутих віруючих, як-от у старенької матері вбитого Евріала, разом з вибухом розпачу вириваються як слова обурення й осуду віроломних небесних «захисників», так і проблиски прозріння з релігійної сліпоти:

О боги! як ви допустили,
Щоб і одинчика убили...
Десь світ вертиться сей без толку,
Що тут дають і добрим тьху.
(Стор. 192).

І нічого дивного в тому, що реакція людей на небожі поступки богів не забарилася й привела до зовсім закономірних наслідків, на які «всемогутні» можуть хіба тільки скаржитися:

Безсмертних смертні не вважають
І тільки що не б'ють, а лають.
(Стор. 178).

Так І. П. Котляревський досхоchu насміявся, щоправда, з древньоримських, отже, поганських богів і поганської релігії. Але коли усвідомити, що наш поет, перелицьовуючи римську поему, осучаснив її в усіх аспектах, то виходить, що його алегорична сатира висміює й викриває християнську релігію. У безпомилковості такого переконання утверджує нас ще й характер зображення служителів релігійного культу. І нехай глузливий епітет «ізконебе хаптурний рід» стосується «жерців» (стор. 226), та він характеризує прислівну зажерливість багатьох представників духовенства сучасної України, відому хоча б із «Вірші про Кирика». Алегорія розкривається дорешти і всякий сумнів зникає, коли в описі пекла прочитати строфу, складену цілком у стилі народних анекдотів та їх пізнішого опрацювання в формі співомовок С. В. Руданського. У числі найбільших грішників до пекла запряторені:

Ченці, попи і крутопопи,
Мирян щоб знали научать:
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями
Та знали церков щоб одну;
Ксьондзи до баб щоб не їржали...
(Стор. 107).

Ось так під прикриттям комічної маски і з використанням алегоричної форми найкраща травестія Вергілієвої поеми і найдавніша європейська пародія піднесли ряд важливих і в свій час животрепетних питань суспільного життя, політики й ідеології, у трактуванні яких вони в багатьох пунктах стикалися, хоча й виникли в різні епохи й були розділені тисячоліттями. Обидва видатні твори письменства пройняті матеріалістичним світосприйманням і життєстверджуючим оптимізмом, які завжди були властиві справжньому демократизмові й гуманізові.

Не можна не відзначити ще однієї точки зіткнення обох розглядуваних поем. «Батрахоміомахія» була пародією, насправді, не на грандіозні епопеї Гомера, а на погомерівський — «кіклічний» епос VII—VI ст. до н. е., якого творці в окремих, за розмірами менших, поемах доповнювали міфологічну хроніку троянського циклу [«Кіпрії» Стасіна Кіпрського, «Ефіопіда» й «Зруйнування Трої» Арктіна Мілетського, «Повернення» Гагія Трезенського, «Телегонія» Евгаммона Кіренського], розробляли фіванський цикл [«Едіподія», «Фіваїда», «Епігони»], а також міфи про Геракла, аргонавтів та ін.⁶ Кіклічні поеми Гомерових наслідувачів не могли в художньому відношенні дорівнювати своїм високим узірцям — «Іліаді» й «Одіссеї», — через що термін «кіклічний» в античній критиці ідентифікувався з чимсь банальним і шаблонним. Шаблонізація цієї епігонської творчості якраз і викликала появу пародій на неї, із яких збереглася до нашого часу тільки «Батрахоміомахія», у той час як сама кіклічна епіка загинула.

Точнісінько така спрямованість і доля пародійної творчості першого класика нової української літератури. І. П. Котляревський, який одержав класичну освіту, усвідомлював пародійний смисл «Батрахоміомахії», сміявся в перелицьованій «Енеїді», насправді, не з героїв славетної поеми Вергілія, а зі своїх сучасників — крім усіляких визискувачів та нероб, ще й із «скупних піїтів, писарчуків поганих вірш». І для них відвів Котляревський добре заслужене місце в пеклі:

Сиділи там скучні піїти,
Писарчуки поганих вірш,
Великі терпіли муки,
Ім зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
[Стор. 107].

Отже, пародія І. Котляревського не «була поваленням кумирів класичної поезії», як розумів її М. О. Максимович (1804—1873)⁷, а скоріше глузувала з численних наслідувачів пишномовної оди й поеми.

Автор «Батрахоміомахії» пародіював дактилічний гекзаметр — вірш героїчної й кіклічної поеми, як анахронізм у сучасний період розквіту лірики з її метричною розмаїтістю. Український травестатор покористувався ямбом, характерним для тодішніх од та поем — як звеличувальних, так і бурлескних, у тому числі й для «Вергілієвої Енеїди, вивороченої наизнанку» М. Осіпова.

Живучість «молодої музи» І. Котляревського, суть його новаторства полягає в тому, що «розумний і талановитий малоросіянин»⁸ відчув віяння нової суспільно-економічної формації як неухильну потребу часу, підхопив прогресивні просвітительські ідеї рівності й народолюбства і виступив на захист народних мас; що він удосконалив традиції української й російської бурлескно-сатиричної літератури, помножив їх на свої подиви гідні знання рідного побуту й фольклору; що він збагатив і облагородив свій природний поетичний хист безцінними самобутніми надбаннями античного мистецтва, які, за мудрим висловом К. Маркса, «усе ще дають нам художню насолоду і в певному розумінні є нормою й недосяжним зразком»⁹.

⁶ І. М. Тронський. Історія античної літератури. «Радянська школа», К., 1959, стор. 86—89.

⁷ М. О. Максимович. Политическое обозрение малороссийской словесности, стаття написана в 1860 р. й опублікована в «Киевской старине», 1888 р., кн. 2, стор. 387—390.

⁸ В. Г. Белинский. Полное собрание сочинений, т. VIII, изд-во АН СССР, М., 1955, стор. 107 (рецензія на «Молодик на 1844 г.»).

⁹ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 12, Держполітвидав, К., 1963, стор. 693.

Й. О. БАГЛАЙ

*Перекладацька спадщина
С. Руданського в оцінці
І. Я. Франка і проблема
еквіметричності*

За останні десять — п'ятнадцять років у нашому літературознавстві з'явилась ціла низка праць з теорії та історії перекладу.

Безумовно, ця ділянка нашої культури на сьогодні вимагає особливої уваги у зв'язку з інтенсивним розвитком на Україні за роки Радянської влади перекладацької практики.

Проблема адекватності перекладу як за змістом, так і за формою далеко ще не висвітлена, тому нерідко можна зустріти найрізноманітніші, а в багатьох випадках навіть суперечливі, трактування того чи іншого аспекту даної проблеми. Певною мірою це стосується і питання про збереження епічного розміру при перекладанні античної епічної поезії на українську мову.

На перший погляд здається, що це питання розв'язане на користь епічного розміру — гекзаметра. Як відомо, вже К. Думитрашко своїм перекладом «Війни жаб з мишами» дав блискучу спробу «малорусского гекзаметра». До речі, поему «Війна жаб з мишами» переклав також С. Руданський, який мав під руками працю Думитрашка, однак переклад Руданського набагато поступається перед Думитрашковим, зокрема щодо передачі метроритмічного складу оригіналу. Переклад Думитрашка був здійснений «з грецького лиця», але, як каже сам перекладач, «на козацький лад»¹. На перекладі Думитрашка позначилась традиція української бурлескної поезії, але основне завдання, яке ставив перед собою автор, а саме — дати спробу «малорусского гекзаметра» — К. Думитрашко виконав блискуче. Ось початок його перекладу:

Перш ніж почну, попрошу лишень муз, панночок геліконських,
Щоб, прилинувши до мене, навчили як вірші складати —
Вірші, которі задумав співать про побоїще славне,
Лютую драку, діло страшне забіяки Арія².

Як бачимо, гекзаметр Думитрашка вельми музикальний, милозвучний і читається цілком вільно і плавно. На перекладі Думитрашка спостерігаємо тенденцію автора до урізноманітнення ритму шляхом чергування дактилів із спондеями.

Згодом слідами К. Думитрашка пішла ціла плеяда українських перекладачів дорадянського (П. Ніщинський, К. Климкович, Леся Українка, І. Франко, В. Самійленко та ін.) і радянського періоду (Ф. Симоненко, В. Свідзінський, В. Державін, А. Білецький, Б. Тен).

Та ось у 1957 році була опублікована стаття О. Кундзіча³, в якій автор виступає проти збереження при перекладі античної поезії на ук-

¹ Бурлеск і травестія в українській поезії першої половини XIX ст., ДВХЛ, К., 1959, стор. 585.

² Там же, стор. 348—349.

³ О. Кундзіч. Стан художнього перекладу на Україні. — «Питання перекладу», ДВХЛ, К., 1957.

раїнську мову епічного розміру — гекзаметра як такого, що «у слов'янських літературах не прищепився» і відстоює думку, «що лише у вільному вірші ми відчули б втіху поезії древніх»⁴.

Для спростування такого категоричного твердження О. Кундзіча достатньо було б мабуть звернутись до перекладацької практики Б. Тена (маємо на увазі його винятково талановитий переклад Гомерової «Одіссеї»⁵) та недавно опублікованого ним ґрунтовного дослідження про ритміку гекзаметра⁶, якби не дві обставини: по-перше, для аргументації своїх тверджень О. Кундзіч посиляється лише на переклад «Іліади», здійснений С. Руданським, залишаючи всіх інших авторів, які перекладали Гомерові поеми гекзаметром, а по-друге, наш критик спирається на оцінку цього перекладу, дану І. Я. Франком, при чому викладає Франкову характеристику перекладу Руданського так, що на перший погляд може скластись враження, ніби великий Каменярь стояв на позиціях вільного перекладу поем Гомера на українську мову.

Таким чином, з викладу О. Кундзіча випливає, якщо й не цілком хибне, то принаймні не зовсім вичерпне висвітлення Франкового ставлення до перекладу «Іліади» Гомера, здійсненого С. Руданським і зокрема до заміни ним метричної структури поеми. Правильне висвітлення цього питання є, на наш погляд, тим більш важливим, оскільки стаття О. Кундзіча була не так давно перевидана у збірці його літературно-критичних статей⁷ і стала надбанням широкого кола читачів і дослідників.

Перш ніж перейти до Франкової оцінки перекладу С. Руданського, наведемо для порівняння окремі уривки в перекладі таких авторів, як С. Руданський, К. Климкович та П. Ніщинський.

Початок «Іліади». Переклад С. Руданського:

Про гнів співай, Співо, Пильєнка Ахіла,
Лютий, що тьму лиха наробив Ахеям,
Багато душ сильних к Невиду отправив,
Молодців, самих же оддав псам на страву
Та птахам усяким. Так Дій волю волив⁸.

Переклад К. Климковича:

Нуте-ж Пелієнка гнів, Ахилля, оспівати богине,
Пагубний гнів, що Ахейцям стосотого лиха накоїв,
Многі у Ад неосвітній хоробрих повгонював душі
Витязів, їх же самих порозкидував псам на поталу
Й овсьому хижому птаству — та Зеева діялась воля⁹.

Переклад П. Ніщинського:

Музо богине! Співай нам про гнів Пелієнка Ахілла
Згубний, котрий стосот безголов'я Ахейцям накоїв,
Та і багато душ сильних невчасне в Аїд запровадив,
Лицарів, а їх самих — їх тіла дав на здобич собакам
І хижим птицям усяким; сповнилася Зевсова воля¹⁰.

Як бачимо, переклади Климковича і Ніщинського, окрім того, що зберігають епічний розмір, читаються також досить вільно і плавно

⁴ О. Кундзіч. Вказ. праця, стор. 20.

⁵ Гомер. Одіссея, ДВХЛ, К., 1963.

⁶ Див.: Борис Тен. Нотатки про ритміку гекзаметра. «Мовознавство», 1967, № 3—4.

⁷ Див.: Олексій Кундзіч. Образ і слово. «Радянський письменник», К., 1966.

⁸ Цит. за кн.: Антична література, Зразки старогрецької та римської літератури. Упорядкував проф. О. І. Білецький, Харків, 1938, стор. 5.

⁹ Твори Леоніда Глібова, Ксенофонта Климковича, Володимира Шашкевича, Львів, 1911, стор. 337.

¹⁰ Гомерова «Іліада», Рапсодія А, Переклав Петро Байда (Ніщинський), «Літературно-наукова бібліотека», ч. 26, Львів, 1902, стор. 13.

і безумовно стоять ближче до оригіналу, аніж переклад С. Руданського. І якщо переклади Климковича і Ніщинського не можуть цілком задовольнити сучасного українського читача і мають передовсім історико-літературний інтерес, то все ж треба визнати, що перекладачі, крім збереження гекзаметра, зуміли знайти в рідній мові цілий ряд стилістичних засобів, близьких за своїм духом до гомерівських («пагубний гнів», «душі витязів», «порозкидував псам на поталу» та ін.).

Переспівуючи Гомерову «Іліаду» пісенним розміром, С. Руданський створив свій своєрідний стиль. Однак, якщо Климкович і Ніщинський зберегли не тільки епічний розмір, але й певною мірою складні гомерівські епітети, то цього не можна сказати про переклад С. Руданського, за що його справедливо критикував також М. Драгоманов, пишучи: «Руданський, щоб більше «обукраїнити» Гомера, як він мені писав, вибрав замість гекзаметра осібний пісенний короткий склад, а позаяк у нього не можна було вбачити знаменитих епітетів гомерівських (замічу, котрі на чудо може передати українська етимологія), то він їх повикидав»¹¹.

Таким чином, даючи оцінку праці С. Руданського, слід було б використати для порівняння передусім практику тих українських перекладачів, які так чи інакше відтворили розмір вірша оригіналу; якщо ж йдеться про переклади на російську мову, то тут слід мабуть було звернутись до блискучих перекладів Гнедича («Іліада») і Жуковського («Одіссея»), а не до, можливо не цілком вдалої, праці В. Брюсова (переклад «Енеїди» Вергілія), як це робить у своїй статті О. Кундзіч¹².

Йдеться не про те, щоб знецінити перекладацький доробок С. Руданського, який творив у часи, коли, як справедливо пише Г. П. Кочур, «запанував ...переклад, заснований на фольклорних, пісенних зразках (певним винятком був можливо тільки Думитрашків переклад «Війни жаб з мишами»), до того ж українізований»¹³. Та все ж цьому доробкові С. Руданського, як необхідному етапові в історії українського художнього перекладу, слід дати об'єктивну наукову оцінку, не принижуючи його історико-літературної та естетичної цінності, але й не перебільшуючи її.

Безумовно, О. Кундзіч має певну рацію, коли стверджує, що античний гекзаметр у нас не став природним (а це зумовлено різницею у фонетичній структурі мов) і залишився тільки «сферою перекладу»¹⁴. Однак у даній сфері цей віршовий розмір закріпився на сьогодні настільки, що не підлягає скасуванню з огляду на те, що можливо не імponує особистим смакам окремого дослідника.

Наш талановитий практик перекладу Б. Тен з приводу передачі українською мовою в перекладі античного розміру пише: «Торкаючись лише питань просодії і метроритму, треба сказати, що, хоч грецька метрична система по суті не має в нашій силабо-тонічній системі ніяких відповідників, відступлення в перекладі від розмірів оригіналу на цій підставі було б нічим не виправдане»¹⁵.

Як відомо, принципову різницю між структурою античного і сучасного вірша вбачають у тому, що сучасна поезія спирається на динамічний наголос (чергування наголошеного і ненаголошеного), тоді як антична ґрунтувалась на часокількості (чергування довгого і корот-

¹¹ М. Драгоманов. Австро-руські спомини, ч. I, Львів, 1889. Цит. за кн.: Іван Франко. Твори в двадцяти томах, ДВХЛ, К., 1950—1956, т. XVII, стор. 418.

¹² Див.: Олексій Кундзіч. Образ і слово, стор. 105.

¹³ Григорій Кочур. Здобутки й перспективи, «Всесвіт», 1968, № 1, стор. 92.

¹⁴ Олексій Кундзіч. Образ і слово, стор. 105.

¹⁵ Борис Тен. Сповідь. «Питання перекладу», стор. 206.

кого складів), хоч, як це доводить експериментальна фонетика, непродуктивної безодні між ними нема¹⁶. Виходячи з цього, жодна із стоп українського вірша (ямбічна, хореїчна, дактилічна та ін.) не може бути абсолютно адекватною до відповідної стопи грецької поезії; ці стопи становлять, за словами Б. Тена, умовні еквіваленти відповідних грецьких розмірів¹⁷. Отже, підставляти ці еквіваленти під відповідні розміри античного оригіналу і є справою перекладача.

Яке ж було ставлення І. Франка до здійсненого С. Руданським перекладу «Іліади» в цілому і до заміни ним епічного метру пісенним зокрема? Чи вимагав І. Я. Франко збереження при перекладі на українську мову метроритмічного складу античної епічної поезії?

Загальновідомо, що І. Я. Франко досконало знав античну літературу і зокрема гомерівський епос. Поеми Гомера він по декілька разів перечитував уже в Дрогобицькій гімназії, про що сам неодноразово згадує¹⁸. Про те, що Гомер, а також Софокл і Тацит зробили на Франка «сильне враження» ще в гімназійні роки, він пише і в своїх листах до М. Драгоманова та О. Огоновського¹⁹. В автобіографічних листах до вказаних адресатів І. Я. Франко згадує і про свої перші спроби дати переклад окремих пісень з Гомерових поем: «...велике враження зробив на мене також Гомер, для котрого я переборював своє недостатнє знання грецьких початків, яке виніс з нижчої гімназії, і котрого кілька книг переклав на нашу мову для вправи»²⁰.

Цікавий опис своїх студій над поемами Гомера І. Я. Франко дає в оповіданні «Борис Граб», називаючи ці поеми «азбукою людськості та цивілізації». Гомерові поеми дали молодому Франкові сюжет для драми «Ахілл», написаної ним у 1872 році «на форму грецької трагедії з хорами»²¹.

Таким чином, І. Я. Франко вже із Дрогобицької гімназії виніс ґрунтовні знання гомерівського епосу. Свої студії в галузі античної літератури і класичної філології він продовжив у Львівському університеті. Як свідчать каталоги студентів філософського факультету Львівського університету про прослухані лекції, І. Я. Франко, крім інших, прослухав також лекції, спеціально присвячені поемам Гомера²². Правда, про ці лекції та про викладачів Франко відзивається різко негативно²³.

І. Я. Франко звертався до перекладу античної епічної поезії, починаючи від шкільних років і кінчаючи останніми роками життя і діяльності.

В процесі практичної роботи над перекладами змінювались відповідно і його погляди, його теоретичні засади з того чи іншого питання. Найперша спроба Франкового перекладу з античної літератури — Гомерова «Одіссея» (в архіві І. Франка зберігається «спів перший») ²⁴ перекладена не гекзаметром, а ямбічним розміром із застосуванням рими. Це було десь у 1873 році.

¹⁶ Див. Борис Тен. Нотатки про ритміку гекзаметра. «Мовознавство», 1967, № 3, стор. 16.

¹⁷ Див.: Борис Тен. Свідповідь. «Питання перекладу», стор. 206.

¹⁸ Див.: Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. XX, стор. 387.

¹⁹ Див.: Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. I, стор. 13—14, 22—23.

²⁰ Там же, стор. 22—23.

²¹ Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. XX, стор. 11.

²² Див.: Іван Франко. Документи і матеріали. «Наукова думка», К., 1966, стор. 71.

²³ Див.: Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. I, стор. 15.

²⁴ Див.: Степан Шурат. Перші літературні спроби Івана Франка. Іван Франко. Статті і матеріали, Збірник другий, Вид-во Львівського університету, 1949, стор. 104—105.

Однак згодом, у 1883 році, погляд Франка на передачу українською мовою античного гекзаметра цілком змінюється. Редагуючи в 1883 році переклади О. Шухевича з римського поета Вергілія. І. Я. Франко стає на ту точку зору, що античний гекзаметр слід відповідно передавати і в перекладі на українську мову. Як свідчить сама Франкова практика цього періоду, гекзаметр повинен мати чергування дактилічних стоп з хорейними, тобто такими, що відповідали б античним стопам спондеїчним. Такий зразок українського гекзаметра Франко подає в перекладеній ним псевдо-Вергілієвій поемі «Обід» (*Moretum*) під назвою «Граматика або мужицька приправа», надрукованій 1883 року як додаток до книги «Переводи і наслідування» О. Шухевича²⁵. Слід однак відзначити, що, оцінюючи переклади О. Шухевича, зроблені «на польський лад т. є. без заховання метрум, а тільки з захованем рівного числа слогів» (у перекладі Вергілієвої поеми «Про сільське господарство» Шухевич чергує дактилі з ямбами), Франко у вступній статті ще схиляється до тієї думки, що збереження «в такій довгій поезії о такім малопоетичнім і томлячім предметі одностайне метрум було б радше хибою, як заслугою, бо відражувало би читача монотонією, так як се бачимо н. пр. на пробі перекладу Іліади (розр. наша. — *И. Б.*) Ксенофонта Климковича»²⁶.

Ось початкові рядки Франкового перекладу псевдо-Вергілієвої поеми «Обід» (*Moretum*):

Десять вже сповзло годин осінньої довгої ночі;
Голосно день вже звіщає когут і крильми шелеспоче;
Аж невеличкого поля властивець, ратай працьовитий
Сім уль, щоб голодом в день надходячий себе не морити,
Звільна прочумавсь і з бідної свої постелі здвигаєсь,
Пильнов рукою у потемку шупа, здовж стін пробираєсь
В кут до огнища, живо найшов го, мацнувши руками.
Ще лиш маленький димок куривсь із зотлівшої грани...²⁷

Як бачимо, у восьми початкових рядках перекладу Франко вживає дактилічні стопи за винятком трьох — третя стопа першого рядка, перша сьомого і третя восьмого, — в яких маємо спондеї.

В останній період Франкової діяльності, коли він дав найбільше перекладів з античних літератур (переклад поем Гесіода, гомерівських гімнів, пародійної поеми «Війна жаб і мишей», частини Гомерової «Іліади» — XVII, 469—608 та ін.), гекзаметр набирає нової форми — перекладач послідовно вживає дактилічні стопи, майже уникаючи хорейів як еквівалентів античного спондея. Для прикладу початок Франкового перекладу «Теогонії» Гесіода:

Пісню свою почнемо ми від Муз Геліконських, що мають
На Геліконі житло, на великій горі божественній,
Попри блакитну криницю своїми струнками ногами
Довкола вітваря Зевса могутнього танці виводять,
Гарні скупавши тіла у холодних Термесових хвилях
Або в воді Гіпокрені, чи в хвилях святого Ольмея.
Аж на вершок Гелікона виводять свої хороводи,
Гарні, чарівні, дрібцюючи ніжними мірно ногами.
Відси окутані млою густою вони вилітають,
Поночі понад землею виводять прегарні співи²⁸.

Отже, в десяти початкових віршах «Заспіву» немає жодної хорейної (як еквівалентна спондеїчній) стопи, а на тридцять чотири вірші

²⁵ Див.: Переводи і наслідування Осипа Шухевича, Львів, 1883, стор. 230—233.

²⁶ Там же, стор. 14.

²⁷ Там же, стор. 230.

²⁸ «Літературна спадщина. Іван Франко», т. II, Вид-во АН УРСР, К., 1962, стор. 89.

цілого заспіву еквівалент античного спондея зустрічаємо лише один раз — четверта стопа шістнадцятого рядка; всі інші стопи дактилічні.

Перейдемо тепер до Франкової оцінки праці С. Руданського. Ця оцінка теж не була однаковою в різні періоди. Якщо спочатку Франкова характеристика перекладу С. Руданського була різко негативною, то згодом Каменяр змінює свою думку про цей переклад і дає йому високу оцінку. Наведемо характеристики перекладу С. Руданського, які І. Я. Франко давав протягом п'ятнадцяти років (1889—1904).

Ось що пише І. Я. Франко про працю С. Руданського в листі до М. Драгоманова від 20 березня 1889 року: «Переклад безбожно невдалий, скучний і зовсім не стоячий до друку, — з того, що було надруковано, я не міг перечитати й одної картки, хоч «Іліада» належить від 5-ої гімназійної класи до улюблених моїх книжок і я читав її в різних переводах щонайменше 10 раз»²⁹.

Приблизно таку ж оцінку дає І. Франко перекладові через три роки (1892) в статті «До студій над Ст. Руданським»: «Щоправда, головне діло його життя, переспів «Іліади» Гомера, при всій натуральності вислову і поодиноких мітких зворотів, треба вважати невдалим; переспів Руданського має одну кардинальну хибу: він не дає вірного виображення про оригінал. Ми не можемо зрозуміти резону, для якого поет, котрий в інших разях мав таке вірне чуття форми, для перекладу «Іліади» вибрав розмір зовсім не відповідний (розр. наша. — *И. Б.*), розмір ліричної пісні. Признаюсь особисто, що при всім інтересі до перекладачів з чужих мов, я не міг ніколи одним духом прочитати цілу рапсодію «Іліади» в переспіві Руданського, хоч з великою любов'ю прочитав одним духом цілу половину «Одіссеї» в переспіві Петра Байди»³⁰.

Тут цікаво відзначити і той факт, що І. Я. Франко, який перед десятима роками робив закид К. Климковичу за «одноставне метрум» та монотонію, тепер високо оцінює переклад П. Ніщинського, який, як і Климкович, зберіг у перекладі епічний розмір — гекзаметр.

І нарешті, характеризуючи український літературний процес пошевченківської доби у статті «Михайло Старицький» (1902), І. Я. Франко пише: «Обмеженість його (С. Руданського. — *И. Б.*) таланту і епігонство його манери найліпше видно на його пробі переспіву «Іліади», для якого він в українській мові не зумів підібрати відповіднішого розміру (розр. наша. — *И. Б.*), як розмір жартливої пісеньки:

Ти думаєш, дурню, що я тебе люблю,
А я тебе, дурню, словами голублю!

І таким розміром він узявся передати по нашому цілу величну Гомерову епопею!»³¹.

Отже, як бачимо, кардинальною хибою праці С. Руданського І. Я. Франко вважає заміну епічного розміру пісенним.

За порадою М. Драгоманова, який, як вже зазначалось, також робив закид перекладачеві щодо заміни «гексаметра осібним пісенним коротким складом», С. Руданський дещо удосконалив свій переклад, не змінивши однак віршової структури. Переклад «Іліади» почав друкуватись частинами у львівському журналі «Правда» з 1872 року, а повністю поема була надрукована також у Львові в 1903 році з передмовою І. Я. Франка.

Тепер, маючи перед собою повний переклад «Іліади», І. Я. Франко змінює своє ставлення до праці С. Руданського. У цій передмові він

²⁹ Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. XX, стор. 386.

³⁰ Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVII, стор. 218.

³¹ Там же, стор. 308.

пише: «Щодо літературної вартості сього перекладу, то я вважаю його дуже цінним придбанням нашої літератури. Признаюсь, що, читаючи в «Правді» його шматочки, я не міг набрати до нього смаку; робота пок. Руданського видалась мені профанацією Гомера. Але тепер, перейшовши цілість, я мушу подивляти вірний поетичний такт перекладача, повну видержаність його стилю, який щоправда, не може вважатись вірним зразком Гомерового стилю (розр. наша. — *И. Б.*), але прегарно передає власне те з Гомера, що може відчувати і смакувати широка верства українсько-руської публіки, що не проходила латино-грецької школи. Се не популяризований, але, справді, націоналізований, наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитись подібною працею»³².

Високо оцінюючи працю С. Руданського, І. Я. Франко особливо підкреслює «вірний поетичний такт» і «повну видержаність стилю» перекладача. С. Руданський як перекладач витворив свій особливий перекладацький стиль, але тільки свій, і, продовжує І. Франко, стиль цей «не може вважатись вірним зразком Гомерового стилю».

Такою була оцінка І. Я. Франком перекладацького доробку С. Руданського з точки зору збереження метроритму.

Отже, з викладеного випливає, що І. Я. Франко, принаймні від 1883 року, стояв на позиціях збереження епічного розміру при перекладі античного епосу на українську мову як у своїй практичній діяльності, так і теоретичних екскурсах та розвідках: він вимагав, щоб переклад був досконалий і відповідав оригіналові не тільки за змістом, але й за внутрішньою і зовнішньою формою.

³² Іван Франко. Твори в двадцяти томах, т. XVII, стор. 424—425.

Мала проза Бориса Грінченка

(Нотатки про майстерність)

У тій стереотипній формулі Грінченка, яка довгі роки побувала у нас і яка в останній час була піддана критиці, у намаганні «проштемплувати єдиним штемпем всього Грінченка» (О Білецький), мала проза цього автора звичайно ігнорувалась. Адже ніяк не дише вона тиховерб'янськими ідиліями, які приписувано Грінченкові здебільшого під сугестією¹ лише одного заголовка повісті «Під тихими вербами». Не знаходимо в його оповіданнях та новелах і примітивного просвітництва та каганцювання. Є тут натомість різючі моменти з життя українського села за царату, розстроюдені рани в душі селянина чи інтелігента, заподіяні ударами соціальної кривди — породженням несправедливої суспільної системи.

Якщо великі прозові форми законсервували ідеологію автора на певному обмеженому етапі її розвитку, то продукована безперервно новелістика дає нам образ ідейної еволюції Бориса Грінченка протягом всього його творчого шляху. Це стосується й Олександра Кониського, штаповане судження про якого склалося на підставі враження від його програмових повістей, далеко слабкіших від його оповідань.

Велеграння й енергійна діяльність Бориса Грінченка, про якого казали, що він більше працював, ніж жив, якимось залишала в тіні його дрібну прозу. Захоплював, викликав подив цей титан праці, що «позбувся мрій», дивовижною абнегацією та самопосвятою, невтомністю у виконанні своєї ідейної повинності перед народом. Як виконавець патріотичного обов'язку, як науковець-фольклорист, відтак як поет і повістяр знаходив Грінченко високу похвалу в чільного тодішнього авторитата критичного — в Івана Франка. Про малу його прозу, власне кажучи, про одне оповідання відгукнувся Каменяр лише один раз.

Це було в середині 90-х років. Стурбовані слабким розвитком нашої новелістики, відділ Наукового товариства ім. Тараса Шевченка та редакція «Зорі» оголошують конкурс на найкращу новелу. У зашифрованих конвертах на цю своєрідну літературну олімпіаду прибуває десять новел різних авторів. Першість здобуває «Хатка в балці» — річ Бориса Грінченка. Перемога була знаменною — з Грінченком змагались тоді такі таланти, як М. Коцюбинський і О. Маковей, правда, за літстажем молодші від автора «Хатки в балці». Інформуючи громадськість про вислід конкурсу, Іван Франко так аналізував твір, що здобув першість: «Є се оповідання, котре вповні підходить під вимоги конкурсу як по своєму об'єму, так і по своїй формі літературній. Зміст его взятий з життя селян лівобережної України і виявляє в тісній рамці новели антагонізм між багатим хutorянином і вбогим халупником з

¹ Сугестія — навіювання; тут — під враженням.

одного боку, між класовою заскорузлістю та егоїзмом, а силою молоді любові та гуманності з другого боку, даючи перемогу тим останнім над усіма підходами першої і мотивуючи ту перемогу не тільки випадковим впливом елементарної катастрофи, але й глибоким поворотом в душі самого героя. Оповідання написане по майстерськи, прекрасною мовою, з повним опануванням предмету, гармонійно з погляду на рівномірність і тісний зв'язок поодиноких епізодів. Хибамі його можна вважати пересадну ідеалізацію в деяких сценах (сон парубка і дівчини в самотній хатці) та мельодраматичність головного ефекту (повінь справлена розривом греблі і плавання молодят на вербовій колоді), та хибі ті викупляються майстерством композиції і стилю, так що оповідання се (автором його є д. Чайченко) комісія признала згідно вартим першої нагороди»².

І треба сказати, що у спадщині Грінченка-новеліста «Хатка в балці» річ не найкраща. Але характерні прикмети стилю цього автора — відбиває тонко-артистичне почуття композиції, чистоту мови, комплексний характер проблематики та гуманістичну тенденційність.

За своєю мистецькою сутністю Грінченкова мала проза становить перехідний етап від деяких традицій шестидесятників-основ'ян до стефанівського типу лаконізму й високої трагіки одного моменту. На тлі пишномовної, сутозлатно орнаментованої, фразеологічно насиченої української прози 50—60-х років та стилістичної віртуозності письменників початку ХХ ст. Грінченко-новеліст вражає передусім шляхетною скромністю своєї мови. Українська проза як правило рідко буває «прозовою», кохаючись у квітчасто-експресивнім стилі. Якщо порівняти її стиль з мовою малярства, то це або сонячновеселкові акварелі, або барвнопишні багаті олійні картини. Штрихів, шкідливих олівцем чи тушем у ній менше. А. Грінченкові оповіданнячка та новелки справляють враження однотонних досить аскетичних, трохи сухих малюнків олівцем, що відзначаються вправністю та чистотою техніки. Жодних унікальних народних фразеологізмів, жодних асоціативних зщеплень та вишуканих тропів чи парадоксально свіжих епітетів! Грінченко не любить мовних афектацій і дбає про прозорість стилю. Парость такої прози вибруньковувалась вже на сторінках «Основи», хоч політичні заморозки шістдесятих років ХІХ ст., передчасно зов'ялившись не один талант, не дали змоги розцвісти наміченому стильовому розмаїттю нашої прози. Зокрема, інтересним автором, якого можна вважати попередником Грінченка у цій манері письма, був П. Кузьменко. Знаменно, що про Кузьменка Грінченко написав невелику монографію, в якій він цілком погоджується з характеристикою стилю цього автора, яку йому дав ще на сторінках «Основи» Пантелеймон Куліш: «Повесть... поразила меня изящною простотою языка и необыкновенным тактом изложения... Я был не только занят, увлечен, но даже тронут простым и скромным, до убожества скромным рассказом г. Кузьменка... В повести его кое-чего (впрочем весьма немногого) недостает, но нет н и ч е г о л и ш н е г о: — эти слова можно сказать о весьма-весьма немногих литературных произведениях вообще, а в особенности о произведениях нашей украинской словесности»³.

Про стилістичні смаки та уподобання Грінченка дізнаємося теж з мемуарів Миколи Чернявського, котрий разом з ним та Михайлом Коцюбинським редагував альманах «Дубове листя». «І тут я зараз почув різницю між Грінченком і Коцюбинським, — пише Чернявський, — як взагалі щодо розуміння й оцінки творів письменників, так,

² «Зоря», 1896, № 11, стор. 218—219.

³ П. Куліш. О повести г. Кузьменка, «Основа», 1861, IX, стор. 140—141.

головним чином, щодо їх мови. Коцюбинського принадувала в творах, так би мовити, їх екзотичність, часом штучність, взагалі те, що здавалось йому новим і оригінальним. Грінченкові більше подобались твори вільні від штучності, він любив писання реальне, правдиве й доступне широким масам. Щодо мови, Коцюбинський був прихильником мови західноукраїнської й почасти галицької, а Грінченко навпаки». Про Коцюбинського Чернявський ще згадує, що він захоплювався, «коли мова була вже надто крута, утворювала оригінальну ситуацію, не позбавлену гумору. Особливо в місцях драматичних»⁴ того всього Грінченко не сприймав.

Як і в згадуваного Кузьменка, мова Грінченкових оповідань чітко прозора, незаплутано проста. «На краю села стояла невеличка хатка. Біля неї пишався рясний садок. У садку гули бджоли. Там була пасіка. У хатці жив старий дід Данило. Колись він козакував, був у неболі турецькій, але визволивсь відтіля. Тепер жив дома, пасічникував. Жінка його давно вмерла. Він прийняв до себе двоє сиріт: дівчину Олесю та хлопця-стрибунця Михайлика»⁵. Це уривок з одного з найчарівніших оповідань української літератури — Грінченкової «Олеси». Що ж ми маємо в цьому уривку? Найпростіший синтаксис, фрази, майже безобразну лексику. А втім, дарма, що про Грінченка-поета казали, що він буцімто «глухий на вухо» і шкутильгає інколи у ритмі. Його прозова мова має гармонійний ритм, свою мелодію, треба тільки вчитатися, вжитися в цю погідну, як осінній день, прозору епіку, — вона понесе нас, як тиходзвінний прозорий струмок. Грінченко не належить до тих авторів, при читанні яких милуємось поодинокими фразами, окремим образом. Цього ми не помічаємо, як повітря, яким дихаємо. Та ми відчуваємо себе добре у лагідному й здоровому кліматі його невишуканого, але й без різких дисонансів стилю. Головна атракція його новел — у міцній ефективній сюжетності. У цьому відношенні він цілковита протилежність Катрі Гриневичевій, яка завожує оригінальністю фрази, але анемічна в сюжетоконструванні.

Новаторство Грінченка-новеліста і полягає у скульптурно виразній архітектоніці, позбавленій всього зайвого. Він позбувся властивого його попередникам прийому розкриття героя за допомогою розповіді усієї його біографії, всього життєвого шляху. Отже, його мала проза, будована на демонстрації найважливішого одного моменту з життя персонажа, — це вже не сконденсована чи скорочена повість, а таки справжня новела чи оповідання з централізаційною структурою. Якщо є тут певні ретардаційні елементи, як от в «Хатці в балці», викристалізується жанр оповідання, якщо подія нестримно прямує до ефективного емоційного пуанту, — це буде типова новела.

Викладовою формою в його малій прозі найчастіше є оповідь від автора в третій особі. Форма «я-оповідання» застосовується здебільшого у жанрі так званої «новели-спомину», спомину з дитячих літ. У кількох оповідках маємо, проте, оповідача-селянку, але й тут нема намагання до натуралістичної імітації селянського способу оповіді з притаманними йому дигресивними⁶ елементами. Якщо Стороженко і Кониський витрачали звичайно кілька сторінок на опис оповідача, на докладний звіт, як і при яких обставинах здобуто сюжет твору — історію, про яку йде мова, то Грінченко сміливо зняв старосвітські широчезні рамки-зачини. Деякі його оповідки мають істинно-новеліс-

⁴ Микола Чернявський. Кедр Ливана. Спогади про Бориса Грінченка. У кн.: Твори, т. IV, «Рух», Харків, 1929, стор. 337—338.

⁵ Борис Грінченко. Твори в двох томах, т. I, вид-во АН УРСР К., 1963, стор. 344. Далі сторінки цього видання подаються в тексті у дужках.

⁶ Тут — ліричні відступи.

тичне нервово-напружене інтригуюче відкриття. Автор впадає відразу *in media res*, зав'язка конфлікту часто вже в першій фразі.

«— А ти ж що матері?

— Я кажу, що не піду за нього зроду.

— Брехня: підеш! Дівоче слово м'яке.

— А може твердіше й парубочого? Ййбо не піду! Зроду не піду»⁷.

Такою напруженою дискусією парубка й дівчини починається шахтарське оповідання Грінченка «Серед чужих людей», а інша сатирична оповідка відкривається найкоротшим інтригуючим абзацом: «Я вмер». (Як я вмер).

Дуже скупий Грінченко-новеліст на описи, пейзажі. Щедріше малює він тло лише в тих випадках, коли воно виступає як еманція душевного стану героя, як от в новелі «Хата».

Грінченкова «Хата» ідейним змістом перегукується з оповіданням О. Кониського «Спокуслива нива». І тут і там повістується про те, як сільське начальство, ніким не обмежене в своїй сваволі, безкарно діє як організована банда і прерізними махінаціями відбирає у бідняка там хату, там ниву. Та якщо розлого-епічний, неквапливо лінивий спосіб зображення дійсності з усіма деталями (кілька сторінок присвячено списові того, як персонажеві докучали мухи) викристалізовує у Кониського широко закроєну довшу повістку, що стоїть на грані повісті, то по-новелістичному сконцентровані подібні факти в Грінченка. Його, як і Стефаника, цікавлять не так усі перипетії й історії та передісторії, як вершинні стадії душевного болю героя. Центральний, пуантний⁸ епізод новели «Хата» — це показ хвилини розпачу й нестямної помсти селянки, в якій кричущою неправдою відібрали хату. Досі хата не описувалась, але кінчається твір яскравим кадром «героїня і хата». Тло стає активним, це об'єкт виладовування психічної енергії-розпачу персонажа. «І вона вхопила сокиру з-під лави і, сама не тямлячи, що й як вона робить, почала рубати й ламати все, що траплялося під руку: і піч, і лаву, і стіну, незважаючи ні на що, опанована однією думкою: помститися над ним, над проклятим!

— Нехай знає, нехай знає, що я йому не попусти цього! Не моя хата — так і не його ж! А я не попусти своєї батьківщини!... І вона рубала й рубала...

Але дедалі, то малосильні руки усе дужче втомлялися, вона ледве махала сокирою, б'ючи вже обухом, а не гострієм, і не помічаючи того: далі вся її істота, стомлена й змучена тяжкими турботами, не видержала, і Параска нарешті відразу впала додолу, як мертва, без слова, без стогнання.

І вона лежала серед порубаних лав, печі, столу, серед недорубків, клаптів з одержі, лежала в тій самій хаті, якої їй так не хотілося віддавати. Лежала нерухомо, не почувачи й не розуміючи нічого. А надворі вже лягла ніч, загортаючи все в чорне заинало, і бурхливий, холодний осінній вітер завивав і заскиглив, немов одправляючи темний похорон над цим розбитим, роздавленим життям» (320). Тло, як тільки воно ширше змальоване, у Грінченка завжди настроєве. Так, пейзаж осені, витриманий у бляклих ніжних тонах, гармонійно зливається з передсмертною замрією сироти, яка, не знісши самоти й брутальностей життя, пориваючись у блакить, до неба, до мамі, кидається під поїзд. Тут суворий однотонний графік — Грінченко дає кольорову гравюру неба блакить, золото опалого листя й разючі, трагічні краплі червоної крові, що бризкає з-під коліс поїзда. («Сама, зовсім сама»).

⁷ Б. Грінченко. Твори, т. 1, «Книгоспілка», К., 1950, стор. 195.

⁸ Пуант — драматичне загострення.

«Якась одна незвичайна подія, що трапилась» — ця Гетівська формула моделі новели як жанру дуже добре пасує до багатьох речей дрібної прози Грінченка. Якщо в новелі «Хата» зворушив нас автор незвичайністю поведінки героїні у трагічно-зламний момент її невтішної долі, то «Покупка» вжахнула нас як раз незвичністю фаталічного спокою персонажа в хвилини високої життєвої трагії: сільський парубок преспокійно-дбайливо добирає в крамниці речі на власний похорон — жодної ілюзії жити у нього вже немає. Своїм трагізмом та суворо лаконічним викладом у формі суцільного діалога ця новела ріднить Грінченка з Стефаником.

Грінченко — письменник різко тенденційний, гостропроблемний, але не односторонній. Проблема комплексності йому характерна; поєднує він проблеми соціальні, психологічні та етичні.

І все те підкорене основній авторській концепції — оптимістичному гуманізму. Навіть в оповіданнях про дітей і для дітей, у цих замріяних блакитних споминах з юних днів залишається він таким, — ці речі теж будуються на стиках соціологічного та етичного. Засновані часто на пригодницькому елементі, зачерпнуті з такої близької для малечі повсякденності, захоплюють ці оповідання благородством юних душ («Сестриця Галя», «Ксеня», «Грицько», «Украла», «Кавуни»). Учив ними Грінченко дітей добра і братерства. Прозоро чисті, як росинки, його гуманістичні дитячі оповідання перегукуються з всесвітньовідомим «Серцем» Амічіса. Цього італійського гуманіста, до речі, Грінченко перекладав. Деякі «дитячі оповідання» Грінченка набувають рис соціально-психологічної студії. Таким, зокрема, є його «Дзвоник».

Викладова форма «Дзвоника» — опис у третій особі з точки зору авторського «всезнання», подекуди перерваний діалогами. Це фіксація переважно зовнішніх виявів психічних станів героїні. Автор «конспектує» переживання головного персонажа, а не показує безпосередності їх плину. Однак і ця вже трохи застаріла техніка психоаналізу добре відтворює мікрокосмос душі героя. У цьому психологічному аналізі соціальних явищ Грінченко виявив неабияку майстерність в орудуванні деталлю. У спокійному темпі мікроскопічно уважної студії простежено наростання певної нової психологічної категорії, обумовленої соціологічно. Об'єктом такої студії є душа сільської дівчинки-сироти, яка потрапила в незвичні умови міського закладу для сиріт.

Психологічно насажені деталі як головний засіб розкриття образу і соціальної проблеми шикуються за принципом новелістичного кількісного нагромадження, що утворить певну напругу й підготує несподіваний поворот-вибух, своєрідний окличний знак у розкритті ідеї. На шістьох сторінках маємо аналіз духовного страждання малої Наталі. Хоч матеріально сільській сиротині у дитячому будинку живеться набагато краще, як на селі, але... отут починається оте новелістичне «але» і спеціально грінченківське «не хлібом єдиним». У душі сільської квітки, вихованої на просторах зеленої волі, починається протест проти духовних пут, які роблять дитячий будинок кліткою, тюрмою, організованою системою отуплювання та оглуплювання людської особистості. Все починається від дрібниць, від дрібних, але як же болючих насмішок. Тут сміються з сільської безпорадності в користуванні виделкою й ножем при столі, з мови української, врешті з засмученості одинокої душі. Усе в цій новелі нарощується, ступенюється, нагнітається. Навіть прізвиська-образи проходять свою еволюцію. Наталю прозивають «селючкою», «ляпалом», а після того, як вона переклала «усердно занялся делом» на «у середу занявся дом», — «середою». Відтак це прізвисько дістає ще й психологізований епітет — Наталю вже називають «сонною середою». А що творилося в душі цієї «сонної

середі», зацькованої бездушним глухом замріяної сільської душі, про це довідуємося з психологічно акцентованого портрету героїні. Цей портрет вводиться в новелу не на початку, а десь потім — в міру виниклої потреби передати людські страждання через зовнішній їх вияв — через порухи обличчя. Коли сміялися з Наталі під час обіду, Наталя кидала їсти. «Їй було сором, тяжко, хотілося плакати, але вона не плакала, тільки губи в неї тремтіли, і все її обличчя якось кривилося. Вона спускала свої великі темні очі додолу, її довгі вії виразно визначалися тоді на зблідлому обличчю» (підкреслення моє. — І. Д.) (432). Грінченко ще не володіє новітньою технікою внутрішнього монолога, одностороннього діалога чи діалога з психологічним підтекстом. Він використовує старий прийом сну, аби зобразити тугу Наталі за селом. У світломрії сироти поваб життя на волі асоціюється з пейзажем розлогої весняної волі, широко-широко розлитих вод, вільним щебетливим птаством. І на тому тлі — спомин про єдину людину на світі, яка любила Наталю, — її сільську подругу. Та цей чарівний сон розбиває жорстокобрутальний бренькіт дзвоника. Художня деталь — дзвоник — підноситься до ступеня символу. Це концентруюча композиційна деталь, а водночас — символ організованої до отупіння одноманітної казарми, системи нівелювання людської особистості. Автор накреслює етапи автоматизації так виховуваної дитини. «Вона їла, пила, спала, вставала не з своєї волі, а з чужого наказу. Незрозуміла їй шкільна наука пригнітала мозок, упевнила її, що вона, Наталя, дурна, нічого не хоче сама розуміти й повинна робити одно тільки: питатися старших та їх слухатися. Коли хочеш ступити, то спершу спитайся, а тоді вже ступни» (437).

Кульмінаційний момент — ідейний могутній спалах у новелі — викрешується стиком двох тенденцій, двох сил, що мають вплив на розвиток характеру героїні (саме розвиток, дарма, що Шпільгаген вважав, що новела дає готові характери) — з одного боку, вроджене і виховане у сільському підсонні прагнення до відстоювання людської гідності, прав думаючої особистості, а з другого боку, дія вщепленої в мурах виховного закладу бацили, що має своїм нівелюючим ядом руйнувати цю особистість і перетворити її на слухняний автомат. Перша тенденція викликала ідею самогубства як своєрідного протесту замученої душі, але друга, вже сильніша, послала Наталю до начальниці просити на це ...дозволу: «Олександро Петровно, дозвольте мені втопитися в дворі в колодязі! — промовила несміло дівчина» (438). Начальниця не дозволила, Наталя лишилась існувати вже як автомат.

Ця коронна деталь — стик антитетичних прибоїв мислі — відразу перетворила усю дрібноту попередніх деталей з реєстру буденщини на високий реєстр соціального звучання. Вона викликала протест проти тієї системи, яка вбила людину в людині, — людську особисту думку.

І зовсім по-інакшому ця проблема розв'язується в оповіданні «Сам собі пан», творі, що показує непереможне бажання в народі того, що Янка Купала називав «людьми зватись».

Грінченко, цей, здавалось би, аскет, що сам підкреслював — «я позбувся мрій!», цей працівник типу Лесиного адвоката Мартіяна, любив теж теми неспокійні, гарячі, з водоворотним клекотом почуттів. Такий матеріал давала бурхлива доба першої російської революції. Тема глибинного оповідання «Брат на брата» — це тема вершин і низин, духовних злетів і болючих крахів та нових підйомів людини, що присвятила себе борні за волю народу свого. Поеднання пластично відображеної подійності з палкою публіцистичністю властиве творам Грінченка, в яких він ставить питання обов'язку інтелігента перед народом. «Брат на брата» — чи не найбільш вдала річ такого роду саме тому,

що ідейно обвогнена публіцистика є тут органічним вислідом бурхливих подій, разючих фактів і подається як муки совісті, як палкі жарини, що печуть душу — цей внутрішній вогонь мислі подається у формі внутрішнього монолога головного героя. Письменник веде нас у клекіт революційних подій. Від статичного тюремного існування герой раптово переходить у динаміку революційного настрою. Його визволили з тюрми. Він окрилений і приємно запаморочений від того, що така висока революційна свідомість народу. Його приймають гаряче, як борця. Ідейні сільські вчителі — чоловік і жінка — плачуть, вірячи в свободу, оповіщену царським маніфестом.

Письменник зображує крах народницько-просвітянських ілюзій героя. Суспільне щастя, рекламоване урядовим маніфестом, надто ілюзорне, а віра в такі маніфести наївна. Життя жорстоке, поняття народу надзвичайно складне й безмежно далеке від народницького рожевого ідеалу. З високостей ілюзій герой падає в чорну прірву. Сфанатизована юрба, виконуючи вказівку станового, чинить погром школи, вчительського помешкання, нищить молодий, любовно плеканий сад. Такі деталі, як потоптана чобітьми частина «Історії культури» й потрошена Рафаелева мадонна символізують крах культурницьких змагань. У хвилину, коли вирвано й потолочено давній народницький світогляд, герой прозирає, робить переоцінку цінностей. Правда, він ще схильний робити надто песимістичні висновки стосовно народу, але це почуття хвилеве і психологічно обгрунтоване. Головне інше — герой сумує за відсутністю революційності. На його думку, народ «слухняно йде на налігачі за тими, що завжди водили його в тяжкому ярмі.

Віл під'яремний, тепер він виразно показує, що він раб не тільки споконвічний, але й довічний, безнадійний.

І сонце встане

І осквернену землю спалить —

згадалося йому. Тільки тоді, коли могуче сонце спалило б цю осквернену землю, винищило б кодро вічно похилених рабів і дало б життя новій, не рабській породі — тільки тоді можна було б чогось сподіватися. Але воно, сонце — воно не прийде і не спалить, і все буде, як було: буде раб і пан, кров і погроми і кайдани!»... (516—517).

Так он він який, Борис Грінченко! Ще в 1892 р. жахався кривавих хвиль, революційно-збройного перетворення світу й пропонував ясні погожі хвилі широкої української просвіти, але під впливом революції 1905 р. друкує «Червоний прапор» Болеслава Червінського — свій переклад його, а потім пише поезію в прозі «9 січня», в якій усвідомлює, що розстріляні царем трудящі — то «прострелені впали емблеми покірності». В оповіданні «Брат на брата», написаному 1910 р., викрикуючи царат і його маніфест, Грінченко сповнюється антирабським бунтарським духом і ставить вимогу праці для народу на якихось ширших і глибших засадах. Момент зневіри — це тимчасовий момент — «мусять пережити й його, щоб загартуватися до краю...» Герой оповідання Корецький іде, загартувавшись, продовжувати діло.

У художньому відношенні це оповідання цікаве тим, що Грінченко будує його сюжет за моделлю багатьох новел М. Коцюбинського: теза, антитеза та синтезуючий революційний висновок. Та якщо в Коцюбинського в таких речах, як «Інтермеццо», «Цвіт яблуні», «Невідомий» все від початку до кінця — потік свідомості героя, то у Грінченка лише частково сюжет стає внутрішнім, протікаючи в «підземеллях» свідомості героя, у його внутрішніх монологах. Але в загальних контурах Грінченко вже наближається до типу психологічної новели ХХ ст. з її «діалектичним» гаряче пульсуючим серцем.

До джерел ранніх новел Григорія Косинки

У складному історико-літературному процесі перших по-жовтневих років на Україні письменники-новелісти брали з сучасної їм буремної дійсності багатий матеріал для творчості та натхнення. В творчих шуканнях вони звертались до надбань рідної класики та фольклору.

До видатних українських радянських письменників, народжених Великим Жовтнем, належить і Григорій Михайлович Косинка. Почавши з нарисово-новелістичної агітки («Уривок з щоденника», «Лист з села» та ін.), письменник уже в оповіданні «На буряки» (1919 р.) прагне змальовувати життя в манері реалістичної оповіді. Таким він був і в інших своїх новелах періоду громадянської війни («Сходка», «Перед світом», «За земельку», «На золотих богів» тощо). Цьому сприяло не тільки навчання у класиків, а й те, що Г. Косинка художню тканину частини ранніх новел (до них ми зараховуємо новели часів громадянської війни), засновує на українській народній пісні. Народ-но-пісенні сюжети, образи, символіка в Косинчиних новелах зустрічаються часто.

Вперше до джерел рідної пісні Г. Косинка звернувся в оповіданні «На буряки». Антипанські мотиви пісні «Ой горе нам, молодим» наснажує бунтарські почуття героїв твору радянського прозаїка, підсилює соціальний конфлікт. Введені в текст уривки з цієї, а також інших пісень допомагають авторові переконати читача, що, незважаючи на економічну залежність і жорстоку експлуатацію селян панамі та їх поміщиками, духом своїм, висловленим піснею, — вони нескоримі.

Про вміння Г. Косинки органічно вплітати пісню в розповідь свого оповідання свідчить хоча б такий епізод: на полі появилася панський фаєтон; полільники реагують на це своєрідним «перемішанням» розмови з піснею:

— Купаються в добрі чужому... Ми робимо.
Ну да, так: пан наш ворог!
Засміялись дзвоники шляхом аж
на вигоні, і тільки чути голосну
пісню полільників...
Ой горе нам молодим
З цим приказчиком дурним,
Гей гей! ох-хо-хо!
З цим приказчиком дурним¹.

Думки героїв оповідання про «мужицьку долю гірку» змінюються настроями ненависті до панів:

Ой уже сонце над вечірки
Бере пана за печінки!

Пісня трудівниць викликає лють у ланового, бо йому і «панові ця пісня не подобається».

¹ Григорій Косинка. Новели. «Радянський письменник», Київ, 1962, стор. 14.

В оповіданні «На буряки» відчутне прагнення письменника створити ритмічний, музикальний лад твору, чому сприяє і пісня, і авторська мова:

Повертаються додому змучені, в пилюзі, голодні.

Колосками кланяються жита,
шумить од поділок вітер, а загорілі,
трохи потріскані ноги одбивають
якийсь чудний музичний такт:

— Легка втома... дома...²

Пісенно-музикальний склад оповідання, його зміст доповнюється з любов'ю створеним автором персоніфікованим образом пісні: «чути голосну пісню полільниць», «останній акорд пісні покотився сивим степом», «панові ця пісня не подобається» і нарешті — «Тра-та-телень, тра-та-телень! — виграють на сапах голодні хлопці, а пісня котиться степом, у золотій пшениці, кісники смиче, волошки цілує і жартами пестливими берізку обгортає...»³.

У художню тканину оповідання «На буряки» народна пісня вплітається органічно, пояснює зображувані події і настрої героїв, глибше розкриває їх внутрішній світ. З подібною функцією письменник вводить уривки, мотиви з пісень і в інші тогочасні новели («Перед світом», «За земельку»).

Не маючи ще досвіду в написанні творів з міцно збудованим, струнким сюжетом, письменник у новелі «На золотих богів» звернувся до української народної пісні «Ой посіяла я хліб». Поклавши в основу новели композиційну і сюжетну схему пісні, Косинка наповнив її новим змістом, новими подіями і сюжетними колізіями, взятими з сучасної йому буремної революційної дійсності на Україні часів громадянської війни. Оновив він також і окремі мотиви пісні та її головні образи (сина і матері). Відштовхнувшись у новелі від названих вище компонентів пісні як від вихідного пункту для дальшого розвитку, Г. Косинка написав самобутній, високохудожній твір.

Контурний малюнок нашестя лихих людей на засіяне хлібом вдовине поле і вбивство ними її «сина молодого» з народної пісні «Ой посіяла я хліб» письменник розгортає в символічну батальну картину бою «червоної селянської волі» проти «армії Золотих Богів». Відзначимо, що згаданий образ-символ допомагає узагальнити, типізувати зображуване. Вся ж новела малює конкретно подані реальні події і реальних людей, що б'ються в смертельному поєдинку кожен за своє: селянська революційна маса села Медвина та сусідніх сіл відстоює свою червону волю, свою землю, свої оселі. Золоті боги відстоюють своє панування над людьми. З маси автором виділені окремі постаті. Вони хоч і фрагментарні, але наділені реалістичними рисами, зображені в напруженій ситуації. Йдеться про образ селянського ватажка Чубатенка, героя-кулеметника Сеньку та інших безіменних бійців, що з косами і сокирами в руках йшли на ворожі гармати. Це також образ матері Ганни, невістки Параски, дітей. Саме вони становлять зміст символічного образу «червона селянська воля». Епітет «червона» вказує на характер революційності повсталого селянського маси — вона боронить не тільки свої оселі, а й свою революцію від армії Золотих богів. А «золоті боги», — як визначив М. Т. Рильський, — це офіцери добровольчої армії, це «золотопогонники», а ширше — це панство⁴, що прагне відстояти старий лад.

² Григорій Косинка. Новели. «Радянський письменник», Київ, 1962, стор. 16.

³ Там же.

⁴ Там же, стор. 4.

Таким чином, відштовхнувшись від пісні, використавши деякі її образи, Г. Косинка створює, по суті, новий сюжет, заглиблюється в свою епоху, малює безкомпромісну класову боротьбу у час Жовтня.

Між іншим, відмітимо, що деякі дослідники творчості Г. Косинки у 20-ті роки робили закид письменникові, звинувачуючи його в любуванні індивідуалістичними тенденціями у змалюванні своїх героїв. С. Щупак, наприклад, писав:

Ось образ цілого селянського повстання з оповідання «На золотих богів».

Б'ється червона селянська воля,
умирає на своїх осьмушках та
обніжках, але боронить тілами,
кров'ю свої оселі од армії Золотих
Богів.

Скільки пафосу Косинка знайшов, щоб оспівувати боротьбу за «свої осьмушки й обніжки», і ніде не натрапите в нього на оспівування боротьби за колективні інтереси»⁵.

Дивне обвинувачення. Вдумливий читач і критик хіба не помітить, що «образ цілого селянського повстання» («червоної селянської волі») є свідченням боротьби революційного народу і за свої «колективні інтереси»?

Ми зупинились на деяких аналогіях, що становлять основу першої частини і пісні, і новели.

Друга частина новели (в збірці 1922 р. вона навіть відділена від першої позначкою) є глибоко ліричним монологом матері Ганни, вмотивованим розвитком сюжету — героїчною загибеллю (як і в пісні) її сина Сеньки. У пісні співається:

Мати вийшла,
Двоє діток
На руках тримає,
Долю все збиває⁶.

Як і вимагає того жанр новели та автори світосприймання, Г. Косинка на відміну від пісні спочатку малює образ спаленого села:

...на місці гарячих боїв селянської
волі — лишилась велика руїна.
Обгорілі дерева, хати, повітки, все
віками дбале добро — і — лишились сльози...
Море сліз!⁷

А потім уже, на пожарищі — постать матері з трьома малими дітьми та горем — журбою за загибим у бою сином. І в народній пісні, і в новелі Г. Косинки матері у своїй скорботі звертаються до долі і до людей з словами пісні, що дуже схожі між собою:

Ой, ти, голубе маленький,
Ой, ти сину молоденький,
Ой, поїхав на війну, —
Більше не вернешся!..⁸

Мати Сеньки-кулеметника співає інший варіант цієї пісні, але з тим же почуттям туги за сином:

Ой, голуб ти сивенький,
Ой, скажи — скажи ти мені,
Де мій син молоденький?..⁹

⁵ Критика, ДВУ, Харків, 1929, № 3, стор. 31.

⁶ Українські народні думи та історичні пісні, К., 1955, стор. 327.

⁷ «Більшовик», 30 жовтня 1920, № 206, стор. 2.

⁸ Українські народні думи та історичні пісні, К., 1955, стор. 327.

⁹ «Більшовик», 30 жовтня 1920, № 206, стор. 2.

Письменник малює образ матері-страдниці за традиційно-фольклорними мотивами, але вже в нових історичних обставинах: в обставинах пролетарської революції та громадянської війни. Він підкреслює її бідність, вдовину безвихідь після смерті старшого сина-годувальника, зотлілу від горя душу. Мати виливає свій жаль сльозами як і інші «матері, яких герої-сини полягли за волю в бою»¹⁰.

Можна помітити прагнення автора створити більш конкретний, типовий образ матері героя громадянської війни. Уже в другій редакції новели, що увійшла до першої збірки письменника «На золотих богів» (1922 р.), Г. Косинка доповнює образ деякими художніми деталями (на матері «драна свита»), йде в творчому пошуку шляхом узагальнення, не називаючи вже її ім'ям (у першій, газетній редакції, як уже згадувалось, мати має ім'я Ганна).

Одним із засобів створення цього образу є схильність письменника до образно-фольклорної монументальності: постать матері в кінці новели — німа, мовчазна, велична своєю непокірністю горю.

Звернімо увагу, що народнопісенний мотив потолочених посівів хліба, а також зв'язаний з ним мотив загибелі сина і материнської скорботи, на яких була заснована перша редакція новели Григорія Косинки «На золотих богів», у наступній редакції (1922 р.) набуває ширшого звучання, ще більше опоетизовується. Письменник знову ж звертається до джерел народної пісні, вводить у тканину новели уривок з відомої української козацької пісні «Ой у полі жито».

У першій (газетній) редакції новели читаємо:

Стоїть пшениця потолочена
— серпа просить, а вони кров'ю
поливають... Дочко, Парасю!
Сенька тут... з нами...¹¹

У збірці «На золотих богів» (1922 р.) вже така редакція:

— Стоїть пшениця потолочена,
серпа просить, а вони кров'ю поливають...
Ой у полі жито — копитами збито...
— Хі-хі!
— Дочко, Парасю, бачиш під обніжком
Сенька з кулеметом?...
— О, зараз з нами, тільки вночі, як голуб коло
клуні пролетить: «Мамо, мамо»!
...Копитами збито жито...¹²

Повторений двічі уривок з пісні, причому вдруге — в авторській інтерпретації, нагнітає і поглиблює почуття материнської туги за вбитим сином, за потолоченою пшеницею.

До пісні «Ой у полі жито» звертались й інші прозаїки, своєрідно розвиваючи заснований на пісні косинківський мотив потолочених хлібів і вбитих синів. Назвемо хоча б оповідання А. Головка «Червона хустина», епіграфом до якого автор взяв рядки з пісні «Ой у полі жито»:

..... козаченька вбито.
Ой убито—вбито, затагнено в жито,
Червоною китайкою личенько прикрито.
(З пісні)¹³

Захоплення Г. Косинки народно-пісенною символікою в ранніх новелах помітне і в зображувальних засобах. Часто вживані ним синонімічні символи в новелах «На золотих богів», «За земельку» та ін. за задумом автора повинні були дати сконденсоване, узагальнене зобра-

¹⁰ «Більшовик», 30 жовтня, 1920, № 206, стор. 2.

¹¹ Там же.

¹² Григорій Косинка. На золотих богів, Київ, «Сяйво», 1922, стор. 8.

¹³ «Нова громада», Київ, Книгоспілка, березень 1924, книжка 20—21, стор. 11.

ження подій, підсилити ліричний струмінь епічної оповіді. Цим самим автор хотів краще передати селянський образ мислення, своє бачення світу, риси національного характеру героїв.

Звернемося тільки до окремих прикладів. Щоб відтінити гостроту конфлікту, автор так малює один з моментів бою в новелі «На золотих богів»:

Ось уже пішли до бою з вилами,
сохирами, а ворог, здається,
стіною-муром налягає, щоб розбити селян-
ські ряди...¹⁴

Традиційно-фольклорний синонім-символ «стіною-муром» вжитий тут автором для повнішого змалювання воєнної переваги озброєної до зубів армії Золотих богів проти майже беззбройних селян.

Цікава роль вжитих Г. Косинкою дієслівних синонімів пісенного походження у новелі «За земельку» («Гроно», 1920 р.). Ними автор показує еволюцію почуттів молодії: спочатку на весіллі «сміялися-танцювали», потім молода «плаче-заливається», бо коли з нею одружились тільки «за земельку, — долі не буде, — плаче-тужить скрипка з цимбалами...»¹⁵.

Григорій Косинка, як і багато інших народжених Жовтнем письменників, продовжував і творчо розвивав у нових умовах традиції письменників-класиків у використанні невичерпних джерел народної поетичної творчості, вчився правдивому художньому слову у рідного народу, брав від нього пісні, мотиви, образи і повертав йому ж свої пісні-новели.

Наснажені народно-пісенними мотивами, ранні новели Г. Косинки краще сприймалися новим читачем як твори української радянської новелістики, що стала набутокм літератури соціалістичного реалізму.

¹⁴ «Більшовик», 30 жовтня, 1920, № 206, стор. 2.

¹⁵ Григорій Косинка. На золотих богів, «Слово», Київ, 1922 р., стор. 26.

Штрихи до величного образу

Не буде жодним перебільшенням, коли скажемо, що до недавнього часу навіть учителі-словесники та студенти-філологи, не говорячи вже про масового читача, навіть приблизно не уявляли собі обсягу української літературної Ленініани. Шкільні та вузівські підручники представляли труд українських письменників над образом Леніна скупю, фрагментарно, отже, збіднено. Не дуже доповнювали та розширювали ці хрестоматійні відомості спеціальні статті, присвячені вивченню теми «Образ В. І. Леніна в українській літературі». Бо, як правило, автори таких досліджень оперували тими ж небагатьма творами, називали одних і тих же кількох письменників, що й автори підручників.

Насправді ж картина виглядає зовсім інакше, в усякому випадку, зовсім не такою збідненою, як вона багатьом здавалася. Це переконливо стверджує пропонувана тут бібліографія українських поетичних, прозових і драматичних творів, присвячених В. І. Леніну.

М. Мороз разом з групою працівників Львівської наукової бібліотеки Академії наук УРСР здійснили дуже важливу, а для багатьох просто необхідну роботу — наразі збирає майже все, що стосується теми «Образ В. І. Леніна в українській радянській художній літературі».

Зібраний матеріал подається в такій послідовності: найбільшу частину бібліографічного списку (462 позиції) складають відомості про розробку ленінської теми в творах віршованих (поезіях, поемах). Далі ідуть невеликі розділи — Ленініана в прозі (43 позиції) і в драматургії (14 позицій). Упорядники детально розкривають зміст 18 тематичних збірників, присвячених В. І. Леніну. Цінною є і бібліографія найважливішої критичної літератури до теми «Образ В. І. Леніна в українській радянській художній літературі» (31 позиція).

Для зручності користування в кінці бібліографії додається покажчик імен. Матеріал у кожному з розділів розміщений за авторами, які подаються в алфавітному порядку. До кожного твору додана коротенька анотація.

З виходом у світ бібліографічної праці «Образ В. І. Леніна в українській радянській художній літературі» наші уявлення про словесну українську Ленініану стануть значно повнішими і предметними. Бібліографія засвідчує плідну працю великого загону українських радянських письменників над образом безсмертного вождя і вчителя всіх трударів планети. І хоч упорядники не всюди подають дату першої публікації твору, однак стає очевидним, що весь піввіковий шлях розвитку літератури Радянської України, як і літератур інших братніх республік, позначений постійними шуканнями нашими письменниками тих слів, інтонацій, образів, які б відповідали великій темі і додавали нові штрихи до дорогого образу Ілліча. Досить нагадати, що тільки поетів, які писали на ленінську тему, бібліографи називають 192. І серед названих зустрінемо як тих, що вже друкувалися за життя В. І. Леніна (В. Поліщук, Ї. Сосюра, М. Рильський, П. Тичина, П. Капельгородський та ряд інших), так і поетів, що в наші дні лиш починають свою творчу діяльність.

Значно розширює бібліографія уявлення читачів про розробку ленінської теми окремими письменниками. Так, виявляється, М. Бажан повертався до образу Леніна

в 10 своїх віршованих творах, в стількох же — В. Сосюра, М. Рильський — у 12, А. Малишко — аж у 16!

З праці бібліографів видно, з яким творчим неспокоєм і відповідальністю зверталися до образу Леніна революційні письменники Західної України перед 1939 р. (М. Марфієвич, О. Гаврилюк, А. Волощак та ін.). Одночасно бібліографія показує і те, що українські письменники, особливо ж прозаїки і драматурги, ще мало зробили для високомайстерного змалювання образу Леніна і залишаються в боргу перед своїми читачами. Будемо сподіватись, що ювілейний ленінський рік (твори останніх місяців 1969 р. і початку 1970 р. в бібліографії не враховані), відчутно збагатить літературу новими творами, які стануть окрасою української Ленініани.

Ф. М. Не борячок

ВІД УПОРЯДНИКІВ

До знаменної дати в житті народів Радянського Союзу й усього людства — 100-річчя з дня народження В. І. Леніна — Львівська державна наукова бібліотека Академії наук УРСР підготувала бібліографічний покажчик «Образ В. І. Леніна в українській радянській художній літературі».

В покажчику зібрано відомості про поетичні, прозові й драматичні твори українських радянських письменників, в яких зображена постать Ілліча або які є присвятами Володимиру Іллічу Леніну.

Короткі анотації розкривають зміст художнього твору або вказують на основні питання, які висвітлюються автором. Не анотуються тільки ті поезії, заголовки яких чітко вказує на тему твору.

Художні твори українських радянських письменників, що присвячені В. І. Леніну, численні своєю кількістю, різноманітні за жанрами, нерівномірні своєю цінністю. Тому перед упорядниками проблемою першорядного значення був відбір імен авторів і назв їх творів. Упорядники прагнули, щоб бібліографія вказала на найцінніші художні твори, написані українськими радянськими письменниками до кінця 1969 року. Додані анотації одночасно вказують, в яких періодах історії радянського народу які теми висвітлювалися українськими письменниками.

До уваги брались, у першу чергу, ті художні твори на ленінську тему, що витримали випробування часом і стали вагомим надбанням української радянської літератури. До бібліографії включені відомості про кращі зразки української Ленініани, створеної в 20-х і 30-х роках, у роки Великої Вітчизняної війни і в післявоєнний період. Поряд з творами відомих українських радянських письменників подані також поетичні та прозові твори письменників молодшого покоління. З ряду творів одного автора до бібліографії включались кращі в художньому відношенні.

Бібліографія складається з п'яти розділів. У перших трьох відомості про поетичні, прозові й драматичні твори, присвячені В. І. Леніну; в четвертому розділі названі тематичні збірники, видані в 1960—1969 роках, присвячені Іллічу. В останньому розділі вказана найважливіша критична література до теми «Образ В. І. Леніна в українській радянській художній літературі».

З численних перевидань одного і того ж твору в бібліографії вказується на останнє видання. Всюди, де тільки це було можливим, після назви твору зазначений у дужках рік написання.

Бібліографічний покажчик «Образ В. І. Леніна в українській радянській художній літературі» є однією з праць, підготовлених Львівською державною науковою бібліотекою до знаменної дати — 100-річчя з дня народження В. І. Леніна. Бібліографія призначається для використання бібліотекарями масових бібліотек, студентами вузів, вчителями, науковими працівниками літературознавцями.

ПОЕЗІЯ

АМБРОСІЯ ПАРАСКА

1. *Ленін живе.* — В кн.: Амбросій П. Квітує моя Буковина. Станіслав, Обл. кн.-газ. вид-во, 1960, с. 28.

2. *Леніна ми вишили портрет.* — В кн.: Амбросій П. На сонячній дорозі. Поезії. К., «Рад. письменник», 1957, с. 5.

3. *Ой, весело, радісно в нашім краї жить!* — В кн.: Амбросій П. Квітує моя Буковина. Станіслав, Обл. кн.-газ. вид-во, 1960, с. 29—30.

У вказаних вище поезіях буковинської народної поетеси говориться про те, що тільки завдяки Іллічу на її рідну землю — Буковину прийшло нове, щасливе життя.

АНДРІЙЧУК КЕСАР

4. **В буремні дні.** 1—4. — В кн.: Андрійчук К. Подільська сторона. Поезії. К., «Рад. письменник», 1958, с. 85—100.

У буремні роки революції В. І. Ленін веде народи в бій.

5. **21 січня.** — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 66—67.

Звістка про смерть В. І. Леніна з великим сумом прийнята радянськими народами.

АНДРУЩЕНКО АНДРІЙ

6. **Його образ.** — «Хлібороб України», 1969, № 4, с. 8, Радянська держава — це образ ідей В. І. Леніна.

БАЖАН МИКОЛА

7. **Батьки й сини.** [1938]. — В кн.: Бажан М. Твори. В 2-х т. Т. 1. Поезії та поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 233—246.

Образ В. І. Леніна виступає як образ учителя й натхненника перемог у Великій Жовтневій соціалістичній революції та громадянській війні.

8. **Безсмертя.** Три повісті про товариша Кірова. [1935—1937]. — В кн.: Бажан М. Твори. В 2-х т. Поезії та поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 157—203.

У поемі, присвяченій С. М. Кірову — бійцю ленінського гарту, є мистецьки написана сцена, що розповідає, як Кіров разом із своїми друзями, томськими робітниками, звертається з листом до «проводиря» Леніна, що перебуває в еміграції в Швейцарії, розповідає йому про криваву розправу царських наймитів з учасниками робітничих демонстрацій, говорить про могутній вплив ленінських праць:

Товаришу, великий дальній друже!
Могутній спокій слів твоїх і фраз,
Іх людська ясність, іх влучання дуже,
Продумане, відчутне сотні раз, —
О, скільки сил вливав нам в душі ти
Своїм безстрашним прагненням мети!

9. **В одному з лондонських кварталів.** [1948]. — В кн.: Бажан М. Твори. В 2-х т. Т. 2. Поезії та поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 156—160.

Поет з хвилюванням розповідає про відвідання історичного будинку, в якому відкрився V з'їзд РСДРП. Поет іде вулицею, де колись проходив Ленін, що

В квітневий вечір через десять літ
На панцерник зійде й зведе пророчу руку —
Вказати світові, куди ітиме світ.

10. **21 січня.** [1924]. — В кн.: Бажан М. Твори. В 2-х т. Т. 1. Поезії та поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 39—40.

Поет показує безсмертя Леніна в житті мільйонних мас народу:

Піднісни свій стяг жалібний
І зміцнивши серце своє,
Встає він, — і вождь, і водій, —
Ленін мільйонний встає!

11. **Ленінський стяг.** [1941]. — В кн.: Бажан М. Твори. В 2-х т. Т. 2. Поезії та поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 9.

Під ленінським стягом народи Радянського Союзу вийшли на смертельний бій з фашизмом.

12. **Орден Леніна.** [1965]. — В кн.: Слово про Леніна. Читець-декламатор. К., «Рад. школа», 1967, с. 384—385.

Поет наголошує, що образ вождя

Кличе нас іти вперед, все вище й далі,
За комунізм і мир в гігантській боротьбі,
Щоб світ забув навік незгоди і печалі.
Безсмертя Леніна він втілює в собі.

Орден, що носить ім'я Ілліча, найвища відзнака доблесті і героїства радянських людей, узагальнений символ безсмертя ленінізму.

Як Леніна образ, безсмертний і вічний,
Як нашого прапора золото й баgreць,
Як славна окраса достойних сердець,
Він простий і славний, ясний і величний, —
Цей орден радянських незламних людей,
Великого Леніна орден оцей!

13. Перший день. (З циклу «Біля Спаської вежі»). — В кн.: Бажан М. Твори. В 2-х т. Т. 2. Поезії та поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 198—200.

В. І. Ленін на чолі Радянського уряду, що переїхав з Петрограда в Москву.

14. Пісня. (З циклу «Італійські зустрічі»). [1960]. — В кн.: Бажан М. Твори. В 2-х т. Т. 2. Поезії та поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 287—289.

Про італійського народного співця, який на вулицях італійських міст виконує баладу про В. І. Леніна.

15. Смерть Гамлета. [1932]. — В кн.: Бажан М. Твори. В 2-х т. Т. 2. Поезії та поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 129—133.

Розвінчуючи святенництво й лицемірство буржуазної інтелігенції, її політичне дворушництво, М. П. Бажан стверджує найсправедливіший у світі соціалістичний гуманізм:

Схопіть же за горло, як вбивцю, заплутаність
Гуманних, як зрада, казань і молитв!
Єдина велика і справжня є людяність —
Ленінська людяність класових битв.

БАКУМЕНКО ДАНИЛО

16. Безсмертя. — В кн.: Бакуменко Д. Корінь життя. Збірка поезій. К., «Рад. письменник», 1955, с. 8—9.

Про безсмертя ідей В. І. Леніна.

17. Дні такі у пам'яті живі. — В кн.: Бакуменко Д. Корінь життя. Збірка поезій. К., «Рад. письменник», 1955, с. 17.

Роздуми поета біля Мавзолею В. І. Леніна.

18. Дорога до Леніна. Поема. — В кн.: Бакуменко Д. Зорецвіт. Поезії. К., «Рад. письменник», 1965, с. 86—104.

Поема про О. Матюшенка — героя повстання на броненосці «Потемкин», якого В. І. Ленін назвав «першим червоним адміралом».

19. З його ім'ям. (1967). — В кн.: Ленін з нами. [т. 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 29—30.

Спогад автора про морозний січневий день 1924 року, коли він довідався про смерть В. І. Леніна; згадка про червневий день 1941 року, коли Ілліч благословляв радянський народ на перемогу над фашизмом.

20. Ленін у Харкові. — «Прапор», 1969, № 6, с. 2. На прикладі м. Харкова на кожному кроці бачимо здійснення ідей В. І. Леніна.

21. Пам'ятник Леніну. — В кн.: Бакуменко Д. Земля і зорі. Поезії. К., «Молодь», 1963, с. 5.

БАНДУРЕНКО ЄВГЕН

22. Безсмертні дати. — В кн.: Бандуренко Є. Поезії. Лірика, сатира, гумор. К., «Молодь», 1967, с. 37—38.

Ніколи не забудеться героїзм років Революції, ніколи не будуть затерті сторінки історії, написані партією більшовиків.

23. Ленінським курсом. — В кн.: Бандуренко Є. Взяв би я бандуру. Сатира й лірика. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 9.

Щасливі ми тим, що пролетарські лави в рішучий бій вів великий Ленін. Ленінським курсом веде нас партія.

24. **Так батько вчив.** 1949. — В кн.: Бандуренко Є. Веселка. Лірика, сатира й гумор. К., Держлітвидав УРСР, 1957, с. 186.

Батько показував синові портрет В. І. Леніна і вчив: все, що в нашому житті ясного, завдячуємо Іллічу.

25. **Читаючи «Великий почин».** — В кн.: Бандуренко Є. Взяв би я бандуру. Сатира й лірика. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 7—8.

Крокуючи майбутньому назустріч, В. І. Ленін побачив у суботниках трудящих мас героїку свідому.

БАРАТИНСЬКИЙ ПИЛИП

26. **Всенародної радості день.** — «Барвінок», 1969, № 4, с. 2—3.

Радянські люди радіють днем квітня, коли народився В. І. Ленін.

БИЧКО ВАЛЕНТИН

27. **Будьмо, як Ленін.** — В кн.: Бичко В. Сійся, родися, зерно. Поезії. Держлітвидав УРСР, 1959, с. 27—28.

28. **Він в серцях у нас.** Вірші про В. І. Леніна. К., Дитвидав УРСР, 1961, 67 с. з іл.

Зміст: Ленінське серце у серцях у нас. — Живий пам'ятник. — Дівчинка із Смольного. — Розмова в теплушці. — Снігурі. — На лісовій дорозі. — Ілліч на суботнику. — Дві зустрічі. — Перше вогнище. — Землі української хліб. — Іде Ілліч по краєві.

У збірці поезій дитячого поета В. Бичка мова йде про дружбу Володимира Ілліча з дітьми, про глибоку й ніжну любов вождя до трудового народу. З віршів, як живий, постає В. І. Ленін — великий, добрий, простий.

29. **До нас прийшов Ленін.** К., «Веселка», 1966. 80 с. з іл.

Зміст: Живий пам'ятник. — Дівчинка із Смольного. — Розмова в теплушці. — Снігурі. — Гвоздики. — На лісовій дорозі. — Зустріч з революцією. — Найніжніша до людей любов. — На суботнику. — Окуляри. — Дві зустрічі. — Перше вогнище. — Землі української хліб.

До книжки входять кілька віршованих новел, що розповідають про цікаві факти з життя Володимира Ілліча, про його зустрічі з різними людьми. Особливо зворушливими були стосунки Ілліча з дітьми, яких він безмежно любив. Поет відтворив у своїх новелах привабливі образи маленьких сучасників великого вождя, показав, як хороше й весело Володимир Ілліч дружив з ними. У збірці розповідь про В. І. Леніна у підпіллі, в розмові з солдатами, в революційному Смольному і на суботнику, під час зустрічі з ходаками і з українською дівчиною на III з'їзді комсомолу, у вирі революційних подій і в звичайній буденній обстановці.

30. **Є сонце в народі...** — В кн.: Дітям про Леніна. К., «Рад. школа», 1964, с. 6—7.

Партія комуністів — це ленінська славна сім'я, яку автор порівнює із сонцем і матір'ю.

31. **З іменем Леніна, з прапором Леніна.** [1954]. — В кн.: Бичко В. Літа дзвінкоголосі. Пісні, поеми, казки. К., Дитвидав УРСР, 1960, с. 5.

32. **Ленінове сонце.** (Цикл поезій про В. І. Леніна). — В кн.: Бичко В. Сійся, родися, зерно. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 19—71.

Зміст: Ленінове серце у серцях у нас. — Є сонце в народі велике. — Найперше слово у людей. — Будьмо як Ленін. — Правда. — І нині так, як сорок літ тому. — Партія — життя. — Ми вірними будем. — Мир і добро народам. — Ми всі зберемося на свято. — Першотравневий ранок. — Могутня моя Україна. — Україні. — Є крила в нас. — Розмова біля костра. — Лампочка Ілліча. — Листок календаря. — Ленінський сад. — Розмова в теплушці. — Дві зустрічі. — Дівчинка із Смольного.

33. Я бачив, як Ленін сьогодні ішов. — «Україна», 1967, № 16, с. 8.

Велич В. І. Леніна в трудових перемогах радянських людей.

БІБА ПЕТРО

34. А ми — навколо Сонця. — В кн.: Біба П. А ми — навколо Сонця. Вірші, поеми. К., «Рад. письменник», 1961, с. 5—6.

В. І. Ленін, що живе в серцях радянських людей, радіє успіхам комуністичного будівництва.

35. «Багато, доле, звідано в путі». — В кн.: Біба П. А ми — навколо Сонця. Вірші, поема. К., «Рад. письменник», 1967, с. 7—8.

Радянські люди клянуться боротися за безсмертну справу Іллічеву.

36. Біля керма. — В кн.: Біба П. Струм. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 16—18.

В. І. Ленін біля керма Революції.

37. Виходить військо на парад. — В кн.: Біба П. Слухаю серця. Поезії. Дніпропетровськ, Обл. вид-во, 1958, с. 7—8.

У роки революції й громадянської війни В. І. Ленін кликав захищати народну владу.

38. З іскри. 1—6. — В кн.: Біба П. А ми — навколо Сонця. Вірші, поема. К., «Рад. письменник», 1961, с. 9—11.

Цикл поезій, в яких оспівана революційна діяльність В. І. Леніна.

39. Сонце. [Цикл поезій про В. І. Леніна]. — «Вітчизна», 1968, № 7, с. 1—4.

Зміст: Промінь усіх начал. — Сонце. — Як моря музика органна. — А що для тебе, власне, спокій? — В тридцятому. — Навічно.

Про велич В. І. Леніна та здійснення його ідей.

40. У Леніна. — В кн.: Біба П. Струм. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 20—21.

Роздуми поета при відвіданні Мавзолею В. І. Леніна.

БОБИНСЬКИЙ ВАСИЛЬ

41. Сім років. [1931]. — В кн.: Бобинський В. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 103.

В поезії постає величний образ В. І. Леніна, революціонера-борця, титана думки й праці.

Злидарям, що вмирали в розпуці,

Бунтарям, що згоряли в злобі,
Ти дав зміст,

Ти дав ціль:

Творчий чин революції,
Найвеличнішу мисль
В найпочеснішій боротьбі.

БОЯКО ГРИЦЬКО

42. Вічно серед нас. — «Піонерія», 1969, № 4, с. 8.

БОРТНЯК АНАТОЛІЙ

43. Рядки про вождя. — В кн.: Бортняк А. Мелодія. Лірика. К., «Рад. письменник», 1965, с. 7—8.

Ідеї В. І. Леніна живуть у радянській дійсності.

44. Ходаки до Леніна. — «Дніпро», 1966, № 6, с. 3.

БРАТУНЬ РОСТИСЛАВ

45. «Здається, виходить Ілліч на світанні». — В кн.: Братунь Р. Цвіт жоржини. К., «Молодь», 1960, с. 5—6.

У наших серцях завжди ленінські заповіти.

46. Лампочка Ілліча. — В кн.: Безсмертний у віках. Поезії, оповідання, нариси. Львів, Обл. кн.-журн. вид-во, 1960, с. 62—63.

Про ленінський план електрифікації країни.

47. Легенда. — В кн.: Братунь Р. Ватра. Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 9—10.

В. І. Ленін, як великий учитель трудящих, легендарний мудрець, проходячи землями Галичини, вчить: «Зникнуть межі і нащадки з жахом пригадають, як їх батьки в тяжкій неволі жили».

Те, що було легендою в минулому, стало тепер дійсністю, осяяною мудрістю Ілліча, здруженою ленінською дружбою народів.

Бо серця в нас, запалені в Жовтні
Непогасним палають вогнем.

БРОВЧЕНКО ВОЛОДИМИР

48. В парку Леніна. — В кн.: Бровченко В. Скеля любові. Поезії. К., «Рад. письменник», 1964, с. 22.

По алеях парку імені Леніна юнаки й дівчата йдуть на суботник. Вони наслідують В. І. Леніна, який також ходив на суботники.

49. Вітчизна прапор Леніна несе. — В кн.: Бровченко В. Зустрічайте сонце. Одеса, Обл. вид-во, 1959, с. 10.

50. Скеля любові. Будівникам і оборонцям Дніпрогесу ім. В. І. Леніна присвячую. — В кн.: Бровченко В. Перелogi. Поезії. К., «Дніпро», 1968, с. 103—109.

Дніпрогес, як втілення ідей В. І. Леніна.

51. То б'ють серця... — В кн.: Бровченко В. Скеля любові. Поезії. К., «Рад. письменник», 1964, с. 54—55.

В. І. Ленін — учасник XXII з'їзду КПРС, що прийняв програму партії.

БУГАЙ ОЛЕКСАНДР

52. Ленін. — В кн.: Бугай О. Будівничі. Львів, «Каменярь», 1965, с. 9.

Про велич імені В. І. Леніна.

ВАСИЛЕНКО ПЕТРО

53. Ленін іде Буковиною. (З циклу сонетів). — «Вітчизна», 1962, № 4, с. 3—4.

З м і с т: Пам'ятник. — «Искра». — Три «Л».

Пам'ятник В. І. Леніна в Чернівцях є символом здійснення ідей В. І. Леніна на Буковині. Через Буковину перевозилась ленінська «ИСКРА». Три «Л» — це імена Леніна, Лібкнехта і Люксембург, які були набатом, що підіймали трудящих до бою.

ВЕДМІЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР

54. Непорушний. [1924]. — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 97—98.

В. І. Ленін — вождь пригноблених усіх країн, він світоч у боротьбі за свободу:

Слово Ленін розколює захід,
Слово Ленін стривожило схід
І розсипало сонячний захват,
І збирає гартований світ.

Ім'я вождя непорушне, мов скеля, зрозуміле й дороге всім трудящим.

ВИРГАН ІВАН

55. **Ленін у Шушенському.** [1959]. В кн.: Вирган І. Питиме зілля. Поезії. К., «Дніпро», 1967, с. 164—165.

Поет малює живу картину життя Ілліча у засланні: Ленін сидить «край стола в накрійтій снігом хаті» і під гомін волохатих ялин за вікном складає плани на майбутнє.

ВІЛЬНИЙ ВОЛОДИМИР

56. **Коли цвітуть сади.** (Карпатська легенда). — В кн.: Вільний В. Роси на квітах. Поезії. К., «Рад. письменник», 1959, с. 7—9.

Гуцули, вшановуючи пам'ять В. І. Леніна, зеленими гілками виписують дороге ім'я вождя.

57. **Ленінські томи.** [1961]. — В кн.: Вільний В. Роси на квітах. Поезії. К., «Рад. письменник», 1959, с. 5—6.

У віршованому оповіданні розповідь про сторожа сільської бібліотеки і селян, які зберегли в роки війни «священні томи, невмирущого Леніна книги» і після визволення села від фашистів, «як совість свою, матері принесли їх у бібліотеку».

58. **У мавзолеї.** — У Ленінграді. (Цикл поезій). — В кн.: Вільний В. Твоє повноліття. Вірші та поеми. К., «Молодь», 1962, с. 7—12.

Народи йдуть до Мавзолею безконечним потоком, схиляючи своє чоло. Серцем усієї планети стало серце В. І. Леніна. Місто Ленінград дороге народам тому, що воно пов'язане з ім'ям Ілліча.

ВЛИЗЬКО ОЛЕКСА

59. **Ленін.** — В кн.: Влизько О. Вибрані поезії. К., «Рад. письменник», 1963, с. 51—53.

У поезії, написаній з приводу смерті В. І. Леніна, сумовитий настрій змінюється бойовим, мобілізаційним:

І серце... Ніколи його не забудьте космічне,
Що світ умістило, без одного зітху, в собі!
— Ні слова про спокій!
Розбийте зогниле, одвічне!
— Ні слова про спокій!
— На бій, і на бій, і на бій!

ВОВЧОК ВАСИЛЬ

60. **Від Леніна.** I—II. В кн.: Вовчок В. Де ти, Сонце, ночувало. Поезії. Ужгород, «Карпати», 1968, с. 7—9.

Всім, що світле в нашому житті, завдячуємо В. І. Леніну.

ВОЛОЩАК АНДРІЙ

61. **Зоряне ім'я.** — В кн.: Волощак А. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 100—107.

62. **Ленін.** — В кн.: Волощак А. На спільному шляху. Поезії, Львів, «Каменяр», 1964, с. 15—18.

Зміст: I. Відомий світу Ленін. — II. Він знаний людям. — III. Так, Ленін скрізь.

Триптих сонетів, з яких постає перед нами В. І. Ленін як натхненний трибун, полум'яний революціонер, вождь:

Щоб людство вивести із рабства, з гніту.	Підпільник тут, а там — Мудрець і вчений,
Він прапор волі в бурю розгортав.	Тут — дипломат, а там
...Так Ленін — скрізь ... і	— боєць — герой,
той, але й не той.	Державний муж або трибун натхненний.

Ілліча немає серед нас, але ми й сьогодні, коли здійснюється велична програма комуністичного будівництва в нашій країні, чуємо його могутній голос.

ВОРОНЬКО ПЛАТОН

63. **Ленін іде по планеті.** [1962]. — В кн.: Воронько П. Тепло землі моєї. К., «Рад. письменник», 1959, с. 3—4.

Велична хода ленінізму по земній кулі сприймається як реальна дійсність. Поезія починається й закінчується образом, що стверджує переможне поширення ленінських ідей.

Ленін іде по планеті
В кожному сім'ю трударя

Ленін іде по планеті
Час комунізму гряде.

64. **Ленінська «Искра».** [1959]. — В кн.: Воронько П. Тепло землі моєї. К., «Рад. письменник», 1959, с. 17—19.

Про поширення ленінської «ИСКРЫ» в західних областях України й на Закарпатті.

65. **Портрет.** — В кн.: Воронько П. До нас зближаються зорі. К., Дитвидав УРСР, 1963, с. 117—121.

Полонений червоноармієць, вмираючи, передає вишитий на шовку портрет В. І. Леніна і просить його повернути в зруйновану школу, де портрет був раніше. Хлопчик клядеться, що виконає це прохання й буде йти по ленінській дорозі.

66. **Спогад верховинця.** — В кн.: Воронько П. Твори. В 2-х т. Т. 1. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 369—373.

З іменем В. І. Леніна прийшло на Гуцульщину нове життя.

67. **Я в рідний Київ повертаюсь.** [1961]. — В кн.: Воронько П. Нелинь. Лірика. К., «Рад. письменник», 1963, с. 234—235.

Про любов радянських людей до Ілліча.

ГАВРИЛЮК ОЛЕКСАНДР

68. **Мавзолей.** 1940. — В кн.: Гаврилюк О. Вибрані твори. К., «Рад. письменник», 1949, с. 68—71.

Використовуючи алегоричну форму сну, поет показує, як Ілліч підводиться з труни, щоб «орлиним поглянути оком на комуни шляхи молоді». Вождь іде неозорими просторами Вітчизни, сповнений безмежної гордості й радості за радянський народ, за країну соціалізму, що вистояла в боротьбі з ворогами, переконаний в тім, що справа побудови комунізму в надійних руках.

Поезія сповнена патріотичної гордості за могутню Радянську країну. Відвідання Мавзолею назавжди залишається в пам'яті людини, стає виявом вірності заповітам Ілліча, присягою на вірність партії і радянському народові.

ГАРІН ФЕДІР

69. **З народом пліч-о-пліч.** — В кн.: Гарін Ф. Вірний тобі... Поезії. Х., «Прапор», 1965, с. 5—6.

Роздуми поета в кабінеті В. І. Леніна в Кремлі. В. І. Ленін — вождь народу, його думи — це думи всього народу.

ГАРЯЧА СТЕПАНІЯ

70. **Червоні хризантеми.** — В кн.: Гаряча С. Ватра палає. Лірика. К., «Рад. письменник», 1963, с. 5—6.

Поетеса любовно малює образ В. І. Леніна, його людяність, усміх, який «тепліше сонця гріє».

ГАСКО МЕЧИСЛАВ

71. **«Тезиси про війну».** — В кн.: Гаско М. Ланки життя. Вибране. К., «Дніпро», 1967, с. 77—78.

Коли Європу охопив смерті вир, В. І. Ленін «свій виклик шле війні, щоб вибороти мир».

72. **У річницю Ілліча.** — В кн.: Гаско М. Поезії. К., «Рад. письменник», 1958, с. 38—40.

Про велич В. І. Леніна — вождя світового пролетаріату.

ГІРНИК МИКОЛА

73. Друг і вождь. — «Дніпро», 1960, № 4, с. 3.

74. Іллічу. — В кн.: Гірник М. Совість. Поетична хроніка. К., «Рад. письменник», 1957, с. 5.

В. І. Ленін як вождь і друг, і вчитель, який відкрив світ і правду для людей і себе усього віддав народові.

75. Клятва вождеві. — «Україна», 1959, № 2, с. 8.

У день смерті В. І. Леніна весь народ нашої країни поклявся продовжувати справу вождя.

76. Ленін на площі. (Уривок з Жовтневої симфонії). — В кн.: Гірник М. Сурмачі. Поезії. К., «Молодь», 1959, с. 88—89.

Про нерозривну єдність Ілліча з народом і про безсмертя вождя.

77. Ми Леніним міряємо власне життя. — «Зміна», 1962, № 5, с. 8.

78. Наш Ленін. [1960]. — В кн.: Гірник М. Сузір'я серця. Лірика. Балади. Гумор. Сатира. К., «Дніпро», 1965, с. 5.

В. І. Ленін завжди живе в наших серцях.

ГОЙДА ЮРІЙ

79. Ленінська «Правда». [1955]. — В кн.: Гойда Ю. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1956, с. 124—126.

Розповідь про те, як «Правда», принесена в рідне село з фронтів першої світової війни, допомогла селянам-буковинцям зрозуміти хижацьку суть війни.

ГОЛОВАНІВСЬКИЙ САВА

80. Брати. — В кн.: Голованівський С. Клени. Поезії. К., «Дніпро», 1967, с. 177—178.

Про В. І. Леніна та його брата Олександра.

81. Ленін у Смольному. [1932]. — В кн.: Голованівський С. 35 літ. Вибрані поетичні твори. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 28—29.

Поет малює образ В. І. Леніна взимку історичного 1917 року в Смольному. До вождя безконечним потоком йдуть посланці народу. Ленін оточений народом, Ленін на чолі авангарду народного, на чолі більшовицької партії.

82. Оповідання про Леніна. Поема. — В кн.: Голованівський С. 35 літ. Вибрані поетичні твори. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 223—226.

Розповідь про життя й революційну діяльність В. І. Леніна; його юнацькі роки, участь у Таммерфорській конференції, в час революції.

ГОЛОВКО ДМИТРО

83. Знамено Ілліча. — «Дніпро», 1967, № 9, с. 57. Знамено Ілліча веде народи в бій за правду й щастя.

ГОНЧАРЕНКО ВАЛЕРІЙ

84. Окуляри. — В кн.: Гончаренко В. Червоний Волосожар. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 8—9.

Про ніжність В. І. Леніна і його піклування про людей.

85. Революції. — «Жовтень», 1968, № 3, с. 49.

Ім'я В. І. Леніна нерозривно зв'язане з революцією. З цим ім'ям розквітає радянська земля, з іменем вождя усі народи йдуть до світлого майбутнього.

ГОНЧАРЕНКО ІВАН

86. Леніна не зміряти віками. [1944]. — В кн.: Слово про Леніна. Читець-декламатор. К., «Рад. школа», 1967, с. 338.

Ленінізм, витримавши великі випробування часу, як і раніше, в післявоєнні роки гуртує миролюбні народи світу на боротьбу з темними силами реакції.

Ленін — не відає смерті,
Ленін до праці зове!
Серцем у грудях планети
Ленін безсмертний живе.

ГОРЕЦЬКИЙ ПЕТРО

87. **Ленін іде по землі.** — В кн.: Горецький П. Моя любов. Поезії. Ужгород, Закарпат. обл. вид., 1957, с. 7—8.

Про дружбу радянських народів і їх любов до В. І. Леніна і створеної ним Комуністичної партії.

ГРАБОВСЬКИЙ ВАЛЕНТИН

88. **В Розливі.** — В кн.: Поезія — 68. Вип. 3. К., «Рад. письменник», 1968, с. 24—25.

Автор пише про свої враження від відвідання станції Розлив.

89. **Ленін на Поліссі.** — В кн.: Грабовський В. Ключі. Поезії. К., «Молодь», 1965, с. 7—8.

З іменем В. І. Леніна прийшло на Полісся нове життя.

ГРИЩЕНКО КУЗЬМА

90. **Вічний у віках.** — «Жовтень», 1962, № 11, с. 59.

ГУЩАК ІВАН

91. **«Зійшов Ілліч на п'єдестал в містах і селах України».** — В кн.: Гушак І. Вічний вогонь. Поезії. Львів, «Каменярь», 1969, с. 47.

З іменем Ілліча пов'язане оновлення землі.

ДМИТЕРКО ЛЮБОМИР

92. **Велика правда.** — В кн.: Дмитерко Л. Перетворення світу. Поезії. К., «Рад. письменник», 1955, с. 4—5.

Образ В. І. Леніна живе в серцях радянських людей.

93. **«Глянь у ночі: від краю».** — В кн.: Дмитерко Л. Перетворення світу. Поезії. К., «Рад. письменник», 1955, с. 3.

Ленінської армії солдатам рука вождя показує дорогу до мети.

94. **Домик в Пороніно.** — В кн.: Дмитерко Л. Добрі сусіди. Вірші про нову Польщу. К., «Рад. письменник», 1951, с. 5—6.

95. **Ленін. [1964].** — В кн.: Дмитерко Л. Муза в шинелі. Поезії. К., «Дніпро», 1967, с. 13—14.

В. І. Ленін серцем вітає грози вітрові за неспокій, за рух, за поривання вперед. В цьому русі він бачив майбутнє Росії, її сонячний день, її зоряний лет.

96. **«Ми знали, що війні кінець».** — В кн.: Дмитерко Л. Роки. Мрії. Роздуми. Вибране в 2-х томах. Т. 1. Поетичні твори. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 80—81.

Про Ленінські місця у Празі.

Тут Ленін був, тут Ленін жив,
Тут Леніна лунали кроки!

97. **Пам'яті Леніна.** — В кн.: Дмитерко Л. Роки. Мрії. Роздуми. Вибране. В 2-х т. Т. 1. Поетичні твори. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 15.

Пам'ять про В. І. Леніна живе в серцях народів. Зігріті ленінською мудрістю вони клянуться завершити величний заповіт вождя.

98. **У Горках.** — В кн.: Дмитерко Л. Муза в шинелі. Поезії. К., «Дніпро», 1967, с. 118.

Роздуми поета при відвіданні ленінських місць у Горках.

Багато перемог ми здобули
У дні труда й походу бойового
Тому, що клятву Леніну дали
Хоч трохи бути схожими на нього!

ДНІПРОВСЬКИЙ ІВАН

99. **Добридень, Ленін.** (Уривки). — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 145—147.

Цикл поезій, написаних у 1924 році. В. І. Ленін змальовується як великий будівничий і працелюб, керманч мудрий. Поезії, що входять до циклу, захоплюють простотою й образністю, мистецьким хистом та щирими роздумами поета про увічнення для наступних поколінь образу В. І. Леніна. Кожен успіх радянських людей на заводі чи в полі поет сприймає як торжество ленінської справи, вітаючи нове життя словами «Добридень, Ленін!».

ДОВГИЙ ОЛЕКСІЙ

100. **Рядок про Леніна.** — В кн.: Довгий О. Чересло. Поезії. К., «Рад. письменник», 1966, с. 3.

Кожен повинен брати за приклад у своєму житті образ В. І. Леніна.

ДОНЕЦЬ ГРИГОРІЙ

101. **Зустріч вождя** (3 квітня 1917 року). — В кн.: Донець Г. Гомін землі. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 19—23.

102. **Квітневий день.** — В кн.: Донець Г. Червоний глід. Поезії. К., «Рад. письменник», 1966, с. 8—10.

Приїзд В. І. Леніна в Петроград у квітні 1917 року.

103. **Подарунок Ілліча.** Віршовані оповідання. (Для молодшого шкільного віку. Іл. В. Зарецький). К., «Веселка», 1965. 39 с., іл.

З міст: Ленін і Миколка. Подарунок Ілліча. — В кремлівській перукарні. — Лист із села. — Свято в Горках.

104. **Прощався боєць з Іллічем.** [1968]. — В кн.: Ленін з нами. [Т. 1.]. Поезія. К., «Дніпро», 1969, с. 64.

У день похорону В. І. Леніна «герой невідомий війни» прощався з вождем і клявся йти в атаку за ленінську правду.

ДОНЧЕНКО ОЛЕСЬ

105. **Серце-бетон.** (На смерть В. І. Леніна). (1924). — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 154—155.

Смуток радянських народів з приводу смерті вождя.

ДОРОШКО ПЕТРО

106. **Два сонети про Леніна.** I. «Є заповіді мудрості». II. «В ділах, думках він розмовляє з нами». — «Україна», 1965, № 4, с. 5.

У першому сонеті поет говорить про мудрість ленінської мислі, яку батьки несли крізь битви, щоб передати синам. У другому мова про те, що ленінські заповіді ведуть радянських людей до нових звершень.

107. **Ленін іде по Великій країні.** — В кн.: Дорошко П. Літа. Дороги. Зустрічі. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 210—211.

Про втілення ленінських заповітів у життя. Образ вождя змальований через зображення досягнень і перемог Країни Рад.

108. **Мавзолей.** — В кн.: Дорошко П. Літа. Дороги. Зустрічі. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 199—200.

У стін Кремля, біля Мавзолею народи волелюбні черпають мужність і сили для боротьби.

ДРАЙ-ХМАРА МИХАЙЛО

109. В село. [1925]. — В кн.: Драй-Хмара М. Вибране. (Поезії та переклади). К., «Рад. письменник», 1969, с. 53—54.

В числі перших українських радянських поетів М. Драй-Хмара згадує ім'я В. І. Леніна.

ДРАЧ ІВАН

110. Дихаю Леніним. — В кн.: Драч І. Протуберанці серця. Поезії. К., «Молодь», 1965, с. 3.

111. Прометеївська балада. [1962]. — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезія. К., «Дніпро», 1969, с. 66—67.

Поет пише про «ленінця духом старого Прометей». Зближення в уяві читача образу Прометей і образу В. І. Леніна цілком переконливе, адже в основі образів Прометей і Леніна є багато спільного.

Він з Леніним йде по в'язницях планети,
Він — ленінець духом, старий Прометей!

ДРОК КОСТЬ

112. Вулиця Леніна. — В кн.: Дрок К. Дніпровські мелодії. Поезії. К., «Рад. письменник», 1956, с. 17—18.

Вулиця Леніна уявляється поету, як шлях до комунізму, по якому підуть під прапором ленінізму трудящі світу.

ДУБКОВ ЮХИМ

113. І лютим льотом. [1925]. — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 161—162.

І лютим льотом телеграф
По лінії: умер наш Ленін.

У поезії мова про біль радянських людей з приводу смерті Ілліча.

ДУБОВИК МИХАЙЛО

114. Ленін. [1940]. — В кн.: Дубовик М. Вибрані поезії. К., «Рад. письменник», 1957, с. 184.

Геній Леніна, як світла вершина вдалині, його постать височіє над світом праці, творчості, боротьби.

О, як зійти до тих висот мені,
Де мудра простота велично діє?
Окрилюй, сили додавай, — надіє, —
З ним всі путі відомі і ясні.

115. Народи славлять Леніна. — В кн.: Дубовик М. Вибрані поезії. К., «Рад. письменник», 1957, с. 112—113.

ЖУРЛИВА ОЛЕНА

116. З Леніним. — В кн.: Журлива О. Земля в цвіту. Поезії. К., «Рад. письменник», 1964, с. 9—10.

Замріяно дивлюсь
На світлий монумент,
На образ рідний і величний.

117. Ленін іде по світу. — «Прапор», 1969, № 5, с. 26—27.

118. Леніну. [1924]. — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 169—170.

Поетеса утверджує думку, що той, хто очолив боротьбу за правду, волю, братерство, ніколи не вмере, а житиме вічно в ділах трудового народу.

Браття! Смерті не було,
Той, хто грані світу стер,
Хто засіяв пустку поля,
Той не вмер!

ЗАБАШТА ЛЮБОВ

119. Будинок «Искры» в Лейпцігу. — В кн.: Забашта Л. Калиновий кетяг. Поезії. К., «Рад. письменник», 1956, с. 35—36.

Радянська делегація відвідує будинок, де містилася друкарня ленінської «Искры». Оглядини будинку викликають в уяві образ Ілліча, який, повернувшись з Сибіру, створив газету, щоб «з іскри полум'я по всесвіту пішло». Згадки про минуле поєднуються з роздумами про сучасне і майбутнє.

120. Дума про Леніна. — В кн.: Забашта Л. Гніздо голубки. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 155—157.

Як мені, піщинці малій,
Велич його збагнути?

Поетеса закликає всіх бути такими, як В. І. Ленін.

121. Ленін в Ейслебені. [1949]. — В кн.: Забашта Л. Гніздо голубки. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 144—147.

З іменем В. І. Леніна переплітається ідея солідарності радянського й німецького народів у боротьбі проти гітлеризму. Німецькі антифашисти зберегли пам'ятник Леніна, вивезений окупантами з окупованої території Радянського Союзу. Збережений пам'ятник став символом інтернаціональної дружби народів.

122. Ленін в Парижі. — «Вітчизна», 1963, № 4, с. 4.

123. Ходаки до Леніна. — «Прапор», 1960, № 4, с. 12—13.

ЗАБІЛА НАТАЛІЯ

124. За наказом Ілліча. — В кн.: Забіла Н. Наша Батьківщина. К., «Веселка», 1968, с. 53—54.

За планом В. І. Леніна радянські люди побудували в нашій країні багато електростанцій.

125. Повість про Жовтень. — В кн.: Забіла Н. Малим про велике. К., Дитвидав УРСР, 1958, с. 3—18.

Дід розповідає онукові, як під керівництвом В. І. Леніна утворилася Радянська влада.

126. Хатинка над озером. (Вірші. Для дошкільного віку. Іл. А. Резніченко). К., «Веселка», 1964, 14 с., іл.

Про перебування В. І. Леніна в станції Розлив, повернення в Петроград і керівництво збройним повстанням, про утворення Радянської держави.

ЗУБАР ВІКТОР

127. Народжений весною. — В кн.: Зубар В. Пагіння. Поезії. К., «Рад. письменник», 1959, с. 57.

В. І. Ленін, який народився весною, омолодив світ.

128. «У тиші світлої хатини». — В кн.: Зубар В. Пагіння. Поезії. К., «Рад. письменник», 1959, с. 7.

Я прозираю дум глибини,
Я Леніна вивчаю том.

ІГНАТЕНКО МИХАЙЛО

129. Навіки живий. — В кн.: Ігнатенко М. Заозерна далина. К., «Рад. письменник», 1960, с. 8—9.

130. Пам'ятник Леніна. — В кн.: Ігнатенко М. В голубому ореолі. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 107—108.

Ще не відгрімилі бої Великої Вітчизняної війни, як радянські люди приступили до відбудови рідного міста і почали з встановлення пам'ятника В. І. Леніну.

ІСАЄВ ФЕДІР

131. Народжений у квітні. — В кн.: Ісаєв Ф. Світло Прометея. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 6.

131а. «Хто рідного Леніна в світі не зна». — В кн.: Ісаєв Ф. Ровесники. Поезії. К., «Молодь», 1961, с. 5—6.

ЙОГАНСЕН МАЙК

132. **Ленін.** [1924]. — В кн.: День поезії. 1967. К., «Рад. письменник», 1967, с. 292—293.

Мова йде про велику й безмежну вдячність народів В. І. Леніну за його безсмертні діла.

КАПЕЛЬГОРОДСЬКИЙ ПИЛИП

133. **Мюд.** — В кн.: Капельгородський П. Твори. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 581—582. Із циклу: Років революції (1917—1930).

Радянський народ під прапором Леніна, незважаючи на загрози ворогів, здолає будь-які труднощі:

Нехай сичать кругом старечі
Зневіри й нуду віщуни, —
Ми візьмем все на власні плечі!
Ми доньки Леніна й сини!

КАРАСЬ ПЕТРО

134. **Ленінська «Искра».** — В кн.: Карась П. Два крила. Поезії. Львів, «Каменярь», 1967, с. 78—79.

КАРМАНСЬКИЙ ПЕТРО

135. **В. І. Ленін.** — В кн.: Карманський П. На ясній дорозі. К., «Рад. письменник», 1952, с. 7.

Поет порівнює силу ленінських революційних закликів з ударом грому, «що чудодійну розбудив ідею», показує В. І. Леніна як героїчного будівничого незламної Країни Рад: «Він будував на скелі із граніту»,

Він думав і страждав за мільйони —
За гнаних і голодних всього світу.

КАРПЕНКО МИКОЛА

136. **Іду до Леніна.** (Цикл. поезій). — «Жовтень», 1968, № 7, с. 3—5.

Зміст: В пошуках істини. — Іду до Леніна. — Ленін вивчає з робітниками перший том «Капіталу». — Напис у блокноті. — Слово до старої гвардії.

137. **Іду до Леніна.** (Цикл поезій). — «Україна», 1969, № 17, с. 18.

Зміст: Читаю Леніна. — Що особливо в Леніна вражає. — Рука до кепочки в привіті.

138. **Наш Ілліч.** — В кн.: Карпенко М. Жовтневий вітер. К., «Молодь», 1967, с. 46—47.

В. І. Ленін простий як правда.

КАЦНЕЛЬСОН АБРАМ

139. **3 поезій про Миколу Щорса.** 1—5. — В кн.: Кацнельсон А. Літа мої. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1964, с. 140—147.

Згадується В. І. Ленін як організатор і вождь революції, у якого М. Щорс був на прийомі.

140. **На бульварі Шевченка в Києві.** — В кн.: Кацнельсон А. З тобою поруч. Поезії. К., «Рад. письменник», 1959, с. 22.

Про пам'ятник Миколі Щорсу в Києві. Авторіві здається, що М. Щорс щойно від Леніна вернувся.

141. **На тихій вулиці Парижа.** [1962]. — В кн.: Кацнельсон А. Літа мої. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1964, с. 203—204.

Враження від відвідання ленінських місць у Парижі.

142. Перший вірш. — В кн.: Кацнельсон А. Жовтневий вітер. Поезії. К., «Молодь», 1967, с. 23—24.

У день смерті В. І. Леніна радянський народ клянеться бути вірним ідеалам Ілліча.

КИРИЛЕНКО ІВАН

143. 315. [1925]. — В кн.: Ленін з нами. [Том I]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 74.

Про Ленінський призив до партії.

КИРИЧЕНКО ФЕДІР

144. Ілліч. [1925]. — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 196.

Про любов дітей до В. І. Леніна, до книжок про вождя. Поет підкреслює, що ім'я Леніна безсмертне, що воно буде крокувати з трудящими в майбутнє.

Любий Ленін! Ти в серці моїм,
Ти завжди серед нас, Ілліч.

145. Ленін. [1928]. — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 197.

Перемогу в грозових походах здобув наш народ завдяки мудрому керівництву В. І. Леніна.

КНИШ ГЕОРГІЙ

146. «Б'є джерело з-під землі». — В кн.: Книш Г. Рубежі. Поезії. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1963, с. 6.

В. І. Ленін у серці поета. Як і в кожної людини, мудрість вождя впливає в серце йому наснаги.

147. Дорогою його заповітів. — В кн.: Книш Г. Рубежі. Поезії. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1963, с. 74—76.

Ленін — серце трудящих світу.
Ленін — коваль вселюдської долі.

148. Спадщина. — В кн.: Книш Г. Високість. Львів, «Каменярь», 1966, с. 40—42.

В. І. Ленін за кермом революції.

КОВАЛЕНКО ЛЕОНІД

149. Перед польотом. — В кн.: Коваленко Л. Сонце в зіницях. Поезії. К., «Молодь», 1965, с. 11.

Космонавти перед польотом відвідують Мавзолей В. І. Леніна.

КОВАЛЕНКО-ГОРЛАЧ ЛЕОНІД

150. Повернення. З поеми (про В. І. Леніна). — «Дніпро», 1968, № 4, с. 2—3.

Поет обгрунтовує коріння левінізму в серцях радянських людей:

Крізь бурі справжні і пусті вихріння,
У душу заглядаючи добі,
У сумніви земні, земні прозріння, —
Ми відкриваєм Леніна в собі.
Він в кожного із нас пустив коріння,
І з нього — нашої проростать судьбі.

КОВАЛЬ ГРИГОРІЙ

151. Є така партія. — В кн.: Коваль Г. Гірська легенда. Ужгород, Закарпатське обл. вид-во, 1957, с. 10—12.

Ленінська партія як виконавець заповітів Ілліча.

152. **Ленін в Карпатах.** — В кн.: Коваль Г. Гірська легенда. Ужгород, Закарпатське обл. вид-во, 1957, с. 7—9.

Оновлений край є найкращим доказом, що «йшов він у наших Карпатах».

КОГУТ ВОЛОДИМИР

153. **Строфи про Леніна.** — В кн.: Когут В. Веселка над селом. Поезії. Львів, «Каменярь», 1965, с. 6—7.

Радість і гордість поета оновленим краєм, що завдячуємо В. І. Леніну.

КОЛЕСНІКОВА ЛІДІЯ

154. **Ілліч.** — В кн.: Колеснікова Л. Стежки й літа. Поезії. Донецьк, «Донбас», 1966, с. 9.

Таким простим ввійшов він у життя,
Титан по смислі, що без вороття
Віддав себе служінню дню новому.

КОЛОДІЙ ВАСИЛЬ

155. **Балада про пам'ятник Леніну.** — В кн.: Колодій В. На орбіту шастя. Поезії. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1963, с. 7—8.

156. **Балада про ленінський портрет.** — В кн.: Колодій В. Вітрам наперекір. Поезії. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1957, с. 47—48.

Про любов корейського народу до В. І. Леніна.

157. **В музеї В. І. Леніна.** — В кн.: Колодій В. Снага. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1960, с. 38—40.

158. **Вулиця Леніна.** — В кн.: Колодій В. Вітрам наперекір. Поезії. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1957, с. 55—56.

Ленінським шляхом іде до світлого майбутнього поневолена колись Галичина.

159. **Ленін.** — В кн.: Колодій В. Снага. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1960, с. 7—8.

Образ вождя втілюється у мирній праці трудящих:

Як світлий день з-за обрію встає
Буянням піль і піснею заводів
Я вірю: це життя твоє —
В труді, в ділах великого народу.

160. **Наказ депутатів.** — В кн.: Колодій В. Снага. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1960, с. 52—53.

Депутат повинен бути таким, як В. І. Ленін.

КОЛОМІЄЦЬ ВОЛОДИМИР

161. **Про Леніна.** І. «О, дайте перо мені з сонячних променів». ІІ. «Його у бронзу не відлити». [1965]: — В кн.: Коломієць В. Поезії. К., «Молодь», 1967, с. 15—16.

Леніна бачу...
Над всею землею.

Кожен у Леніна шукає щось найдорожче і кожному Ілліч скаже слово мудре, ласкаве.

162. **У серці моєму Ілліч.** — «Дніпро», 1962, № 4, с. 3.

КОЛЯДА ГРИЦЬКО

163. **Ленін.** — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 207—210.

У поезії, написаній у 1924 році, поет говорить, що створена Леніним партія є спадкоємцем ідей вождя, у партії — живий Ілліч, який не вмер, його ідеї живі.

КОЛЯДЮК ІВАН

164. Диптих про вождя. I. «Над гребнями хвиль» II. «У холодних зірках короновану ніч». — В кн. Колядюк І. У мавчинім краю. Поезії. К., «Молодь», 1965, с. 5—6.

В. І. Ленін працював «на східцях історії», щоб по них піднімались мільйони.

КОНДРА ЯРОСЛАВ

165. Ленін на Західній Україні. [1940]. — В кн.: Кондра Я. Поезії. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1958, с. 84.

В. І. Ленін зображується як визволитель поневолених.

Іде Ілліч від села до села,
Розпайовує панські лани.
Вже хазяїном став робітник,

Взяв народ усі скарби земні.
Рідний Ленін! Не згаснуть повік
Ці, тобою народжені дні!

Слова «Ленін», «Радянський Союз» сприймаються як єдині, нерозривні поняття. Поет пов'язує з безсмертним Іллічем, з перемогою лєнінізму, визволення Західної України й возз'єднання її з Радянською Україною.

КОНОНЕНКО ПАВЛО

166. В Пороніно. — В кн.: Кононенко П. Заради щастя. Поезії. К., «Рад. письменник», 1961, с. 5—6.

167. Земле, мати моя. — В кн.: Кононенко П. Заради щастя. Поезії. К., «Рад. письменник», 1961, с. 17—18.

Ідеї В. І. Леніна оновили весь світ.

КОПИНЕЦЬ КАРЛО

168. Ім'я Леніна. — В кн.: Копинець К. Перший грім. Ужгород, «Карпати», 1966, с. 12.

Ім'я В. І. Леніна, мов сонце, зогріває всю планету.

КОРЖ ВІКТОР

169. Наш Ленін. I—II. — В кн.: Корж В. Зелені камертони. Поезії. К., «Рад. письменник», 1969, с. 7—9.

Леніна голос чуємо в тривожних громах епохи, Леніну поклянемося з людьми далеких галактик.

КОРОТИЧ ВІТАЛІЙ

170. Безсмертя. — В кн.: Коротич В. Жовтневий вітер. Поезії. К., «Молодь», 1967, с. 29.

171. Леніна, том 54. — В кн.: Коротич В. Вогонь. Поезії з прозою. К., «Рад. письменник», 1958, с. 31—48.

З нових, раніше невідомих і мало відомих матеріалів — спогадів, листування, занотованих розпоряджень, телеграфних наказів, телефонних розмов ми дізнаємося про неповторні лєнінські риси. Досить розгорнути сторінки 54 тома повного зібрання творів В. І. Леніна, щоб уявити його геніальність, його піклування кожною людиною, його увагу до кожної деталі.

172. Тим, що бачили Ілліча. — В кн.: Коротич В. Золоті руки. Поезії. К., «Рад. письменник», 1961, с. 3.

173. У малесеньку книжечку серце б'є. (1960). — В кн.: Коротич В. Золоті руки. Поезії. К., «Рад. письменник», 1961, с. 4—6.

Символом вірності ідеям В. І. Леніна стає партквиток — свідчення приналежності до багатомільйонної армії лєнінців.

У малесеньку книжечку
серце б'є.
На обкладинці — в профіль —
Рідне лице.

КОСЯЧЕНКО ГРИГОРІЙ

174. **В роковини.** (1928). — В кн.: *Ленін з нами*. [Том 1] Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 83—84.

У роковини смерті Ілліча гул машин є доказом того, що В. І. Ленін ожив, до нас прийшов.

КОЧЕВСЬКИЙ ВІКТОР

175. **Ілліч.** — В кн.: *Кочевський В. Земля натхненна*. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 39—40.

Для мене він — не в скорботній даті січня,
Коли гудуть засмучені вітри.
Ілліч для мене — сонце квітня вічне,
Зоря комуністичної пори.

176. **Перелив у знамена Ілліч.** (1967). — В кн.: *Ленін з нами*. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 85—86.

Тільки завдяки В. І. Леніну були здійснені віковічні мрії українського народу про волю й щастя.

КРАСЮК МИКОЛА

177. **Ленін.** — В кн.: *Красюк М. Паралелі і меридіани*. Поезії. Львів, «Каменярь», 1968, с. 3.

Про всепермагаючу силу ленінських ідей.

КРИВДА ГРИГОРІЙ

178. **«Ми натягнули на стовпах дроти».** (1952). — В кн.: *Ленін з нами*. [Том 1]. Поезія. К., «Дніпро», 1969, с. 87.

Ми глянули на Леніна портрет,
І народились в нас думки натхненні.
Простерши руку праву уперед,
Шляхи широкі вказує нам Ленін!

КРИЖАНІВСЬКИЙ СТЕПАН

179. **Гуцули.** (1940). — В кн.: *Крижанівський С. Срібне весілля*. Вибрані поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1957, с. 115—116.

У дні неволі гуцули відзначали день В. І. Леніна.

КУБИК МИКОЛА

180. **Жива легенда.** — В кн.: *Кубик М. Черемоша грають хвилі*. Поезії. Станіслав, Обл. кн.-газ. вид-во, 1960, с. 11—12.

Розповідь гуцула про перебування В. І. Леніна в Карпатах, коли Ілліч жив у Пороніно.

181. **Ідем в життя по Іллічу. I—III.** — В кн.: *Кубик М. Черемоша грають хвилі*. Станіслав, Обл. кн.-газ. вид-во, 1960, с. 13—15.

КУДЛИК РОМАН

182. **А прожити життя.** — В кн.: *Кудлик Р. Розмова*. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 6.

Одному на століття дано бути Леніним. «Я щасливий, що ленінцем дано мені бути!».

183. **Прометей.** — В кн.: *Кудлик Р. Розмова*. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 3.

У кожного народу є свій Прометей. Ленін — це Прометей всіх народів.

КУЛИК ІВАН

184. Одування. Поема-щоденник. [1923]. — В кн.: Кулик І. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 83—93.

7 листопада 1922 року, змушений лікуватись від тяжкої хвороби в санаторії, поет думкою лине до Леніна, до Москви, де в цей день урочисто й скромно святкують п'яту річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції.

КУЛІШ ЛЕОНІД

185. Збуваються Леніна мрії. — В кн.: Куліш Л. Суцвіття. Лірика. Одеса, «Маяк», 1964, с. 10.

186. Над ленінськими сторінками. — В кн.: Куліш Л. Суцвіття. Лірика. Одеса, «Маяк», 1964, с. 10.

Ввійшло у мозок мій і плоть,
Як невід'ємне і суттєве,
Безсмертне вчення Іллічеве,
І ладен я усе збороть.

КУЛЬСЬКА ІННА

187. Вінок із перших квітів. — В кн.: Кульська І. Країно моя, піонерія! Вірші. К., «Веселка», 1967, с. 7.

Вінок із перших квітів — любимому нашому Іллічу.

188. Іллічеві ковзани. — В кн.: Кульська І. Країно моя, піонерія! Вірші. К., «Веселка», 1967, с. 8—11.

Розповідь про дружбу Ілліча з дітьми в час його перебування на засланні в Шушенському.

189. Ленін дивиться на нас. — В кн.: Кульська І. Країно моя, піонерія! Вірші. К., «Веселка», 1967, с. 13—14.

Клятва жовтенят бути в житті такими, як В. І. Ленін.

КУТЕНЬ ІВАН

190. Уклін Іллічу. — «Жовтень», 1968, № 3, с. 49.

ЛЕТЮК ЄВГЕН

191. Балада про одрібок вугілля. — В кн.: Летюк Є. Трете весло. Лірика. Донецьк, «Донбас», 1966, с. 10—14.

Турбота В. І. Леніна про визволення Донбасу в роки громадянської війни.

Щоб врятувать Росію,
Слід рятувати Донбас!

192. Квітень. — В кн.: Летюк Є. Трете весло. Лірика. Донецьк, «Донбас», 1966, с. 5—7.

Поет славить місяць квітень, місяць Леніна.

193. Кепка вождя. — В кн.: Летюк Є. Трете слово. Лірика. Донецьк, «Донбас», 1966, с. 8—9.

Велич В. І. Леніна і одночасно велика простота, доступність.

194. Ленін. — «Донбас», 1958, № 1, с. 5—7.

Поет пише від імені своїх ровесників, що все менше й менше є тих, хто бачив В. І. Леніна. Та хоча поет не бачив Ілліча, він відчуває його присутність в усіх досягненнях нашого народу.

195. Як заповів нам... — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 91—92.

Наша партія славна —	Береже свою єдність,
Відважна орлиця,	Як ока зіницю,
Ведучи на вершину сторіч,	Так, як заповів нам Ілліч.

ЛИТВИН СТЕПАН

196. «Ви, Ілліч, полежати повинні». — В кн.: Литвин С. Бентежність. Вірші. К., «Рад. письменник», 1966, с. 3.

В. І. Ленін у дні хвороби не переставав керувати державою.

197. Незрячі в музеї. — В кн.: Литвин С. Бентежність. Вірші. К., «Рад. письменник», 1966, с. 4.

У дні радості й горя радянські люди відвідують музей В. І. Леніна.

198. Як Ленін бути. — «Прапор», 1969, № 5, с. 5.

ЛИТВИНЕЦЬ МИХАЙЛО

199. Ленін біля стіни Паризьких комунарів. (Париж, 1908 р.). — В кн.: Жовтневий вітер. Поезії. К., «Молодь», 1967, с. 50—51.

200. Найрідніший. — В кн.: Литвинець М. Добридень, люди! Поезії. К., «Молодь», 1960, с. 6.

ЛИСОВИЙ АНТОН

201. 21 січня 1924 р. (1924). — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 241—242

Шапки геть, —
І голови схилить
Лише на мить.

.....
У нас в серцях навік горить:
— Ленін

ЛУБКІВСЬКИЙ РОМАН

202. Ленінський годинник. — В кн.: Лубківський Р. Рамена. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 33—34.

Зве неправоту на поєдинок,
І для всіх народів та сторіч
Б'є годинник, ленінський годинник,
Що його над світом звів Ілліч.

ЛУЧУК ВОЛОДИМИР

203. Ленін. — В кн.: Лучук В. Маєво. Поезії. Львів, «Каменяр», 1964, с. 3.

В. І. Ленін зображений як борець за визволення трудящих з-під ярма капіталістичного рабства. В. І. Ленін — вождь пригноблених, за яким усі народи йдуть сміливо на боротьбу проти експлуатації.

Ленін — це гнів рабів
Мучених споконвіку.
Ленін — це велич днів
Жовтнем початого віку.

ЛЮБАР МИКОЛА

204. Весна Леніна. — «Прапор», 1969, № 6, с. 3. Про юнацькі роки В. І. Леніна.

МАЛИЦЬКИЙ ФЕДІР

205. Зерна правди. — «Жовтень», 1968, № 3, с. 48.

Великий Ленін істину знайшов
І зерна правди трудової сіє,
Вже сходять давні мрії
Вогнем палає ленінська любов.

206. Народна любов. (1965). — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 97.

Я Леніна в житті не бачив,
Не чув я ленінських промов, —
Народу бачив я любов,
І я збагнув, що Ленін значить.

207. **Арсенал.** Драматична поема. — В кн.: Малишко А. Твори, в 5-ти т. Т. 3. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 423—494.

В. І. Ленін, с. 481—483.

208. **«Де б не йшов у радості і в муці».** — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 4. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 206.

Ілліч вічно буде жити в серцях людей і його іскру для багаття люди несуть через різні перепони.

209. **Дитинство.** — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 4. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 216—217.

Герой поезії назавжди зберігає у своєму серці спогад про те, як у важкі роки голоду й розрухи про нього «дитину одиноку вже думав заклопотаний Ілліч», Поет сповнений почуття вдячності й любові до вождя.

210. **Дух людської творчості високої.** — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 5. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 14.

Кожна радянська людина прагне бути схожою на В. І. Леніна у ставленні до праці, в громадському й особистому житті. Це рівняння на Ілліча надає сили радянському народові, збагачує його духовно.

211. **«Здавалось малому».** — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 5. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 104—105.

Значення революційної діяльності В. І. Леніна розкривається через почуття нашого сучасника, вихованого на прикладі життя і боротьби вождя.

212. **Ім'я.** (1940). — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 1. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 415.

Поет розкриває силу, втілену в слові «Ленін»:

Всього п'ять літер, слово дивне,
Торкнись, — і полум'я скресне.
У висоті таке зазивне,
У глибині — таке ясне.

213. **Ленін у Тамерфорсі.** — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 1. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 145—146.

Поезія написана в середині 30-х років. Більшовиків, що з'їхалися на скликану Леніним конференцію, поет порівнює з вогнем, що «пламить все, освітлюючи ніч». А ось і Ленін! Поет показує Ілліча «рівним серед рівних»:

І тисне руку кожному Ілліч.
Газету взявши, глянув свіжі вісті,
Скраечку сів на кедровий стілець,
Прижмурив очі глибоко-іскристі —
Немов засяяв сонця промінець.

214. **Ленінове слово.** — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 4. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 9—12.

Ленінове слово живе в героїчних ділах радянських людей, в радісній пісні матері, що схилилася над колискою немовляти, його чути в дзвоні сталі, яку виплавляють наші заводи, воно у серці трударя — хлібороба. Ленінське слово лунає на весь світ, надихаючи трудящих на боротьбу проти гнобителів.

215. **Ленінські рядки.** — В кн.: Малишко А. Синій літопис. Лірика. К., «Рад. письменник», 1968, с. 95—98.

Зміст: Колос. — Пам'ять. — Колиска.
Про всеперемагаючу силу ленінських ідей.

Він у тобі, в мені і в кожній днині,
В душі і в думці, в повноті політь,
Комуністичним подихом людині
Благословляє обриси століть.

216. **Мавзолей.** (1940). — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 1. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 414.

Відвідання Мавзолею В. І. Леніна надає наснаги радянським людям.

І нова сила до грудей прибуде,
І сонця промінь осяйне до віч,
І проведе тебе в сім'ю єдину, в люди
Ілліч

217. «Матерії і людства творчий дух». (1960). — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 102.

Найкращі мрії людства, пошуки сторіч, усе зійшлося на одній людині з ім'ям простим і людяним — Ленін.

218. Не забуду я бійців одвагу. (1943). — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 4. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 218—219.

Поет пише про уславлений перемогами червоний прапор з портретом Ілліча, під яким боролися й перемогали радянські солдати.

У цій поезії, як і в багатьох інших творах А. Малишка, написаних в роки Великої Вітчизняної війни, образ В. І. Леніна виступає як символ, як джерело сили і стійкості в боротьбі з ворогом.

219. Оповідання про січневий вечір. — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 1. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 201—204.

З глибоким ліризмом, через розкриття думок і почуттів простої людини, поет говорить про велич Ілліча і передає всенародний біль з приводу втрати.

220. Пісня про партію. — В кн.: Малишко А. Далекі орбіти. К., «Дніпро», 1965, с. 273—277.

Ленінські заповіді, його мудрість — в ділах і помислах радянських людей. Вони вічні і безсмертні.

221. Прийшли до нього в гості ходаки. — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 5. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 8.

Поет створив узагальнений образ селян-ходаків, у личаках, у армячишках сірих, показав народність, простоту і мудрість В. І. Леніна. Символом єднання Ілліча з народом є хліб — «важкий житняк із остюком колючим», який принесли ходаки вождеві, а він узяв той хліб, «немов би землю рідну взяв на руки».

222. Рядки про Леніна. — В кн.: Малишко А. Далекі орбіти. К., «Дніпро», 1965, с. 88—102.

Зміст: Прийшли до нього в гості ходаки. — Живучи в паризькому кварталі. — Матерії і людства творчий дух. — Кажали колись, що його обличчя. — Ні, не солодка випала хліб-сіль. — Час гіркий не в золоті скрижалів. — Дух людської творчості високої. — Далеких днів відкотиться луна. — Це гілля, що плодом колихає. — Хай буде так, як він того навчив. — Змалював би я його не в затінку. — Наспівують про нього ласкаві поетики. — Дерево, що співає і плодоноситься.

Поет підносить велич життєвого подвигу Ілліча, показує, що «ленінське серце б'ється в мільйонах». Цикл поезій є цінним надбанням української поетичної Ленініани, поет торкається найрізноманітніших проблем, але основний їх пафос належить сучасності.

223. Я його лиш бачив на портреті. — В кн.: Малишко А. Твори. В 5-ти т. Т. 4. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 213.

Автор створює виразний портрет В. І. Леніна, прагне збагнути історичне значення його діяльності, уявляє його собі таким, яким він був у дні Жовтневої революції.

МАРЕМПОЛЬСЬКИЙ ВАСИЛЬ

224. Ленін. — В кн.: Маремпольський В. Заводська сторона. Вірші. К., «Молодь», 1962, с. 35.

Думи автора біля пам'ятника В. І. Леніну у Ленінграді перед «Фінляндським вокзалом».

МАРФІЄВИЧ МИКОЛА

225. На смерть Леніна. — В кн.: Марфієвич М. Черемоше, братку мій. Поезії. Ужгород, «Карпати», 1968, с. 8—9.

Револьюційний поет Микола Марфієвич один з перших на Західній Україні звернувся до образу Леніна, підкреслюючи трагізм великої втрати для трудящого всього світу.

Присягають чесні, прості люди	Ми з'єднаєм ще міцніш ряди
Виконати мудрий заповіт	Ні, не вмер наш любий, рідний Ленін,
Хай шаліють вороги скажені,	Ленін з нами житиме завжди.

МАРЧЕНКО ВАСИЛЬ

226. Приїзд Леніна. — «Вітчизна», 1958, № 4, с. 59.

Повернення В. І. Леніна з еміграції в квітні 1917 року.

МАСЕНКО ТЕРЕНЬ

227. Вулиця Леніна. Київська поема. — В кн.: Масенко Т. Чебрець. Поезії. К., «Рад. письменник», 1965, с. 48—54.

Про вулиці міста Києва, що названі іменами сім'ї Ульянових.

І по Леніна вічній вулиці
Пройдуть милі нащадки мої...

228. З Леніним. — В кн.: Масенко Т. Друзі хороші мої. Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 116.

Я з ними іду по білим світі,
Життям із Леніним іду.

229. Марія Ульянова. (1955). — В кн.: Масенко Т. Твори. В 2-х т. Т. 2. Поеми. Переспіви. Пісні. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 121—168.

Поема про дитячі роки В. І. Леніна, про період становлення Ілліча як найвидатнішого марксиста. Показуючи характерні риси В. І. Леніна — чуйне й любовне ставлення до матері, революційну енергію, вміння бачити майбутнє, силу думки, зв'язок з робітничими масами, поет показує образ В. І. Леніна в його розвитку.

МАСЛО МИХАЙЛО

230. Вічно з нами. (Поезії про В. І. Леніна). — «Вітчизна», 1960, № 4, с. 9—11.

Зміст: Інтермеццо. — Ленін — ім'я благословенне. — Осінь в Горках. — Пам'ятник.

МАХ ПЕТРО

231. Наш чудовий світ. — «Жовтень», 1965, № 4, с. 14.

Індивідуальне авторське сприймання образу В. І. Леніна як вождя, радника, друга зливається з почуттями й помислами всього народу:

Я іду до нього на людську пораду.
Я йому стремління сина віддаю.
Ленін дасть у скруті щирі мені раду.
Ленін осієє будучність мою.

232. Портрет. — В кн.: Перші промені. Поезії. К., «Молодь», 1958, с. 4.

Батько показував синові портрет В. І. Леніна і вчив, що тільки завдяки Іллічеві «зайнявся Волинні сонячний світанок».

МЕГЕЛИК ДМИТРО

233. Ленінське знамено. — В кн.: Мегелик Д. Засвистали козаченьки. Поезії. К., «Молодь», 1959, с. 53—54.

Над червоним прапором здіймається сонце волі, світло ленінських ідей.

Там, де Ленін, — там зникає горе,
Там, де Ленін, — там до правди шлях.

МЕЛЬНИК ОНИСИМ

234. Думає думу Ілліч! — В кн.: Мельник О. Ми зростали на гітрах. Поезії. К., «Молодь», 1961, с. 7—8.

Піклування В. І. Леніна про шахтарський край Донбас.

МИКИТЕНКО ІВАН

235. День похорон. (1924). — В кн.: Микитенко І. Зібрання творів. В 6-ти т. Т. 3. Нариси, фейлетони. Поезія. К., «Наукова думка», 1965, с. 292—293.

236. Епохи. (Тарасові Шевченку). [1926]. — В кн.: Микитенко І. Зібрання творів. В 6-ти т. Т. 3. Нариси, фейлетони. Поезія. К., «Наукова думка», 1965, с. 350—356.

Поема присвячена Т. Г. Шевченку. В кінцевій частині твору, говорячи про Шевченкове пророцтво («про машину-визволителя»), автор оспівує революційний рух, його мету — комунізм і образ «Великого Чоловіка» — В. І. Леніна, що «став на ясних гранях» і кинув заклик: «Останнього змагання нехай святиться вік!». Кульмінація поеми — ствердження вічності ленінських ідей.

МИСИК ВАСИЛЬ

237. В музеї. — В кн.: Мисик В. Верховіття. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 9—10.

Роздуми поета про велич В. І. Леніна у зв'язку з відвіданням музею Ілліча.

238. Ленін. (1957). — В кн.: Мисик В. Біля криниці. Вибране. К., «Дніпро», 1967, с. 125.

Про велич ідей В. І. Леніна.

239. На людській площі. — В кн.: Мисик В. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 16.

У поезії, яка була написана в 1924 році після смерті В. І. Леніна, стверджується, що радянський народ повсякденною працею здійснить заповіти Ілліча.

МОЛЯКЕВИЧ ДМИТРО

240. Совість наша. — В кн.: Молякевич Д. Сучаснику мій. Поезії. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1961, с. 3—5.

В. І. Ленін — це наша совість. І по ньому, завжди по ньому нам звірять свої серця.

МУРАТОВ ІГОР

241. Хто може вгадати... — В кн.: Муратов І. А безіменних не було. Героїка. Лірика. Х., «Прапор», 1967, с. 20.

Як прекрасно, що генієм, який очолив революцію, був В. І. Ленін.

НАГНИБІДА МИКОЛА

242. Вулиця Леніна. (1953). — В кн.: Нагнибіда М. Поезії. Балади. Поеми. 1951—1960. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 69—70.

Є в нашому місті вулиця, що Ленінською звать; по цій вулиці я в перший клас пішов...

Я виріс, і я знаю:
На щастя у житті —
По Ленінській без краю
Лежать ясні путі.

243. Давня фотографія. — В кн.: Нагнибіда М. Жовтнева книга. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 84—92.

У музеї села Горки зберігається фото — В. І. Ленін серед сільських дітей. Воно стало основою роздумів поета про гуманізм, про виняткову чуйність і ласку Ілліча. В поезії передається вболівання В. І. Леніна за те, що «непоплено в школі» і що «татко Андрійчин з війни не прийшов».

244. Душа Ілліча. (1958). — В кн.: Нагнибіда М. Вибрані твори. Т. 2. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 173.

Усе найкраще, що людство несло в своїм довгій житті, все це «в його серці жило, все було в Іллічі».

245. Ленін. — «Жовтень», 1969, № 4, с. 2.

Безсмертя лєнінізму — це владний хід історії, неупинний рух нашої країни до комунізму, закон життя, перевірений роками:

Вогнем, любов'ю і мечем
В новітніх планах Ленін з нами,
А ми в дерзаннях з Іллічем.

246. (Цикл поезій про В. І. Леніна). — В кн.: Нагнибіда М. Жовтнева книга. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 73—101.

Зміст: Напинайся піснями, червоне вітрило. — Він з нами скрізь. — На чатах. — Благословенна праця хлібодара. — Давня фотографія. — Нам по Леніну жити. — Доповідна записка. (З М. Ісаковського). — Кремлівські куранти.

У поезіях мова про В. І. Леніна в дні революції і про торжество ідей Ілліча.

Ідуть літа, десятиріччя,
Лягла в зірки,
мов казка, путь,
А риси рідного обличчя
Над всім чіткішими стають.

247. Оповідання балтійця. — В кн.: Нагнибіда М. На полі битви. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 11—15.

Балада про вожда, що слухає, як балтійські матроси співають суворий Шевченків «Заповіт».

248. Риси рідного обличчя. (Цикл поезій про В. І. Леніна). — В кн.: Нагнибіда М. На полі битви. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 7—33.

Зміст: «Ідуть літа, десятиріччя». — Оповідання балтійця. — «Все буде так, як їм приснилось». — Зустріч у Горках. — Кремлівські куранти. — «Благословенна праця хлібодара». — Балтійська балада. — «Щоб не сталося, однак перемагає слово чесне». — «...І гордий мармур, і граніт» — «Він з нами скрізь».

НАГОРНИЙ ВАЛЕНТИН

249. Ленін у Шушенському. — В кн.: Десна. Альманах. Кн. 2. Чернігів, 1958, с. 8—10.

НАДІН ДМИТРО

250. Велич Ленінського часу. (1935). — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 109.

Гордість поета за свою Вітчизну, створену генієм В. І. Леніна.

НЕВІНЧАНА ВАЛЕНТИНА

251. Біля портрета Леніна. — В кн.: Невінчана В. Голубі дороги. Лірика. Сімферополь, «Крим», 1967, с. 92.

Звертаючись до портрету В. І. Леніна, поетеса вірить, що Ілліч все думає, щоб завжди були у нас і сонце, і щастя в житті.

252. Ім'я Леніна. — В кн.: Невінчана В. Ластівка. Вірші. К., «Молодь», 1962, с. 15.

Його ім'я є покликом до боротьби, воно до щастя безупинно кличе нас.

НЕХОДА ІВАН

253. Вулиця Марі-Роз. — В кн.: Нехода І. Пам'ять про французьку землю. Поезії. К., «Рад. письменник», 1958, с. 12—13.

Перебування В. І. Леніна у Парижі.

254. **Ленін і сонце.** (Північна легенда). — В кн.: Нехода І. **Хлоп'ята з нашої вулиці.** Поеми та казки. К., Дитвидав УРСР, 1962, с. 40—42.

Ленінське піклування про народи Півночі.

255. **Навіки поріднив нас Ленін.** — В кн.: Нехода І. **Чудесний сад.** Поезії. К., «Рад. письменник», 1962, с. 7—10.

Про ленінську дружбу радянських народів.

256. **Тут Ленін жив.** (З дорожнього блокнота). — В кн.: **Леніну слава.** К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 20—22.

Перебування В. І. Леніна на станції Розлив.

257. **Я славлю народження Леніна!** — В кн.: Нехода І. **Поезії.** К., «Рад. письменник», 1962, с. 14.

НОВИЦЬКИЙ ОЛЕКСА

258. **Є така партія.** — В кн.: **Ленін з нами.** [Том. 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 113—114.

У 1917 році В. І. Ленін сказав: «Є така партія, що в майбутнє може владно спрямувати і повести в ім'я свободи в бій тебе, моя свята Отчизно-мати!

Є така партія, що зібралася в Кремлі на партійний з'їзд, яка піднесла голос правий, щоб війн і зла навік змести сліди, щоб кривди голос змовк навік.

ОВЕРЧЕНКО КОСТЬ

259. **Ходаки.** — В кн.: **Ленін з нами.** Репертуарний збірник. К., Держ. вид. образ. мист. і муз. літ-ри УРСР, 1960, с. 52—53.

Поет не тільки говорить про ходаків до Леніна, але поєднує минуле з сучасним, поширює слово «ходаки»:

Ми як і ті далекі ходаки,

Щодня й тепер звертаємось до нього,

Він серед нас і в праці, і в походах.

Він і тепер порадник наш в усім,

ОДУДЬКО ТИМІШ

260. **Могутні йдемо з Іллічем.** — В кн.: Оудько Т. **Щасливий вік.** Львів, Кн.-журн. вид-во, 1960, с. 11—12.

З образом Ілліча — трибуна революції, поет зв'язує прагнення народів до світлого майбутнього:

Майбутнє ж, що вимріяв Ленін,

Встає вже на повний свій зріст.

ОЛІЙНИК БОРИС

261. **Пізнання.** (Уривок з поеми). — В кн.: Олійник Б. **Поезії.** К., «Молодь», 1966, с. 28—29.

Велич Леніна поет пізнав не з книг, а з життя, з мудрості народу.

262. **У Леніна.** Із циклу «Хліб». (1965). — В кн.: **Ленін з нами.** [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 115—118.

Піклування В. І. Леніна голодуючими Поволжя.

ПАВЛИЧКО ДМИТРО

263. **Ворогам Ленінізму.** — В кн.: Павличко Д. **Днина.** К., «Молодь», 1960, с. 54—55.

Поет кидає виклик ворогам ленінізму. Протиставленням великої правди ленінізму зловорожій пропаганді брехні і люті його ворогів він стверджує неодмінну, історично обґрунтовану перемогу комунізму. І як би не лютували вороги ленінізму, які б зусилля вони не докладали до того, щоб перегородити шлях народів до комунізму, їх намагання приречені на провал. Нездоланною є сила марксизму-ленінізму, нездоланою є велика духовна спадщина В. І. Леніна.

264. **Ленін іде!** — В кн.: Павличко Д. **Пелюстки і леза.** Вибрані поезії. К., «Дніпро», 1964, с. 95—96.

В. І. Леніна нема серед нас, але його ідеї невмирущі. Радянські люди чують голос вождя, перетворюють у життя його заповіді.

У поезії втілюється рух, творчість, боротьба народних мас проти «упирів багатих»:

Ленін іде! Тануть сніги неволі —
Квіти свободи ростуть.

У поезії відчуття всесвітньо-історичної величі Ленінового шляху.

ПАЛАЖЧЕНКО ОЛЕКСІЯ

265. На молодіжному вечорі. — В кн.: Палажченко О. Зелений го-
мін. К., «Молодь», 1958, с. 99—100.

Старий більшовик-ленінець розповідає молоді про буремні роки революції, про В. І. Леніна.

266. Над його книгою. 1968. — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. К.,
«Дніпро», 1969, с. 121—122.

Я заглиблююсь
В Леніна томик розкритий.
Наче воду джерельну

З живої криниці,
Світлу мудрість рядків
П'ю на кожній сторінці.

ПАНІВ АНДРІЙ

267. Озеро Леніна. Із циклу «Шлюз». [1932]. — В кн.: Ленін з нами.
[Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 123.

У цьому творі поет дав образ нової індустріальної Радянської України, він тонким ліризмом, життєствердним словом оспівав ленінський план «ГОЕЛРО» в дії, в житті.

ПАТРУС-КАРПАТСЬКИЙ АНДРІЙ

268. Ілліч у серці в нас. — В кн.: Патрус-Карпатський А. Що в
серці найсвятіше. К., «Рад. письменник», 1958, с. 8.

ПАШКО АНДРІЙ

269. Ленін по світу іде. — В кн.: Пашко А. Про тебе співаю. К.,
«Мистецтво», 1966, с. 15—17.

ПЕДА ПАНЬКО

270. Сталева постать. [1930]. — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. По-
езії, К., «Дніпро», 1969, с. 124—125.

Поезія написана з приводу річниці смерті В. І. Леніна. Кожна цеглина в будівлі нового заводу, трактор, нитка ткача — все це частка в пам'ятник В. І. Леніну.

ПЕРВОМАЙСЬКИЙ ЛЕОНІД

271. Балада вартових. [1931]. — В кн.: Первомайський А. Твори.
В 3-х т. Т. 1. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 83—86.

Поет строго, напружено, емоційно описав день, коли до його містечка дійшла печальна звістка про смерть В. І. Леніна.

272. Ленін з нами. 1—4. [1944]. — В кн.: Первомайський Л. Твори.
В 3-х т. Т. 1. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 499—502.

Поезія починається спогадом про січень 1924 року, спогад про день, який ніколи не зітреться з пам'яті народу. Але поет не може погодитись, що В. І. Леніна нема. Він знає: Ленін живе в народі, в його творчому діянні.

273. Молодість брата. (Роман у віршах). — В кн.: Первомай-
ський Л. Твори. В 3-х т. Т. 2. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 291—
429.

Виступ В. І. Леніна на III з'їзді комсомолу. Особливою майстерністю позначені рядки, що показують ставлення революційної молоді до любимого вождя і вчителя. Виразно відтворює поет душевне піднесення комсомольців, для кого ленінський за-
клик — «учитись, боротися і будувати» — непорушний дороговказ.

ПЕТРЕНКО МИКОЛА

274. Ілліч. — В кн.: Петренко М. Суворі береги. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 17.

Вчення В. І. Леніна завжди є прапором боротьби за мир, свободу і щастя трудящих.

ПЕЧЕНІВСЬКИЙ ГРИГОРІЙ

275. В мавзолеї. — В кн.: Печенівський Г. На променях мрії. Львів, «Каменяр», 1968, с. 8—9.

276. Ленінська мрія. — В кн.: Печенівський Г. На променях мрії. Львів, «Каменяр», 1968, с. 3—5.

Про ленінський план електрифікації країни.

ПІДСУХА ОЛЕКСАНДР

277. В ім'я життя. — В кн.: Підсуха О. Іду на клич. К., «Дніпро», 1965, с. 141—156.

Образ В. І. Леніна надихав бійців на перемогу.

278. Ленін. [1949]. — В кн.: Підсуха О. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 33—34.

У поезії відображені настрої й думки радянського солдата, що визволив Європу від фашистського звіра. Ліричний герой твору гордий з того, що по «Європі йде вже наш батько Ілліч», що ідеї Леніна несуть духовні його сини, що солдатів ленінської армії визволені народи зустрічають ширими словами: «Хочемо жити, як ви».

279. Світає світ мені, і стигне мужнє слово. — В кн.: Підсуха О. Краплини. К., «Молодь», 1966, с. 35.

Задушевністю і теплотою прийнято вірш, що є сумною згадкою про зимовий день 1924 року, коли поет ще дитиною почув про смерть В. І. Леніна.

ПЛОТКІН ГРИГОРІЙ

280. «Не штурмував я Зимній». [1957]. — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 135—136.

Поет гордий з того, що

З тобою разом
Я зростав, державо
Ровеснице оспівана моя!

ПЛУЖНИК ЄВГЕН

281. Він. — В кн.: Плужник Є. Вибрані поезії. К., «Рад. письменник», 1966, с. 55—56.

Поезія, написана в часи прощання з великим керівником нашої революції В. І. Ленін — символ і запорука перемоги, знамено надії і віри.

Проминуть, мов сон, десятиріччя
Болю, крові, боротьби і війн,
Але вічна правда робітнича —
Він...

282. 21. І 1924 — 21. І 1934. — В кн.: Плужник Є. Вибрані поезії. К., «Рад. письменник», 1966, с. 245—246.

Пам'ять про В. І. Леніна завжди буде в серцях народів, вона активізує людей, скеровує їх на ясну дорогу.

ПОДОЛЯН МИКОЛА

283. «Звичайний том...» — В кн.: Подолян М. Наснага. К., «Рад. письменник», 1966, с. 5—6.

Безсмертя ідей В. І. Леніна, які знаходимо в його творах.

284. Квіти. — В кн.: Подолян М. Наснага. К., «Рад. письменник», 1966, с. 7—8.

Про юність В. І. Леніна.

285. Ленін. — В кн.: Подолян М. Наснага. Поезії. К., «Рад. письменник», 1966, с. 14.

286. Материне благословення. — В кн.: Подолян М. Наснага. Поезії. К., «Рад. письменник», 1966, с. 9.

Після страти Олександра Ульянова мати благословляє Володимира Ілліча на боротьбу.

287. Очі вождя. — В кн.: Подолян М. Наснага. Поезії. К., «Рад. письменник», 1966, с. 4.

Не раз примружені воєни, але з ясної глибини загоряються іскринки, які запалюють серця і зогрівають людей, світ, вічність.

288. Ніч у Смольному. — В кн.: Подолян М. Наснага. Поезії. К., «Рад. письменник», 1966, с. 10.

В. І. Ленін на варті революції, яка розпочала нову еру. Про те, що народ повірив у Леніна.

289. Перший декрет. 1964. — В кн.: Ленін з нами. [том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 138.

Мова про декрет В. І. Леніна «Про землю».

Лягають рівні на листок рядки
Мов із сівалки в землю плідні зерна,
Його думок ніхто з путі не зверне,
Як не зупинить злет його руки.

290. Слухай, товаришу... — В кн.: Подолян М. Наснага. Поезії. К., «Рад. письменник», 1965, с. 11—12.

Про всеперемагаючу силу ленінських ідей.

ПОЗНАНСЬКА МАРІЯ

291. Рідний Ленін. — В кн.: Познанська М. Щоб ти був щасливий. Вибране. К., «Веселка», 1967, с. 18—19.

Рідний Ленін дивиться з портрета на дитину, «мружить очі і сміється»:

І чомусь отак здається —
Ось він вимовить слова!

ПОЛІЩУК ВАЛЕРІАН

292. Вже Ленін закінчив. — В кн.: Поліщук В. Вибрані поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 61—63.

У 1922 році поет створив ще не зовсім вдалу як формою, так і змістом поему про В. І. Леніна, але ряд місць твору мають чималу літературну вартість. Запам'ятовується картина IX з'їзду Рад, де В. І. Ленін і Г. М. Кржижановський доповідають про електрифікацію країни. Поет прагне намалювати образ Ілліча більш докладно, реалістично, з характерними деталями його мови, поведінки тощо.

Уривок під назвою «Ленін на трибуні» див. також у кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 139.

293. Смерть Леніна. [1924]. — В кн.: Поліщук В. Вибрані поезії. К., «Дніпро», 1968, с. 106.

ПРИГАРА МАРІЯ

294. Вузлики. [1964]. — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 140—141.

Радянські воєни знайшли у таборі полонених у Німеччині дівча. Роки фашистської неволі, поневіряння виснажили сили полонянки, але не вирвали з серця надії на визволення, на повернення в рідну країну. Цю надію зміцнював і зігрівав портрет В. І. Леніна з «листка календаря», який вона зберігала біля серця, як символ рідної Вітчизни і вільного життя.

РЕБРО ПЕТРО

295. Ковалі. — В кн.: Ребро П. Людяність. Поезії. К., «Рад. письменник», 1965, с. 40—41.

У 1923 році рішенням робітників Запорізького заводу № 5 В. І. Ленін був обраний почесним ковалем. Заробітна плата Ілліча перераховувалася страйкуючим робітникам Рура.

296. Це було в Брюсселі. — В кн.: Ребро П. Проміння серця. Лірика, сатира та гумор. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 126—127.

У павільйоні СРСР на всесвітній виставці в Брюсселі стояв із бронзи вилитий Ілліч. Перед пам'ятником спинився негр, хлопчина чорноокий. Він мовчки гладив п'єдестал у задумі і про щось благав.

РИБИЦЬКИЙ ІВАН

297. «В Шуші коло самого Саяну...» — В кн.: Рибицький І. Хвилини і хвилі. Поезії. К., «Рад. письменник», 1969, с. 7—9.

Поет говорить про те, як В. І. Ленін в Шушенському, у засланні створив програму дій по розгортанню революційної боротьби у Росії, програму створення партії.

298. Ленін іде. — В кн.: Рибицький І. Хвилини і хвилі. Поезії. К., «Рад. письменник», 1969, с. 6.

В. І. Ленін поруч з бійцями крізь ночі йде у джунглі поранені і наказує: «До боротьби!». І кличе: «Єднаймося».

РИЛЬСЬКИЙ МАКСИМ

299. Володя Ульянов. — В кн.: Рильський М. Орлина сім'я. К., «Молодь», 1955, с. 64.

Поезія для дітей про дитинство В. І. Леніна.

300. Грибок [1938]. — В кн.: Рильський М. Твори. В 10-ти т. Т. 2. Лірика. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 102—103.

В. І. Ленін змальований в колі великих учених як великий філософ і мислитель, корифей науки, чие ім'я символізує людську творчість, ту «найбільшу муку, найбільшу радість на планеті нашій», що властива радянським вченим.

301. До річниці смерті В. І. Леніна. 1925. — В кн.: Рильський М. Іскри вогню великого. Поезії. К., «Рад. письменник», 1965, с. 68.

У перші роковини смерті В. І. Леніна поет закликає не плакати, не голосити, а ще міцніше стискати кермо, об'єднати всі зусилля до борні.

...Він між нами,
Як надія золота.

302. Ілліч і дівчинка. К., Дитвидав УРСР, 1963. 12 с., іл.

З надзвичайною теплотою поет розповідає про те, як у буремні революційні дні Ілліч зустрів на вулиці «мале дівча, голодне і змарніле» і приголубив її. Правдиво показана одна з найхарактерніших рис вдачі Володимира Ілліча — його гуманізм.

Та він узяв маля, зігрів,
Дав їсти, дав і пити...
Ілліч ненавидіти вмів,
Та вмів він і любити.

303. Кімната Леніна в Празі. 1946. — В кн.: Рильський М. Твори. В 10-ти т. Т. 2. Лірика. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 295.

Про велике почуття поваги й любові людей до ленінських місць, яке автором сприймається як ставлення найширших трудящих мас світу до пам'яті В. І. Леніна, до ідей ленінізму.

304. Ленін. [1931]. — В кн.: Рильський М. Вибране. К., «Дніпро», 1967, с. 99.

Автор показує титана революції, керівника робітничого класу. Поет стверджує, що Ленін — це найвеличніший з усіх героїв, яких знало людство. У поезії яскраво розкриті ленінські риси характеру: простота, мудрість, любов до народу, ненависть до ворогів.

305. **Ленін.** [1942]. — В кн.: Рильський М. Твори. В 10-ти т. Т. 2. Лірика. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 240.

В. І. Ленін є натхненником радянських народів у їх звитяжній боротьбі проти німецького фашизму.

306. **Портрет Леніна.** (21 січня 1942 року). — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 144.

За найтяжчих днів Великої Вітчизняної війни, коли вся земля України страждала під чобітьми фашистських загарбників, поет вглядається в рідні риси замисленого Ленінового обличчя і надією, певністю, вірою в перемогу надихається серце поета.

307. **Леніна прапор над нами палає.** (1958). — В кн.: Рильський М. Твори. В 10-ти т. Т. 3. Лірика. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 305.

308. **Музей Леніна в Пороніно.** — В кн.: Рильський М. Твори. В 10-ти т. Т. 5. Поеми й цикли. (1941—1956). К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 252—253.

309. **Пам'яті безсмертного** (21 січня 1933). — В кн.: Рильський М. Твори. В 10-ти т. Т. 2. Лірика. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 14.

Великим горем була смерть В. І. Леніна, але Ілліч живий в пам'яті народу, в його ділах. «Він кличе до змагання. Він з нами! Він живе!».

310. **Пам'ятник Леніну.** 15 квітня 1945 року. — В кн.: Рильський М. Твори. В 10-ти т. Т. 2. Лірика. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 256.

Поет бачить пам'ятник В. І. Леніну і виражає свої думки, почуття до генія Ілліча, дає глибоку характеристику вождя, його людських рис.

РОМАНЧЕНКО МИКОЛА

311. **Вогники.** — В кн.: Романченко М. Вітчизну славлю. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1962, с. 14—15.

У поезії передана народна розповідь про яскраву лампочку Ілліча, з якою асоціюється світло для народу. Поет розповідає, як дівчина-робітниця Львівського заводу виготовляє електролампу — «маленькі сонечка в кульках». У цій праці на благо народу живе, узагальнена поетично, і ленінська ідея, яка освітлює трудящим усіх країн шлях у ясне майбутнє.

312. **Ленінська сила.** — В кн.: Романченко М. Вітчизну славлю. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1962, с. 8.

Щоб вивести народ на ясний шлях боротьби за щастя, В. І. Ленін «зібрав бійців» і повів, як полководець, легіони через «революції ясний вогонь».

313. **На плацдармі.** — В кн.: Романченко М. Гроза і колос. Поезії. Львів, «Каменярь», 1964, с. 3—4.

Ілліч з-під багряного стягу покликав знеможених, спраглих бійців. І рушила сила велика, і Ленін ту силу повів. Повів крізь вогонь, через воду, і ворог не встояв. Так завжди В. І. Ленін провадить шляхами звитяжних доріг.

314. **Тут Ленін жив.** — В кн.: Романченко М. Пісню іду шукати. Поезії. К., «Рад. письменник», 1961, с. 11—12.

Про велику роботу та боротьбу В. І. Леніна за організацію партії, яку він вів, перебуваючи в Красноярському краї, під час заслання.

РОМАНЮК ВІКТОР

315. **Диптих про Леніна.** Вірші. 1. Рушники 2. Пам'ятник. — «Жовтень», 1967, № 4, с. 11.

Про любов народу до В. І. Леніна.

РУДЕНКО МИКОЛА

316. **Вулиця Леніна.** (1948). — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 147—148.

Вулиця Леніна всюди, на цілому світі, вона з'єднала столиці й народи, мов дружби непорушний міст:

І світу майбутнє — між нами,
Зростає у нас на очах,
На вулиці комунізму,
На вулиці Ілліча.

317. Косар. — В кн.: Руденко М. Переклик друзів. Поезії. К., «Рад. письменник», 1954, с. 8—9.

Селянин потрапив після революції в Петроград, і коли побачив В. І. Леніна, що проголосив Декрет про землю, то впізнав у ньому того, з ким зустрічався на станції Розлив.

РУДЬ МИКОЛА

318. Лук'ян Рябошапка у Леніна. Спогад. — В кн.: Рудь М. Донецькі зорі. Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 49—51.

Спогад солдата революції про зустріч з В. І. Леніном у 1919 році, про пильну увагу Ілліча до Донбасу.

САВИЧ ІВАН

319. Дарунок—святиня. — В кн.: Тяжіння земне. Поезії. К., «Рад. письменник», 1964, с. 6—7.

Селяни вирішили надіслати В. І. Леніну свій дарунок — поліський буханець хліба, спечений із зерна, зібраного з бувшої панської землі. І вдячно взяв Ілліч до рук хлібину, поцілував її.

320. Живеш, як рідний у серцях. — В кн.: Савич І. Чистота. Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 18—19.

321. Іллічева поправка. — В кн.: Савич І. Зоретворці. Поезії. Донецьк, «Донбас», 1967, с. 18.

Вірш про поправку, яку В. І. Ленін вніс до проекту гербу Радянського Союзу. Ця поправка підкреслювала, що Радянська держава — держава миру і праці.

322. Ленінський портрет. — В кн.: Савич І. Зоретворці. Поезії. Донецьк, «Донбас», 1967, с. 5—7.

Поезія про долю селянського хлопчика, якому шлях до щастя відкрив В. І. Ленін. Всі наші досягнення можливі тому, що В. І. Ленін з нами скрізь, що вічно живе в нашій домі.

323. Охоронці Леніна. Бувальщина. — В кн.: Ленін з нами. [Том І]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 149—150.

Антанта висунула вимогу, щоб тільки В. І. Ленін репрезентував Країну Рад на міжнародній конференції. На зборах робітників вирішено послати людину, щоб «Леніна скрізь закрити од кулі, од смерті своїми грудьми».

324. Я в Леніна вчуса. — В кн.: Савич І. Тяжіння земне. Поезії. К., «Рад. письменник», 1964, с. 89.

Ідуть мої роки, і я щохвилини
У Леніна вчуса! Жить для людини.

325. Як рідний. — В кн.: Савич І. Тяжіння земне. Поезії. К., «Рад. письменник», 1964, с. 6—7.

САВЧЕНКО ЯКІВ

326. Ленін. (1924). — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 294—295.

Ми знаєм: не вмер Ілліч! Двадцять першого січня не було, нема, не буде для безсмертного смерті, не загасять століття імені вождя.

СВІТЛИЧНА ГАННА

327. Біля мавзолею Леніна. — В кн.: Світлична Г. Сонячні причали. Поезії. Дніпропетровськ, «Промінь», 1966, с. 27—28.

Безконечним потоком йде народ на пораду до Ілліча.
І здається, то в черзі стоять віки,
В думках чола схиливши свої важкі.

СИМОНЕНКО ВАСИЛЬ

328. «Де я не буду, що робить не стану». (1962). — В кн.: Симоненко В. Тиша й грім. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 10.

Поет бачить свою органічну нерозривність з живою суттю доби, з ленінським її змістом, бачить в цій нерозривності живлющу силу свого життя, свого натхнення. Поет просто й широко говорить про свою вірність Іллічевій дорозі.

СИНГАЇВСЬКИЙ МИКОЛА

329. Живий Ілліч. — В кн.: Сингаївський М. Земле, чую тебе. Поезії. К., «Молодь», 1961, с. 29.

З нами в дорозі живий Ілліч, партія — прапор його.

330. Монолог, написаний в Шуші. (1956). — В кн. Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 152—153.

Думки поета при відвіданні с. Шушенське.

331. Пісня революції. — В кн.: Сингаївський М. Земле, чую тебе. Поезії. К., «Молодь», 1961, с. 20—21.

Ми знаємо ленінські заповіді, джерела нашої сили й насаги. Ми до Леніна схиляємо життя й помисли високі, ми їх по Іллічу звіряєм.

332. Революція. — В кн.: Сингаївський М. З березнем по землі. Книга лірики. К., «Рад. письменник», 1968, с. 9—10.

Революція правицею Леніна вказала шлях до щасливого життя.

333. Рука до сонця. Уривок з поеми про В. І. Леніна. — В кн.: Слово про Леніна. Читець-декламатор. К., «Рад. школа», 1967, с. 415—425.

Зміст: I. Тривожусь, коли мрія словом проросте. — II. Він жив над буряною Волгою. — III. І проросла, як лопи—камінь. — IV. За свічадами сосен в країні Суомі. — V. З озимих ярів. — VI. Століття озиваються, як роки. — VII. Я знову шукаю, мережу рядки.

334. Серцем до Леніна. — В кн.: Сингаївський М. Земле, чую тебе. Поезії. К., «Молодь», 1961, с. 5—6.

Наче з землею
Сонце стрічається,
Серцем до Леніна
Люди звертаються.

335. Тобою живу! — В кн.: Сингаївський М. Земле, чую тебе. Поезії. К., «Молодь», 1961, с. 63—65.

Із думами Леніна в серці моїм, із мудрістю Леніна в світі одним.

СЛІПКО ЮРІЙ

336. Святковий етюд. — В кн.: Сліпко Ю. Зелена фантазія. Лірика. Донецьк, «Донбас», 1968, с. 20—21.

У святковий день мовою стягів говорить промову, безсмертний як правда, великий Ілліч. Він вийшов з портретів, народ зустрічає і голос його, наче пісня палка, летить по землі.

СЛІСАРЕНКО ОЛЕКСА

337. Пам'яті В. І. Леніна. (1924). — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1959, с. 344.

Ідеї Леніна невмирущі, безсмертні його творіння. Справа Ілліча живе в трудовому подвигу народу, в ділах Комуністичної партії.

СОКОЛОВ ВІКТОР

338. Людина з планети Леніна. (1965). — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 154.

Радянські космонавти — це люди з планети Леніна.

СОМ МИКОЛА

339. Дума про Леніна. (1967). — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 155—156.

Думаю про Леніна.

Море плеще в душу.

Думаю про Леніна.

Мислю землю й небо.

Думаю про Леніна.

Як я жити мушу.

СОРОКА ОЛЕКСАНДР

340. Між нами був і буде Ленін. (1927). — В кн. Сорока О. Вибрані поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 3.

СОСЮРА ВОЛОДИМИР

341. Вічно садам шуміти. — В кн.: Леніну вінок слави. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 131—132.

Ленін — це молодість світу, це комунізму весна. Ленін — це партії сила і воля її. З іменем Леніна злито все, що ми творили.

342. «Встають заводів силуети». — В кн.: Сосюра В. Щастя сім'ї трудової. Поезії. К., «Рад. письменник», 1962, с. 53.

Ми щастя нашої планети під стягом Леніна куєм.

343. Ленін. («В пам'яті битви, походи»). (1958). — В кн.: Дітям про Леніна. К., «Рад. школа», 1964, с. 223—224.

Про велич ідей В. І. Леніна.

Ленін! У імені цьому
День, що тьму ночі зборов,
Сила мільйонів у ньому
І мільйонів любов.

344. Ленін. («Коли цвітуть огні знамен червоні»). — В кн.: Сосюра В. За владу Рад. Поезії. К., «Рад. письменник», 1968, с. 33—34.

В. І. Ленін завжди поміж нами. Ілліч закликав нас бути вірними меті прекрасній.

345. Ленін. (І. «Ленін, Ленін! Це ім'я, як щастя». II. «Ленін — це поклик до бою»). (1947). — В кн.: Сосюра В. Вітчизну, як сонце, любіть! К., «Веселка», 1968, с. 38—39.

346. Ленін («Наче зоря над землею»). — В кн.: Сосюра В. Донеччино моя! Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 555—556.

347. Ленін. («Хай роки проходять без ліку»). — В кн.: Сосюра В. Сонячні ночі. Вірші й поеми. К., «Дніпро», 1967, с. 99—100.

Вічним пам'ятником В. І. Леніну є життя, що будуємо ми.

348. «Падають сніжинки ласкаво і млисто». — В кн.: Сосюра В. Червона зима. Вибрані твори. К., «Веселка», 1966, с. 54.

У ліричній поезії В. Сосюри, написаній у 1927 році, В. І. Ленін показаний як постійне джерело моральної й духовної сили народу. В уяві трудящих Ленін назавжди залишається мудрим і вимогливим учителем життя, другом і щирим товаришем, мудрим наставником. На першому плані гуманізм, людяність В. І. Леніна, який вмів допомагати товаришам по спільній справі.

349. Сон. — В кн.: Сосюра В. Донеччино моя! Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 67—72.

У поезії мова про те, як хлопчику снилася Комуна, як Леніна знов він зустрів.

350. Траурний марш. — В кн.: Сосюра В. Червона зима. Вибрані твори. К., «Веселка», 1966, с. 36—37.

У поезії, написаній у 1924 році у формі ліричного роздуму, В. І. Ленін виступає як вождь революційних мас усього світу, що під прапором марксизму-ленінізму реють кайдани капіталістичного рабства.

Сьогодні шануєм ми пам'ять Вождя,
Вождя, і товариша, й друга...

Велика втрата не похитнула єдності рядів народу й партії, і «ворог, як завжди, в тривозі».

Поет висловлює всенародну клятву вірності заповітам вождя, відданості партії, під керівництвом якої народи йдуть ленінським шляхом до кращого майбутнього.

СТЕЛЬМАХ МИХАЙЛО

351. Комуніст. (1956). — В кн.: Стельмах М. Твори. В 5-ти т. Т. 5. Поезії. Оповідання. Золота Метелиця. П'єса. Статті. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 24.

Письменник глибоко відчуває велич генія В. І. Леніна.

У бронзі, у битвах, у ділі живому.
В жаданнях, у силі розбурханих лав,
Під променем сонця і сурмами грому
Твій образ натхненний над світом устав.

СТЕПАНЮК БОРИСЛАВ

352. Володимир Ульянов. — В кн.: Степанюк Б. Доземний уклін. Поезії К., «Дніпро», 1967, с. 42—43.

353. Комуністичні бригади. — В кн.: Степанюк Б. Чекаючи весілля. К., «Молодь», 1960, с. 12—13.

Розповідається про великий почин комуністичного суботника, участь В. І. Леніна у ньому та про дальший хід будови комунізму в нашій країні.

СТРАШКО АНДРІЙ

354. Іллічевий вогонь. — В кн.: Страшко А. Якщо ти любиш. Поезії. Х., «Прапор», 1966, с. 7—8.

Серце В. І. Леніна вмістило серця всіх людей палкі, вогню незбориму силу, надії усі людські.

355. Пролог. — В кн.: Страшко А. Де Ворскла хлюпоче. Поезії. К., «Рад. письменник», 1957, с. 6—7.

Про перемогу революції під керівництвом В. І. Леніна.

СТУДЕЦЬКИЙ МИКОЛА

356. Ленін. (1961). — В кн.: Студецький М. Повість життя. Вірші. К., Держлітвидав УРСР, 1964, с. 36—37.

Поет, який довгі роки приневолений жити на чужині, розповідав, з якою любов'ю він чув «в країні південній» нишком проказане гнобленими слово «Ленін».

ТАРАН АНАТОЛІЙ

357. В музеї Леніна. — В кн.: Жовтневий вітер. Поезії. К., «Молодь», 1967, с. 44—45.

358. «Я Леніна в стражданні осягнув». — В кн.: Таран А. Ранкова щибка. Лірика. К., «Рад. письменник», 1969, с. 16.

Життя як бій, але В. І. Ленін вчить мене, як мені бути.

ТАРНОВСЬКИЙ МИКОЛА

359. Москва. — В кн.: Тарновський М. Вітаю тебе, Україно! К., «Рад. письменник», 1960, с. 24—25.

Москва — столиця першої в світі соціалістичної держави. Увесь світ прислухався до її голосу, до голосу В. І. Леніна.

360. **Ленінський здвиг.** (4 лютого 1924 р.). — В кн.: Тарновський М. **З далекої дороги.** К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 98.

Картина вшанування пам'яті В. І. Леніна на велелюдних зборах робітників та інтелігенції Нью-Йорка.

361. **На благо людськості, на славу Ілліча.** — В кн.: Тарновський М. **З далекої дороги.** К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 259—260.

362. **Рідному Києву.** — В кн. Тарновський М. **Мости над океанами.** Поезії. К., «Дніпро», 1967, с. 95—96.

Хвала, подяка й шана Іллічеві
За мужнє серце, повне доброти.
Це ж він відкрив у славні дні Жовтневі
Для нас дорогу в сонячні світи.

363. **Шлях Ілліча.** (Нью-Йорк, 1932). — В кн.: Тарновський М. **З бурхливих літ.** Вибране. К., «Дніпро», 1965, с. 170.

Перед нами радісна мета: це шлях, накреслений В. І. Леніним.

ТЕЛЬНЮК СТАНІСЛАВ

364. **Червоний стяг.** — В кн.: Тельнюк С. **Легенда про будні.** Поезії. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 39—41.

Стяг червоного полку, який поліг в бою за землю — матінку свою але не відступив, виносить солдат, котрий один лишився у живих.

Цей стяг з профілем В. І. Леніна на ньому «піднятий нами на рейхстаг».

ТЕРЕЩЕНКО МИКОЛА

365. **Ленін.** (1950). В кн.: Терещенко М. **Твори.** В 2-х т. Т. 1. Поезії. К., «Дніпро», 1968, с. 377—378.

Про велич ідей В. І. Леніна. Поет дає відповідь на питання: чим є для нас Володимир Ілліч:

Ленін —	Ленін —
Це ім'я над нами —	Слово це віками
Наче сонце завсідги;	Буде прапором мети.

366. **Ленінський заповіт.** (1924). — В кн.: Терещенко М. **Твори.** В 2-х т. Т. 1. Поезії. К., «Дніпро», 1963, с. 82.

Поезія написана з приводу смерті В. І. Леніна. Вірність трудящого світу заповітам Ілліча. Весь вірш М. Терещенка несе правду про безсмертність ленінських ідей, які стануть основою майбутнього життя трудового народу, кликатимуть до нових перемог.

367. **«Помер... невже помер?».** (1924). — В кн.: Терещенко М. **Твори.** В 2-х т. Т. 1. Поезії. К., «Дніпро», 1968, с. 81.

Помер?... Але нехай і так, що вмер ти,
Що захолола кров, німі уста, —
Твое ж ім'я для людськості й по смерті
Повіки буде, як метал..

ТИТИКАЙЛО ЄВГЕН

368. **На площі.** — В кн.: Естафета пісні. Поезії молодих. Львів, «Каменярь», 1964, с. 27—28.

Немов живий
Стоїть на площі Ленін.
А з ним
Нова історія Карпат.

ТИХИЙ НАУМ

369. **Завтра.** (1948). — В кн.: **Ленін з нами.** [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 169.

Поет гордий з того, що немовля, яке він бачить, буде жити в мирі і щасливо, що воно піде дорогою, яку проклав В. І. Ленін.

ТИЧИНА ПАВЛО

370. До радянської молоді. — В кн.: Тичина П. До молоді мій чистий голос. К., «Молодь», 1959, с. 36—39.

У зверненні до радянської молоді поет пише про «безсмертне Ленінове учення— яка це мудрість, глибина».

371. І дививсь Ілліч на мене. (Із поеми). — В кн.: Тичина П. Твори. К., «Молодь», 1966, с. 210—212.

У поезії відображені роздуми поета під час відвідання ним Мавзолею В. І. Леніна.

372. І заспівав я радо. — В кн.: Тичина П. Вибране. К., «Дніпро», 1966, с. 293—294.

Кому я вічно дякую, кому за те, що я дивився Жовтню в вічі? Лиш Леніну з народом одному. Я відчув: поет я України, тієї, що за Леніним пішла.

373. Ленін. (Із збірки «Чернігів», 1931). — В кн.: Тичина П. Твори. В 6-ти т. Т. 3. К., Держлітвидав УРСР, с. 244—247.

Поезія написана у 1931 році, коли радянський народ здійснював соціалістичну перебудову країни. Ім'я вождя є символом революційної енергії, класової пильності, поет утверджує безсмертя ідей комунізму.

Устами поета радянський народ клянеться «клятвою залізною», що ворог жоден не втече, що переможе ленінська правда.

Продовженням і далішим розвитком ідеї поезії «Ленін» є твір П. Г. Тичини «Партія веде» (1933). Образ Ілліча — за кожним урочисто-бадьорим рядком поеми, і цілком зрозумілий високий настрій, який викликає в душах і ділах радянських людей ім'я В. І. Леніна.

374. Ленін іде на шевченківський вечір (у Кракові 1914 року). — В кн.: Тичина П. Комунізму далі видні. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 30—34.

В. І. Ленін і Н. К. Крупська ідуть на вечір Шевченка у Кракові, «ведуть вони славу розмову про мову, народ, його путь». В поезії передано обурення В. І. Леніна заборонаю царських властей вшановувати пам'ять Тараса Шевченка з приводу 100-річчя з дня народження поета.

375. Ленін каже: Мужнім будь! — В кн.: Тичина П. Зростає, пречудовий світе. Поезії. К., «Рад. письменник», 1960, с. 16—19.

Поет висловлює глибоку вдячність і любов радянських народів до засновника і вождя Комуністичної партії.

376. Ненависті моєї сило. (Після смерті В. І. Леніна). — В кн.: Тичина П. Людині гімн. Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 86—87.

Поезія написана з приводу смерті В. І. Леніна. «Кому свою я чисту душу, до кого душу понесу?», запитує автор. І поет поніс свою чисту душу партії Леніна. Поет стверджує, що не був би людиною той, хто спокійно переніс би втрату В. І. Леніна.

377. Партії слава, Леніну слава. — В кн.: Тичина П. Твори. В 6-ти т. Т. 3. К., Держлітвидав УРСР, 1961, с. 141—142.

В. І. Ленін і випестувана ним Комуністична партія створили і гартували дружбу радянських народів.

378. Сад садив нам Ленін. (Вірші. Для молодшого та серед. шкільного віку. Вступ. ст. В. Бичка. Іл. В. Євдокименко). К., Дитвидав УРСР, 1961, 8 с. з іл.

Від «лампочки Ілліча» до криголаму-атомохода «Ленін» — такий шлях технічного прогресу нашої країни.

379. Слухаєм про Леніна. (Вірші. Для молодшого шкільного віку. Іл. О. Лопухов). К., «Молодь», 1956, 16 с. з іл.

380. **Верховинська легенда.** — В кн.: Ткач М. Житній вінок. Вірші. К., «Молодь», 1961, с. 19—21.

Розповідь про зустріч старого гуцула з В. І. Леніним.

381. **Ленін.** — В кн.: Ткач М. Житній вінок. Вірші. К., «Молодь», 1961, с. 8—9.

Роздуми поета біля пам'ятника В. І. Леніну в Чернівцях. Про те, що з іменем можна прийшло на Буковину нове життя.

ТКАЧЕНКО ВАЛЕНТИНА

382. **Біля Фінської затоки.** — В кн.: Ткаченко В. Скоро буде весна. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 41.

Рідного Леніна я уявляю
Він тут колись у задумі ходив.

383. **Жменька землі.** — В кн.: Ткаченко В. Не минає молодість. Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 107—108.

Про перебування В. І. Леніна в Пороїно.

384. **Ленінські стежки.** — В кн.: Ткаченко В. Життя єднає руки. К., «Молодь», 1960, с. 87—88.

Про ті місця, де колись Ілліч ходив, про тих людей, які зустрічалися з Іллічем. у яких питав порад і радив сам, як шлях новий в життя чудове прокласти вірно трударям.

385. **Зустріч в Парижі.** — В кн.: Ткаченко В. Сад мого літа. Лірика. К., «Рад. письменник», 1968, с. 34—35.

Ім'я В. І. Леніна відоме в усіх країнах світу дорослим і дітям.

386. **Ленін для мене.** «Прапор», 1967, № 11, с. 6.

Найкращим радником для кожної радянської людини є В. І. Ленін. Із ним я серцем розмовляю, у великій світі всім я кращого радника не знаю.

387. **Пам'ятник.** — В кн.: Ткаченко В. Не минає молодість. Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 41.

Поетеса передає хвилюючу сцену, коли, підійшовши до пам'ятника вождю в одному із сіл, вона побачила, що Іллічеві «хтось колос стиглого жита поклав за борт простого піджака». Колос, хиличись вождеві до груді.

Передавав у живий час вродистий
Велику радість трудових людей.

388. **Там, де Ленін косив.** — В кн.: Ткаченко В. Скоро буде весна. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 42.

Про перебування В. І. Леніна на станції Разлив.

ТРЕТЬЯКОВ РОБЕРТ

389. **Біля мавзолею Леніна. 1—2.** — В кн.: Третьяков Р. Портрети. Книга віршів і поем. Х., «Прапор», 1967, с. 4—5.

Роздуми поета після відвідання Мавзолею В. І. Леніна.

ТУРЧИНСЬКА АГАТА

390. **Ленін в Татрах.** — В кн.: Турчинська А. Поліття. Вибрані вірші та поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 76—80.

Про перебування В. І. Леніна в Пороїно. На широкому історичному тлі поетеса відтворює ленінський гуманізм, підкреслює глибину вчення Ілліча.

УПЕНИК МИКОЛА

391. **Балада прощання.** — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., 1969, с. 182—183.

Спогад поета про день, коли він довідався про смерть В. І. Леніна.

392. «Коли нагострюємо фразу». В кн.: Упенник М. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 65.

Тільки праці В. І. Леніна дозволяють нам розуміти великий світ і поет закликає ділами стверджувати ідеї, що є в творах Ілліча.

393. Пам'ятник. — В кн.: Упенник М. Найдорожче. Поезії. К., «Рад. письменник», 1963, с. 3.

Поет ніби прагне доповнити те, що зробили скульптори й художники:

Не з бронзи постать на граніті,	Од моря Берінга до Ужа,
Що кличе в далечі нові,	З північних станцій до Аму
Не світлі греблі знамениті	Держава збратана і дужа —
Чи навіть місто на Неві, —	Найбільший пам'ятник йому.

394. Портрет. — В кн.: Упенник М. Найдорожче. Поезії. К., «Рад. письменник», 1963, с. 4—5.

Колись у шахтарським будинку батько приклеїв на стіну звичайний газетний портрет В. І. Леніна. Минуло багато років, але поет зберіг портрет, з якого «ясними очима вдивляється Ленін вперед».

395. Краснодонський зошит. (Цикл поезій. 1—20). — В кн.: Упенник М. Пісні з дороги. Вірші та поеми. К., «Дніпро», 1964, с. 89—108.

Розповідаючи про героїзм молоді в роки громадянської і Великої Вітчизняної війни, ліричний герой гордий тим, що «Молодої гвардії солдати, ми пішли за Леніним у путь».

УСЕНКО ПАВЛО

396. Він з нами йшов. (1960). — В кн.: Усенко П. Поезії. К., «Молодь», 1966, с. 25—26.

Все з ним, із ним	Пого ім'я —
Ладом сталним	Наш прапор-цвіт
Крізь бурі й дим	І даль ясна —
Із Леніним!	Великий світ.

397. 21 січня 1924 року. (1925). — В кн.: Усенко П. Вибрані твори. В 2-х т. Т. 1. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 67—68.

Це схвилюваний спогад про сумні дні. Уособленням безсмертних ідей вождя є створена і загартована ним славна Комуністична партія, яка покликана втілити ленінські ідеї в життя.

398. Жовтня полум'ям натхнені... — В кн.: Усенко П. З походів юності. Поезії. К., «Молодь», 1962, с. 201—202.

Ідеї В. І. Леніна знайшли творче втілення у Програмі Комуністичної партії Радянського Союзу, прийнятій на XXII з'їзді.

399. З його ім'ям. (1958). — В кн.: Усенко П. Поезії. К., «Молодь», 1966, с. 62—63.

З іменем В. І. Леніна народ йшов у роки Революції у бій. Також пізніше з іменем вождя всюди, на суворі, на світлі діла вела нас воля партії.

400. За Леніним. — В кн.: Усенко П. Вибрані твори. В 2-х т. Т. 2. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 108.

Нас вивів Ленін в край весни
Того сімнадцятого року —
Пішли ми молодо за ним
Під крила сонця братерства кроком.

401. Квіти ленінські. — В кн.: Усенко П. Пісня розбуджених літ. К., «Рад. письменник», 1962, с. 204—205.

Розповідь про любов В. І. Леніна до квітів.

402. Образ його. — В кн.: Усенко П. З походів юності. Поезії. К., «Молодь», 1962, с. 118.

Образ вождя, його риси «привітні, ясні», найдорожчий нашому поколінню, це образ величний і живий, «не маючи кінця, не відаючи тління».

ФОМІН ЄВГЕН

403. **Ленін.** 1—II. (1939—1940). — В кн.: Фомін Є. Сповідь. К., «Дніпро», 1968, с. 111—112.

Величний образ Леніна викарбовується в ділах народу нашої країни. І чим повніше здійснюються заповіти Ілліча, тим виразніше постає його образ у свідомості радянських людей:

Чим далі життя його трудне у вічність
Односять крилаті літа,
Тим більш його образ, простий і величний
В ділах бойових вироста.

404. **Ленін.** (1930). — В кн.: Фомін Є. Вибране. К., «Рад. письменник», 1963, с. 36—39.

Поет веде розмову з портретом В. І. Леніна і висловлює глибоку вдячність за все світле, що здійснене в нашій країні завдяки Іллічу. Автор, що загинув у застінках гестапо в роки Великої Вітчизняної війни, говорить також, яке значення мали ідеї В. І. Леніна для нього і його покоління.

ХОМЕНКО ІВАН

405. **Ленін.** — В кн.: Хоменко І. Схід сонця. Поезії. К., «Молодь», 1960, с. 9.

В. І. Ленін завжди разом з новим поколінням, Ілліч впливає міць в душі робочі,
Партії дав свої очі,
Серце народу всьому.

406. **Ленін.** (1962). — В кн.: Хоменко І. Живе зерно. Вірші, легенди та драматичні поеми. К., «Дніпро», 1965, с. 13—14.

Поет згадує хвилину, коли помер В. І. Ленін:

Я оглядав крізь снігопад шалений
Знайомі риси доброго лиця,
Та вірив в те, що невмирущий Ленін,
І збережу ту віру до кінця.

ЦИТОВИЧ ІВАН

407. **Криголам «Ленін».** (1963). — В кн.: Цитович І. Симфонія грози. Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 78.

На вимпелі корабля — непогасиме ім'я В. І. Леніна.

408. **Ленін.** — «Вітчизна», 1968, № 1, с. 1—5.

Про основні етапи життя й революційної діяльності В. І. Леніна, про велич ідей Ілліча та перетворення їх у життя.

409. **Перед пам'ятником Леніну.** — (1964). — В кн.: Цитович І. Симфонія грози. Поезії. К., «Дніпро», 1966, с. 79—80.

Ім'я В. І. Леніна є символом боротьби усіх поневолених, у тому числі колоніальних народів.

410. **Просто — товариш Ленін.** — Фрагменти з поеми. — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 190—193.

Пристрасними й енергійними рядками поет обрисовує основні етапи Ленінового життя. Наче підсумовуючи, пише поет, звертаючись до безсмертного образу:

Жили між нами Ви,	Дрібному в нас не годячи,
врівень нас підводячи, —	В нас вирости —
Всіх вищий на чотири голови!	Й нас виростили
Служили нам, —	Ви!

ЧЕПУРНИЙ ДМИТРО

411. **Зустріч Леніна.** (Уривок з роману «В. І. Ленін»). (1928). — В кн.: Чепурний Д. Наша молодість цвіте. Поезії. К., «Рад. письменник», 1963, с. 15—16.

Приїзд В. І. Леніна в Петроград в квітні 1917 року.

412. **Товариш Ленін!** (1928)... — В кн.: Чепурний Д. Наша молодість цвіте. Поезії. К., «Рад. письменник», 1963, с. 32—33.

Звернення безпритульних періоду громадянської війни з запитанням: «Чи скоро повернеться тато з боїв?», зі скаргою: «сьогодні нічого не їв». Одне лише слово Ілліча — «і легше стане».

ЧЕРВОНІЩЕНКО ІВАН

413. **Він іде по світу.** — В кн.: Червоніщенко І. Совість наказує. Поезії. К., «Рад. письменник», 1966, с. 6—7.

Іде Ілліч по світу	І по всій планеті
У цей день весняний,	Люди рвуть кайдани,
Він до щастя людям	Звільнені навік
Прокладає путь.	З Леніним ідуть.

414. **Ленін заповів.** — В кн.: Червоніщенко І. Серцем дивлюся. Вірші. Х., Харківське кн. вид-во, 1961, с. 8.

Поет славить рідну землю, гомінку, широку, яка у сяйві золотих вогнів, засвічених у буремні роки В. І. Леніним.

ЧЕРНЯВСЬКИЙ МИКИТА

415. **Аппассіоната.** (1964). — В кн.: Ленін з нами. [Том 1]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 194—195.

Улюбленим музичним твором В. І. Леніна була «Аппассіоната» Бетховена.

ЧХАН МИХАЙЛО

416. **Комуніст.** — В кн.: Чхан М. Озонія. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 10—11.

В. І. Ленін — невмирущий приклад для комуніста.

417. **Найдорожче ім'я.** — В кн.: Чхан М. Не заходить сонце. Поезії. Дніпропетровськ. Кн. вид-во, 1959, с. 5—6.

В. І. Ленін — то найдорожча людина, творець нашої епохи.

Він пророчив цей час — час всесвітньої дружби —
І вказав нам шляхи у найдальші віки,
Бо сягав його зір, його розум потужний
У найглибші часи,
за найдальші зірки!

ШАПОВАЛ ПЕТРО

418. **Лампочка Ілліча.** — В кн.: Шаповал П. Вулиця миру. Дніпропетровськ, Обл. вид-во, 1958, с. 34.

Про зміни, які принесла в життя людей лампочка Ілліча:

І кожна річ стає немов святкова:
І стіл не той, і давня піч не та,
І весь той шлях, яким йти синкові,
В уяві батька світлим вироста.

419. **Місто вночі.** — В кн.: Шаповал П. Обеліски і колоски. Дніпропетровськ, «Промінь», 1966, с. 8.

Розповідь про робочу зміну і як її вітає усміхнений Ленін.

420. **Твоя зоря.** — В кн.: Шаповал П. Обеліски і колоски. Дніпропетровськ, «Промінь», 1966, с. 28—29.

Поет говорить, чим є у житті кожної радянської людини В. І. Ленін.

ШАРАПОВ ІВАН

421. **Ленін.** — В кн.: Вітрила. Альманах. К., «Молодь», 1965, с. 127.

В. І. Ленін завжди з нами, його ім'я «над світом сяйво стеле».

422. П'ять літер. (Вірші про В. І. Леніна). — «Дніпро», 1968, № 6, с. 4.

Ім'я вождя, викарбуване на пам'ятнику Іллічу, це дороговказ для нашого покоління на шляху до світлого майбутнього.

ШВЕЦЬ ВАСИЛЬ

423. Сторінка. — В кн.: Швець В. Двобій. К., «Рад. письменник», 1965, с. 50—52.

Всесвітньо-історичне значення революційної діяльності В. І. Леніна.

424. Хвилина. Оповідь солдата революції. — В кн.: Слово про Леніна. Читець-декламатор. К., 1967, с. 148—150.

Спогад вартового у Смольному про піклування Ілліча солдатами революції.

425. Шлях. — В кн.: Швець В. Двобій. К., «Рад. письменник», 1965, с. 42—44.

Поет розповідає, як під час війни по дорозі на Одер їм зустрілися мати з хворою дівчинкою і з портретом Леніна.

ШЕВЧУК ЄВГЕН

426. Ім'я Леніна. — «Дніпро», 1969, № 4, с. 2.

Ім'я В. І. Леніна несе свободу, з його ім'ям встають міста, воно пориви світлі родить в серцях.

ШЕРЕМЕТ МИКОЛА

427. Ленін у Пороніно. (1955). — В кн.: Шеремет М. Бадьорість. Вірші й поеми. К., «Дніпро», 1966, с. 157—158.

428. Музей Леніна в Тампере. — В кн.: Шеремет М. У наших друзів. Поезії. К., «Рад. письменник», 1956, с. 47—48.

429. Щорс у Леніна. — В кн.: Шеремет М. Дороги дальні. К., «Рад. письменник», 1960, с. 50—52.

ШКРУМЕЛЯК ЮРІЙ

430. Жовтень. (1940). — В кн.: Шкрумеляк Ю. Сопілка співає. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1958, с. 28.

В. І. Ленін як організатор і керівник Великої Жовтневої соціалістичної революції.

ШКУРУПІЙ ГЕО

431. З нами Ленін. (1924) — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник, К., «Рад. письменник», 1959, с. 374—375.

Хай туга сковала на хвилю серця, та ідеї Леніна, наче вода із живої криниці, наснажують народ на битву за новий світ.

Тільки на мент хилити прапори,
Тільки на мент хай здригнуться серця,
А потім знову в зглізні шори
Хай стисне фашизм робітничу руку!

ШМИГЕЛЬСЬКИЙ АНТІН

432. Ленінський стяг. (1942). — В кн.: Шмигельський А. Повноліття. Вибране. К., Держполітвидав УРСР, 1958, с. 113.

Вітчизно!
Стяг твій не померкне
В боях, у шквалах, у вогні,
Бо серце Леніна безсмертне
Чола в червоному полотні.

433. Орден Леніна. — В кн.: Шмигельський А. Партія — серце народу. Поезії. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1959, с. 3—5.

У зв'язку з нагородженням Львівської області орденом Леніна поет славить партію, що «жаром ленінських ідей збудила серце лева у грудях галицьких людей».

434. Пам'ятник Леніну у Львові. (1952). — В кн.: Шмигельський А. Землі окраса. Поезії. Львів, «Каменярь», 1964, с. 25—29.

Поет, оглядаючись у минуле, коли трудящі Галичини з іменем Леніна боролися за визволення, прославляє сучасне:

А там, де падали убиті
За свято ленінських ідей,
Величній, в бронзі і граніті,
Наш Ленін вулицею йде.

435. Про Леніна спомин. (1926). — В кн.: Шмигельський А. Псаломіття. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 24.

Щороку в жалобі день цей.
Зажурило схилим чоло...
Гаряче людське серце
Неначе спинилося вчора...

ШПАК МИКОЛА

436. Заповіт. (1940). — В кн.: Шпак М. Поезії. К., «Рад. письменник», 1967, с. 75—77.

Герой ліричного твору, що свято виконує велику клятву Ілліча — «битися за правду і в труді, як заповів учитель, учитися завжди», тепер може від імені мільйонних мас сміливо сказати:

Дорога щастям встелена —
Я ввійшов в люди, в світ —
Бо в серці — слово Леніна
Проніс як заповіт.

ШПОРТА ЯРОСЛАВ

437. Завжди з нами. — В кн.: Шпорта Я. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 331—332.

Бувальний солдат повертався з Петрограда додому і в вагоні розповідав про В. І. Леніна, якого бачив, про революцію, про те, «як Ленін в ті дні працював», як

...руку йому, він, солдату,
Погніс і спасибі сказав.

438. Ленін читає «Кобзаря». (1956). — В кн.: Шпорта Я. Дубове листя. К., 1956, с. 11—13.

Поет простежує народження в свідомості В. І. Леніна протесту проти заборони святкування 100-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка в 1914 році.

Заборонили... Що ж із того!	І він, Ілліч, у ту хвилину,
Вкраїна встане у вогні! —	Щоб передати серця жар,
І віра в це у серці в нього	Бере заношену книжину —
Бринить, як месницькі пісні.	Старий Шевченківський «Кобзар».

439. Про Леніна. 1—2. — В кн.: Шпорта Я. Лірика. К., «Рад. письменник», 1960, с. 24—27.

Поет славить день, коли «уперше очі Іллічеві соколино глянули на світ»; у другій поезії — мова про піклування В. І. Леніна голодуючим населенням Поволжя.

440. Слово до товариша Леніна. — В кн.: Шпорта Я. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 402—406.

Роздуми поета біля Мавзолею В. І. Леніна. Поет говорить, ким є в його житті Ілліч, мова також про здійснення ідей вождя в нашій країні.

ШУЛЬГА-ШУЛЬЖЕНКО МИХАЙЛО

441. Вмер Ілліч. (1925). — В кн.: Із поезії 20-х років. Збірник. К., «Рад. письменник», 1969, с. 385—386.

Спогад про січневий день 1924 року, коли

Ілліч умер... О, як ридали
У димній синяві гудки.
Шуміли юрби і вокзали,
Мов гул далекої ріки.

ШУТЬКО ЯКІВ

442. Знамено. — В кн.: Шутько Я. З добрим словом. К., «Рад. письменник», 1966, с. 7—8.

Чимало доріг в житті пройти довелося, та В. І. Ленін залишається в наших серцях назавжди.

ЩЕРБАК АНАТОЛІЙ

443. Поединок. — В кн.: Щербак А. На далекі зорі. К., «Молодь», 1961, с. 15—16.

Про торжество ідей В. І. Леніна.

ЮРЕНКО ОЛЕСЬ

444. Зелений гай. — В кн.: Юренко О. Неспокійні стежки. Поезії. Х., Харківське кн. вид-во, 1961, с. 48—51.

Про дружбу Лесі Українки з С. Мержинським, одним з тих, хто

...сіяв зерно тих ідей,
Які від Леніна ішли,
Які від партії ішли.

ЮРЧЕНКО ОЛЕКСАНДР

445. Ленін. — В кн.: Юрченко О. Дума про рідну землю. Х., Харківське кн. вид-во, 1959, с. 29—30.

Ми звикли всі до імені його, як і до слова дорогого «мамо». З іменем вождя усе старе — і пута, і кайдани — безповоротно канули у минуле. В. І. Ленін — це надія народів, людство ніколи не забуде його, титана, який нащадкам буде світочем.

446. У Горках. — «Прапор», 1969, № 3, с. 2.

Про перебування В. І. Леніна у Горках.

ЮЩЕНКО ОЛЕКСА

447. Балада любові. — В кн.: Ющенко О. По канві життя. К., «Дніпро», 1967, с. 194—196.

Подружжя Березок під час окупації заховало погруддя В. І. Леніна, яке височіло на постаменті у міському парку. Тепер цей бюст встановлений у залі Будильської сільської бібліотеки на Сумщині.

448. Біля прямого проводу. (1949). — В кн.: Ющенко О. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 157—159.

Розповідь про В. І. Леніна як організатора й керівника перемоги в роки Революції.

449. В коваля був Ленін гостем. — В кн.: Ющенко О. Краса землі. Лірика. К., «Рад. письменник», 1962, с. 131—133.

Про перебування В. І. Леніна у Фінляндії.

450. Вишневий сад у Горках. (1957). — В кн.: Ющенко О. По канві життя. К., «Дніпро», 1967, с. 107—110.

Розповідь про те, як на доказ любові до В. І. Леніна робітники посадили в Горках вишневий сад.

451. Капрі. II. «Тут Ленін був». — В кн.: Ющенко О. Краса землі. Лірика. К., «Рад. письменник», 1962, с. 121.

452. Кімната Леніна в Празі. — В кн.: Ющенко О. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 304—305.

453. Ленін. (1956). — В кн.: Ющенко О. Краса землі. Лірика. К., «Рад. письменник», 1962, с. 3—5.

Любов народу до В. І. Леніна не знає меж.

454. Ленін на броньовику. (1946). — В кн.: Ющенко О. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 92—93.

Про броньовик, з якого В. І. Ленін промовляв у квітні 1917 року.

Таким я бачу Леніна. Таким
Його побачать правнуки далекі
Під рокотання грому, що потряс
Всю землю, мов одне гаряче серце.

455. Ленінський декрет. (1955). — В кн.: Ющенко О. Вибране. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 282—283.

Роздуми поета під час перебування в Криму. Мова йде про декрет В. І. Леніна: передати всі здравниці народу.

456. Слово ровесника. (1949). — В кн.: Ющенко О. По канві життя. К., «Дніпро», 1967, с. 9—10.

Про те, чим був В. І. Ленін для покоління поета.

ЯРМУЛЬСЬКИЙ АНДРІЙ

457. Над томиком Леніна. — В кн.: Ярмульський Андрій. Щед-ре джерело. Поезії. Одеса, Одеське обл. вид-во, 1958, с. 9.

Читаючи твори В. І. Леніна, ми поринаємо у світлі думи. Кожний завтра гляне на сотню кілометрів далі, ніж дививсь сьогодні.

ЯНОВСЬКИЙ ЮРІЙ

458. 21 січня. Марш. (1928). — В кн.: Яновський Ю. Твори. В 5-ти т. Т. 5. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 15.

459. Красна площа. (22. IV. 1945). — В кн.: Яновський Ю. Твори. В 5-ти томах. Т. 5. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 82.

Народна легенда, яка розповідає, що в день Перемоги В. І. Ленін і всі, чий прах вмуровано в Кремлівську стіну, оживуть.

460. О ні! (1925). — В кн.: Яновський Ю. Твори. В 5-ти т. Т. 5. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 77.

В. І. Ленін навчав нас не коритись капіталу і з ім'ям Ілліча народи підуть у бій.

461. Стара Європа. Романс. — В кн.: Яновський Ю. Твори. В 5-ти т. Т. 5. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 87.

Стара Європа чує над собою
Визвольних армій сурми бойові,
І прапор наш піднесено до бою, —
О геній Леніна, в серцях живи!

462. Час пожеж. (1924). — В кн.: Яновський Ю. Твори. В 5-ти т. Т. 5. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 11.

Хоча В. І. Ленін помер, але він завжди буде на чолі революції.

ПРОЗА

БАНДЕБУРА ПАВЛО

463. Були у Леніна. Оповідання. Донецьк, «Донбасс», 1966. 47 с.
Зміст: Портрет. — Листівка. — Були у Леніна. — Тепло його руки.

В творі «Портрет» розповідається, що навіть далекі від політики люди, подібні до героя твору художника Ліскевича, переконуються в невичерпній силі революційних ідей ленінізму і стають у лави борців за робітничу справу.

В оповіданні «Тепло його руки» йдеться про те, як бідняки одного з сіл, де ще не зміцніла Радянська влада, посилають свого представника, в минулому фронтовика, Омеляна Гарматюка до Леніна за настановами, як жити. Посланець приносить пораду, що біднота повинна брати владу на селі в свої руки і в усьому бути підпорою Радянської влади. Селяни-бідняки організовують комітети незаможних селян. На прохання розповісти, який же собою Ілліч, посланець не знаходить кращого слова для характеристики вождя, ніж звичайне і високе: «Він — Ленін!».

Рец.: Романівський Є. Про найдорожчу людину. — «Донбасс». 1967, № 2, с. 145—147.

БАНДУРАК ВОЛОДИМИР

464. Під високими Татрами. Повість. Мал. В. Савадова. К., «Веселка», 1967, 123 с. з іл.

Розповідь про цікаві зустрічі малого Юрця, який з батьком пішов на заробітки в польське містечко Пороніно, де в цей час перебував В. І. Ленін. Про дружбу Ілліча з місцевими робітниками та їхніми дітьми тепло передано на сторінках цієї книжки, призначеної для молоді. В повісті розповідається, як В. І. Ленін пробуджував віру в народі, вселяв надію, що «незабаром простий люд порве кайдани і заживе по-новому, «без цісарів і царів, без панів і хлопів».

БОЙЧЕНКО ОЛЕКСАНДР

465. Молодість. Повість. К., «Молодь», 1964. 551 с.; 1 л. портр. (1949).

У повісті показана глибока любов робітничого класу нашої країни до В. І. Леніна і до створеної ним Комуністичної партії. Образ вождя відіграє важливу роль у розкритті ідейного задуму автора, ім'я Ілліча надихає героїв твору на творчі звернення.

Комуніст Іскров розповідає своїм товаришам про зустрічі делегатів з'їзду транспортників з вождем, про його мудрість і далекозорість, про те, що Ілліч знає найзаповітніші мрії трудящих.

БУРЛАКА ФЕДІР

466. Напередодні. Роман. Друге, доповнене видання. К., Держлітвидав УРСР, 1961. 511 с.

У романі є сторінки, в яких йдеться про прибуття Володимира Ульянова в Петербург у 1893 році, про його поїздки за кордон для налагодження зв'язків з марксистськими організаціями. Показана активна революційна робота молодого В. І. Леніна по організації й зміцненню Петербурзького «Союзу боротьби за визволення робітничого класу», коли закладались міцні підвалини для створення марксистської партії нового типу. В романі висвітлюється також тема «В. І. Ленін і Україна».

ВЕРБИЦЬКИЙ АНАТОЛІЙ

467. Розповіді про Ілліча. К., «Молодь», 1963. 138 с.

Оповідання, вміщені в цій збірці, відтворюють деякі риси характеру В. І. Леніна, що проявилися в різних ситуаціях: в еміграції і після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, в напруженій державній роботі і на відпочинку, в побуті.

ВИШНЕВСЬКИЙ ДАВИД

468. Сімдесят другий день. К., «Дніпро», 1967. 307 с. (1959).

Сімдесят один день протрималася Паризька комуна. «Сімдесят другий день» — це розповідь про напружений, сповнений турботами захисту революційних завоювань один день у житті В. І. Леніна. Тут і питання Брестського миру і підготовка до Установчих зборів, і скликання III з'їзду Рад, і питання націоналізації заводів, і багато інших серйозних питань, які ставило життя перед творцем першої в світі соціалістичної держави.

ВИШНЯ ОСТАП

469. Ленін (Жалоба). — В кн.: Вишня О. Твори. В 7-ми т. Т. I. К., Держлітвидав УРСР, 1964, с. 7—8.

Зі смертю В. І. Леніна не вмерла та енергія вогняна, промінням життя Ленінського накопичувана на Півдні, на Півночі, на Сході, на Заході... «У люді трудящим залишився — Ленін». У цьому творі Остап Вишня говорить про світове значення Леніна і безсмертя ленінської справи. У цій «жалобі», як визначає сам автор жанр свого твору, з одного боку, болісні роздуми про смерть В. І. Леніна, а з другого — гордість за те, що саме наша земля породила такого титана мислі й дії. «Ленін... Одне слово, а що додаси до нього? І що з цього слова вилучиш? Ленін... Це все. В єдинім слові. Ленін. Ціла епоха... Синтез геніальності людської».

470. Зимовий день. (1951). — В кн.: Вишня О. Твори в 7-ми т. Т. 6. К., «Дніпро», 1965, с. 341—345.

Автор передає просту, лірично-схвильовану розповідь колишнього учасника революційної боротьби — старого дідуся, який нагадує своїм онукам Толі і Олі про пам'ятні місця Києва, зв'язані з революційною діяльністю В. І. Леніна, його рідних.

ГОЛОВКО АНДРИЙ

471. Артем Гармаш. Роман. — В кн.: Головка А. Твори. В 4-х т. Т. 3. К., «Дніпро», 1968. 247 с.

В романі показане шанобливе ставлення народу до В. І. Леніна. Простота, душевність і велич народного вождя з великою силою змальовані автором в епізоді, коли незаможник Мусій Скорик довідується, що Федір Бондаренко був делегатом II з'їзду Рад і зблизька бачив В. І. Леніна. У Мусія виривається заздрісний вигук: «І випаді щастя таке». На його прохання Федір розповідає про Ілліча: «Побачив би на вулиці і, не знаючи, хто він, примітив би, звичайно, але таки наче нічого особливого. Але ось коли придивишся... Така сила в ньому! Наче магніт душевний в ньому, — дивишся, і не можеш очей відірвати, і не можеш думати інакше, як він. Одним словом — вождь народний».

ГОНЧАР ОЛЕСЬ

472. Людина і зброя. (1958—1959). В кн.: Гончар О. Твори. В 5-ти т. Т. 4. К., «Дніпро», 1964, с. 5—308.

За ленінські ідеї йшли в бій радянські бійці у Великій Вітчизняній війні. І сам В. І. Ленін, втілений в бронзі біля Дніпрогесу, ніби оберігає і благословляє Богдана Колосовського та його бойових друзів на ратні подвиги, на захист рідної землі.

473. Перекоп. (1953—1957). — В кн.: Гончар Олесь. Твори в 5-ти т. Т. 3. К., «Дніпро», 1966. 423 с.

У творі В. І. Ленін безпосередньо не виступає, але його присутність відчувається завжди і в усьому. Сільський хлопець Данко зв'язує з дорогим ім'ям найзаповітніші мрії про волю і народне щастя.

474. Прапорonosці. Трилогія. — В кн.: Гончар О. Твори. В 5-ти т. Т. 1. К., «Дніпро», 1966, 449 с. (1946—1948).

Радянські воїни йшли в бій з ім'ям Леніна, яке зогрівало їх серця і додавало нових сил у битві фашизму. Літера «Л», з якої починається прізвище вождя, — це символ перемоги. «Л. Л. ...», говорить Хома Хаєцький, «Всюди ідеш ти за ними! Буде тебе скрізь по горах і долинах, і по чужих країнах». Тією літерою позначені дороги, якими пронесли радянські люди вірність ленінським заповітам. Про перемогу радянського народу у Великій Вітчизняній війні Олесь Гончар писав у «Прапорonosцях»: «Ось він, тріумфальний похід ленінізму, втілений матеріально, видимий і відчутний вже по всій планеті!».

ДЕСНЯК ОЛЕКСА

475. Десну ріку перейшли батальйони. Роман. К., «Дніпро», 1966. 251 с. (1936).

У романі показана нерозривна єдність В. І. Леніна і народу. Бідняки одного з українських сіл, добре усвідомивши, що далі вже не можна жити по-старому, жадібно ловлять кожну чутку про більшовиків, про Леніна, бо, на їхню думку, лише більшовики та їх вождь можуть принести визволення.

476. Орден Леніна. — В кн.: Ленін з нами. [Том 2]. Проза. К., «Дніпро», 1969, с. 73—81. (1940).

В оповіданні з особливою ніжністю звучить слово «Ілліч», до якого народ додає сердечне «наш». Проста колгоспниця, взявши на руки малого сина, серед тиші

Мавзолею промовила: Дивись, Федько, — це наш Ілліч! Ленін! Приїдемо в село, виростеш, усім будеш говорити, що ти бачив його!... Дитина простягла рученята до спокійного обличчя Ілліча. З очей жінки збігли буйні сльози».

477. **Тургайський сокіл.** Повість. К., «Молодь», 1968. 320 с. (1939—1940).

У романі показано, що В. І. Ленін був другом і вождем не тільки російського й українського народів, але також усіх народів колишньої Росії, всіх трудящих землі. Ленінські ідеї освітлювали шлях до нового життя волелюбного казахського народу, який у роки громадянської війни виборював право на щасливе життя.

ЕЛЛАН-БЛАКИТНИЙ ВАСИЛЬ

478. **Ленін — Москва.** Нотатки. I—VI. (Москва. 27 січня 1925 р.) — В кн.: **Ленін з нами.** [Том 2]. Проза. К., «Дніпро», 1969, с. 82—87.

Нотатки з приводу смерті В. І. Леніна. Письменник був у складі делегації Радянської України на похоронах Леніна і лишив нам єдиний в українській літературі опис самовидця цих траурних днів у Москві.

Засніжена і морозна Москва січня 1924 року. Десятки і сотні делегацій від трудящих всієї країни. Години на лютomu морозі, як і в дні Жовтня — на вулицях багаття. Почесна варта — робітники, селяни, загартовані в боях революції бійці. Траурне засідання. Красна площа і плач гудків.

«Чи знайдемо самі дорогу?»

Але не зупиняється життя. По-новому, з новим змістом іде воно. І скрізь видно руку організатора — керівника.

Без Леніна — з Леніним.

ЕПІК ГРИГОРІЙ

479. **В снігах.** (1927). — В кн.: **Епік Г. Твори.** К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 388—424.

Наймит Терешко тяжко переживає смерть того, на кого всі надії в житті таких, як він сам. «Застогнав оркестр жалібним маршем, ножем шпигонуло в батрацьке серце».

Але на зміну почуттю неоправданого горя приходить впевненість, що ленінські заповіді будуть виконані. «Буду вчитись, доки не вивчусь на агронома або техніка. Адже товариш Ленін казав, що нам потрібні свої пролетарські спеціалісти».

ЗАМЛИНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР

480. **Волинський полк іде в революцію.** Львів, «Каменярь», 1967. 176 с.

Документальна повість про героїчні подвиги волинян, які одними з перших пішли за В. І. Леніним у революцію і боролися за перемогу Великого Жовтня.

КАНІВЕЦЬ ВОЛОДИМИР

481. **Ульянови.** Історичний роман. К., «Рад. письменник», 1967, 543 с.

Це правдива розповідь про славу родину Ульянових, яка дала революційному рухові Росії славних синів і дочок, і серед них — вождя світового пролетаріату — В. І. Леніна.

482. **Хлопчик і жар-птиця.** Повість. К., «Веселка», 1968. 186 с.

Повість для дітей середнього шкільного віку. В сюжетну основу повісті покладені факти із шушенського періоду життя В. І. Леніна. Тут характер Леніна — людини і борця розкривається переважно в ставленні до друзів по заслання, до Надії Костянтинівни, у взаєминах із селянами, з якими Ілліч зустрічався і розмовляв у вільні хвилини і яким допомагав судитися з багатіями.

КИРИЛЮК ГРИГОРІЙ

483. **Мирось із Пороніно.** Іл. Форостецький. Львів, «Каменярь», 1964. 15 с. з іл.

Оповідання для молодшого і середнього шкільного віку. Польський хлопчик Мирось часто слухає спогади діда про його зустрічі з В. І. Леніним. І з цього часу заповітною мрією Мирося було побувати в Москві, в Мавзолеї. Його мрія збулася.

КОЗАЧЕНКО ВАСИЛЬ

484. Ярина Калиновська. Повість. (З циклу Повістей про «Блискавку»). К., «Молодь», 1969. 171 с.

Думки про Леніна допомогли Ярині ще в дитячі роки побороти своє велике особисте горе. Маленький значок з портретом В. І. Леніна, пильно захований за лацканом цигейкової шубки, надійно прихований довгим ворсом, пронесла вона через все підпілля і не розлучилася з ним до останніх хвилин життя.

КОЗЛАНЮК ПЕТРО

485. Юрко Крук. Роман. Львів, Кн.-журн. вид-во, 1956. 211 с.

У романі розповідь про те, як ленінські ідеї проникали в свідомість трударів, революціонізували їх, гартували волю до боротьби, вселяли віру в перемогу правди на політих сльозами і потом західноукраїнських землях.

КОНВІСАР ВОЛОДИМИР

486. Незгасна зірниця. Передмова Ф. Лося. — «Вітчизна», 1968, № 10, с. 99—135; № 11, с. 113—143; № 12, с. 102—128.

Документальна повість, в якій автор відобразив історичні події 1912 року, коли більшовики, очолені В. І. Леніним, зібралися в Празі на VI конференцію РСДРП.

КОРНІЙЧУК ОЛЕКСАНДР

487. Він був Великий. Оповідання. — В кн.: Ленін з нами. [Том 2]. Проза. К., «Дніпро», 1969, с. 141—145.

Твір написаний з приводу першої річниці смерті В. І. Леніна. В оповіданні відтворена подія з попереднього року, коли в холодний заметільний день комсомолец Наровлянський приносить з міста на збори комнезамівців сумну звістку про смерть вождя. Але справа його жива. На зборах звучить «Інтернаціонал». Незаможне селянство глибоко усвідомлює вірність шляху, який вказав Ілліч. Перед очима незаможника Коржа стояв портрет того, хто дав волю і розкрив очі до світла. Автор розповідає про болісні переживання незаможника Коржа, коли він дізнався про смерть вождя. В оповіданні мова про велич В. І. Леніна.

КУНДЗІЧ ОЛЕКСІЯ

488. Юнак вдивлявся в Леніна. Новела — В кн.: Кундзіч О. Шум часу. Повісті і оповідання. К., «Дніпро», 1967, с. 352—355.

Найвища мрія радянської людини — стати таким, як Володимир Ілліч.

КУЧЕР ВАСИЛЬ

489. Ми не спимо на трояндах. Роман. К., «Рад. письменник», 1967. 271 с., з іл.

В романі мова про турботи В. І. Леніна за долю українського народу. Артем (Федір Андрійович Сергєєв) розповідає Володимирі Затонському про свою розмову з В. І. Леніним:

«Почав з Києва, потім про класове становище українського селянства, ще розпитував про членів нашого уряду та про видатних комуністів України. Ну й, звичайно, про моє особисте: де дружина, син? Але мені здалося, багато з того, що я говорив, Ілліч давно і добре знає».

ПАНЧ ПЕТРО

490. Облога ночі. Роман. (1932). — В кн.: Панч П. Твори. В 5-ти т. Т. 3. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 199—457.

Образ Леніна безпосередньо в книзі не змальовується, але роль вождя розкривається в дії героїв. Навчаючи грамоти партизанів, старий учитель диктує їм речення із статті В. І. Леніна: «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива. Без такої єдності про неї не може бути й мови». Потім бійці ведуть розмову про значення цих слів, і український комуніст — шахтар Гриць Духота заявляє: «Ленін. Вождь пролетаріату і голова Раднаркому», висловлюючи тим гордість за вождя і впевненість у перемозі революції.

491. **Олександр Пархоменко.** (1938). — В кн.: Панч П. Твори. В 5-ти т. Т. 3. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 5—122.

Образ В. І. Леніна показано на тлі подій громадянської війни, відтворено його риси як керівника молодого радянської республіки в період боротьби проти іноземних інтервентів та внутрішньої контрреволюції.

Зустріч О. Пархоменка з Леніним у Москві, куди він прибув з мандатом уповноваженого Десятої армії за зброєю і щоб доповісти про становище на фронті. О. Пархоменка приймає В. І. Ленін, який цікавиться становищем на фронтах, військовими кадрами, бойовим станом частин, потребою у зброї та боєприпасах. О. Пархоменко вийшов після розмови окрилений. «Тепер він ясно бачив, чого можна було сподіватися завтра і післязавтра, що треба робити, щоб перемогти і голод і контрреволюцію».

492. **Портрет.** (1924). — В кн.: Ленін з нами. [Том 2]. Проза. К., «Дніпро», 1969, с. 179—185.

Дні прощання з Леніним зробили людей ще мужнішими й упевненішими в ідеях більшовиків, ідеях комуністичної партії. Ім'я Леніна безсмертне в його ділах, у серцях простих людей. Про це символічно говорить той факт, що в хаті бідної вдови висів портрет великого мислителя й захисника всіх гнаних та пригноблених.

493. **Тихонів лист.** Оповідання. (1926). — В кн.: Панч П. Твори. В 5-ти т. Т. 5. К., Держлітвидав УРСР, 1962, с. 83—88.

Незможний селянин Тихін Швайка спочатку недовірко ставився до комнезаму і в пошуках відповіді на питання, які його хвилюють, звертається з листом до В. І. Леніна — народного заступника. Пізніше, дізнавшись про смерть Ілліча, він переживає втрату як величезне особисте горе.

Це оповідання — одно з кращих, що з'явилося в 20-ті роки. В ньому мовиться про щирі і сердечну любов та пошану трудових мас України до В. І. Леніна, про їх віру в нього, як свого захисника і радника, та глибоку скорботу в зв'язку з його смертю.

«Мені хотілось знову ж таки показати тут, як ідеї марксизму-ленінізму, ім'я Леніна сповнювали не тільки серця робітників, а й широкі маси селянства, які були далекими від вогнища революційної боротьби» — так визначив автор ідею свого оповідання. (Петро Панч. Людина з великої літери. — «Літ. Україна», 1969, 8 серпня).

СКЛЯРЕНКО СЕМЕН

494. **Шлях на Київ.** Роман. — В кн.: Скляренко С. Твори. В 5-ти т. Т. 1. К., «Дніпро», 1965, с. 39—605.

Герой твору, учасник продзагону Іван Рибаків схвилювано розповідає про гостру сутичку В. І. Леніна з ідейними противниками партії на Першому Всеросійському з'їзді Рад, про гарячу підтримку вождя народними масами.

495. **Легендарний начдив.** Нарис про життя і бойові подвиги Миколи Щорса. Вид. 2. К., Дитвидав УРСР, 1957. 81 с.; 9 л. іл.

У нарисі про Миколу Щорса розповідається про поїздку чернігівських партизан разом з Щорсом до Москви та їх розмову з В. І. Леніним.

СМІЛЯНСЬКИЙ ЛЕОНІД

496. **Михайло Коцюбинський.** Повість. — В кн.: Смілянський Л. Твори. В 2-х т. К., «Дніпро», 1964, с. 139—332.

Письменник переносить нашу уяву на острів Капрі, де відбувалася зустріч автора «Фата моргана» з В. І. Леніним у Максима Горького. З уст вождя почув письменник високу оцінку своєї творчості: «От ваша «Фата моргана»... Олексій Максимович якось цілий вечір докладно і, знаєте, художньо переказував мені зміст вашої повісті. Прекрасно!».

СМОЛИЧ ЮРІЙ

497. **Мир хатам, війна палацам.** Роман. К., «Рад. письменник», 1958. 565 с.

Письменник уперше в українській радянській художній літературі відтворив історичні сцени, що трактують важливу для української історії тему — Ленін і Україна. В романі сцени зустрічі В. І. Леніна з видатними українськими більшовиками.

діячами Великого Жовтня на Україні — Ю. Коцюбинським, В. Затонським, М. Подвойським.

498. **Реве та стогне Дніпр широкий.** Роман. К., «Рад. письменник», 1960, 827 с.

Роман написаний у формі своєрідної історичної хроніки. Образ В. І. Леніна поданий в широкому історичному освітленні, пов'язуючи з ним вирішення багатьох важливих питань революційного руху на Україні.

СОБКО ВАДИМ

499. **Серце.** Повість. — В кн.: Собко В. Твори. В 6-ти т. Т. 1. К., Держлітвидав УРСР, 1963, с. 461—572.

Тема повісті пов'язана з подіями часів Великої Вітчизняної війни. Мова йде про те, як німецькі робітники, комуністи-підпільники, ризикуючи життям, рятують пам'ятник В. І. Леніну, який фашисти вивезли з металоломом з окупованої території Радянського Союзу.

Чому німецькі робітники йдуть на це?

«Для Грюнвальда саме слово «Ленін» було святинєю. З цим ім'ям пов'язувалося все найкраще в житті, всі мрії про справедливість, рівність, свободу, про щасливе, заможне життя всіх робітників Німеччини».

ТУДОР СТЕПАН

500. **День отця Сойки.** Роман. Львів, «Вільна Україна», 1949. 245 с. з іл., портр.

У романі говориться про В. І. Леніна як вождя світового пролетаріату, його невичерпну енергію і віру в революційні сили народу.

Далеко за межами СРСР, у Римі прелат Льотті і отець Сойка, виявляючи страх перед революційними подіями в Росії, з жахом згадують керманіча революції. Вони змушені визнати роль Леніна у революції, визнати непереможність його ідей, вони приходять до висновку, що «Ленін знає, чого хоче. І чого треба хотіти, теж знає».

Ленін — діяч світового масштабу. Його ідеї, його ім'я, яких так бояться вороги, породжують у серцях трудящих радість і гордість. Італійські робітники, що вийшли на вулиці Рима, на постріли відповідають могутнім вигуком: «Evviva Lenin». І Ватикан чує вирок собі.

Хвилюючими є картини, пов'язані з історичними подіями в Росії напередодні Жовтневої революції, повернення В. І. Леніна з-за кордону у квітні 1917 р., його виступ з броньовика на площі біля Фінляндського вокзалу в Петрограді перед тисячами робітників, матросів, солдатів.

ЦИБУЛЬСЬКИЙ ПАВЛО

501. **Рукавиці.** Оповідання. — В кн.: Цибульський П. Струни. Оповідання. Ужгород, Закарпат. обл. кн.-газ. вид-во, 1963, с. 9—12.

Розповідь про червоногвардійця Люшню, який чергував біля входу до Смольного. Зустрічаючись щодня з В. І. Леніним, він помітив, що Володимир Ілліч ходить без рукавиць і подарував йому свої рукавиці.

ЦЮПА ІВАН

502. **Через терни до зірок.** Юрій Коцюбинський. Героїчна повість. К., «Молодь», 1966. 496 с. з іл. (Життя славетних. Вип. I).

У повісті розказано про титанічну діяльність Леніна під час підготовки та здійснення Великої Жовтневої соціалістичної революції. У творі образ Леніна змальовано безпосередньо: ось Ілліч виступає на багатотисячному мітингу перед революційними бійцями та матросами-кронштадтцями, задушевно розмовляє з членами першого Українського Радянського уряду. З цієї повісті Ленін запам'ятовується як вождь і керівник, видатний воєнний стратег і одночасно — друг і щирий товариш.

ШИЯН АНАТОЛІЙ

503. **Гроза.** Роман. — В кн.: Шиян А. Твори. В 2-х т. Т. I. К., «Дніпро», 1966, с. 13—396.

Відтворюючи життя трудящих України на крутому історичному повороті, автор показує, що ідейне і духовне відродження бідняцьких мас здійснюється під могутнім впливом ленінських ідей, за безпосередньою участю комуністів, очолюваних В. І. Леніним.

ЯНОВСЬКИЙ ЮРІЙ

504. **Вершники.** Роман. (1932—1935). — В кн.: Яновський Ю. Твори. В 5-ти т. Т. 2. Роман. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 169—255.

В. І. Ленін безпосередньо не виступає в романі, але риси вождя вдало передаються автором. Кризь бої і пожежі громадянської війни проносить командир Чубенко «маленьку книжечку» з висловлюваннями Леніна, до яких він завжди звертається.

505. **Лені.** (1924). — В кн.: Яновський Ю. Твори. В 5-ти т. Т. 1. Оповідання. К., Держлітвидав УРСР, 1958, с. 72—77.

Автор передає правдиві риси образу Ілліча, вималювані в дитячій уяві. Ідучи поїздом до дитячого будинку, шестирічна татарська дівчинка, сирота Фатьма, чує хороші слова про те, що Ленін «про всіх бідних дбає і всім може допомогти». Фатьма розмовляє з подарованим їй портретом вождя, до якого вона звертається з словами: «Батька в мене нема, мама вмерла, ти один в мене, улькун тамарь (великий товариш) Лені!».

ДРАМАТУРГІЯ

ДОВЖЕНКО ОЛЕКСАНДР

506. **Життя в цвіту.** П'єса на 4 дії. — В кн.: Довженко О. Твори. В 5-ти т. Т. 1. К., «Дніпро», 1964, с. 311—376.

В кіноповісті про Мічуріна розповідається, як В. І. Ленін пильно цікавився питанням розвитку науки, як він стежив за досягненнями всесвітньовідомого вченого-садовода, який мріяв перетворити «верболозову та березову Росію» в чудовий сад — «такий прекрасний, що ніколи не сниться людству».

507. **Щорс.** (1938). — В кн.: Довженко О. Твори. В 5-ти т. Т. 2. К., «Дніпро», 1964, с. 101—179.

В кіноповісті О. Довженка «Щорс» В. І. Ленін безпосередньо не діє, але ми відчуваємо його десь поруч, бо ж він надихає щорсівців на бої з ворогами, до нього в своїх думках звертаються мужні воїни, йому звітують.

ЗАРУДНИЙ МИКОЛА

508. **Ніч і полум'я.** Героїчна драма на 4 дії, 6 картин. К., «Рад. письменник», 1958, 90 с.

Розгортаючи нескладний сюжет про те, як два рідні брати опинилися в роки громадянської війни по різні боки барикад, автор розкриває демагогічний характер контрреволюції. В образі подоляка Івана Очкура автор показує, як під впливом ідей Леніна прозрівали трудящі, тікали з ворожих загонів на бік червоних повстанців. Одного разу Іван почув слово «Ленін», а потім прочитав його маніфести про мир, землю, робітничо-селянську владу і зрозумів, що тільки ця дорога виведе його до світла і він пішов нею.

509. **Сині роси.** Драматична поема на 2 дії, 3 картини з прологом і епілогом. (1966). — В кн.: Зарудний М. Сині роси. П'єси. К., «Дніпро», 1968, с. 389—447.

Автор створив незримий, але виразний образ вождя, що активно діє у п'єсі. Прості трудівники, люди від «верстата й плуга», вірні сини революції звертають свої думки й помисли до вождя — кращого порадиника і друга завжди і в усьому.

КОРНІЙЧУК ОЛЕКСАНДР

510. **Загибель ескадри.** Героїчна драма на 3 дії, 7 картин. (1933). — В кн.: Корнійчук О. Твори. В 5-ти т. Т. 1. К., «Дніпро», 1966, с. 5—73.

Герої п'єси, вся революційна маса моряків Чорноморської ескадри, живуть і керуються великими ленінськими ідеями. Наказ В. І. Леніна, переданий балтійцем, і зашифрована телеграма Ілліча вказують морякам шлях до перемоги у боротьбі з ворогами. Все, що відбувається у п'єсі, продиктоване незримим, але дуже відчутним ленінським втручанням. Воно уособлене в образах Балтійця, Оксани, комісара Артема, Стрижня. Рідко в якому творі так пристрасно, романтично піднесено розкривається сила ленінських ідей, як у цій трагедійній п'єсі, сповненій революційного пафосу, соціального оптимізму, поетичної окриленості.

511. **Над Дніпром.** Комедія на 3 дії. (1960). — В кн.: Корнійчук О. Твори. В 5-ти т. Т. 4. К., «Дніпро», 1967, с. 93—176.

Безпосередньо В. І. Ленін у творі не виступає, але у нього вчаться, як слід жити і працювати, люди високої партійної совісті і честі. Голова колгоспу Нечай мріє про те, щоб показати «всім селянам — а їх більшість на земній кулі — шлях Леніна, який вище, яскравіше за всі мрії хліборобів усього світу». В ленінських працях герої шукають відповіді на питання, поставлені життям, прагнучи глибше пізнати їх зміст.

512. **Правда.** П'єса на 3 дії, 6 картин. (1937). — В кн.: Корнійчук О. Твори. В 5-ти т. Т. 2. К., «Дніпро», 1967, с. 5—70.

У п'єсі О. Корнійчука, яка присвячена дуже важливій темі спільності історичних шляхів українського та російського народів у Великій Жовтневій соціалістичній революції, вперше в українській драматургії відтворено образ В. І. Леніна.

Поява вождя трудящих віднесена драматургом на кінець третього акту. Весь попередній хід подій підготовляє знаменну зустріч з ним селянина-бідняка, шукача правди Тараса Голоти. Українському селянинові в його шуканні правди допомагає петроградський робітник, більшовик Кузьма Рижев. Він розширює ідейні обрії селянина, залучає його до активної революційної боротьби. Бесіда з великим вождем соціалістичної революції В. І. Леніном остаточно переконує Тараса Голоту, що єдино правильною є програма більшовицька.

КУЛІШ МИКОЛА

513. **«97».** П'єса на чотири дії. (1924). — В кн.: Куліш М. П'єси. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 3—62.

У п'єсі В. І. Ленін лише згадується, зокрема, в перших же репліках Мусія Копистки. Ця драма є однією з кращих ранніх творів на ленінську тему, бо в ній художньо проникливо показане торжество ленінських ідей. Втілено це насамперед в образі головного героя п'єси — «драного незаможника» Мусія Копистки, який усім своїм життям показав, до яких висот піднесла трудову людину пролетарська революція. Копистка — наочне поетичне узагальнення того, що ми зовемо ленінським гарту, ленінським вихованням, ленінським впливом.

514. **Комуна в степах.** П'єса на три дії. (1925). — В кн.: Куліш М. П'єси. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 63—110.

У п'єсі наявна ленінська тема. Вона в показі людських доль, в перебігу драматичних подій. Герої не раз посилаються на Леніна, думають про нього, звіряють з ним свої вчинки, бачать вождя у сні, як це трапилося з найбільш послідовною і свідомою комунаркою Химою. Її розповідь про уявну зустріч з Леніном хвилює, зворушує. Боротьба комунарів з ворогами нового ладу обумовлюється вірністю ленінським заповітам, ленінському вченню.

ЛЕВАДА ОЛЕКСАНДР, МАЛИШКО АНДРІЙ

515. **Арсенал.** Драматична поема на 3 дії, 7 картин. К., Держлітвидав УРСР, 1960. 91 с.

Твір відображає збройне повстання робітників заводу «Арсенал» у листопаді 1917 — січні 1918 року проти контрреволюційної Центральної ради. Серед дійових осіб п'єси є В. І. Ленін.

МИКИТЕНКО ІВАН

516. **Як сходило сонце.** П'єса на 4 дії, 14 картин. — В кн.: Ленін з нами. [Том 3]. Драматургія. К., «Дніпро», 1969, с. 71—163.

У кількох епізодах п'єси, написаної в 1937 році, змальований образ В. І. Леніна на тлі революційних подій на Україні і Петрограді. Автор показує повернення В. І. Леніна з-за кордону, зустріч з петроградськими робітниками на Фінляндському вокзалі, славнозвісну промову з броньовика. Твір, як назвав її автор — драматична хроніка — незавершений.

СОБКО ВАДИМ

517. **Останній вечір.** П'єса. — В кн.: Собко В. П'єси. К., Держлітвидав, 1958, с. 379—443.

Події розгортаються на німецькій землі навколо статуї В. І. Леніна під час гітлерівського панування й одразу після визволення Німеччини з-під фашистської ксормиги, коли до міста Айсборна (місце дії п'єси) прийшли американці. Боротьба навколо прихованого німецькими робітниками чавунного пам'ятника Леніну — це боротьба людей різних політичних переконань, мужніх комуністів, яких не злякав шалений нацистський терор.

СУХОДОЛЬСЬКИЙ ВОЛОДИМИР

518. **Арсенал.** Драма на 4 дії, 8 картин. — В кн.: Вічно живий. Збірник п'єс про В. І. Леніна. К., Держлітвидав УРСР, 1960, с. 117—181.

Автор відтворює робочий кабінет В. І. Леніна в Смольному і прихід солдата Матрохіна, що приносить у чайнику окріп, настояний на сушеній моркві. Діалог Леніна з Матрохіним закінчується бесідою про кнівських друзів Матрохіна з «Арсеналу», про більшовицьку політику інтернаціональної дружби українського народу зі своїми російськими братами по класу і спільній революційній боротьбі.

ЯНОВСЬКИЙ ЮРІЙ

519. **Дума про Британку.** Трагедія на чотири дії. — В кн.: Яновський Ю. Твори. В 5-ти т. Т. 3. П'єси. К., Держлітвидав УРСР, 1959, с. 73—132.

Образ В. І. Леніна введений в п'єсі, написаній в 1937 році, не безпосередньо, а через сприймання інших героїв твору. Ленін незримо присутній серед трудящих «Британської республіки», цього острівця Радянської влади, проголошеної в одному з українських сіл. Селяни тісно пов'язують з ім'ям вождя боротьбу за щастя, звертають до нього свої помисли і думи.

ТЕМАТИЧНІ ЗБІРНИКИ

520. **Безсмертний у віках.** (В. І. Ленін). Поезії, оповідання, нариси. Львів, кн.-журн. вид-во, 1960. 104.; 1 л. портр.

Зміст: (Передмова). Волощак А. На ленінському шляху. — Гаврилюк О. Мавзолей. — Козланюк П. Семенова азбука. — Кондра Я. Ленін на Західній Україні. — Галан Я. Безсмертя. — Шмигельський А. Пам'ятник Леніну у Львові. — Кирилюк Г. Мирсь із Пороніно. — Глов В. Великий Ленін. — Верхович М. Зустрічі з Леніном. — Павличко Д. Леніна мудрі слова. — Глазов Г. Великая дата. — Братунь Р. Лампочка Ілліча. — Дімаров А. Легенда про Леніна. — Одудько Т. Під прапором світлих ленінських ідей. — Петренко М. Збережений пам'ятник. — Байгушев А. На площаді — Ленін... — Конышева Р. Идет весна. — Інгульський П. Світло в горах. — Шмигельський А. Орден Леніна.

Ця книжка літературних творів — скромний дарунок читачеві до 90-річчя з дня народження генія людства Володимира Ілліча Леніна, вияв глибокого почуття все-народної любові й пошани до того, чий ідеї освітлюють шлях до здійснення заповітної мрії людства — повної перемоги комунізму в нашій країні.

521. **Вічно живий.** Збірник п'єс про В. І. Леніна. К., Держлітвидав УРСР, 1960. 488 с.; 12 л. іл.

Із змісту: Корнійчук О. Правда. — Суходольський В. Арсенал. — Собко В. Останній вечір.

522. **Дітям про Леніна.** Видання друге, перероблене. К., «Рад. школа», 1964, 259 с. з іл.; 8 л. іл.

Із змісту: Малишко А. Я його лиш бачив на портреті. — Бичко В. Є сонце в народі... — Рильський М. Про Леніна. — Рильський М. Про Ілліча і дівчину. — Сосюра В. Ленін. — Воронько П. З портретом Леніна. — Забіла Н. За наказом Ілліча. — Пригара М. У Польщі. — Забіла Н. Повість про Жовтень. — Уленик М. Заповіт Ілліча.

523. **Жовтневий вітер.** Поезії. К., «Молодь», 1967. 255 с.; 1 л. портр.

Із змісту: (І. Поезії про В. І. Леніна). Рильський М. Ленін. — Сосюра В. Сон. — Малишко А. То не ніч весела новорічна. — Павличко Д. Ленін іде. — Драч І. Прометеївська балада. — Підсуха О. Ленін. — Мисик В. Ленін. — Качиньсон А. Перший вірш. — Подолян М. Ми — ленінці. — Муратов І. Щастя. — Коротич В. Безсмертя. — Олійник Б. У Леніна. — Братунь Р. Легенда. — Коломієць В. Про

Леніна. — Гірик М. Наш Ленін. — Таран А. В Музеї В. І. Леніна. — Карпенко М. Наш Ілліч. — Світлична Г. Біля Мавзолею Леніна. — Литвинець М. В. І. Ленін біля стіни Паризьких комунарів. — Вільний В. Балтійський матрос. — Ліберда І. Ілліч. — Бережний М. Коли зіб'юся з вірної дороги. — Влизько О. Ленін. — Юр'єв В. Моя земля — сподвижниця Антеїв.

524. **Ленін з нами.** Твори українських радянських письменників про В. І. Леніна. (У 3-х т.). К., «Дніпро», 1969.

Т. 1. Поезії. 211 с.

З міст: Бажан М. Навіки в серці України, с. 5—22. — Поезії: М. Бажана, Д. Бакуменка, Є. Бандуренка, В. Бичка, П. Біби, В. Бобинського, А. Бортняка, Р. Братуня, В. Бровченка, І. Виргана, В. Вільного, О. Влизька, П. Воронька, О. Гаврилюка, М. Гірика, Ю. Гойди, С. Голованівського, І. Гончаренка, Л. Дмитерка, Г. Донця, П. Дорошка, І. Драча, О. Журливої, Л. Забашти, М. Йогансена, А. Кацнельсона, І. Кириченко, Г. Ковалю, В. Коломійця, Я. Кондри, В. Коротича, Г. Косяченка, В. Кочевського, Г. Кривади, С. Крижанівського, І. Кулика, В. Лагоди, Є. Лютюка, Р. Лубківського, Ф. Малицького, А. Малишко, Т. Масенка, В. Мисика, І. Муратова, М. Нагнибіди, Д. Надіїна, І. Неходи, О. Новицького, Б. Олійника, Д. Павличка, О. Палажченка, А. Паніва, П. Педи, Л. Первомайського, О. Підсухи, Г. Плоткіна, Є. Плужника, М. Подоляна, В. Поліщука, М. Пригари, П. Ребра, М. Рильського, М. Руденка, І. Савича, В. Симоненка, М. Снігаївського, В. Соколова, М. Сома, О. Сороки, В. Сосюри, М. Стельмаха, Б. Степанюка, М. Тарновського, М. Терещенка, Н. Тихого, П. Тичини, В. Ткаченко, Р. Третьякова, А. Турчинської, М. Упеника, П. Усенка, Є. Фоміна, І. Хоменка, І. Цитовича, М. Чернявського, В. Швеця, М. Шеремета, Г. Шкурупія, А. Шмигельського, Я. Шпорти, О. Ющенка.

Т. 2. Проза. 262 с.

З міст: Бандурак В. Під Татрами. — Бедзін Д. Уривок з роману «Украдені гори». — Бойченко О. Прощання з Іллічем. (Уривок з повісті «Молодість»). — Бурлака Ф. Напередодні. (Фрагменти з роману). — Вишневський Д. Сімдесят другий день. (Розділ з повісті). — Вишня О. Ленін (Жалоба). — Головка А. Вождь народний. (Уривок з роману «Артем Гармаш»). — Гончар О. Прапороносці. (Розділ з роману). — Десняк О. Орден Леніна. — Еллан-Блакитний В. Ленін — Москва. (Нотатки). — Епик Г. Ленінським шляхом. (Уривки з оповідання «В снігах»). — Збанацький Ю. Найдорожчий друг. — Канівець В. Ульянови. (Уривок з роману). — Хлопчик і жар-птиця (Уривки з повісті). — Козлянюк П. Ідуть мільйони. (Уривок з роману «Юрко Крук»). — Копиленко О. Біля пам'ятника. — Корнійчук О. Він був великий. — Кундзіч О. Біля великих джерел. (Цикл). — Кучер В. Артем у Леніна. (Уривок з роману «Ми не спимо на трояндах»). — Ле І. Депутат Сибіру. — Весна в житті. — Лісовий П. Як я з пастухом про Леніна балакав. — Панч П. Портрет. — Олександр Пархоменко. (Уривок з повісті). — Петльованний В. Кремлівський патруль. — Рибак Н. Перед світанком. — Рудь М. Сонячні пласти. — Смілянський Л. Зустріч на Капрі. (Уривок з повісті «Михайло Коцюбинський»). — Смолич Ю. Перша зустріч (Уривок з роману «Мир хатам, війна палацам»). — Тудор С. Імені Леніна. — Цюпа І. Через терни до зірок. (Уривок з повісті). — Хижняк А. Голова сілради — Ленін. — Яновський Ю. «Лені».

Т. 3. П'єси. 239 с.

З міст: Корнійчук О. Правда. — Микитенко І. Як сходило сонце... — Собко В. Останній вечір.

525. **Ленін з нами.** Репертуарний збірник. (Упорядник Н. К. Солодиліна). К., Держ. вид-во образотв. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1960. 98 с. (Б-чка худож. самодіяльності).

З міст: *Поезія та проза.* Маяковський В. Володимир Ілліч Ленін. — Ленін з нами. Слова М. Рильського, музика А. Коломійця. — Горький М. В. І. Ленін. — Тичина П. Зростає пречудовий світ! — Малишко А. Прометей. — Бажан М. Орден Леніна. — Сосюра В. «Аврори» грім. — Лагода В. Заповіти Леніна. — Пісня про Леніна. Слова народні, музика Верьовки. — Бичко В. Безсмертне Леніна ім'я серця людські зіграло! — Собко В. Серце. — Олійник Б. Як серце своє... — Палійчук Б. Ленінська путь. — Твардовський О. Ленін і пічник. — Юхимович В. Партія Леніна. — Ткаченко Ф. Ілліч. — Панч П. Олександр Пархоменко. — Масенко Т. Вулиця Ульянович у Києві. — Автомонов В. Оленка. — Подолян М. Світло Жовтня. — Дрок К. Кремлівські зорі. — Луценко Д. Проникливі слова. — Винокуров М. Світанок миру. — Дука В. Живемо думами твоїми. — Масло М. Ленін — Ліщенко В. Цвіте Україна моя. — Оверченко К. Ходаки. — Бичко В. На честь Ілліча дорогого. — Гарбузов С. У новорічну ніч. *Драматургія.* Корнійчук О. «Правда» (уривок з п'єси). — Синельников Л. Він буде жити. — Неллі В. О. Режисерські зауваження до п'єси

«Він буде жити». — *Із спогадів про В. І. Леніна*. Бонч-Бруєвич В. Як Володимир Ілліч писав декрет про землю. — Ялава Г. «Кочегар» паровоза № 293. — Луначарський А. З жовтневих спогадів. — Ульянов Д. Любов до музики. — Радін Г. Сміло у ногу рушайте (З улюблених пісень В. І. Леніна). — Мачтет Г. В неволі скатований люто. (З улюблених пісень В. І. Леніна).

526. Ленін і діти. (Збірник оповідань та віршів для молодш. та серед. шкільного віку. Іл.: М. Жуков та А. Резниченко). К., Дитвидав УРСР, 1962. 120 с.; 10 л. іл.

Усі твори розповідають про дружбу Володимира Ілліча Леніна з дітьми, його щирі любов і піклування про маленьких громадян Країни Рад, про те, як великий вождь боровся за їхнє щастя.

527 Ленінські читання. Випуски 1—3. К., «Дніпро», 1969.

Випуск перший. Вірші поетів світу про В. І. Леніна. К., 1969. 236 с.

Зі змісту: Україна. Бажан М. 21 січня. — Бичко В. Землі української хліб. — Бобинський В. Сім років. — Влизько О. Ленін. — Воронько П. Коли я в Київ повертаюсь. — Гончаренко І. Леніна не зміряти віками. — Драч І. Прометейська балада. — Коротич В. Ленін, том 54. (Фрагмент з поеми). — Малишко А. Леніну. — Нагнибіда М. В грядущє дивлячись сьогодні. — Нехода І. Тут Ленін жив. — Павличко Д. Ленін іде. — Первомайський Л. Ленін з нами. — Підсуха О. Ленін. — Плужник Є. Він. — Рильський М. Ленін. — Симоненко В. Від серця поклонюсь. — Сосюра В. Траурний марш. — Стельмах М. Комуніст. — Терещенко М. Ленінський заповіт. — Тичина П. Ленін. — Цитович І. Просто — товариш Ленін. (Уривки з поеми). — Швець В. Хвилина. — Шпорта Я. Ленін читав «Кобзаря».

Випуск другий. Письменники світу про В. І. Леніна. Проза. К., 1969. 302 с.

Зі змісту: Вишня О. (Жалоба), с. 16. — Головка А. Вождь народний. (Уривок з роману «Артем Гармаш»), с. 17. — Гончар О. Прапороносці. (Уривок з роману), с. 18—21. — Еллан-Блакитний В. Ленін — Москва. (Нотатки), с. 52—56. — Епік Г. Ленінським шляхом. (Уривок з оповідання), с. 57—62. — Корнійчук О. Він був великий, с. 80—83. — Козланюк П. Ідуть мільйони. (Уривок з роману «Юрко Крук»), с. 84—90. — Кучер В. Зустріч у Кремлі. (Уривок з роману «Ми не спимо на трояндах»), с. 94—99. — Ле І. Весна в житті, с. 106—109. — Панч П. Портрет, с. 115—119. — Смілянський Л. Зустріч на Капрі. (Уривок з повісті «Михайло Коцюбинський»), с. 145—157. — Смолич Ю. Перша зустріч. (Уривок з роману «Мир хатам, війна палацам»), с. 158—164. — Тудор С. Імені Леніна, с. 172—173. — Яновський Ю. «Лені», с. 195—197.

Випуск третій. П'єси радянських драматургів про В. І. Леніна. К., «Дніпро», 1969. 239 с.

Зі змісту: Корнійчук О. Правда. П'єса на 3 дії, 6 картин, с. 3—51.

528. Леніну вінок слави. (Поезії, оповідання, уривки з романів). К., Держлітвидав УРСР, 1960. 220 с.; 10 л. вкл.

Зміст: *В буремні роки.* Рильський М. Ленін. — Вирган І. Ленін у Шушенському. — Турчинська А. Ленін в Татрах. — Малишко А. Ленін у Таммерфорсі. — Дитинство. — Нехода І. Тут Ленін жив. — Бойченко О. В Москву до Леніна. — Сосюра В. Геній революції. — Корнійчук О. Правда. — Бичко В. Розмова в теплушці. — Головка А. Вождь народний. — Швець В. Хвилина. — Козаченко В. Декрет Леніна. — Склярєнко С. Слово Леніна. — Герасименко Ю. Портрет. — Панч П. Олександр Пархоменко. — Цюпа І. Це було на світанку. — Десняк О. Десну перейшли батальйони. — Гойда Ю. Ленінська «Правда». — Тудор С. Еввіва Ленін. — Яновський Ю. «Лені». — Сосюра В. Траурний марш. — Бажан М. 21 січня. — Еллан В. Ленін — Москва. — Тичина П. Ленін. — Лісовий П. Залізний шерэг. — Тарновський М. Ленінський здвиг. — Довженко О. Мічурін. — Підсуха О. Ленін. — Шпорта Я. «Не довелося нас в північ вересневу...» — *Під прапором Леніна.* Малишко А. Леніну. — Ленінське слово. — Сосюра В. Ленін. — «Вічно садам шуміти...» — Гончар О. Кімната в Златій Празі. — Терещенко М. Ленін. — Первомайський Л. Ленін з нами. — Десняк О. Орден Леніна. — Павличко Д. Ленін. — Волощак А. На ленінському шляху. — Бандуренко Є. Так батько вчив. — Кундзич О. Біля великих джерел. — Братунь Р. Лампочка Ілліча. — Вишня О. Вулиця Ульянових. — Тудор С. Імені Леніна. — Гончаренко І. Леніна не зміряти віками. — Воронько П. Портрет. — Дорошко П. Мавзолей. — Нагнибіда М. Ленін. — Вулиця Леніна. — Озеро Леніна. — Забашта Л. Декрет про мир. — Новицький О. Вінок китайського народу. — Степанюк Б. Пам'ятник Леніна в Києві. — Масенко Т. Мавзо-

лей. — Кирилюк Г. Мирось із Пороніно. — Бичко В. Ленінове слово. — Козланюк П. Юрко Крук. — Шмигельський А. Пам'ятник Леніну у Львові. — Голованівський С. Слово про Леніна. — Упеник М. Пам'ятник. — Лагода В. Як заповів нам... — Рильський М. Портрет Леніна. — «В очах дітей допитливо-розумних...» — Радянська Україна.

529. Найдорожчий друг. Збірка (творів про В. І. Леніна). Для молод. шкільного віку. Іл.: А. Резніченко. К., «Веселка», 1967. 68 с. з іл.

530. Народ славить Леніна і партію. (Вірші, пісні, коломийки, частівки та інші зразки усної поетичної творчості. Збірник. Відп. ред. О. І. Дей. Упоряд. В. Г. Хоменко, М. Т. Яценко, Г. Г. Рубан). К., «Наукова думка», 1968. 383 с. з іл. і нотами; 9 л. іл. (Академія наук УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського).

У книзі зібрані найкращі вірші, пісні, коломийки, частівки та інші зразки усної поетичної творчості про Комуністичну партію, її організатора і вождя В. І. Леніна. Ці твори записані від народних співців і оповідачів з усієї території України протягом 1920—1965 рр. В них український народ висловлює свою любов до Ілліча — найріднішої і найдорожчої для всіх трудящих людини, вірність його заповітам, які здійснюються в нашій країні під керівництвом Комуністичної партії.

Книга ілюстрована репродукціями з кращих творів народного образотворчого мистецтва. До багатьох пісень подані мелодії.

531. Нас Леніна прапор єднає. Тематичний репертуарний збірник. К., «Мистецтво», 1968. 199 с. з нот.

Розділи: У вінок вождєві. — Ленін з нами. — Світ славить Ілліча. — Леніна велич лунає в піснях.

Художні твори, що поміщені в збірнику, призначені для використання в концерті, присвяченому В. І. Леніну.

532. Наш Ілліч. (Збірник художніх творів). К., «Молодь», 1960. 123. с.; 4 вкл. л. іл.

Зміст: Крупська Н. (Вчив інших, вчився сам). — Сосюра В. Ленін. — Бичко В. Є сонце в народі. — Живий Ілліч. Слова А. Криворотька, музика А. Лазаренка. — Слава партії. Слова П. Арського. Переклад В. Ковалевського. Музика М. Венедиктова. — Бичко В. Ленінський сад. — Нечволодова Н., Резніченко Л. Володя Ульянов. — Веретенников М. Біля джерела «Поварня». — Нечволодова Н., Резніченко Л. «Не таким шляхом...» — Рильський М. Про Леніна. — Нечволодова Н., Резніченко Л. Перший арешт. — Петрович М. Із спогадів робітника Князева. — Кононов О. На річці Шуш. — Матюшина О. Таким був Володимир Ілліч. — Кононов О. Зустріч. — Бядуля З. У курені. — Руденко М. Косар. — Кононов О. На мосту. — Десняк О. Десну перейшли батальйони. — Швець В. Хвилина. — Зустріч з Іллічем. Із спогадів коменданта Кремля П. Д. Малькова. — Оверченко К. Ходаки. — Підсуха О. Ленін. — Терещенко М. Ленінський заповіт. — Луценко Д. Ленінським шляхом. — Бичко В. Ленінська орбіта. — Вороньо П. Ленін іде по планеті. Справжнє ім'я маленького італійця. Із спогадів італійського письменника Джованні Джерманетто. — Нагнибіда М. Вулиця Леніна. — Швець В. Фіалки. — Малишко А. Леніну — Урочиста пісня школярів. Слова М. Кузьміна, український текст В. Бичка, музика А. Філіпенка.

В книжці зібрані оповідання, вірші, пісні про кращого друга дітей — В. І. Леніна.

533. Наш любий Ленін. К., Дитвидав УРСР, 1967, 87 с.

У цій книжці — твори українських радянських письменників, присвячені любимому вождєві трудящих світу — Володимиру Іллічу Леніну.

534. Наш перший вірш про Ілліча. Збірка. (Для дошкільного віку. Іл.: А. Резніченко та інші). К., Дитвидав УРСР, 1963, 31 с. з іл.

Зміст: Стельмах М. Квітень. — Тичина П. Слухаєм про Леніна. — Кульська І. Вінок із перших квітів. Любимий портрет. — Бичко В. Любим Ілліча. Іде Ілліч по краєві... — Забіла Н. Хатника над озером. За наказом Ілліча. — Познанська М. Рідний Ленін. — Нехода І. Ми — Леніна щасливі внуки. — Рильський М. Володя Ульянов. — Павличко Д. Ленін.

535. Світ славить Ілліча. Письменники Радянського Союзу та зарубіжних країн про В. І. Леніна. Поезія, проза, драматургія. К., «Дніпро», 1967. 622 с.; 11 л. іл.

З і з мі с т у: Україна. Тичина Павло. Ленін. — Рильський М. Ленін. — Плужник Є. Він. — Сосюра В. Геній революції. — Влизько О. Ленін. — Бажан М. 21 січня. — Малишко А. Леніну. — Первомайський Л. Ленін з нами. 1—4. — Павличко Д. Ленін іде. 1—2. — Нагинбіда М. В грядущє дивлячись сьогодні. — Корнійчук О. Правда. (Уривок з п'єси). — Головка А. Вождь народний. (Уривок з роману «Артем Гармаш»). — Панч П. Олександр Пархоменко. (Уривок з роману). — Тудор С. Імені Леніна, с. 177—216.

Рец.: Петренко О. До української Ленініани. — «Вітчизна», 1968, № 4, с. 208—209.

536. Світочеві слава. Вірші українських радянських поетів про В. І. Леніна. Упорядкував Павло Усенко. К., «Дніпро», 1969. 78 с.

З мі с т: Бажан М. 21 січня. — Бичко В. Ленінове світло. — Вирган І. Ленін у Шушенському. — Влизько О. Ленін. — Воронько П. Ленін іде по планеті. — Гаврилюк О. Мавзолей. — Гіринь М. Наш Ленін. — Дорошко П. Ленін іде по великій країні. — Драч І. Прометейська балада. — Забашта Л. Ленін в Ейслебені. — Коротич В. Безсмертя. — Малишко А. Леніну. — Масенко Т. З Леніним. — Мисик В. Ленін. — Муратов І. Щастя. — Нагинбіда М. Балтійська балада. — Олійник Б. У Леніна. — Павличко Д. Ленін іде. — Первомайський Л. Ленін з нами. — Підсуха О. Ленін. — Плужник Є. Він. — Поліщук В. Смерть Леніна. — Рильський М. Ленін. — Сосюра В. Геній революції. — Степанюк Б. Пам'ятник Леніну у Києві. — Тарновський М. Є слово на світі. — Терещенко М. Ленінський заповіт. — Тичина П. Ленін. — Ткаченко В. Пам'ятник Леніну. — Упенник М. Ленін. — Усенко П. З його ім'ям. — Шпорта Я. Завжди з нами.

537. Слово про Леніна. Читець-декламатор. (Збірник кращих худ. творів та уривків з творів про Леніна). К., «Радянська школа», 1967. 431 с. з іл.; 8 л. іл.

З і з мі с т у: *Народний вождь.* Бурлака Ф. Напередодні. — Прилежаєва М. Під північним небом. — Вирган І. Ленін у Шушенському. — Северов П. Юність Артема. — Масло М. Вічно з нами. — Смілянський Л. Капрійські зустрічі. — Забашта Л. Ленін в Парижі. — Тичина П. Ленін іде на шевченківський вечір. — Шпорта Я. Ленін читає «Кобзаря». — Чепурний Д. Зустріч Леніна. — Ле І. Весна в житті. — Смолич Ю. Мир хатам, війна палацам. — Забіла Н. Хатинка над озером. — Микитенко І. Як сходило сонце. — Корнійчук О. Правда. — Десняк О. Десну перейшли батальйони. — Гуденко М. Косар. — Нагинбіда М. Оповідання балтійця. — Швець В. Хвилина. — Головка А. Артем Гармаш. — Вишневський Д. Сімдесят другий день. — Смолич Ю. Рече та стогне Дніпр широкий. — Палійчук Б. Тепло. — Панч П. Олександр Пархоменко. — Скляренко С. Шлях на Київ. — Гойда Ю. Ленінська «Правда». — Гончар О. Перекоп. — Цюпа І. Грози і райдуги. — Бойченко О. Молодість. — Малишко А. Прийшли до нього в гості ходаки. — Волжан Л. Мандат. — Бажан М. 21 січня. — Сосюра В. Траурний марш. — Довженко О. Мічурін. — Вишня О. Ленін. — Блакитний В. Ленін — Москва. — Збанацький Ю. Найдорожчий друг. — Тарновський М. Ленінський здвиг. — Плужник Є. Він. — Терещенко М. Ленінський заповіт.

Вічно живий в серцях народу: Влизько О. Ленін. — Тичина П. Ленін. — Рильський М. — Ленін. — Сосюра В. Ленін. — Фомін Є. Ленін. — Тудор С. Імені Леніна. — Вільний В. Ленінські томи. — Васильєв С. Вулиця Леніна. — Гончаренко І. Леніна не зміряти віками. — Підсуха О. Ленін. — Собко В. Серце. — Ющенко О. Балада любові. — Турчинська А. Ленін в Татрах. — Рильський М. Кімната Леніна в Празі. — Кундзик О. Біля великих джерел. — Бурлака Ф. Ленін. — Первомайський Л. Ленін з нами. — Летюк Є. Ленінці. — Шеремет М. Ленін у Пороніно. — Шпорта Я. Не довелось нам в північ вересневу. — Герасименко Ю. Портрет. — Степанюк Б. Пам'ятник Леніну в Києві. — Малишко А. Де б не йшов у радості і в муці. — Сосюра В. Геній революції. — Тичина П. Партії слава, Леніну слава. — Усенко П. Образ його. — Малишко А. Леніну. — Бажан М. Орден Леніна. — Лисянський М. Кажуть у народі. — Ткаченко В. Пам'ятник Леніну. — Бичко В. Пісня про Леніна. — Лагода В. Як заповів нам... — Дорошко П. Мавзолей. — Забашта Л. Декрет про мир. — Олійник Б. Як серце своє... — Колесникова Л. Сонет. — Дрок К. Кремлівські зорі. — Луценко Д. Ленінським шляхом. — Масенко Т. Вулиця Ульянових у Києві. — Волощак А. На Ленінським шляху. — Байдуренко Є. Так батько вчив. — Павличко Д. Ленін. — Упенник М. Коли нагострюємо фразу. — Савич І. Рідний. — Подолян М. Над безсмертною книгою. — Гіринь М. Наш Ленін. — Сингаївський М. Рука до сонця. — Драч І. Дихаю Леніним. — Воронько П. Ленін іде по планеті.

538. Сторінки великого життя. К., «Молодь», 1967. 542 с. з іл. (Життя славетних. Випуск III).

Збірник художніх творів, які в хронологічній послідовності ілюструють епізоди з життя і діяльності В. І. Леніна.

З і з мі с т у: Воронько П. Ленінська «Искра», с. 95—96. — Смілянський Л. Капрійські зустрічі, с. 139—153. — Рильський М. Кімната Леніна у Празі, с. 169. —

Микитенко І. Як сходило сонце, с. 213—217. — Ле І. Весна в житті, с. 224—229. — Корнійчук О. На чолі мас. (Уривок з п'єси «Правда»), с. 253—255. — Смолич Ю. Південь України. (Уривок з роману «Рече та стогне Дніпр широкий»), с. 265—275. — Панч П. Пархоменко, с. 334—338. — Бажан М. 21 січня, с. 493—494. — Еллан В. Ленін — Москва. Нотатки, с. 500—505. — Влизько О. Ленін, с. 517—518. — Сосюра В. Ленін, с. 522—523. — Вишня О. Жалоба, с. 524—525. — Усенко П. Образ його, с. 525—526. — Плужник Є. Він, с. 526—527. — Нагнибіда М. Ленін, с. 527—528. — Тудор С. Імені Леніна, с. 528—531. — Малишко А. Де б не йшов у радості і в муці, с. 531—532. — Воронько П. Ленін іде по планеті, с. 532—533.

ВАЖЛИВІША КРИТИЧНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ «ОБРАЗ В. І. ЛЕНІНА В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ»

539. Бажан М. Навіки в серці України. — В кн.: Ленін з нами. [Том І]. Поезії. К., «Дніпро», 1969, с. 5—22.

540. Бажан М. Невичерпне джерело. — «Вітчизна», 1969, № 4, с. 143—151.

541. Білецький Ф. М. Вічно живий образ. — «Українська мова і література в школі», 1965, № 4, с. 3—11.

542. Білецький Ф. М. Живіший з усіх живих. Образ В. І. Леніна в українській радянській літературі. К., «Знання», 1968, 46 с.

543. Білецький Ф. Художнє втілення образу В. І. Леніна в п'єсах О. Є. Корнійчука. — В кн.: О. Є. Корнійчук і проблеми розвитку української радянської драматургії. Тези доповідей міжвузівської наук. конференції (Червень 1965 р.). Одеса, 1965, с. 22—24.

544. Бондар Є. П. Ленінська тематика в нарисовій літературі. — «Вісник Київського ун-ту», 1961, № 3, Серія філології та журналістики, вип. 2, с. 96—103.

545. Борщевський В. М. Образ Леніна в українській радянській літературі. К., 1960. 40 с. (Т-во для поширення політ. і наук. знань УРСР).

546. Боянович В. М. Образ В. І. Леніна в творах С. Тудора. — Доповіді та повідомлення Львівського ун-ту, 1961, вип. 9, ч. 1, с. 211—214.

547. Ганич О. Ф. Образ В. І. Леніна у творах А. Малишка. — В кн.: Тези доповідей та повідомлень на конф. Запорізького пед. ін-ту, присвяченій підсумкам наук.-дослідної роботи за 1965 р. Запоріжжя, 1966, с. 124—126.

548. Демиденко П. Його ім'я — джерело натхнення. — «Жовтень», 1967, № 1, с. 3—8.

549. Довгалюк П. М. Ленін і Жовтень у творах С. Тудора. — «Рад. літературознавство», 1963, № 2, с. 32—41.

550. Кисельов І. Безсмертне ім'я. Образ В. І. Леніна в українській драматургії. — «Донбас», 1968, № 6, с. 72—83; 1969, № 1, с. 85—95.

551. Кисельов І. Надихаючий образ. — «Дніпро», 1969, № 1, с. 136—148.

Образ Леніна в українській радянській драматургії.

552. Костюк Ю. Образ В. І. Леніна на українській сцені. К., «Знання», 1967. 48 с.

Зміст: На підступах до театральної Ленініани. — Драматурги вдивляються в риси вождя.

553. Костюк Ю. Г. Образ Леніна в українській драматургії. — «Рад. літературознавство», 1965, № 4, с. 11—19.

554. Костюк Ю. Початки театральної Ленініани. — «Вітчизна», 1969, № 3, с. 139—149.

555. Кутковець К. Т. Нев'янучий образ вождя. — В кн.: XXXIX наук. конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи

Львівського ун-ту за 1964 р. Тези доповідей. (Філологія, журналістика). Львів, 1965, с. 15—16.

556. Кушніренко І. К. Образ В. І. Леніна в творах М. Рильського. — В кн.: Тези доповідей та повідомлень на конференції студентів та аспірантів Запорізького пед. ін-ту, присвяченій підсумкам наук.-дослідної роботи в 1965—1966 навч. році. Запоріжжя, 1966, с. 15—17.

557. Лакиза М. Мудрість Леніна — вічна. — «Жовтень», 1969, № 1, с. 136—141.

558. Люлько В. С. Образ В. І. Леніна в творчості А. Малишка. — В кн.: Тези доповідей і повідомлень на конференції студентів та аспірантів Запорізького пед. ін-ту, присвяченій підсумкам наук.-дослідної роботи в 1965—1966 навч. році. Запоріжжя, 1966, с. 13—15.

559. Микитась В. Л. Образ В. І. Леніна у творчості радянських поетів Закарпаття. — Доповіді та повідомлення Ужгородського ун-ту, 1960. Серія філол., № 5, с. 9—11.

560. Образ В. И. Ленина в литературе и искусстве. Материалы Республиканской межвузовской научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Владимира Ильича Ленина (7—12 октября 1969 года). Черновцы, 1969. 229 с. (Черновицкий гос. ун-т).

Із змісту: Крижанівський С. А. Образ і час (образ В. І. Леніна в українській радянській поезії, с. 123—125). — Фролова К. П. Місце Ленініани в розвитку образної свідомості поезії шістдесятих років, с. 125—128. — Білецький Ф. М. Художнє втілення образу В. І. Леніна в українській прозі 20-х років, с. 137—141. — Завертальок Н. І. Образ В. І. Леніна в українській радянській публіцистиці 20-х років, с. 141—146. — Мельничук Б. І. В. І. Ленін в українській радянській драматичній поезії, с. 146—150. — Білецький Д. М. Образ В. І. Леніна в українській радянській літературі, с. 150—157. — Губар О. І. Образ В. І. Леніна в поезії Павла Тичини, с. 158—161. — Борщевський В. М. Вождь і друг усім трудівникам, с. 161—165. — Височанська О. Г. Образ В. І. Леніна в дилогії Ю. Смолича «Рік народження 1917», с. 166—168. — Стецько П. І. — Образ В. І. Леніна в поезії М. Т. Рильського, с. 168—171. — Чернець Л. М. Образ В. І. Леніна в творчості І. Микитенка, с. 172—176. — Івасюк М. Г. Ленін іде Буковиною, с. 179—182. — Вишиваний Я. Г. Пісні буковинських поетів про В. І. Леніна та Комуністичну партію, с. 188—190. — Романець О. С. Народно-поетична Ленініана Буковини с. 209—211. — Коржупова А. П. Образ В. І. Леніна в народній пісенній творчості Вінниччини, с. 215—218.

561. Пономарьова З. Л. Образ В. І. Леніна в історико-революційній драмі О. Корнійчука «Правда». — Доповіді та повідомлення Ужгородського ун-ту, 1960. Серія філол., № 5, с. 3—6.

562. Федорчук М. С. Образ В. І. Леніна в дитячій літературі. — «Українська мова і література в школі», 1969, № 4, с. 7—11.

563. Федорчук М. Образ В. І. Леніна в українській радянській літературі. — «Донбас», 1960, № 2, с. 131—135.

564. Челак М. І. Образ В. І. Леніна в українській радянській поезії. — «Українська мова і література в школі», 1963, № 2, с. 10—20.

565. Чернишов А. Вічно живий. Українські поети про В. І. Леніна. — «Прапор», 1969, № 4, с. 16—23.

566. Чернишов А. Ленін в українській поезії. — «Прапор», 1958, № 6, с. 104—111.

567. Шабліовський Є. В. І. Ленін і українська література. К., «Знання», 1969. 96 с. з іл. і факс. (Т-во «Знання» Укр. РСР).

568. Яценко М. Безсмертя вождя. — «Рад. літературознавство», 1967, № 6, с. 3—17.

*

569. Королевич Н. Ф. Образ В. І. Леніна в українській літературі і фольклорі. (Матеріали до бібліографії за 1958—1968 рр.). — «Рад. літературознавство», 1969, № 4, с. 19—20.

ПОКАЖЧИК ПРИЗВИЩ

- Автамонов В. — 525
 Амбросій П. — 1—3
 Андрійчук К. — 4—5
 Андрущенко А. — 6
 Арський П. — 532
 Артем (Сергєєв Ф. А.) — 489, 524, 537.
- Бажан М. — 7—15, 524—525, 527—528, 535—540
 Байгушев А. — 520
 Байдебура П. — 463
 Бакуменко Д. — 16—21, 524
 Бандурак В. — 464, 524
 Бандуренко Є. — 22—25, 524, 528, 537
 Баратинський П. — 26
 Бедзик Д. — 524
 Бичко В. — 27—33, 378, 522, 524—525, 528, 532, 534, 536—537.
 Біба П. — 34—40, 524
 Білецький Д. М. — 560
 Білецький Ф. М. — 541—543, 560
 Бобинський В. — 41, 524, 527
 Бойко Г. — 42
 Бойченко О. — 465, 524, 528, 537
 Бондар Є. П. — 544
 Бонч-Бруєвич В. — 525
 Бортняк А. — 43—44, 524
 Борщевський В. М. — 545, 560
 Боянович В. М. — 546
 Братунь Р. — 45—47, 520, 524, 528
 Бровченко В. — 48—51, 524
 Бугай О. — 52
 Бурлака Ф. — 466, 524, 537
 Бядуля З. — 532
- Василенко П. — 53
 Васильєв С. — 537
 Ведміцький О. — 54
 Венедіктов М. — 532
 Вербицький А. — 467
 Веретенніков М. — 532
 Верхович М. — 520
 Верьовка Г. — 525
 Винокуров М. — 525
 Вирган І. — 55, 524, 528, 536, 537
 Височанська О. Г. — 560
 Вишиваний Я. Г. — 560
 Вишневський Д. — 468, 524, 537
 Вишня О. — 469—470, 524, 527—528, 537—538
 Вільний В. — 56—58, 524, 537
 Влизько О. — 59, 524, 527, 535—538
 Вовчок В. — 60
 Волжан Л. — 537
 Волошак А. — 61—62, 520, 528, 537
- Воронько П. — 63—67, 522, 524, 527—528, 532, 536—538
 Гаврилюк О. — 68, 520, 524, 536
 Галан Я. — 520
 Ганич О. Ф. — 547
 Гарбузов С. — 525
 Гарін Ф. — 69
 Гаряча С. — 70
 Гаско М. — 71—72
 Герасименко Ю. — 528, 537
 Гіриник М. — 73—78, 524, 536—537
 Глазов Г. — 520
 Глотов В. — 520
 Гойда Ю. — 79, 524, 528, 537
 Голованівський С. — 80—82, 524, 528
 Головка А. — 471, 524, 528, 535, 537
 Головка Д. — 83
 Гончар О. — 472—474, 524, 527—528, 537
 Гончаренко В. — 84—85
 Гончаренко І. — 86, 524, 527, 528, 537
 Горєцький П. — 87
 Горький М. — 496, 525
 Грабовський В. — 88—89
 Грищенко К. — 90
 Губар О. І. — 560
 Гушак І. — 91
- Дей О. — 530
 Демиденко П. — 548
 Десняк О. — 475—477, 524, 528, 532, 537
 Джарманетто Д. — 532
 Дімаров А. — 520
 Дмитерко Л. — 92—98, 524
 Дніпровський І. — 99
 Довгалюк П. М. — 549
 Довгий О. — 100
 Довженко О. — 506—507, 528, 537
 Донець Г. — 101—104, 524
 Донченко О. — 105
 Дорошко П. — 106—108, 524, 528, 536, 537
 Драї-Хмара М. — 109
 Драч І. — 110—111, 524, 527, 536—537
 Дрок К. — 112, 525, 537
 Дубков Ю. — 113
 Дубовик М. — 114—115
 Дука В. — 525
- Еллан-Блакитний В. — 478, 524, 527, 537—538
 Епик Г. — 479, 524, 527
 Євдокименко В. — 378

- Жуков М. — 526
 Журлива О. — 116—118, 524
 Забашта Л. — 119—123, 524, 528, 536—537
 Забіла Н. — 124—126, 522, 534, 537
 Заверталюк Н. І. — 560
 Замлинський В. — 480
 Зарецький В. — 103
 Зарудний М. — 508—509
 Затонський В. — 489, 497
 Збанацький Ю. — 524, 537
 Зубар В. — 127—128
 Івасюк М. Г. — 560
 Ігнатенко М. — 129—130
 Інгульський П. — 520
 Ісаєв Ф. — 131—131а
 Ісаковський М. — 246
 Йогансен М. — 132, 524
 Кавівець В. — 481—482, 524
 Капельгородський П. — 138
 Карась П. — 134
 Карманський П. — 135
 Карпенко М. — 136—138
 Кацнельсон А. — 139—142, 524
 Кириленко І. — 143, 524
 Кирилюк Г. — 483, 520, 528
 Кириченко Ф. — 144—145
 Кисельов П. — 550—551
 Кіров С. М. — 8
 Книш Г. — 146—148
 Коваленський В. — 532
 Коваленко Л. — 149
 Коваленко-Гораєч Л. — 150
 Коваль Г. — 151—152, 524
 Когут В. — 153
 Козаченко В. — 484, 528
 Козланюк П. — 485, 520, 524, 527—528
 Колеснікова Л. — 154, 537
 Колодій В. — 155—160
 Коломієць А. — 525
 Коломієць В. — 161—162, 524
 Коляда Г. — 163
 Колядюк І. — 164
 Конвісар В. — 486
 Гондра Я. — 165, 520, 524
 Конишева Р. — 520
 Кононенко П. — 166—167
 Кононов О. — 532
 Копиленко О. — 524
 Копинець К. — 168
 Корж В. — 169
 Коржупова А. П. — 560
 Корнійчук О. — 487, 510—512, 521, 524—525, 527—528, 535, 537—538, 543, 561
 Королевич Н. Ф. — 569
 Коротич В. — 170—173, 524, 527, 536
 Костюк Ю. Г. — 552—554
 Косяченко Г. — 174, 524
 Коцюбинський М. — 496, 524, 527
 Коцюбинський Ю. — 497, 502
 Кочевський В. — 175—176, 524
 Красюк М. — 177
 Кржижановський Г. М. — 292
 Кривада Г. — 178, 524
 Криворотько А. — 532
 Крижанівський С. — 179, 524, 560
 Крупська Н. К. — 374, 482, 532
 Кубик М. — 180—181
 Кудлик Р. — 182—183
 Кузьмін М. — 532
 Кулик І. — 184, 524
 Куліш Л. — 185—186
 Куліш М. — 513—514
 Кульська І. — 187—189, 534
 Кундзіч О. — 488, 524, 528, 537
 Кутень І. — 190
 Кутковець К. Т. — 555
 Кучер В. — 489, 524, 527
 Кушніренко І. К. — 556
 Лагода В. — 524—525, 528, 537
 Лазаренко А. — 532
 Лакіза М. — 557
 Ле І. — 524, 527, 537—538
 Левада О. — 515
 Летюк Є. — 191—195, 524, 537
 Лисянський М. — 537
 Литвин С. — 196—198
 Литвинець М. — 199—200
 Лібкнехт К. — 53
 Лісовий А. — 201
 Лісовий П. — 524, 528
 Ліщенко В. — 525
 Лось Ф. — 486
 Лубківський Р. — 202, 524
 Луначарський А. В. — 525
 Луценко Д. — 525, 532, 537
 Лучук В. — 203
 Любар М. — 204
 Люксембург Р. — 53
 Люлько В. С. — 558
 Малицький Ф. — 205—206, 524
 Малишко А. — 207—223, 515, 522, 524—525, 527—528, 532, 535—538, 547, 558
 Мальков П. Д. — 532
 Маремпольський В. — 224
 Марфієвич М. — 225
 Марченко В. — 226
 Масенко Т. — 227—229, 524—525, 528, 536—537
 Масло М. — 230, 525, 537
 Матющенко О. — 18
 Матюшина О. — 532
 Мах П. — 231—232
 Мачтет Г. — 525
 Маяковський В. — 525
 Мегелик Д. — 233
 Мельник О. — 234
 Мельничук Б. І. — 560
 Мержинський С. — 444
 Микитась В. Л. — 559
 Микитенко І. — 235, 516, 524, 537—538, 560
 Мисик В. — 524
 Мічурін І. В. — 506, 528, 537
 Молякевич Д. — 240
 Муратов І. — 241, 524, 536
 Нагнибіда М. — 242—248, 524, 527—528, 532, 535—537
 Нагорний В. — 249
 Надіїн Д. — 250, 524
 Невінчана В. — 251—252
 Неллі В. О. — 525

Нехода І. — 253—257, 524, 527—528, 532, 534
 Нечволодова Н. — 532
 Новицький — 258, 524, 528
 Оверченко К. — 259, 525, 532
 Одудько Т. — 260, 520
 Олійник Б. — 261—262, 524—525, 536—537
 Павличко Д. — 263—264, 520, 524, 527—528, 534—537
 Палажченко О. — 265—266, 524
 Палійчук Б. — 525, 537
 Панів А. — 267, 524
 Панч П. — 490—493, 524—525, 527—528, 535, 537—538
 Пархоменко О. — 491, 524—525, 528, 535, 537—538
 Патрус-Карпатський А. — 268
 Пашко А. — 269
 Педа П. — 270, 524
 Первомайський Л. — 271—273, 524, 527—528, 535—537
 Петльований В. — 524
 Петренко М. — 274, 520
 Петренко О. — 535
 Петрович М. — 532
 Печенівський Г. — 275—276
 Підсуха О. — 277—279, 524, 527—528, 532, 536—537
 Плоткін Г. — 280, 524
 Плужник Є. — 281—282, 524, 527, 535—538
 Подвойський М. — 497
 Подолян М. — 283—290, 524—525, 537
 Познанська М. — 291, 534
 Поліщук В. — 292—293, 524, 536
 Пономарьова З. Л. — 561
 Пригара М. — 294, 522, 524
 Прилежаєва М. — 537
 Радін Г. — 525
 Ребро П. — 295—296, 524
 Резниченко А. — 526, 529, 534
 Резніченко Л. — 532
 Рибак Н. — 524
 Рибицький І. — 297—298
 Рильський М. — 299—310, 522, 524—525, 527—528, 532, 534—538, 556, 560
 Романець О. С. — 560
 Романівський Є. — 463
 Романченко М. — 311—314
 Романюк В. — 315
 Рубан Г. Г. — 530
 Руденко М. — 316—317, 524, 532, 537
 Рудь М. — 318, 524
 Савич І. — 319—325, 524, 537
 Савченко Я. — 326
 Світлична Г. — 327
 Сергеев Ф. А. — див. Артем
 Северов П. — 537
 Симоненко В. — 328, 524, 527
 Сингаївський М. — 329—335, 524, 537
 Синельников Л. — 525
 Склярєнко С. — 494—495, 528, 537
 Сліпко Ю. — 336
 Слісаренко О. — 337
 Смілянський Л. — 496, 524, 527, 537—538

Смолич Ю. — 497—498, 524, 527, 537—538, 560
 Собко В. — 499, 521, 524—525, 537
 Соколов В. — 338, 524
 Солодильна Н. К. — 525
 Сом М. — 339, 524
 Сорока О. — 340, 524
 Сосюра В. — 341—350, 522, 524—525, 527—528, 532, 535—538
 Стельмах М. — 351, 524, 527, 534
 Степанюк Б. — 352—353, 524, 528, 536—537
 Стецько П. І. — 560
 Страшко А. — 354—355
 Студецький М. — 356
 Суходольський В. — 518, 521
 Таран А. — 357—358
 Тарновський М. — 359—363, 524, 528, 536—537
 Твардовський О. — 525
 Тельнюк С. — 364
 Терещенко М. — 365—367, 524, 527—528, 532, 536—537
 Тихий Н. — 369, 524
 Титикайло Є. — 368
 Тичина П. — 370—379, 524—525, 527—528, 534—537, 560
 Ткач М. — 380—381
 Ткаченко В. — 382—388, 524, 536—537
 Ткаченко Ф. — 525
 Третьяков Р. — 389, 524
 Тудор С. — 500, 524, 527—528, 535, 537—538, 546, 549
 Турчинська А. — 390, 524, 528, 537
 Українка Леся. — 444
 Ульянов Д. — 525
 Ульянов О. — 80, 286
 Ульянова М. — 229
 Ульянович сім'я — 481, 524
 Упенік М. — 391—395, 522, 524, 528, 536—537
 Усенко П. — 396—402, 524, 536—538
 Федорчук М. С. — 562, 563
 Філіпенко А. — 532
 Фомін Є. — 403—404, 524, 537
 Форостецький — 483
 Фролова К. П. — 560
 Хижняк А. — 524
 Хоменко В. Г. — 530
 Хоменко І. — 405—406, 524
 Цибульський П. — 501
 Цитович І. — 407—410, 524, 527
 Цюпа І. — 502, 524, 528, 537
 Челак М. І. — 564
 Чепурний Д. — 411—412, 537
 Червоніщенко І. — 413—414
 Чернець Л. М. — 560
 Чернишов А. — 565—566
 Чернявський М. — 415, 524
 Чхан М. — 416—417
 Шаблювський — 567
 Шаповал П. — 418—420
 Шарапов І. — 421—422

Швець В. — 423—425, 524, 527—528,
532, 537
Шевченко Т. — 236, 247, 374, 438, 537
Шевчук Є. — 426
Шеремет М. — 427—429, 524, 537
Шиян А. — 503
Шкрумеляк Ю. — 430
Шкурупій Г. — 431, 524
Шмигельський А. — 432—435, 520,
524, 528
Шпак М. — 436
Шпорта Я. — 437—440, 524, 527—528,
536—537
Шульга-Шульженко М. — 441

Шутько Я. — 442
Щербак А. — 443
Щорс М. — 139—140, 429, 495, 507
Юренко О. — 444
Юрченко О. — 445
Юхимович В. — 525
Ющенко О. — 447—456, 524, 537
Ялава Г. — 525
Яновський Ю. — 458—462, 504—505,
519, 524, 527—528
Ярмутьський А. — 457
Яценко М. Т. — 530

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА ЛЕНІНІАНА

— Родько М. Д. Початки української поетичної Ленініани (1918—1925 рр.).	3
— Чернець Л. М. Ленінська тема в творчості І. Микитенка	17
— ✓ Пономарьова З. Л. Образ В. І. Леніна в українській радянській драматургії 30-х років	24
— ✓ Кутковець К. Т. З іменем Леніна (образ В. І. Леніна у творчості письменників Західної України)	32
— Співак І. А. Про поетичну Ленініану періоду Великої Вітчизняної війни	41
— Пашковська-Рингач Н. Ф. З Леніним на гвардійських прапорах	47
— Дузь І. М. З Леніним у серці (на шляхах до створення сценічного образу Ілліча)	53
— Білецький Д. М. Образ В. І. Леніна в українській поезії для дітей	64

БЕЗСМЕРТЯ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

— Охріменко П. П. і Охріменко О. Г. «Енеїда» І. П. Котляревського і світова література	71
— Халімончук А. М. Принципи народності І. Котляревського-митця	81
— Коцюба О. Й. «Наталка Полтавка» в постановці О. В. Марковича	88
— Стрільців П. С. Тематично-ідейна співзвучність «Енеїди» І. П. Котляревського з античною поемою «Батрахоміомахія»	97

ПИТАННЯ ХУДОЖНЬОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

✓ Баглай Й. О. Перекладацька спадщина С. Руданського в оцінці І. Я. Франка і проблема еквіметричності	104
✓ Денисюк І. О. Мала проза Бориса Грінченка (нотатки про майстерність)	111
— Бутенко М. К. До джерел ранніх новел Григорія Косинки	118

БІБЛІОГРАФІЯ

Штрихи до величного образу	123
----------------------------	-----

Межведомственный республиканский сборник

УКРАИНСКОЕ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Выпуск IX

(На украинском языке)

Физ. печ. л. 11,75. Привед. печ. л. 16,45. Тираж 1000. Цена 1 руб. Зак. 265.

Издательство Львовского университета. Львов, Университетская, 1.

Областная книжная типография Львовского областного управления по печати. Львов, Стефанька, 11.

Редактор М. М. Худякова. Технический редактор Т. В. Саранюк.
Корректор К. П. Буравченко.

БГ 08910. Здано до набору 27. I 1970 р. Підписано до друку 30. VII 1970 р. Формат 70×108¹/₁₆. Папір № 2. Паперов. арк. 5,875. Умов. друк. арк. 16,45. Обл.-вид. арк. 16,2. Тираж 1000. Ціна 1 крб. Зам. 265.

Видавництво Львівського університету. Львів, Університетська, 1.

Обласна книжкова друкарня Львівського обласного управління по пресі. Львів, Стефанька, 11.

1 крб.

1465

ВИДАВНИЦТВО
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
1970